

ผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากร

ในกลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง: กรณีศึกษาบ้านแม่ตะมาน

ตำบลกุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ดวงพร เพิ่มสุวรรณ

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กันยายน 2547

ISBN 974-658-889-3

ผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากร
ในลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง: กรณีศึกษาบ้านแม่ตะมาน
ตำบลกุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ดวงพร เพิ่มสุวรรณ

วิทยานิพนธ์เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กันยายน 2547

ISBN 974-658-889-3

ผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากร
ในกลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง: กรณีศึกษา บ้านแม่ตะมาน
ตำบลกุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ดวงพร เพิ่มสุวรรณ

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนตรี กรรพุมมาลย์

.....กรรมการ

อาจารย์ ดร. สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

รองศาสตราจารย์ ดร. เฉลิมชัย ปัญญาดี

All rights reserved

8 กันยายน 2547

© ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยเพื่อทำวิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี กรรพุมมาลย์ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ซึ่งกรุณาสละเวลาอันมีค่าให้ความรู้ คำแนะนำ คำปรึกษา และตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร ผู้ซึ่งเป็นที่อาจารย์ที่ปรึกษาและกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ได้ให้โอกาสผู้เขียนในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง นอกเหนือไปจากการเรียนตามหลักสูตร และขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี รองอธิการบดีฝ่ายแผนและพัฒนา มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ที่กรุณาเป็นกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ให้คำปรึกษาแนะนำ และช่วยกระตุ้นให้สามารถทำการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้สำเร็จอย่างรวดเร็ว

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.คำเกิง ชำนาญคำ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ที่กรุณารวบรวมและอนุเคราะห์ข้อมูลทางระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ รวมถึงเจ้าหน้าที่ผู้ได้อนุเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่ทุกท่าน นายอำเภอแม่แตง ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลกี้ดช้าง เจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินจังหวัดเชียงใหม่ สาขาแม่แตง พัฒนาการตำบลกี้ดช้าง เจ้าหน้าที่สำนักงานอุทกวิทยภาคเหนือ สำนักงานชลประทานที่ 1 เจ้าหน้าที่สำนักงานชลประทานแม่แตง และสำนักงานชลประทานจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งชาวบ้านแม่ตะมานทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลจนทำให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ศรินภา กรรพุมมาลย์ ที่ได้ให้คำแนะนำและข้อคิดในการหาทางออกสำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณ คุณนิตยา วงศ์วีระพันธุ์ และ คุณศรีสกุล หอชัยศิวนนท์ เจ้าหน้าที่ประสานงานศูนย์การศึกษาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน สำหรับการจัดการอำนวยความสะดวกรวมทั้งให้คำแนะนำต่าง ๆ ในการศึกษา ขอขอบคุณ คุณวันวิสาข์ สมควร ผู้เป็นเพื่อนร่วมทาง ช่วยเหลือในการเก็บข้อมูล และอนุเคราะห์ที่พักในระหว่างเก็บข้อมูลในพื้นที่ รวมทั้งขอขอบคุณเพื่อนร่วมชะตากรรมชาว “Sluse” ทุกท่าน ทั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และแม่โจ้ สำหรับทุกกำลังใจ

สุดท้ายขอกราบเท้าขอบพระคุณแม่และพ่อผู้ล่วงลับไปแล้วเป็นอย่างสูง สำหรับ
การสนับสนุนความต้องการในการเรียนทุกอย่างของคุณ

ดวงพร เพิ่มสุวรรณ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์	ผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง: กรณีศึกษาบ้านแม่ตะมาน ตำบลกุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
ผู้เขียน	นางสาวดวงพร เพิ่มสุวรรณ
ปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	(การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)
	ผศ. ดร. มนต์รี กรรพุมมาลย์ ประธานกรรมการ
	อ. ดร. สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร กรรมการ
	รศ. ดร. เฉลิมชัย ปัญญาดี กรรมการ

บทคัดย่อ

การศึกษาวิเคราะห์ผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรในบ้านแม่ตะมาน ตำบลกุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อแนวคิดและการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ของคนในชุมชน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและระบบนิเวศในพื้นที่ด้วย โดยอาศัยแนวคิดที่สำคัญในการวิเคราะห์ได้แก่ แนวคิดที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากร และการวิเคราะห์ผลกระทบ เป็นต้น

ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา และจัดเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในและนอกชุมชน การสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การศึกษาเชิงพื้นที่ในการสำรวจขอบเขตหมู่บ้านและรูปแบบการใช้ที่ดินในชุมชน จากนั้นทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องพร้อมแยกแยะวิเคราะห์ และนำเสนอโดยการบรรยาย ซึ่งสามารถอธิบายผลการศึกษาวิเคราะห์โดยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ เป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน มุ่งเน้นผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ มีวิธีคิด

และมุมมอง รวมไปถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในการท่องเที่ยวว่าเป็นสิ่งที่มีมูลค่ามากกว่าตระหนักในคุณค่า เกิดการแย่งชิงในการเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่ ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความขัดแย้งและการใช้ทรัพยากรแบบเปิดเสรีตามมา

การเข้ามาของการท่องเที่ยวในพื้นที่ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน ซึ่งมีอยู่ 3 มิติ คือ (1) การเปลี่ยนใช้ที่ดินในภาคการเกษตรเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยพลวัตของตัวมันเอง มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากระบบเกษตรแบบยังชีพไปเป็นกึ่งพาณิชย์ และการเกษตรแบบพันธะสัญญาในท้ายที่สุด โดยขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจทั้งในรูปนโยบายของรัฐและภาวะการณ์ตลาดในขณะนั้น (2) การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในภาคการเกษตรไปสู่รูปแบบอื่น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความเป็นเมือง อันเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐ ทำให้พื้นที่อำเภอรอบนอกจังหวัดเชียงใหม่ที่ไม่ไกลจากตัวอำเภอเมืองมากนัก ซึ่งรวมทั้งอำเภอแม่แตงด้วย ถูกผลักดันออกจากภาคการเกษตรไปสู่ตลาดที่ดิน และ(3) การพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ก็มีส่วนในการเร่งให้มีการเปลี่ยนแปลงและผลักดัน โดยการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ทำให้มูลค่าที่ดินในพื้นที่สูงขึ้น และราคาที่ดินก็เป็นตัวกำหนดการใช้ที่ดิน ที่ดินราคาสูงย่อมถูกนำไปใช้ในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนสูง ซึ่งหมายถึงเป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากภาคเกษตรไปเป็นธุรกิจการท่องเที่ยว

สำหรับการศึกษาถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมานนั้น พบว่าการท่องเที่ยวปางช้าง ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่บ้านแม่ตะมานถูกทำลายอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นผลมาจากการจัดการการท่องเที่ยวที่ปราศจากการวางแผนในการจัดการทรัพยากร และรูปแบบการท่องเที่ยวแบบมวลชนทำให้มีจำนวนช้างเพื่อบริการ นักท่องเที่ยวมากเกินไปเกินกว่าความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ นอกจากนี้การเข้ามาของการท่องเที่ยวในพื้นที่ยังได้เป็นตัวเร่งให้มีการสูญเสียทรัพยากรที่ดินของคนในชุมชน มีผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากร ชาวบ้านแม่ตะมานได้เปลี่ยนจากการประกอบอาชีพด้านเกษตรไปเป็นแรงงานในภาคการท่องเที่ยว ซึ่งผลกระทบในด้านบวกทำให้เศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น แต่ผลกระทบในด้านลบนั้น ไม่ได้มีการกระจายรายได้ในพื้นที่เท่าที่ควร อีกทั้งคนในชุมชนต้องมีการปรับเปลี่ยน ความเป็นอยู่วิถีชีวิตให้สอดคล้องกับธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ มีลักษณะของความเป็นเมือง มีการพึ่งพาและขึ้นอยู่กับธุรกิจการท่องเที่ยวค่อนข้างมาก ทำให้คนในชุมชนจำเป็นต้องยอมรับการอพยพ เข้ามาของคนต่างถิ่น มีการแย่งชิงในการใช้ทรัพยากร ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรในพื้นที่ตามมา

Thesis Title	Effects of Tourism Activities on Land Use and Resource Management in Lower Mae Taeng Watershed: A Case Study of Mae Taman Village, Kuet Chang Sub-district, Mae Taeng District, Chiang Mai Province	
Author	Miss Daungporn Peamsuwan	
Degree	Master of Science (Sustainable Land Use and Resource Management)	
Thesis Advisory	Asst. Prof. Dr. Montri Kunphoommarl	Chairperson
	Lect. Dr. Sidthinat Prabudhanitisarn	Member
	Assoc. Prof. Dr. Chalermchai Panyadee	Member

ABSTRACT

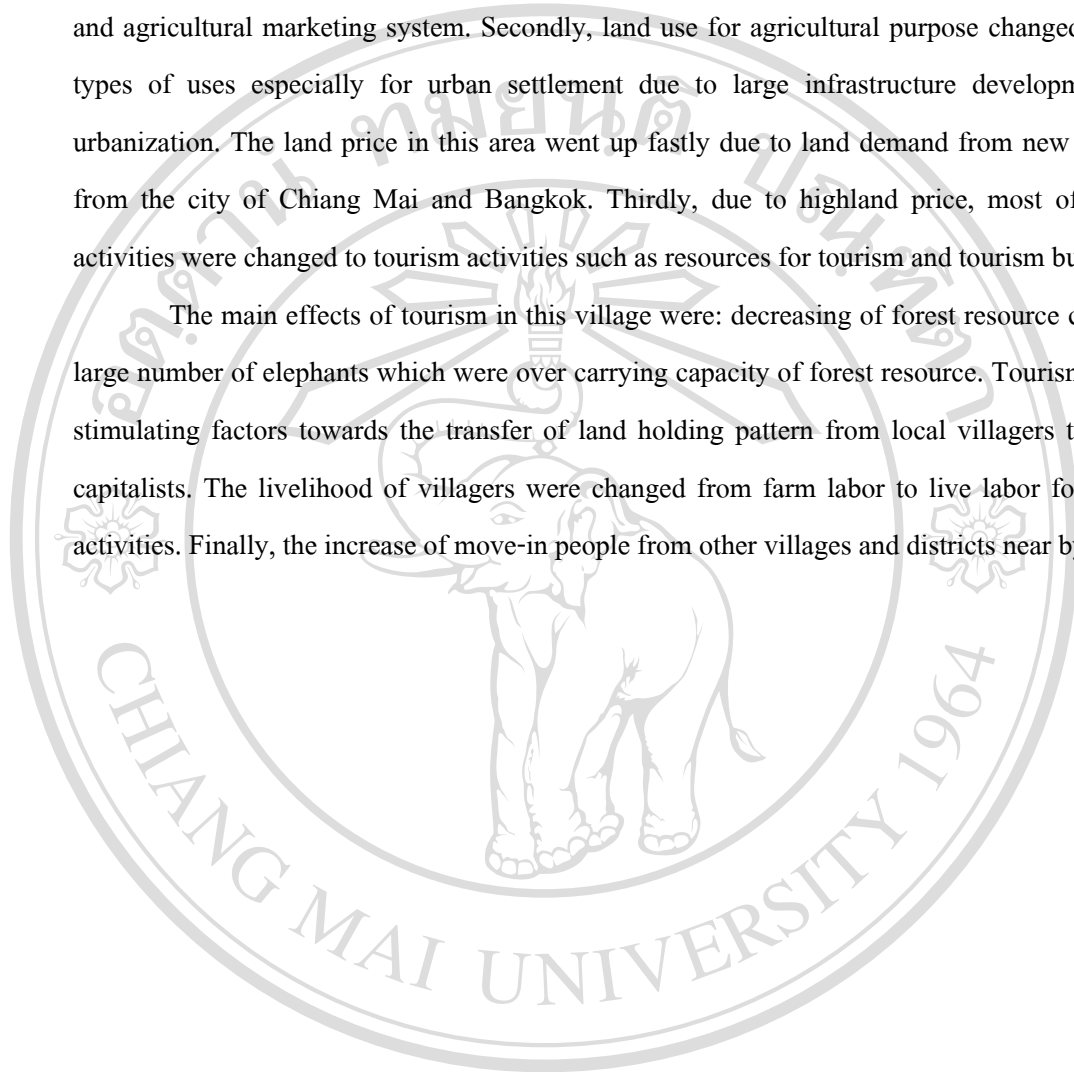
The purposes of this research are to examine not only the effects of tourism activities on land use and resource management in Mae Taman village, Kuet Chang sub-district, Mae Taeng district, Chiang Mai province but also the impact on soil, water and forest resource management and change of land use, livelihood and ecology system. The main analytical concepts used are tourism concepts, natural resources management and impact analysis.

In research techniques used in this study include documentary survey from government agencies and relevant organizations; indepth-interview of stakeholders both within and outside the target village; participant and non-participant observation, and land use survey. The data collected were checked, classified and analyzed by descriptive way which could be summarized the results as follows:

Tourism management was partly depended on government policy by promoting tourism activities as mass-tourism with economic purpose. The effect of this policy made the concept of stakeholder on natural resource management for tourism into more cost than value aspect. The consequences of above concept created both natural resource conflicts and 'open access' for resource use.

The tourism in this area affected three main changes in land use system. Firstly, land use for sufficient farming changed sub-commercial and contract farming due to government policy and agricultural marketing system. Secondly, land use for agricultural purpose changed to other types of uses especially for urban settlement due to large infrastructure development, and urbanization. The land price in this area went up fastly due to land demand from new investors from the city of Chiang Mai and Bangkok. Thirdly, due to highland price, most of farming activities were changed to tourism activities such as resources for tourism and tourism business.

The main effects of tourism in this village were: decreasing of forest resource caused by large number of elephants which were over carrying capacity of forest resource. Tourism became stimulating factors towards the transfer of land holding pattern from local villagers to outside capitalists. The livelihood of villagers were changed from farm labor to live labor for tourism activities. Finally, the increase of move-in people from other villages and districts near by.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ช
สารบัญตาราง	ฐ
สารบัญรูป	ฑ
สารบัญแผนที่	ฒ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาในการวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	4
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.5 ขอบเขตของการศึกษา	4
1.6 นิยามศัพท์	6
บทที่ 2 แนวคิด และงานวิจัยเกี่ยวข้อง	7
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว	7
2.1.1 พัฒนาการและรูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทย	7
2.1.2 การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	12
2.1.3 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	15
2.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	19
2.2.1 แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์	20
2.2.2 แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมและวัฒนธรรมชุมชน	21
2.2.3 แนวคิดนิเวศการเมืองและเศรษฐศาสตร์การเมือง	24
2.2.4 แนวคิดเศรษฐศาสตร์นิเวศ	27
2.2.5 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	28
2.2.6 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน	30

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.3 แนวคิดการประเมินผลกระทบ	31
2.3.1 การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม	31
2.3.2 การประเมินผลกระทบทางสังคม	37
2.3.3 ผลกระทบจากการท่องเที่ยว	40
2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	43
2.4.1 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน	43
2.4.2 ผลกระทบจากการท่องเที่ยว	46
2.4.3 ผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน	48
2.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา	49
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	55
3.1 การศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	55
3.2 สํารวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่	56
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	56
3.4 การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล	63
บทที่ 4 บริบทชุมชนและการจัดการการท่องเที่ยว	64
4.1 บริบทชุมชน	64
4.1.1 บริบททางภูมิศาสตร์	64
ทรัพยากรดิน	67
ทรัพยากรน้ำ	71
ทรัพยากรป่าไม้	78
4.1.2 บริบททางสังคม และวัฒนธรรม	80
ประวัติการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้าน	80
สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม	81

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.2 การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน	92
4.2.1 พัฒนาการการท่องเที่ยวในชุมชน	92
4.2.2 รูปแบบการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่	96
4.2.3 รายรับรายจ่ายจากการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน	100
บทที่ 5 การจัดการการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้	104
5.1 การจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder)	104
5.2 การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder)	117
บทที่ 6 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน	129
6.1 พัฒนาการใช้ทรัพยากรที่ดินในชุมชน	129
6.2 สภาพการใช้ที่ดินในปัจจุบัน	133
6.2.1 ลักษณะการถือครองที่ดินและสิทธิในการใช้ที่ดิน	133
6.2.2 ลักษณะการใช้ที่ดินในกิจกรรมประเภทต่าง ๆ	135
6.3 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน	143
บทที่ 7 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศ	148
7.1 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการดำรงชีวิต (Livelihood) ของคนในชุมชน	148
7.1.1 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อสภาพเศรษฐกิจของชุมชน	148
7.1.2 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อสภาพสังคมของชุมชน	150
7.2 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อระบบนิเวศในพื้นที่	153
7.3 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน	155
บทที่ 8 ผลและการอภิปรายผลการศึกษา	157
8.1 ผลการศึกษา	157
8.2 การอภิปรายผล	164

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
3.1 แหล่งข้อมูลในการศึกษา	57
3.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการศึกษา	61
4.1 คุณภาพน้ำในลำน้ำแม่แตงเปรียบเทียบกับเฉลี่ยจากสถานีวัดคุณภาพน้ำอำเภอเวียงแหง และอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2535-2544	76
4.2 ร้อยละของจำนวนประชากรบ้านแม่ตะมานจำแนกตามลักษณะการประกอบอาชีพ (พ.ศ.2547)	82
4.3 ร้อยละของจำนวนครัวเรือนบ้านแม่ตะมานจำแนกตามลักษณะการประกอบอาชีพ (ปีพ.ศ.2547)	83
4.4 รายได้ของประชาชนในหมู่บ้านต่อปีในแต่ละครอบครัว (ปีพ.ศ.2545)	85
4.5 พัฒนาการการเพาะปลูกพืชในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน	86
4.6 พัฒนาการการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน	93
4.7 รายจ่ายโดยประมาณในธุรกิจการท่องเที่ยวของบ้านแม่ตะมาน	101
5.1 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน	114
5.2 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่าไม้) ในบ้านแม่ตะมาน	125
6.1 การใช้ที่ดินในแต่ละช่วงเวลาของบ้านแม่ตะมาน	142

สารบัญรูป

รูป	หน้า
2.1 รูปแบบการท่องเที่ยวในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย	17
2.2 วิธีการจำแนกผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) ตามความสำคัญและอิทธิพล	29
2.3 แผนภาพการเชื่อมโยงผลกระทบต่าง ๆ จากการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน	51
2.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา	52
4.1 ปริมาณน้ำแม่แตงตั้งแต่ปีพ.ศ.2498 – 2545	75
4.2 ภาพรวมในด้านการกระจายผลประโยชน์ และการจัดการการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน	96
4.3 เส้นทางท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน	98
6.1 ภาพตัดขวางของการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมานในปัจจุบัน	137
6.2 การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบ้านแม่ตะมาน	144
7.1 การกระจายรายได้ของกลุ่มต่าง ๆ ในบ้านแม่ตะมาน	149
8.1 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน	158

สารบัญแนที่

แนที่	หน้า
4.1 ลักษณะภูมิประเทศในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	65
4.2 กลุ่มชุดดินในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	68
4.3 การพังทลายของดินในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	70
4.4 ที่ตั้งแหล่งสำคัญในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	73
4.5 เขตป่าสงวนในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	79
6.1 เส้นแนวภาพตัดขวางการใช้ที่ดินในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	136
6.2 การใช้ที่ดินปีพ.ศ.2519 ในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	138
6.3 การใช้ที่ดินปีพ.ศ.2537 ในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	139
6.4 การใช้ที่ดินในปัจจุบัน (พ.ศ.2547) ในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	140

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยได้เริ่มพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2503 ซึ่งในปีนั้นมีเงินรายได้จากการท่องเที่ยว 196 ล้านบาท และเมื่อเปรียบเทียบกับ (พ.ศ.2543) พบว่ามีเงินรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็น 285,300 ล้านบาท (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2544) แสดงว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างมาก

อย่างไรก็ตามความสำเร็จของการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนั้น มุ่งเน้นผลประโยชน์ ด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8 ที่เน้นทิศทางการท่องเที่ยวของประเทศไทยภายใต้แนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่กำหนดให้ การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการ มุ่งดึงเงินตราจากนักท่องเที่ยว สร้างจุดขาย ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยให้มากที่สุด โดยไม่สนใจผลกระทบด้านต่าง ๆ ในภายหลัง

นอกจากนี้ การใช้นโยบายและแผนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นแผนหลักในการพัฒนาพื้นที่และขยายการลงทุนทางเศรษฐกิจได้ประสบผลสำเร็จมาแล้วหลายจังหวัดในภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดเชียงใหม่ ในขณะที่เดียวกันผลการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ผ่านมา ก็กำลังถูกประเมินว่า ได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจคุ้มค่างกับผลกระทบด้านต่าง ๆ ที่ตามมาหรือไม่ ดังจะเห็นได้จากการศึกษาวิจัยถึงผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเมืองท่องเที่ยวหลายแห่ง พบว่าการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดผลกระทบด้านสภาพแวดล้อม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นมากมายหลายประการ อาทิเช่น เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัว รูปแบบการใช้แรงงาน อีกทั้งยังเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาสังคมอื่น ๆ ตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม โสเภณี การใช้แรงงานเด็ก ยาเสพติด และปัญหาโรคเอดส์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการขยายตัว และเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินอย่างมากมาและรวดเร็ว ทำให้เกิดความขัดแย้ง อันเนื่องมาจากการแย่งชิงทรัพยากรที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น (สุริย์ บุญญาบุณย์, 2539)

การท่องเที่ยวธรรมชาติและผจญภัย (Natural and Adventure Tourism) เป็นธุรกิจที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และได้กลายมาเป็นจุดขายสำคัญในการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบนนั้น เกิดมาจากการคาดหวังในด้านการกระจายรายได้ จากแนวคิดที่เน้นการพึ่งพา ระบบเศรษฐกิจภายนอกเป็นหลัก ดังปรากฏในงานวิจัยหลายชิ้นที่แสดงให้เห็นผลกระทบจากการท่องเที่ยว (ปฐิติ อากมานนท์ มอนซอน และคณะ, 2535; สุวิทย์ นามแสง, 2536 และ ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2544) เช่นเดียวกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ นั่นก็คือ (1) ผลกระทบที่ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจของกลุ่มคนที่ถูกท่องเที่ยว เช่น การกระจุกตัวของผลประโยชน์ ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนและการซื้อขายสินค้าที่แพงขึ้นในพื้นที่ท่องเที่ยว ส่งผลให้ค่าครองชีพของคนในชุมชนสูงตามไปด้วย (2) ผลกระทบที่ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมสลายในวัฒนธรรม-ประเพณี เช่น การนำเอาวัฒนธรรม ประเพณี การละเล่น หรือพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม มาแลกเปลี่ยนกับเงินตรา ทำให้เกิดการบิดเบือนจากความเป็นจริงในด้านความหมายและคุณค่า (3) ผลกระทบที่ก่อให้เกิดปัญหาด้านสังคม เช่น ยาเสพติด โสเภณี การถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมการลอกเลียนแบบและลัทธิบริโภคนิยม ความไม่สมดุลในระบบโครงสร้าง การจัดการแรงงานในระดับครอบครัวและชุมชน ซึ่งส่งผลต่อระบบการผลิตในชุมชน (4) ผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาช้างในพื้นที่ที่มีจำนวนมากเกินกว่าศักยภาพในการรองรับของพื้นที่ป่า ปัญหาการตัดไม้ฟันเพื่อบริการนักท่องเที่ยว ปัญหาผลกระทบต่อสัตว์ป่าและสัตว์ปีกที่มีคุณค่า ปัญหาการทำลายความอุดมสมบูรณ์และการพังทลายของดิน ปัญหาเรื่องการบุกรุกป่าพื้นที่หวงห้ามและการแย่งชิงทรัพยากร

นอกจากนี้การพยายามตอบสนองต่อธุรกิจการท่องเที่ยว ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาเส้นทางคมนาคม และที่พักอาศัยเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้ง่ายยิ่งขึ้น (สุรีย์ บุญญาบุณย์, 2539)

การท่องเที่ยวที่บ้านแม่ตะมาน ตำบลก้อช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ก็จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและผจญภัยแห่งหนึ่ง ชุมชนแม่ตะมานมีประชากรทั้งสิ้นประมาณ 130 ครัวเรือน จัดเป็นชุมชนขนาดเล็ก แต่เป็นจุดการท่องเที่ยวหลักแห่งหนึ่งในตำบลก้อช้าง มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายและเข้มข้น คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยล้านนา แต่ได้มีบริษัทท่องเที่ยวในพื้นที่ จัดนำเอาชาวเขาเผ่าลีซอจากตำบลอินทขิล อำเภอแม่แตง และจากอำเภอเชียงดาว มาอาศัยอยู่บริเวณชายขอบของหมู่บ้านและตามเส้นทางท่องเที่ยว เพื่อเป็นจุดท่องเที่ยวและขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว ในชุมชนบ้านแม่ตะมานมีบริษัทธุรกิจท่องเที่ยวรวม 3 แห่ง และชาวบ้านแม่ตะมานร้อยละ 85 ได้ทำงานเป็นลูกจ้างของบริษัททั้งหมด นับตั้งแต่เป็นความอยู่

คนขับเกวียน คนเลี้ยงวัว คนขายของที่ระลึก พนักงานบริการอาหารและที่พัก ดังนั้นบริษัทท่องเที่ยวในพื้นที่ จึงมีอิทธิพลต่อชาวบ้าน

นอกจากนี้ ด้านความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ กล่าวคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนได้ขายที่ดินของตนเองซึ่งเหมาะสมกับการประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวให้กับผู้ประกอบการบริษัทท่องเที่ยวและนายทุนนอกหมู่บ้าน โดยเฉพาะที่ดินที่ติดกับลำน้ำ ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากลำน้ำของชาวบ้านจึงเป็นไปได้ค่อนข้างยาก เพราะต้องใช้เส้นทางผ่านที่ดินดังกล่าว อีกทั้งยังได้รับผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวอื่น ๆ เช่น กิจกรรมการนั่งช้าง ทำให้เกิดปัญหาดินพังทลาย (Soil Erosion) โดยเฉพาะพื้นที่ดินบริเวณริมแม่น้ำที่เป็นเส้นทางท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับจำนวนช้างในพื้นที่มีมากกว่าความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (Over Carrying Capacity) เนื่องจากชุมชนแม่ตะมานเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีประชากรเพียง 130 ครอบครัวดังที่กล่าว แต่มีจำนวนช้างไม่ต่ำกว่า 160 เชือก รวมทั้งปัญหาการตัดไม้ไผ่ที่ใช้ในกิจกรรมการล่องแพ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและก่อให้เกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่รับผิดชอบพื้นที่ป่าบริเวณนี้ (เฉลิมชัย ปัญญาดี และคณะ, 2545)

1.2 ปัญหาในการวิจัย

จากความเป็นมาดังกล่าว จะเห็นว่ามีคามจำเป็นจะต้องทำการศึกษาหาปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน รวมไปถึงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนั้น เพื่อตอบคำถามในการวิจัย คือ

1. รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจที่มีกิจกรรมหลากหลาย โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เป็นจุดขายนั้นได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตและรูปแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่าไม้) ในพื้นที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างไร
2. กิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่สามารถเป็นทางออกของคนในชุมชนจากความกดดันในภาคการเกษตร โดยสามารถเป็นทางเลือกที่ทำให้เกิดอาชีพนอกภาคการเกษตร และส่งผลทำให้เกิดการแย่งชิงพื้นที่การเกษตรหรือเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในภาคเกษตรกรรมได้หรือไม่ อย่างไร
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนและระบบนิเวศหรือไม่ อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาผลของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีต่อวิถีคิดและการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ของคนในชุมชน
2. เพื่อศึกษาผลของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในชุมชน
3. เพื่อศึกษาผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนและระบบนิเวศในพื้นที่

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษานี้จะช่วยให้เข้าใจถึงผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่มีต่อรูปแบบการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น รวมไปถึงการเข้าใจสาเหตุ กระบวนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากร เพื่อสามารถใช้เป็นแนวทางในการเสนอรูปแบบการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

1) ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาผลของการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ และป่าไม้ โดยใช้ชุมชนบ้านแม่ตะมาน ตำบลกุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะภูมิประเทศสวยงามแปลกตา ทำให้บ้านแม่ตะมานเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักและรองรับนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศมานานนับ 10 ปี อีกทั้งมีระยะทางไม่ไกลจากตัวอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภาคเหนือตอนบนมากนัก เช่นเดียวกับแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมของการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ (Mass Tourism) แห่งอื่น ๆ ที่พบได้ทั่วไปทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอื่นในประเทศ โดยนักท่องเที่ยวสามารถใช้เวลาเดินทางประมาณ 30-50 นาที โดยรถยนต์จากตัวจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้พื้นที่บ้านแม่ตะมานมีความเหมาะสมเป็นพื้นที่กรณีศึกษาอย่างยิ่ง

บ้านแม่ตะมานเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในหุบเขา มีแม่น้ำแม่แตงไหลผ่าน ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ในด้านทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรการท่องเที่ยว จึงส่งผลให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายในพื้นที่ เช่น การเดินป่า นั่งช้าง นั่งเกวียน ล่องแพ การผจญภัยทางรถ (รถยนต์ จักรยานยนต์ และจักรยานภูเขา) ธุรกิจบ้านพักนักท่องเที่ยว ร้านอาหารและ

เครื่องคัม ซึ่งการท่องเที่ยวอย่างเข้มข้นในพื้นที่ ย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนและรูปแบบการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น (เฉลิมชัย ปัญญาดี และคณะ, 2545) รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1) บริบทชุมชนบ้านแม่ตะมาน ซึ่งได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

(1) บริบททางภูมิศาสตร์ ซึ่งได้แสดงถึงที่ตั้งขอบเขตของชุมชน ลักษณะโดยรวมทางด้านกายภาพ และชีวภาพของที่ตั้งชุมชน รวมไปถึงสถานการณ์ปัญหาและวิถีคิดในการจัดการทรัพยากร (ดิน น้ำ และป่าไม้) ในพื้นที่ ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องภายในและภายนอกชุมชน

(2) บริบททางสังคม และวัฒนธรรม ศึกษาเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้าน สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ กลุ่มประชากรและอาชีพ ระบบการผลิต ระบบสาธารณสุขไปภาค การศึกษาและสาธารณสุขในหมู่บ้าน ประเพณีและวัฒนธรรม รวมไปถึงลักษณะการเมืองการปกครองในชุมชน

2.2) รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว และสถานการณ์การท่องเที่ยวในชุมชน รวมไปถึงวิถีคิดในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องภายในและภายนอกชุมชน

2.3) การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินโดยแบ่งโดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงการเกษตรแบบดั้งเดิม ช่วงการเกษตรแบบพันธะสัญญา และช่วงการขายที่ดินในพื้นที่ รวมทั้งสถานการณ์การใช้ที่ดินในปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ ลักษณะการถือครองที่ดินและสิทธิในการใช้ที่ดิน และลักษณะการใช้ที่ดินในกิจกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยว การผลิต ที่อยู่อาศัย ป่าไม้ และอื่น ๆ เป็นต้น

2.4) ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศ

1.6 นิยามศัพท์

การท่องเที่ยวธรรมชาติและผจญภัย หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมความงามในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีกิจกรรมในการใช้พื้นที่ที่หลากหลายโดยขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม เช่น การเดินป่า ล่องแพ นั่งช้าง ปั่นจักรยาน เรือนแรม (Home-stay) ดำน้ำ ปีนเขา เป็นต้น ทั้งนี้การท่องเที่ยวธรรมชาติและผจญภัยไม่จำเป็นต้องเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเสมอไป

การท่องเที่ยวกระแสหลัก หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีแนวคิดในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อให้ได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งมีผลรวมไปถึงวิถีคิดในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ด้วย

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) หมายถึง กลุ่มของประชาชน องค์กรหรือไม่ใช้องค์กร ที่มีส่วนร่วมในผลประโยชน์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในบ้านแม่ตะมาน

การใช้ที่ดิน หมายถึง การเข้าไปกระทำต่อที่ดินเพื่อให้ได้ผลตอบแทนทางเศรษฐศาสตร์ในรูปรายได้ หรือ เพื่อการบริโภคหรือเพื่อยังชีพ

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน หรือการเข้าไปกระทำต่อดินเพื่อให้ได้ผลตอบแทนทางเศรษฐศาสตร์ในรูปรายได้ หรือ เพื่อการบริโภคหรือเพื่อยังชีพ จากประเภทหนึ่งไปสู่อีกประเภทหนึ่ง เช่น จากพื้นที่ป่าไม้ไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรม จากพื้นที่เกษตรกรรมไปเป็นแหล่งการค้าหรือที่อยู่อาศัย เป็นต้น

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การเข้าถึง การให้ได้มาซึ่งสิทธิและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ โดยรวมไปถึงการป้องกัน ฟื้นฟู และการดูแลรักษาทรัพยากรเหล่านั้นด้วย

ผู้นำชุมชน หมายถึง บุคคลที่มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในการโน้มน้าวชักจูงให้สมาชิกของชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิด และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยอาจเป็นผู้ที่มีตำแหน่งในการบริหารชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (ผู้นำทางธรรมชาติ)

ปางช้าง หมายถึง บริษัทและบริเวณที่ตั้งของบริษัทที่ประกอบกิจการการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน ประกอบด้วย บริษัทท่าแพแม่ตะมาน บริษัทปางช้างแม่แตง และบริษัท อัมรินทร์จิงเกิ้ลราฟท์

บทที่ 2

แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบ และประเด็นในการวิจัย 4 ประการ ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

- พัฒนาการและรูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทย
- การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
- การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2. แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

- แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์
- แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมและวัฒนธรรมชุมชน
- แนวคิดนิเวศการเมืองและเศรษฐศาสตร์การเมือง
- แนวคิดเศรษฐศาสตร์นิเวศ
- การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- แนวคิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

3. แนวคิดการประเมินผลกระทบ

- การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม
- การประเมินผลกระทบทางสังคม
- การประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว

4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.1.1 พัฒนาการการท่องเที่ยวประเทศไทย

การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) และตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) ซึ่งแต่ละองค์ประกอบ มีส่วนประกอบย่อย ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยทั้ง 3 เกิดขึ้น

เมื่อนักท่องเที่ยวได้ไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยว นอกจากองค์ประกอบภายในระบบแล้ว การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อมสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอีกหลายประการ เช่น สภาพกายภาพและระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจ และการลงทุน สภาพสังคมและวัฒนธรรมองค์กร ความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชน กฎหมายที่เอื้อต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อบรรยากาศการท่องเที่ยว (สร้อยดี อาสาสมัคร, 2543)

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสมัยใหม่ของประเทศไทยเริ่มแพร่หลายเมื่อประมาณปีพ.ศ.2503 โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้ประกาศจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว (อ.ส.ท) ขึ้น เพื่อทำหน้าที่พัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในปีพ.ศ.2522 (วรรณ วลัยวานิช, 2539) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายของรัฐบาลในการมุ่งส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมีเนื้อหาสาระที่กล่าวถึงนโยบายการท่องเที่ยวในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตามลำดับดังนี้

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-3 (พ.ศ.2504-2519) ยังไม่ได้กล่าวเน้นเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยตรงมากนัก แต่การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเป็นผลที่ได้จากการนำเอานโยบายของจอมพลสฤษดิ์ มาใช้ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งในยุคนี้ได้นำเอาแนวทางการพัฒนาประเทศ ตามทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) มาใช้ มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศ และมีการกระจายไปยังจังหวัดต่าง ๆ ทำให้เกิดมาตรฐานในการบริการและการขยายการลงทุนของภาคเอกชนในด้านการท่องเที่ยว นอกจากนี้รัฐบาลในยุคนั้น ยังได้ดำเนินงานตามข้อเสนอแนะของธนาคารโลก (World Bank) โดยสนับสนุนการลงทุนภาคเอกชน และกิจการโรงแรมก็เป็นธุรกิจอันดับแรก ๆ ที่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) นโยบายนี้ได้ถูกสานต่อในยุคของจอมพลถนอม กิตติขจร อีกทั้งในขณะนั้นได้เกิดสงครามเวียดนาม สหรัฐอเมริกาได้ใช้ไทยเป็นที่ตั้งฐานทัพในภูมิภาค ส่งผลทำให้เกิดการขยายตัวของการท่องเที่ยวแหล่งบริการและบันเทิง เรืองรมย์ กรุงเทพฯ ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการพักผ่อนและความบันเทิง (Rest and Recreation – R&R) ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (พลอยศรี โปราณนันทน์, 2543)

ต่อมาในปีพ.ศ.2519 รัฐบาลไทยโดยองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้จ้างบริษัท Netherlands Institute of Tourism Development Consultants (TDC) และบริษัทเอสวีจี ฌ ฌกลางศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวขึ้นเป็นฉบับแรก โดยกำหนดให้ เชียงใหม่ กรุงเทพฯ พัทยา สงขลา และหาดใหญ่ เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในระดับภูมิภาค

อย่างไรก็ตาม จากประวัติการท่องเที่ยวของประเทศ จะพบว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวของไทย มีวัตถุประสงค์หลักเพียงอย่างเดียว คือ ด้านเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลได้พิจารณาให้ความสำคัญถึงการเติบโตของการท่องเที่ยวไทยอย่างจริงจัง ในปีพ.ศ. 2520 ได้เริ่มมีแผนพัฒนาการท่องเที่ยวบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวของไทยได้ถูกจัดให้เป็นหนึ่งในกิจกรรมที่สำคัญของประเทศที่จะสามารถช่วยในการลดดุลการชำระเงินระหว่างประเทศ อีกทั้งพบว่ารัฐบาลลงทุนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวถึงร้อยละ 30 ของการลงทุนของรัฐทั้งหมด โดยเน้นในด้านการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของประเทศ เพื่อให้มีการขนส่งและติดต่อสื่อสารได้สะดวกยิ่งขึ้น ต่อเนื่องไปจนถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ได้มีการลงทุนด้านการขนส่งทางอากาศ 23,000 ล้านบาท ผลของการดำเนินงานดังกล่าวทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางมาประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น โดยร้อยละ 75 ของนักท่องเที่ยวเดินทางมาทางอากาศ ทำให้การพัฒนาด้านการติดต่อสื่อสารช่วยในการดำเนินงานของโรงแรมขนาดใหญ่ และการรถไฟมีบทบาทในการกระจายการท่องเที่ยวไปสู่ระดับภูมิภาคได้ดียิ่งขึ้น (พลอยศรี ไพราณานนท์, 2543)

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) เป็นช่วงการเจริญเติบโตอย่างสูงสุดของการท่องเที่ยวไทย เห็นได้จากนโยบายในการลงทุนของภาครัฐเพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานในการท่องเที่ยว และมีการลงทุนในเชิงธุรกิจเป็นจำนวนมากในภาคเอกชน โดยได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาระบบการผลิต การตลาด เทคโนโลยี และการพลังงาน และสร้างกลไกระบบประสานแผนปฏิบัติการเพื่อให้มีการนำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวไปสู่ภาคปฏิบัติ รวมทั้งประสานแผนงานด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และการตลาด ซึ่งความตั้งใจส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลจะเห็นได้จากการที่คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้มีการประกาศปีท่องเที่ยวไทย (Visit Thailand Year, 1987) ในปี พ.ศ.2530 และปีศิลปหัตถกรรมไทยในปี พ.ศ.2531-2532

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ในช่วงของการใช้แผนพัฒนาฉบับนี้ การท่องเที่ยวในประเทศไทยอยู่ในสถานะที่ค่อนข้างซบเซา อันเนื่องมาจากภาวะสงครามอ่าวเปอร์เซีย (Gulf War) ครั้งที่ 1 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในประเทศไทย อย่างไรก็ตามในส่วนของการท่องเที่ยวได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการค้าบริการ สาขาต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งรายได้ของประเทศ โดยมุ่งสนับสนุนภาคเอกชนในการประกอบธุรกิจการค้าบริการ ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการค้าบริการที่สำคัญของประเทศได้แก่การท่องเที่ยว แต่กระนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 นี้ ยังมีข้อจำกัดที่ได้

เสนอไว้ถึง 3 ด้าน คือ 1) ด้านการตลาด ซึ่งพบว่าแหล่งท่องเที่ยวหลักหลายแห่งอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยว ตามบริเวณแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญขยายตัวไม่ทัน ไม่ได้มาตรฐานและไม่เป็นระเบียบ 2) การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว ยังมีจำกัด ทั้งทางด้านคุณภาพและปริมาณ และ 3) ในด้านประสานแผนการปฏิบัติงาน ยังขาดกลไกประสานระหว่างหน่วยงานของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ แหล่งท่องเที่ยวขาดการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง การใช้ประโยชน์ในที่ดินไม่เหมาะสมอันเนื่องมาจากการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวที่เป็นไปอย่างปราศจากทิศทางตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องยังมีช่องทางให้หลบเลี่ยงได้ ทำให้มีปัญหาการบุกรุกทำลายสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

จากข้อจำกัดข้างต้น จึงได้มีการกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 3 ประการ คือ 1) ดำเนินการให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอาศัยแนวปฏิบัติการในการร่วมมือกับประเทศในอาเซียนในทางการตลาด แทนการแข่งขันและสนับสนุนการลงทุนของภาคเอกชนในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทใหม่ ๆ 2) อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยว โดยให้มีแผนแม่บทเพื่อพัฒนาฟื้นฟูสภาพแหล่งท่องเที่ยว นำมาตรการทางกฎหมายมาควบคุม รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนภาคเอกชน องค์กรภาครัฐและประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งอยู่ในข้อเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ในกลยุทธ์รักษาคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว ให้สามารถรองรับการขยายตัวด้านการตลาดได้ระยะยาว และได้กำหนดมาตรการเพื่อรักษาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวในการควบคุมการใช้ประโยชน์จากที่ดิน มาตรการควบคุมและการจัดการกำจัดน้ำเสียส่วนรวมในแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดผลในทางปฏิบัติ โดยมีแผนจังหวัดเป็นแผนชี้นำแผนงานและกิจกรรมการดำเนินงาน 3) พัฒนาและยกระดับคุณภาพกำลังคนด้านการท่องเที่ยว (ศิริ สามสุโพธิ์, 2543 และ วรรณ วลัยวานิช, 2539)

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ได้มีเน้นถึงความสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวิถีของชุมชนในท้องถิ่น ให้ชุมชนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการตั้งแต่ระดับองค์กรบริหารส่วนตำบลจนถึงระดับหมู่บ้าน ซึ่งได้มีเป้าหมายในการเน้น “คน” เป็นจุดมุ่งหมายหลักในการพัฒนาประเทศ โดยให้ประชาชนทุกกลุ่ม มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวทุกระดับ ทั้งในด้านการวางแผนและการจัดการทรัพยากร การท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ให้เกิดความสมดุลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมโดยตรง (วรพล วัฒนะเหลื่องอรุณ, 2544 และ รวิภา หอมเศรษฐี, 2541)

ซึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 นี้ ได้สอดคล้องกับแนวคิดในเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ว่าจ้างสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ทำการศึกษา เพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทยขึ้น และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้จัดทำแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติในพ.ศ.2544

ในพ.ศ.2540 นี้ ได้เกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกิดการทรุดตัวของเศรษฐกิจในภูมิภาคอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับมีการประกาศลดค่าเงินบาทของรัฐบาล นายชวน หลีกภัย ทำให้การท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวราคาถูก ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น การท่องเที่ยวซึ่งเป็นธุรกิจที่ได้รับผลกระทบน้อยที่สุดจากวิกฤติเศรษฐกิจ จึงเป็นที่คาดหวังให้เป็นแหล่งรายได้หนึ่งในการนำเงินตราเข้าประเทศ

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ในปัจจุบัน ปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่สุดน่าจะเป็นการชะลอตัวของเศรษฐกิจของประเทศสหรัฐอเมริกา การทรุดตัวอย่างต่อเนื่องของเศรษฐกิจประเทศญี่ปุ่น ความตึงเครียดของการก่อการร้ายและภาวะสงครามอ่าวเปอร์เซีย (Gulf War) ครั้งที่ 2 การแพร่ระบาดของโรคใหม่ ๆ ในภูมิภาค ซึ่งมีผลต่อเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กำลังอยู่ในระยะฟื้นตัวจากวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2540 ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ความต้องการการท่องเที่ยวนานาชาติลดลง ในขณะที่การแข่งขันเพื่อแย่งชิงนักท่องเที่ยวรุนแรงมากขึ้น ถึงแม้จะไม่เป็นที่ประจักษ์ชัดในขณะนี้ว่า ภาคการท่องเที่ยวของไทยกำลังเข้าสู่ภาวะแห่งวิกฤติ ในขณะที่ภาคเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศกำลังต้องการการค้ำจุนจากรายได้จากภาคการท่องเที่ยว ทำให้มีการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหามี 2 กลุ่ม คือ 1) แก้ไขปัญหาเร่งด่วนโดยการแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยวให้ได้สูงสุดเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ โดยการขยายตลาดการท่องเที่ยว 2) การแก้ไขปัญหาโครงสร้าง โดยแก้ไขประเด็นปัญหาการบริหารจัดการ (Management Issue) อันเกิดจากการขาดการประสานงานภายในภาครัฐ และการจัดการปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรท่องเที่ยว ในการแก้ปัญหานี้ได้มีการกำหนดให้ “การท่องเที่ยวยั่งยืน” เป็นวาระแห่งชาติ ตั้งเป้าหมายให้ไทยเป็น “แหล่งท่องเที่ยวคุณภาพสูง” โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 นี้ ยังคงเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นฐานสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย นอกจากนี้ยังมีการเตรียมความพร้อมให้การปกครองส่วนท้องถิ่นในการถ่ายโอนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวร่วมกับองค์กรปกครอง

ส่วนท้องถิ่น อีกทั้งยังมีเป้าหมายในการพัฒนาร่วมกับภาคเอกชนให้เกิดการท่องเที่ยวพหุมิติอิเล็กทรอนิกส์ (E-tourism) อย่างสมบูรณ์ (สถาบันวิจัย เพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2544)

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 9 ในปัจจุบันข้างต้น แสดงให้เห็นพัฒนาการของการท่องเที่ยวในประเทศไทย ซึ่งมีการขยายตัวและมีความหลากหลายของการท่องเที่ยวมากขึ้น ครอบคลุมการท่องเที่ยวจากเดิม 3 รูปแบบใหญ่ ๆ ตามที่ Erick Cohen (1996) ได้จำแนกไว้ในหนังสือ Thai Tourism คือ การท่องเที่ยวในชุมชนชาวเขาในภาคเหนือ ที่เรียกกันว่า Jungle Tour หรือ ทัวร์ป่า การท่องเที่ยวตามหมู่เกาะต่าง ๆ ในภาคใต้ และภาคตะวันออก และสุดท้ายการท่องเที่ยวตามสถานเริงรมย์ในกรุงเทพฯ ซึ่งเกี่ยวพันกับการขายบริการทางเพศ หรือ Sex Tour และต่อมา Cohen ได้จำแนกประเภทย่อยของการท่องเที่ยวในประเทศไทยได้ออกเป็น 6 ประเภทคือ

- 1) การท่องเที่ยวเพื่อชมความงามธรรมชาติ (Natural Attractions)
- 2) การท่องเที่ยวตามสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ (Historical Attractions)
- 3) การท่องเที่ยวเพื่อรู้จักชนกลุ่มน้อย (Ethnic Attractions)
- 4) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Attractions) ซึ่งจะเห็นได้ในช่วงเวลาที่ต่างกัน ตามปฏิทินการท่องเที่ยว ในงานประเพณีต่าง ๆ
- 5) การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อน (Vacationing Attractions) เช่น การท่องเที่ยวกีฬาและนันทนาการต่าง ๆ
- 6) การเยี่ยมชม “สังคมชาวนา” (Peasant Attractions) ซึ่งตรงกับ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro-tourism) ในปัจจุบัน

2.1.2 การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism)

แนวคิดเริ่มต้นเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนตั้งแต่พ.ศ.2508 ต่อมาในพ.ศ.2519 รัฐบาลแคนาดาได้สนองตอบในเรื่องการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยได้ประกาศเขตการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือการประชุม EARTH SUMMIT ที่กรุง ริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ ไม่ว่าจุดหมายปลายทางจะเป็นที่ใด จะเป็นกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มเล็ก ทั้งในเมืองและชนบท (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542)

ในการประชุม Globe'90 ณ ประเทศแคนาดา ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่า หมายถึง “การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ การท่องเที่ยวนี้มีความหมายถึง การจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย”

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีหลักการพื้นฐาน ดังนี้

- 1) ต้องเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Using Resource Sustainable) หมายถึง การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดีทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการทำธุรกิจการท่องเที่ยวในระยะยาว
- 2) ลดการบริโภคที่มากเกินไปและลดปริมาณของเสียที่ปล่อยออกสู่ระบบนิเวศ (Reducing Over-consumption and Waste) จะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำงานบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว และเป็นการเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยว
- 3) การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม (Maintaining Diversity) มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว และช่วยขยายฐานของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
- 4) ต้องประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ การพัฒนาท้องถิ่น (Integration Tourism into Planning) และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม จะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว
- 5) เป็นการท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น (Supporting Local Economy) โดยพิจารณาด้านราคาและคุณค่าของสิ่งแวดล้อมไว้ ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการประหยัด แต่ยังป้องกันสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลายอีกด้วย
- 6) การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของท้องถิ่น (Involving Local Communities) ในสาขาการท่องเที่ยว ไม่เพียงแต่สร้างผลตอบแทนแก่ประชากรและสิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการการท่องเที่ยวอีกด้วย
- 7) มีการปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ ระหว่างผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กร และสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว (Consulting Stakeholders and the Public) ซึ่งมีความจำเป็นในการที่จะร่วมงานไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งร่วมแก้ปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน
- 8) มีการฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) โดยสอดแทรกแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืนต่อบุคลากรในท้องถิ่นทุกระดับ จะช่วยยกระดับบริการการท่องเที่ยว

9) การตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารอย่างพร้อมมูล (Marketing Tourism Responsibly) จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อม ของแหล่งท่องเที่ยวและจะช่วยยกระดับความพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

10) การวิจัยและการติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ (Undertaking Research) จำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และนักลงทุน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542)

จากหลักการข้างต้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสามารถนำไปสร้างกรอบแนวปฏิบัติ ได้ 10 ประการ คือ

1) มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวภายในประเทศอย่างจริงจังก่อน แล้วจึงพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศอย่างค่อยเป็นค่อยไปภายหลัง เพื่อให้เหมาะสมกับระบบสาธารณูปโภคที่รองรับ เป็นสำคัญ

2) มุ่งให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่

3) มุ่งพิจารณาอย่างรอบคอบ ถึงขอบเขตที่เหมาะสมของการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้ควรพยายามผลักดันให้มีการพัฒนา การท่องเที่ยว เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่นั้น ๆ

4) มุ่งให้ข้อมูลการท่องเที่ยวอย่างเพียงพอแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวเข้าใจ และห่วงใยในสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งช่วยยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

5) มุ่งใช้วัสดุและผลผลิตในท้องถิ่น เพื่อช่วยลดดุลการค้ากับต่างประเทศได้ทางหนึ่ง และเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย

6) มุ่งกระจายรายได้และนำรายได้เข้าสู่ท้องถิ่นให้มากที่สุด เพื่อประโยชน์ในระยะยาว ของชุมชนท้องถิ่น

7) มุ่งจ้างงานในท้องถิ่นด้วยการส่งเสริมรูปแบบของงานที่น่าสนใจ และได้รับ ผลตอบแทนสูงให้แก่ชุมชนท้องถิ่นนั้น

8) มุ่งพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น เพื่อจะช่วยยกระดับ การบริการท่องเที่ยวให้สูงขึ้น

9) มุ่งรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้อยู่รอดในระยะยาวเพื่อ เป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยวตลอดไป

10) มุ่งทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค ระหว่างภาคธุรกิจท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐบาล บนหลักการข้างต้น

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มุ่งเน้นให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมปรับสภาพการจัดการ เพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนไปจากสังคมนิยมผู้บริโภคสมัย การรับผิดชอบต่อสังคมเป็นใหญ่ ขอบเขตของการพัฒนาจึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบของการท่องเที่ยว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งหมดต้องมุ่งสู่ความยั่งยืน (All Tourism Should be Sustainable Tourism) ดังนั้นหลักการพื้นฐานของความยั่งยืนจะต้องได้รับการปฏิบัติโดยอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทั้งหมด ไม่จำเพาะแต่การท่องเที่ยวเฉพาะอย่างการท่องเที่ยวขนาดเล็ก การท่องเที่ยวราคาแพง หรือการท่องเที่ยวของกลุ่มตลาดบน (Elite Market) เท่านั้น หากยังรวมถึงการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ หรือการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Market) ด้วย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542)

2.1.3 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แม้การท่องเที่ยวจะทำให้เกิดรายได้หมุนเวียนในมูลค่า นับแสนล้านบาท ส่งผลดีต่อภาวะเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ แต่ในด้านตรงกันข้ามกลับทำให้สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวและภาพพจน์ของการท่องเที่ยวลดถอยลง การจัดการการท่องเที่ยวโดยทั่วไป มักประสบปัญหาที่สวนทางกันระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม ซึ่งภายใต้ความต้องการในการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์และกระแสของโลก ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้ก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ด้าน คือ

- 1) กระแสความต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
- 2) กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวในการศึกษาเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
- 3) กระแสความต้องการพัฒนาคน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากทั้ง 3 กระแสนี้ ทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ ที่ป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รักษาระบบนิเวศทางธรรมชาติ นั่นคือ การท่องเที่ยวสีเขียว (Green Tourism) หรือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย ได้เริ่มขึ้นในพ.ศ. 2519 เมื่อมีการเสนอแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับแรก แต่เนื้อหาของแผนได้มุ่งเน้นในด้านเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก มีการกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพียงลอย ๆ (อุตร วงษ์ทับทิม และคณะ, 2545) ต่อมาได้มีการเสนอแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่สังคมไทยเมื่อประมาณปี พ.ศ.2530 และเมื่อ พ.ศ.2538-2539 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ประกาศนโยบายชั่วคราวสำหรับ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งในพ.ศ.2539 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ว่าจ้างให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แห่งประเทศไทย (วท.) ทำการศึกษาเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทยขึ้น ซึ่งสามารถให้คำจำกัดความดังนี้ คือ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544)

สร้อยศรี อาสาสมัครพกิจ (2543) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้ คือ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ธรรมชาติและระบบนิเวศเป็นหลัก โดยมีส่วนประกอบของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศนั้น ๆ รวมอยู่ด้วย ทั้งนี้ รูปแบบของกิจกรรมและวิธีดำเนินการในทุกกระบวนการ ต้องส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตั้งคณน้อยที่สุด นำไปสู่การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและสังคมก่อให้เกิดการเรียนรู้ และจิตสำนึกที่ดีต่อผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง”

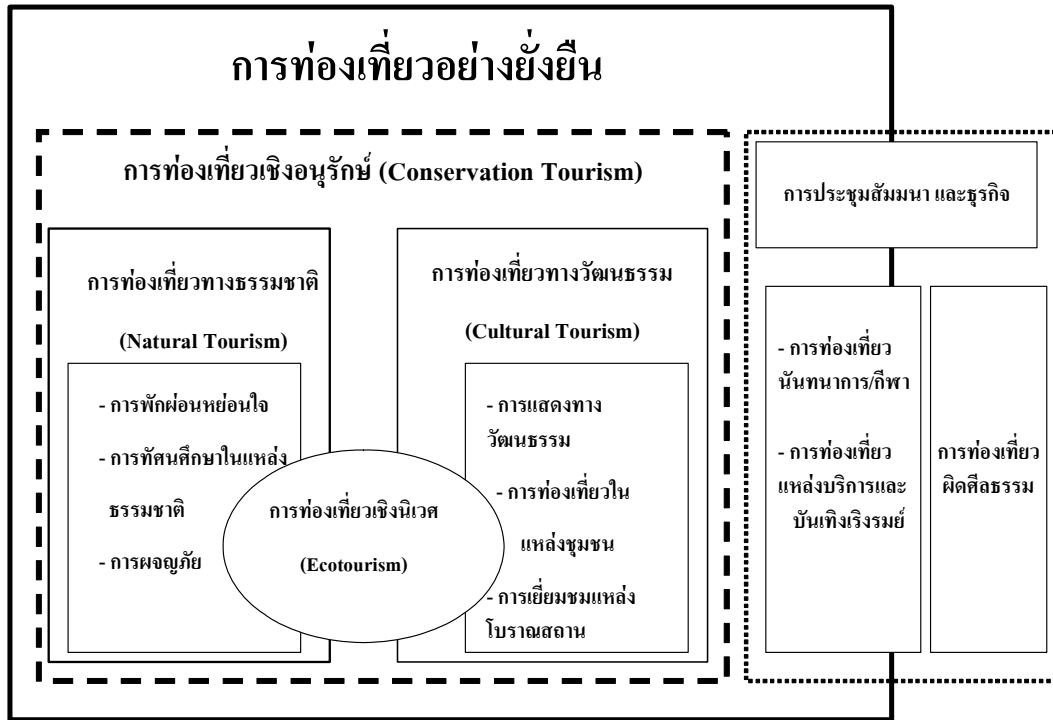
สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ได้กำหนดให้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นรูปแบบหนึ่งหรือส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและระบบนิเวศ มีการจัดการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม มีการให้การศึกษาแก่ผู้ท่องเที่ยว และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเน้นที่การศึกษาธรรมชาติและระบบนิเวศโดยมีส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติหรือระบบนิเวศนั้น ไม่ว่าจะเป็นชุมชน วัฒนธรรม หรือการผจญภัยเล็กน้อยเข้ามาเป็นส่วนเสริม ดังรูป 2.1

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้ององค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ดังนี้

1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-system) ในพื้นที่นั้น ๆ ดังนั้น องค์ประกอบด้านพื้นที่ จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature – based Tourism)

2) องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืน ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ การควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable

Managed Tourism) เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม (Responsible Travel) ที่ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

ที่มา : รายงานขั้นสุดท้าย การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศท.2540 นำเสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

รูป 2.1 รูปแบบการท่องเที่ยวในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

3) องค์ประกอบด้านกิจกรรม เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ ของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education – based Tourism)

4) องค์ประกอบด้านองค์กร เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น (Involvement of Local Community or People Participation) ที่มีส่วนร่วมในการคิดวางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับความไว้วางใจ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้

เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass Root) จนถึงการปกครองท้องถิ่นและอาจรวมการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation – based Tourism)

หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ตามลักษณะดังกล่าวข้างต้น จัดได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไป ความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจกลายเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ

ลักษณะเฉพาะประการหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การมุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติเพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้ และสัมผัสกับระบบนิเวศที่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับความสนใจประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ในการเอาชนะธรรมชาติ (ที่รวมเอาลักษณะวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตแบบธรรมชาติหรือเป็นส่วนหนึ่งในระบบ นิเวศของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ไว้) ลักษณะเฉพาะนี้ทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แม้ว่าจะมีความคาบเกี่ยวกันในพื้นที่ก็ตาม ในทำนองเดียวกันการท่องเที่ยวธรรมชาติ จึงไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งหมด ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยวนั้น ๆ ด้วย ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ จึงมีบางส่วนจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ หรือแหล่งท่องเที่ยวหนึ่ง ๆ อาจมีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวแบบอื่น ๆ ได้ ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นดังนี้

1) การท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบปกติ หรือแบบประเพณีนิยม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นการส่งเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

2) ไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบขนาดใหญ่ (Mass Tourism) เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้ถูกจำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดที่รูปแบบกิจกรรมและขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็ก ๆ สามารถทำลายสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกันหรือมากกว่านักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่หากปราศจากการจัดการที่ดี

3) ไม่จำเป็นต้องเป็นการจัดการที่ง่าย ๆ ราคาถูก มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยากลำบาก มีรายได้จากการท่องเที่ยวน้อย เพียงแต่ต้องมีการจัดการที่ดี มีการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว และให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่มทุกระดับและมีรายได้สูงได้เช่นกัน

4) ให้ความสำคัญในการให้การศึกษา และสร้างจิตสำนึกมากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีการประสานความเข้าใจกันอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ

จากการศึกษากำหนดความหมายและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว ทำให้ทราบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) หมายถึง มีรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสีงแวดล้อม เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่รักษาคุณภาพ ทั้งการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544)

แต่สถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย จากการศึกษางานของ สรัสวดี อิศราธรรมพกิจ (2543) ในโครงการการวิจัยเพื่อพัฒนาความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบน พบว่าเกือบทั้งหมดของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวที่กล่าวอ้างหรือทำให้สาธารณชนเข้าใจว่าตนจัดรายการนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบนนั้นไม่เป็นความจริง หากแต่เป็นการจัดนำเที่ยว “ทัวร์ป่า” ที่นำนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวในพื้นที่ป่าธรรมชาติ ที่มีชุมชนชาวเขาอาศัยอยู่ มีกิจกรรมเดินป่า นั่งช้าง ล่องแพ แต่ไม่มีการให้ความรู้อย่างลึกซึ้งในเรื่องของธรรมชาติและชุมชนชาวเขาเพียงพอที่จะสร้างความเข้าใจในธรรมชาติและชุมชนได้ รวมทั้งกระบวนการจัดการทัวร์ป่าดังกล่าว ยังไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมอีกด้วย

2.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เดิมแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในอดีตของประเทศไทยได้มองทรัพยากรธรรมชาติในความหมายเชิงกายภาพ และไม่เชื่อว่ามนุษย์จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นแบบแยกส่วน สิทธิและการเข้าถึงทรัพยากรจะผูกติดอยู่กับพื้นที่และชนิดของทรัพยากร ขณะเดียวกันก็จะให้ความสำคัญเฉพาะกับสิทธิของรัฐและสิทธิของเอกชนที่มีนัยของสิทธิในการซื้อขาย ซึ่งเท่ากับมองทรัพยากรธรรมชาติเป็นเสมือนสินค้า (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) และในแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบนี้ได้พิสูจน์แล้วว่าส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดความเสียหายและเสื่อมโทรม

อย่างไรก็ตามในแนวทางการศึกษาในปัจจุบันแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้เริ่มเข้าใจความหมายของทรัพยากรธรรมชาติในแบบองค์รวม (Holistic) ที่ไม่แยกระบบสังคมมนุษย์ทั้งในแง่จิตใจและวัฒนธรรมออกจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งปรากฏอยู่ในแนวคิดในการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังต่อไปนี้

2.2.1 แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์ (Human Ecology)

เป็นแขนงหนึ่งของวิชานิเวศวิทยา (Ecology) เป็นวิชาที่ว่าด้วยด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สาธารณะของความสัมพันธ์คือ สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการประกอบกิจกรรมของมนุษย์อย่างไร และมนุษย์มีส่วนหรือมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมอย่างไร ทั้งนี้การถ่ายเทพลังงาน สารวัตถุ และข่าวสาร ซึ่งจะยังผลให้เกิดความมั่นคงเชิงนิเวศวิทยาถือว่าเป็นกลไกที่สำคัญที่สุด (มนัส สุวรรณ, 2539)

Bernard Campbell (1983) ซึ่งอ้างในเอกสารประกอบการสอนวิชานิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม ของสายใจ กลุ่มขนาน (2535) ได้คำจำกัดความของนิเวศวิทยามนุษย์ว่า หมายถึงการศึกษาความสัมพันธ์ทั้งหมดระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมถึงปัจจัยต่าง ๆ เช่น ภูมิประเทศ หรือดิน และการแลกเปลี่ยนพลังงานกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ รวมทั้งพืช สัตว์ และเพื่อนมนุษย์กลุ่มอื่น ๆ ถ้าจะมองในทัศนะที่กว้างที่สุดเท่าที่จะหาได้ นิเวศวิทยามนุษย์จะเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ และความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนเป็นพิเศษกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และองค์ประกอบที่ไม่มีชีวิตของโลก

นิเวศวิทยามนุษย์เหมือนกับนิเวศวิทยา ก็ตรงที่มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่จะต้องพึ่งพิงสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ไม่ว่าสิ่งแวดล้อมนั้นจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต แต่ต่างจากนิเวศวิทยาพืชและสัตว์ก็ตรงที่มนุษย์มี Super Organic คือมนุษย์มี “วัฒนธรรม” การที่มนุษย์มีวัฒนธรรมทำให้มนุษย์มีเครื่องมือที่วิเศษสุด ที่จะตัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติตลอดจนสร้างสิ่งแวดล้อมขึ้นใหม่ ผลผลิตต่าง ๆ ที่ธรรมชาติไม่ได้มีมาให้ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง และมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตชนิดพันธุ์อื่น ๆ นั้น ถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาและรับรู้ร่วมกัน เช่น กฎระเบียบ บรรทัดฐานต่าง ๆ ทางสังคม ตลอดจนการจัดระเบียบอย่างเป็นทางการ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะเข้ามาเกี่ยวข้องในการศึกษา Human Ecology ในขณะที่สิ่งเหล่านี้จะไม่มีในสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ และพืช (สายใจ กลุ่มขนาน, 2535)

สำหรับทฤษฎีนิเวศวิทยามนุษย์ (Human Ecology Theory) นักมนุษยนิเวศ (Ecological Anthropology) มีความเห็นว่ารูปแบบของชุมชนแต่ละแห่งจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และที่อยู่อาศัย ส่วนวัฒนธรรมนั้นจะถูกสร้างขึ้นโดยขึ้นอยู่กับสังคมย่อย ๆ ในท้องถิ่นนั้น โดยสังคมย่อยในระดับต่าง ๆ กันจะมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและจะมีการแข่งขันกัน จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลง หลังจากนั้นจะคงอยู่กับที่ ต่อมาก็จะแข่งขันกันอีกและจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอีก จนกระทั่งระยะหนึ่ง ก็จะคงที่เช่นกัน (ลีศึก ฤทธิ์เนติกุล และคณะ, 2544) และเพื่อสนับสนุนทฤษฎีนิเวศนิเวศ จึงได้มีการอิงทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos Theory) ที่เสนอโดย

ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ (2537) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง อธิบายว่า “ในสภาพสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีความเป็นอยู่อย่างสงบสุขมีระเบียบ นั้น จะมีความเคลื่อนไหวหรือพลวัต (Dynamic) อยู่ตลอดเวลาและอยู่ในระเบียบ การเคลื่อนไหว จะค่อย ๆ ขุ่นเหยิงและอลเวงมากขึ้นจนกลายเป็นสังคมที่ไร้ระเบียบ ควบคุมไม่ได้จากนั้นสังคม จะจัดตัวมันเอง ให้เข้าสู่ความเป็นระเบียบใหม่ และจะเคลื่อนไหวสู่ความขุ่นเหยิงต่อไปอีก”

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ข้อเสนอสมมติฐานที่เป็นแนวทางการพิจารณาตรวจสอบของ Human Ecology เสนอแนะให้เน้นไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างการอยู่ร่วมกันและสภาพแวดล้อม ซึ่งในที่นี้ รวมถึง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วย และความสัมพันธ์นี้จะกระทำผ่านไปทางการจัดระเบียบ กิจกรรมทางสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อจะสนองความพอใจของความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกัน

2.2.2 แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมและวัฒนธรรมชุมชน (Cultural Ecology and Cultural Communities)

กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม คือ ความรู้สึกนึกคิดและการปฏิบัติของมนุษย์เอง เป็นชีวิตส่วนรวมของมนุษย์ในการอยู่กันเป็นชุมชน มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาจากชีวิตของพวกเขา ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า ชีวิตของวัฒนธรรมหมายถึงชีวิตของมนุษย์เอง และหากกล่าวในแง่มิติครอบคลุมแล้ว วัฒนธรรมจะครอบคลุมถึงวิถีชีวิต การทำมาหากิน ระบบเศรษฐกิจ วิธีการผลิต เครื่องมือ ความสัมพันธ์กับระบบจริยธรรม ซึ่งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นก็มีความแตกต่างกันไป

นิยพรธณ วรณศิริ (2540) ได้สรุปแนวคิดทางนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ของ จูเลียน สจีวิต ไว้คือการศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ต่างกัน สิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน

แนวความคิดทางนิเวศวัฒนธรรมอาจจะสรุปได้ว่า คนที่มีธรรมชาติทางระบบความคิดดี (หมายถึงธรรมชาติในร่างกาย) จะสามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้มาเป็นวัฒนธรรมได้ดี ขณะเดียวกัน สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีจะส่งเสริมให้ความคิดของคนดีขึ้น และสามารถสร้างวัฒนธรรมที่ดีขึ้นด้วย ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรมจึงเป็น “ความสัมพันธ์สองทางและสวนทาง” ระหว่างคนกับธรรมชาติ และธรรมชาติกับวัฒนธรรม

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ได้ถูกเรียกอีกนัยหนึ่งว่า การจัดการทรัพยากรในเชิงจิตสำนึก เพราะมีพื้นฐานอยู่ที่วิธีคิดแบบบูรณาการอย่างเป็นองค์รวม ในการอยู่ร่วมกันของระบบสังคมของมนุษย์และสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์อย่าง

สลับซับซ้อน ภายใต้งैอนใจของพื้นที่เฉพาะที่ใดที่หนึ่ง ในระบบนิเวศที่แตกต่างกัน
อย่างหลากหลาย โดยมีจิตสำนึกทางวัฒนธรรมและควมมีเหตุผลของแต่ละชุมชนท้องถิ่น
ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งกลไกในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อรักษาคุณภาพ
และความมั่นคงของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติในแนวคิดนี้ จึงไม่ใช่เพียงเกิดขึ้นจากความต้องการ
ของมนุษย์และความสามารถในการแสวงหาประโยชน์เท่านั้น แต่มีนัยสำคัญมากกว่านั้นมาก
ในเชิงจิตสำนึกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพราะถือเป็นรากฐานของการดำรงชีวิต ทั้งของมนุษย์
และระบบนิเวศธรรมชาติในท้องถิ่นที่ชุมชนของมนุษย์นั้นอาศัยอยู่ ความเข้าใจดังกล่าวยืนยัน
อย่างชัดเจนว่า แนวคิดนี้ให้ความสำคัญอย่างมากทั้งกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและการมองในมิติ
ของพื้นที่

สำหรับวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นหมายถึง ทั้งระบบความคิด จิตสำนึก ระบบศีลธรรม
จักรวาลวิทยา ระบบคุณค่า และพฤติกรรม ซึ่งมักแสดงออกมาผ่านการจัดการองค์กรและการจัดการ
เชิงระบบ ในกิจกรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับบริบทและเงื่อนไขของพื้นที่
ในระบบนิเวศ ดังนั้น แนวการศึกษานี้ก็มักจะศึกษาระบบนิเวศและวัฒนธรรม อย่างมีความสัมพันธ์
เชื่อมโยงกันเสมอ ดังจะเห็นได้ในรูปของการศึกษาระบบนิเวศลุ่มน้ำ และระบบนิเวศการเกษตร
(Agro-ecosystem) เป็นต้น

ส่วนแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ธวัชชัย รัตนช้อน (2542) ได้สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับ
แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนของ กาญจนา แก้วเทพ ในเครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน
ซึ่งได้เสนอว่า วัฒนธรรมชุมชนคือการดำรงชีวิตที่ดีงาม มีระเบียบ มีกฎเกณฑ์ มีศาสนา มีประเพณี
สืบทอดกันมา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีคุณค่า (Values) ที่ดีงามเป็นพื้นฐาน ซึ่งวัฒนธรรมชุมชน
ถือว่าเป็นภูมิปัญญาหรือศักยภาพของชุมชนที่สามารถต่อต้านอิทธิพลจากภายนอกด้วยคุณค่าดั้งเดิม
ต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นความรักใคร่กันฉันท์พี่น้อง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การพึ่งพาอาศัยกัน
การแบ่งปันจากผู้ที่มิไปสู่ผู้ที่ไม่มี ฯลฯ หรือวัฒนธรรมชุมชนก็คือแรงผลักดันภายในที่สร้างสรรค์
ของพลังคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม (Spirituality) ที่อยู่ภายในจิตใจและวัฒนธรรม
ของประชาชน พื้นฐานสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมคือ การให้ความสำคัญกับ “คน” โดยยึดถือ
ศูนย์กลางอันมาจากความเชื่อที่ว่า “คน” มีฐานะเป็นสิ่งสร้างอันประเสริฐสูงสุด

สำหรับแนวคิดในการจำแนกระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมนั้น
ดิเรก เครือจินลี (2545) ได้สรุปมาจากแนวคิดของ สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533) เสรี พงศ์พิศ (2529)
และกาญจนา แก้วเทพ (2530) โดยได้จำแนกไว้ 3 มิติ คือ

1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านหรือระบบเครือญาติเดียวกัน การช่วยเหลือเกื้อกูล การเรียนรู้ซึ่งกันและกันในระดับนี้ เป็นการสร้างความสัมพันธ์กันภายในหน่วยย่อยของชุมชนจะมีความคุ้นเคยและกระชับแน่นแฟ้นมากในหมู่เครือญาติเดียวกัน

2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตของตนเอง และมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ อาทิ เครื่องมือในการทำการเกษตรหรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค

3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีคุณและโทษกับมนุษย์ เพราะว่ามีมนุษย์มีความปรารถนาที่จะได้รับความปลอดภัยและมีความหวังว่าอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะช่วยได้ ดังนั้นเพื่อดำรงรักษาสถานะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่มนุษย์ได้สร้างจากความคิดคำนึงของตนและถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง ๆ ต่อมาได้ด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เคร่งครัดและการทำอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ความเชื่อของคนในสังคมนั้น

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2538) ได้สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนของนิพนธ์ เทียนวิหาร ไว้ 2 ประเด็นที่น่าสนใจว่า

1) ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว คือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้น ๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาของชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชน คือการให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืนกันในชุมชน การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่มาได้เป็นเวลายาวนาน เพราะมีความผสมกลมกลืนกันในชุมชนทั้งในขณะปัจจุบันระหว่างสมาชิกด้วยกัน และหากนับย้อนขึ้นไปสมาชิกก็มีบรรพบุรุษร่วมกันด้วย การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นปรากฏที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกจะทำได้ ซึ่งนิพนธ์เชื่อว่าวัฒนธรรมชุมชนยังคงอยู่เพราะชุมชนมีกลไกการผลิตซ้ำ (Reproduction) ทางวัฒนธรรมซึ่งแม้ว่าจะมี ปัจจัยใหม่เข้ามาสิ่งเดิมก็ยังอยู่และเมื่อปฏิบัติไปนานเข้าก็กลายเป็นพิธีกรรมอันคงอยู่คู่กับชุมชนตลอดเวลายาวนาน

2) วัฒนธรรมชุมชนนี้เป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง เพราะฉะนั้นหากนักพัฒนาต้องการเข้าใจและปฏิบัติการให้สอดคล้องกับชาวบ้านก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน ต้องศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละ

ชุมชนที่แตกต่างกัน นอกจากนี้นักพัฒนาและปัญญาชนในชุมชนอาจช่วยผลักดันการพัฒนาชุมชนให้มีพลัง ยิ่งขึ้นได้ โดยการร่วมกับชาวบ้านวิเคราะห์และทำให้ชาวบ้านมีสำนึกที่แจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขา เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติมาช้านานนั้น นานเข้ากลายเป็นเรื่องของจิตใต้สำนึก คือลืมไปว่าทำอย่างนั้นเพราะอะไร การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชนจะช่วยให้สามารถรู้พื้นค้นหาได้ว่า การปฏิบัติและพิธีกรรมมีที่มาเป็นอย่างไร ทั้งยังจะทำให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตัวเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน รวมทั้งได้เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติการต่อสู้ ร่วมกันตลอดมา เห็นภัยของการครอบงำของวัฒนธรรมแปลกปลอมจากภายนอกที่มุ่งเพื่อเอารัดเอาเปรียบชาวบ้าน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในเรื่องของการจัดการทรัพยากร ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของการตระหนักในคุณค่า ทำดีและพฤติกรรม ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Attitudes/ Values/ Behaviors) เป็นการเสริมสร้างแนวคิด ทักษะคดีให้มีความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

2.2.3 แนวคิดนิเวศการเมืองและเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Ecology and Political Economy)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (2543) ได้สรุปแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง จากแนวการวิเคราะห์ เชิงนิเวศวิทยาการเมืองของชูศักดิ์ วิทยาภัก ได้เสนอว่า แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเกิดขึ้นมาในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ ที่นำเอาข้อพิจารณาทางเศรษฐศาสตร์การเมืองมาผนวกเข้ากับหลักการทางนิเวศวิทยา ดังที่ Blaikie and Brookfield ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกแนวคิดนี้ ได้กล่าวถึงแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองว่า “เป็นวิภาษวิธีที่ปรับเปลี่ยนไปมาระหว่างสังคมมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติและภายในกลุ่มชั้นทางสังคมและภายในสังคมส่วนใหญ่เองด้วย”

ประเด็นหลักของความเป็นเศรษฐศาสตร์การเมือง ปรากฏอยู่อย่างเด่นชัดในแนวความคิด นิเวศวิทยาการเมือง คือ แนวการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และชนชั้น ซึ่งแนวการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ อาจรวมเอาข้อสมมติฐานเบื้องต้นดังต่อไปนี้เอาไว้ด้วย ประการแรกคือ ระบบทุนนิยมโลก เป็นอุปสรรคของการพัฒนาทั้งหลาย ประการที่สอง อุปสรรคดังกล่าวเพิ่มความยุ่งยากขึ้นอีกเมื่อรัฐที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย มักจะเอื้อประโยชน์แก่ชนชั้นนำกลุ่มเล็ก ๆ และประการที่ 3 ความสัมพันธ์ทางการผลิตในประเทศกำลังพัฒนาเหล่านี้ มักจะเป็นสิ่งขวางกั้นมากกว่าที่จะเกื้อหนุนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวิพากษ์ที่ปรากฏในนิเวศวิทยาการเมืองนั้น มุ่งให้ความสำคัญแก่สาเหตุทางสังคมในการอธิบายความสัมพันธ์ของผู้คนที่ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ อย่างเช่น Schminck and Wood กล่าวถึงแนวความคิด

นิเวศวิทยาการเมืองว่า “เป็นการแสดงให้เห็นว่ากระบวนการทางเศรษฐกิจและการเมืองไปมีส่วนในการกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร”

ส่วนองค์ประกอบของนิเวศวิทยาที่ปรากฏอยู่ในแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง ก็คือหลักของธรรมชาติที่ว่า ระบบนิเวศนั้นมีขีดจำกัดและมีความเปราะบาง ดังนั้นจึงอาจสันนิษฐานได้ว่าการเพิ่มของประชากรการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมอย่างไม่จำกัดนั้น ในที่สุดแล้วจะต้องเผชิญกับขีดจำกัดทางชีววิทยา

มุมมองขั้นพื้นฐานของนิเวศวิทยาการเมืองมีจุดยืนที่สำคัญอยู่ 3 ประการคือ 1) การให้ความสนใจกับผู้ใช้ทรัพยากรโดยตรงและความสัมพันธ์ทางสังคมของคนเหล่านี้ 2) เป็นการวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงจากระดับจุลภาคขึ้นไปจนถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองระดับมหภาค เช่น จากระดับท้องถิ่นขึ้นไปจนถึงระดับภูมิภาค ระดับชาติ และระดับโลก ซึ่ง Blaikie and Brookfield เรียกว่าความเชื่อมโยงของการให้คำอธิบาย (Chain of Explanation) 3) เป็นการให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การมองย้อนถึงผลกระทบของการตกเป็นอาณานิคม และกระบวนการสร้างรัฐชาติ ที่มีต่อความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากร (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2543)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) ได้เสนอมุมมองแนวทางการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในเชิงความสัมพันธ์ของอำนาจ ซึ่งในการศึกษานี้มีพื้นฐานแนวคิด 2 แนวทางใหญ่ ๆ อยู่ด้วยกันคือ 1) แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง และ 2) แนวนิเวศวิทยาการเมือง

ในส่วนของแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น จะเน้นการศึกษาด้านความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง ซึ่งถือเป็นประเด็นปัญหาทางการเมืองของการใช้อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคม โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการระบบการทำงานและกลไกของการขยายอำนาจรัฐ ทั้งที่ปรากฏอยู่ในแนวนโยบาย กฎหมาย และการปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจริงในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับมหภาคจนถึงระดับท้องถิ่น ซึ่งมีผลกระทบต่อการใช้และการจัดการทรัพยากร ตลอดจนการศึกษากระบวนการและกลไกของระบบตลาดที่อาศัยความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับอำนาจรัฐ เพื่อสร้างความได้เปรียบในการใช้ทรัพยากร โดยพยายามวิเคราะห์ว่าสาเหตุของความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรและการเสื่อมโทรมของทรัพยากรอยู่ในระดับโครงสร้างพร้อม ๆ กับพยายามโต้แย้งกับความเข้าใจแบบสามัญสำนึกที่มักจะอธิบายสาเหตุเฉพาะในระดับของปรากฏการณ์ เช่น การอธิบายว่าความยากจนและการทำไร่แบบย่ำที่เป็นสาเหตุของการทำลายทรัพยากร ซึ่งถือเป็นการอธิบายที่ปลายเหตุเท่านั้น

แม้ว่าการศึกษานวเศรษฐศาสตร์การเมืองจะได้ลงไปในระดับท้องถิ่นด้วยก็ตาม แต่การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างอย่างมาก ทำให้เน้นมุมมองและพลังที่มาจาก

ภายนอกชุมชนท้องถิ่นมากกว่าพยายามทำความเข้าใจกับมุมมองและพลวัตของชุมชนเท่าที่ควร ขณะเดียวกัน ก็ยังให้ความสนใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์อีกสองด้านไม่มากนัก ดังนั้นข้อเสนอสำหรับการแก้ปัญหาจึงมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐที่เกี่ยวกับ แบบแผนการใช้ทรัพยากรและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งบางครั้งจะยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับบทบาท ในการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้จึงต้องเสริมด้วยแนวการศึกษาแบบนิเวศวิทยาการเมือง เพราะแนวนิเวศวิทยาการเมืองจะศึกษาความสัมพันธ์ทั้งสามด้านอย่างเชื่อมโยงพร้อม ๆ กับ การให้ความสำคัญกับพลวัตของชุมชนท้องถิ่นอย่างมาก

ในระยะแรก ๆ แนวนิเวศวิทยาการเมืองจะเน้นการศึกษาด้านความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งเกี่ยวกับ อำนาจและสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งวิเคราะห์ความซับซ้อนของทรัพยากรพร้อม ๆ กับความซับซ้อนของบริบทและเงื่อนไข ทั้งในประวัติศาสตร์และปัจจุบัน ทั้งในเชิงโครงสร้างและในเชิงการปฏิบัติการจริงในท้องถิ่น ที่นำไปสู่ความขัดแย้งในการควบคุมและจัดการทรัพยากรในระดับต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงความความขัดแย้งที่เกี่ยวกับ ความเข้าใจความหมายของสิทธิที่แตกต่างกัน และการซ้อนทับกันของสิทธิต่าง ๆ เช่น ระหว่างสิทธิ ตามกฎหมายและสิทธิตามจารีตประเพณีของท้องถิ่น การกีดกันสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชนบางกลุ่ม ความขัดแย้งระหว่างหน่วยทางสังคมต่าง ๆ เช่น ระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น และความขัดแย้งภายในหน่วยทางสังคม เช่น ความขัดแย้งภายในส่วนต่าง ๆ ของรัฐ และความขัดแย้งภายในชุมชน เพื่อทำความเข้าใจกับพลวัตและกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง ตลอดจนแสวงหาแนวทางในการปรับเปลี่ยนเงื่อนไข ที่จะช่วยให้มีการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

การศึกษาแนวนิเวศวิทยาการเมืองในระยะต่อ ๆ มา จะหันมาให้ความสนใจศึกษาความสัมพันธ์ ในด้านที่สามมากขึ้น ซึ่งเกี่ยวกับกระบวนการของความเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง ในการสร้างและการนิยามความหมาย ตลอดจนการต่อรองในด้านความชอบธรรมของอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากร โดยเน้นการศึกษาถึงพลวัตและมุมมองของชุมชนท้องถิ่น ผ่านปฏิบัติการและกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อเปิดเวทีในการแสดง ความมีตัวตนและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร

นอกจากนั้นแนวนิเวศวิทยาการเมืองยังให้ความสำคัญกับการศึกษาพลวัตของปฏิบัติการต่าง ๆ ในท้องถิ่น ที่แสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากร ซึ่งถือเป็นปฏิกริยาตอบโต้และต่อรองกับพลังอำนาจต่าง ๆ ในสังคม พร้อม ๆ กับ การศึกษาถึง กระบวนการสร้างและนิยามความหมายของสิทธิประเภทใหม่ ๆ ที่จะช่วยสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร โดยผ่านวาทกรรมหรือการโต้เถียงเชิงอุดมการณ์และ

ศีลธรรมในสังคม เช่น ความหมายของสิทธิชุมชนท้องถิ่นและสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อทำความเข้าใจกับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ผลักดันให้เกิดกระบวนการของชุมชนในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่กับพลังอำนาจอื่น ๆ ในสังคม

การศึกษาและวิเคราะห์ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรแนวนิเวศวิทยา การเมือง ได้พยายามนำเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาอย่างหลากหลาย โดยเน้นลักษณะของการจัดการเชิงซ้อน ด้วยการเสนอให้เสริมความเข้มแข็งของอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรพร้อม ๆ กับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจด้านเศรษฐกิจการเมือง ทั้งในแนวนโยบายของรัฐและระบบกฎหมาย บนหลักการที่ต้องรักษาทรัพยากรของส่วนรวม และเคารพในอำนาจและสิทธิของความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคม และยังเสนอให้สังคมร่วมกันพยายามผลักดัน ให้เกิดการพัฒนากฎเกณฑ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อเปิดพื้นที่ให้กลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคมมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ในการจัดการทรัพยากรของส่วนรวม พร้อมทั้งพัฒนากลไกในการตรวจสอบและถ่วงดุลระหว่างกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในสังคม เพื่อสร้างกระบวนการจัดการทรัพยากรของส่วนรวม ที่จะก่อให้เกิดการใช้ ทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมอย่างแท้จริง

2.2.4 แนวคิดเศรษฐศาสตร์นิเวศ (Ecological Economic Approach)

สุชาวัฒน์ เสถียรไทย ได้เสนอว่า เศรษฐศาสตร์นิเวศแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากมีความเป็นสหสาขาครอบคลุมความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจและระบบนิเวศ โดยมีกรอบสถาบัน (Institutions) เป็นตัวเชื่อม ในขณะที่เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ จะเน้นเฉพาะการประยุกต์เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ แต่เศรษฐศาสตร์นิเวศจะมีการนำแนวคิดด้านนิเวศและแนวคิดเชิงสถาบันมาใช้ในการวิเคราะห์ด้วย ซึ่งขอบเขตของแนวคิดเศรษฐศาสตร์นิเวศค่อนข้างกว้าง เพราะเป็นการรวมแนวคิดในหลาย ๆ แง่มุมเข้าด้วยกัน และได้้นำการประยุกต์เศรษฐศาสตร์สถาบัน (Institutional Economics) เข้ามาช่วยวิเคราะห์บทบาทของสิทธิกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เศรษฐศาสตร์นิเวศจะเน้นความเชื่อมโยงระหว่าง ระบบเศรษฐกิจและระบบนิเวศ โดยผ่าน “สถาบัน” ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ขณะที่สังคมได้มีการปรับเปลี่ยนแหล่งทุนทางธรรมชาติ อันได้แก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นแหล่งทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อเป็นปัจจัยในการผลิต สถาบันซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งทุนทางสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นประหนึ่งกฎเกณฑ์ที่จะมากำหนดกระบวนการปรับเปลี่ยนดังกล่าว (Rules of A Game) โดยมีความยั่งยืนเป็นเป้าหมายที่สำคัญ สำหรับในเรื่องรูปแบบของสิทธิ (Property Rights Regimes) ซึ่งถือเป็นสถาบันที่สำคัญนั้น เศรษฐศาสตร์นิเวศได้ถือว่าโดยทั่วไป

รูปแบบของการมีสิทธิ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มหลัก คือ (1) ความไม่มีสิทธิ หรือการที่ทรัพยากรตกอยู่ในสภาพเป็นทรัพยากรเปิดเสรี (Open Access) (2) สิทธิส่วนรวมของชุมชน (Communal หรือ Common Property) (3) สิทธิส่วนบุคคล (Private Property) (4) สิทธิโดยรัฐ (Government or State Property)

ภาวะที่ทรัพยากรเปิดเสรี ก็คือ ภาวะของการที่ไม่มีสิทธิในทรัพยากรนั่นเอง สิทธิส่วนรวม คือการมีสิทธิร่วมกันของกลุ่มในการควบคุมทรัพยากร ส่วนสิทธิส่วนบุคคล คือการมีสิทธิโดยปัจเจกบุคคล ถ้าทรัพยากรถูกควบคุมโดยรัฐถือว่าทรัพยากรตกอยู่ภายใต้สิทธิโดยรัฐ อย่างไรก็ตาม กรณีหลังนี้ ตามกฎหมายทรัพยากรอาจเป็นของรัฐ แต่ในทางปฏิบัติอาจตกอยู่ในสภาพเป็นทรัพยากรเปิดหรืออาจมีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามาควบคุมได้ ซึ่งในหลายกรณีทรัพยากรที่เป็นของรัฐตกอยู่ในสภาพทรัพยากรเปิดเสรี เนื่องจากรัฐเป็นเจ้าของแต่ไม่สามารถควบคุมการใช้ได้ และเมื่อใดก็ตามที่สิทธิในทรัพยากรมีอยู่ไม่ชัดเจนหรือไม่มีเลย ย่อมนำไปสู่ภาวะที่เป็นทรัพยากรเปิด (Open Access) ซึ่งจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของการใช้ทรัพยากรในที่สุด (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ , 2543)

2.2.5 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Stakeholder Analysis)

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) หมายถึง กลุ่มของประชาชน องค์กรหรือไม่ใช่องค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มีส่วนร่วมในผลประโยชน์ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

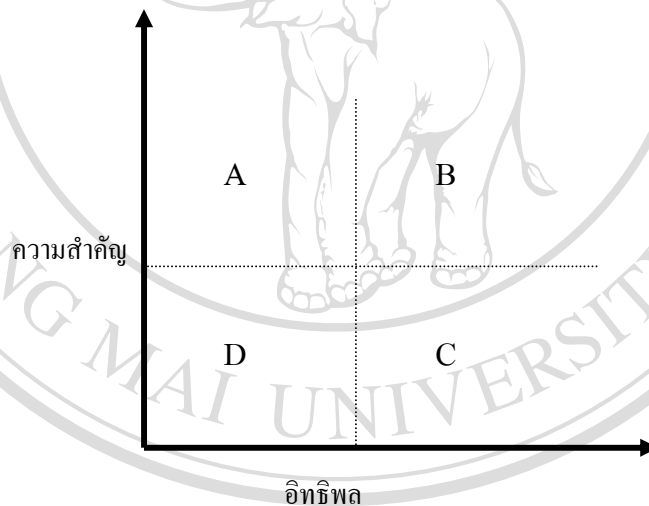
การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder Analysis) เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพมากในการใช้วิเคราะห์นโยบายและแผน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายและโครงการการพัฒนาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ เป็นวิธีการที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในรูปแบบและเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากร โดยทำการจำแนกกลุ่มผู้ที่มีบทบาทสำคัญ (Key Actors) หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) ในประเด็นศึกษา แล้วทำการประเมินการได้และการเสียผลประโยชน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละกลุ่ม ซึ่งการวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder Analysis) นี้เป็นการพัฒนาวิธีการที่ตอบสนองต่อการจัดการผลประโยชน์อันหลากหลาย และมีจุดมุ่งหมายเฉพาะในการค้นหายุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนที่มีประสิทธิภาพและยุติธรรม

จุดสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder Analysis) คือ การจำแนกกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder Classification) ว่าใครเป็นผู้ที่มีส่วนหรือมีบทบาทในการก่อปัญหา และใครเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบ หรือใครได้ผลประโยชน์และใครเสียผลประโยชน์

ในกรณีของการศึกษาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น (Grimble and Wellard, 1997; Riley, 2002)

แต่ถ้าเป็นการวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสำหรับโครงการในการช่วยเหลือต่าง ๆ คนที่ขาดแคลนทรัพยากรในชุมชนมักจะเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของโครงการ และคนกลุ่มนี้จะเรียกว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องลำดับแรก (Primary Stakeholder) นอกนั้นเป็นผู้เกี่ยวข้องลำดับที่สอง (Secondary Stakeholder) (ODA, 1995 cited in Grimble and Wellard, 1997) ซึ่งการจำแนกเช่นนี้ เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบว่าใครมีอิทธิพล (Influence) และความสำคัญ (Importance) ในกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด

“ความสำคัญ” หมายถึง คนที่มีความจำเป็นในบทบาทการเข้าถึงผลประโยชน์จากโครงการความช่วยเหลือก่อนหลัง ส่วน “อิทธิพล” หมายถึง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีอำนาจต่อความสำเร็จของโครงการมากน้อยเพียงใด สามารถอธิบายโดยใช้ภาพ 2.2 ดังนี้

รูป 2.2 วิธีการจำแนกผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) ตามความสำคัญและอิทธิพล

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่ม A เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญ จำเป็นต้องเข้าถึงผลประโยชน์ของโครงการหรือเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของโครงการ แต่มีอิทธิพลในพื้นที่น้อย ยกตัวอย่างเช่น คนที่มีฐานะยากจนในชุมชน ส่วนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่ม C มีอิทธิพลค่อนข้างสูงในการกำหนดความสำเร็จของโครงการ แต่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายเพราะอาจมีฐานะดีไม่ยากจน เป็นต้น

การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้กำหนดให้มี การจัดจำแนกกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการประเมินและเปรียบเทียบในส่วนของ การได้ประโยชน์และการเสียประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม การตรวจสอบลักษณะความขัดแย้ง (Conflict) ระดับการมีส่วนร่วม และการได้รับผลกระทบจาก

ผลประโยชน์ที่ได้ (Trade-offs) ในระบบการจำแนกประเภทผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Classificational System) ต้องสามารถแยกแยะให้ชัดเจนระหว่างความขัดแย้งระหว่างกัน (Conflict) กับการแลกเปลี่ยนระหว่างผลประโยชน์กับผลกระทบที่ได้รับ (Trade-offs) รวมไปถึงการใช้กระบวนการพัฒนา การวิเคราะห์ค่าใช้จ่าย-ผลประโยชน์ (Cost-benefit Analysis) กระบวนการตัดสินใจ วิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และทักษะที่มีต่อบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางสังคม

การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากต้องมีการจำแนกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแล้ว ยังต้องเน้นลักษณะความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่าง ประสิทธิภาพทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Efficiency) กับดุลยพินิจที่เกี่ยวข้องในการจัดการสิ่งแวดล้อมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย เช่น กลุ่มผู้ใช้และวิธีการใช้ทรัพยากร สิทธิในการใช้เป็นแบบไม่โปร่งใสหรือเป็นการใช้แบบทรัพยากรเปิดเสรี (Open Access) การได้ผลประโยชน์นั้นทำให้มีการสูญเสียทรัพยากร (Trade-offs) ทั้งชั่วคราวและถาวร การแข่งขันโดยเสรีหรือไม่ ของระบบตลาด เป็นต้น (Grimble and Wellard, 1997)

2.2.6 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน (Land Use Change)

การใช้ที่ดิน หมายถึง การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดินที่มีอยู่นั้นให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เกิดผลตอบแทนมากที่สุด (วันทนา บุศยวงษ์, 2534)

การเปลี่ยนแปลง (Change) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสภาพทั่ว ๆ ไปของสิ่งหนึ่งสิ่งใด ทั้งที่ ดีขึ้นหรือด้อยลงกว่าเดิม โดยไม่เจาะจงว่าเป็นรูปแบบวิธีใดและอัตราความเร็วเท่าใด และเมื่อสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลงจากสภาพที่เคยดำรงอยู่ไปสู่สภาพใหม่ เมื่อกาลเวลาผ่านไป การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้อาจจะดีขึ้นหรือเลวลงกว่าสภาพเดิมก็ได้ (ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ, 2545)

ในการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินนั้น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน หรือการเข้าไปใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อให้ได้ผลตอบแทนทางเศรษฐศาสตร์ในรูปของของรายได้หรือเพื่อการบริโภคหรือเพื่อยังชีพ จากประเภทหนึ่งไปสู่อีกประเภทหนึ่ง เช่น จากพื้นที่ป่าไม้ไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรม จากพื้นที่เกษตรกรรมไปเป็นแหล่งการค้าหรือที่อยู่อาศัย เป็นต้น (อุกฤษฏ์ อูปราสิทธิ์, 2536)

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตเมืองมีลักษณะแตกต่างไปจากการใช้ที่ดินในชนบท และในเขตชนบทเองซึ่งเป็นที่ดินส่วนใหญ่ของประเทศนั้นยังคงอยู่ในภาคเกษตรกรรม รวมทั้งพื้นที่ที่มีการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ที่มีการจัดการการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและผจญภัย

ของจังหวัดเชียงใหม่จะอยู่ในเขตชนบทและส่วนใหญ่อยู่ติดหรืออยู่ในพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ อีกทั้งยังมีความเหลื่อมล้ำในลักษณะของการพัฒนาพื้นที่ในเขตชนบทและความเป็นเมืองอยู่ ดังนั้น ในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่จึงต้องอ้างอิงปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทั้งในรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตเมือง และชนบทร่วมกัน

การใช้ที่ดินในเมืองนั้นจะมีการใช้ประโยชน์บนที่ดินอย่างเข้มข้น มีประชากรหนาแน่น มารวมตัวกันอยู่ในพื้นที่ที่ค่อนข้างจำกัด มีกิจกรรมซับซ้อนมากมาย มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและตลอดเวลา โดยเฉพาะในเขตชานเมือง ซึ่งเป็นรอบนอกสุดของเมืองติดกับเขตชนบท จะมีโอกาสเปลี่ยนแปลงก็เมื่อเกิดความไม่เพียงพอของที่ดินในตัวเมืองที่มีการใช้ประโยชน์เต็มที่แล้วเท่านั้น

2.3 แนวคิดการประเมินผลกระทบ (Impact Assessment)

นโยบายของรัฐบาลเกือบทุกสมัยต่างเน้นการพัฒนาเพื่อให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศเพิ่มมากขึ้น มีการกระจายรายได้ผู้ท้องถิ่น รวมถึงการดึงเงินตราจากต่างประเทศเข้าสู่ประเทศให้มากที่สุด ซึ่งจากการกำหนดนโยบายดังกล่าวมีผลทำให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น การส่งเสริมการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม การสร้างแหล่งพลังงานเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ เป็นต้น ดังจะเห็นได้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งการส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก็เป็นส่วนหนึ่งในนโยบายการพัฒนาของรัฐด้วย

จากนโยบายดังกล่าว ก่อให้เกิดการเร่งการก่อสร้างทุกรูปแบบ มีการสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเพื่อรองรับการพัฒนา และที่สำคัญเมื่อมีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ก็จะมีกากเหลือทิ้งหรือของเสีย เช่น อากาศเสีย น้ำเสีย ขยะ เป็นต้น ของเสียต่าง ๆ เหล่านี้จะถูกทิ้งไว้ในธรรมชาติ ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมาอย่างมาก

การท่องเที่ยวก็เป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มากบ้าง น้อยบ้าง ตามรูปแบบหรือประเภทของการท่องเที่ยว แนวคิดในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและความสามารถในการรองรับของพื้นที่นั้น ๆ ด้วย

2.3.1 การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA)

ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสิ่งแวดล้อม สร้างเป็นสภาพแวดล้อมใหม่ขึ้นมา โดยสภาพแวดล้อมใหม่ที่สร้างขึ้น อาจจะทำผลด้านบวกหรือด้านลบต่อสภาพแวดล้อมเดิมที่เป็นอยู่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับสภาวะ

ของสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมที่สนใจ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ หรือเกิดโดยมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งผลกระทบสิ่งแวดล้อมได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผลกระทบขั้นปฐมภูมิ (Primary Impact) และ ผลกระทบขั้นทุติยภูมิ (Secondary Impact)

ผลกระทบขั้นปฐมภูมิ (Primary Impact) เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงจากกิจกรรม เช่น การก่อสร้าง ได้แก่ การก่อสร้างระบบบำบัด อาคารสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น ผลกระทบปฐมภูมิ จะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดภายในพื้นที่ก่อสร้าง เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้ที่ดิน และระบบนิเวศภายในอาณาเขตพื้นที่ของโครงการ เป็นต้น

ผลกระทบขั้นทุติยภูมิ (Secondary Impact) เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยทางอ้อม ของกิจกรรมอันเนื่องมาจากผลกระทบปฐมภูมิ เช่น การก่อสร้างดั่งที่กล่าวข้างต้น ผลกระทบขั้น ทุติยภูมิที่ตามมา ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land Use) การเปลี่ยนแปลง ประชากร สภาพเศรษฐกิจ-สังคม ตลอดจนถึงทรัพยากรธรรมชาติ

ผลกระทบขั้นทุติยภูมิก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งแวดล้อมครอบคลุมกว่า ผลกระทบขั้นปฐมภูมิ เนื่องจากผลกระทบขั้นปฐมภูมิก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเฉพาะพื้นที่ ในขณะที่ผลกระทบขั้นทุติยภูมิก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ตามมา โดยเฉพาะ สิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ (Biophysical Environment) เช่น การตัดไม้ทำลายป่า ก่อให้เกิดภัยการ ของดิน (Soil Erosion) ทำให้เกิดการตกตะกอนในลำน้ำ มีผลต่อปริมาณแสงที่ส่อง ปริมาณ ออกซิเจนละลาย และสุดท้ายก่อให้เกิดผลต่อสิ่งมีชีวิตในระบบห่วงโซ่อาหาร เหตุการณ์เหล่านี้ถือ เป็นผลกระทบขั้นทุติยภูมิ

ผลกระทบทั้งสองประเภทนี้จะถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์ผลกระทบ (Impact Analysis) โดยใช้ในการประกอบการพิจารณาเพื่อที่จะลดผลเสียที่เกิดขึ้นจากตัวแปรที่ก่อให้เกิด ผลกระทบสิ่งแวดล้อม นั่นคือการทราบถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อม จะทำให้ สามารถ คำนวณการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจนทำให้สิ่งแวดล้อมเสียคุณภาพ อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่ มาตรการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นต่อไป (กนกพร สว่างแจ้ง, 2540)

ประเทศไทยได้มีการประกาศใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นทางการฉบับแรก คือ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2518 ต่อมาได้มีการออก พระราชบัญญัติฯ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2521 ทั้งนี้เนื่องจากพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพ สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 มิได้มีการระบุให้แน่ชัดเกี่ยวกับอำนาจและหน้าที่ของสำนักงาน คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ บางเรื่องจึงก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ

ในพ.ศ.2535 ได้มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงกฎหมายสิ่งแวดล้อมออกเป็น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ในส่วนของการ

ทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ปรากฏในส่วนที่ 4 มาตราที่ 46 ถึง มาตราที่ 51 ซึ่งกฎหมายดังกล่าวได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์แก่ผู้รักษาการ (แต่ยังมีได้ระบุไว้ในมาตราโดยตรง) วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ แนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องซึ่งต้องนำเสนอพร้อมรายงานเพิ่มเติม (กนกพร สว่างแจ้ง, 2540)

สำหรับความหมายของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) นั้น กนกพร สว่างแจ้ง (2540) ได้สรุปไว้ว่า หมายถึง การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม เป็นระบบที่แสดงให้เห็นและคาดการณ์เกี่ยวกับผลกระทบทั้งในทางบวกและทางลบของโครงการอันจะมีต่อสภาพแวดล้อมในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งการเสนอแนะมาตรการที่จะใช้ในการลดและป้องกันผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเสนอแผนการเฝ้าระวังผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการเพื่อป้องกันผลเสียที่จะเกิดต่อสิ่งแวดล้อม

ส่วนทิววงศ์ ศรีบุรี (2541) ได้ให้นิยามไว้ว่า “การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) หมายถึง การวิเคราะห์ผลกระทบจากโครงการหรือกิจการประเภทต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นต่อสภาพแวดล้อม หรือ สภาพแวดล้อมที่อาจจะมีผลกระทบต่อโครงการหรือกิจการนั้น ทั้งในทางบวกและลบ เพื่อเป็นการเตรียมการควบคุม ป้องกัน และแก้ไขก่อนการตัดสินใจดำเนินโครงการหรือกิจการนั้น ๆ”

กองวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2541) ได้ให้ คำนิยามการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ว่า หมายถึง การใช้หลักวิชาการในการทำนายหรือ คาดการณ์ผลกระทบทั้งในทางบวกและทางลบของการดำเนินโครงการพัฒนา ที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อมในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติ และทางเศรษฐกิจ สังคม เพื่อจะได้หาทางป้องกันผลกระทบในทางลบที่อาจเกิดขึ้นให้น้อยที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถฟื้นคืนกลับมาได้อย่างมีประโยชน์ มีประสิทธิภาพสูงสุด และคุ้มค่าที่สุด

การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาของไทย ตามแนวทางที่สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมให้การยอมรับ คือ การจัดหมวดหมู่และชนิดของสิ่งแวดล้อมของ U.S. Corps of Engineer (ณรงค์ ณ เชียงใหม่, 2534) โดยต้องศึกษาให้ครอบคลุมทั้ง 4 ด้าน คือ

1. ทรัพยากรทางกายภาพ (Physical Resources)
2. ทรัพยากรทางชีวภาพ/ นิเวศวิทยา (Ecological Resources)
3. คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ (Human Use Values)
4. คุณค่าคุณภาพชีวิต (Quality of Life Values)

ในการศึกษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมแต่ละประเภท จะมีวิธีและขั้นตอนในการดำเนินการศึกษาที่แตกต่างกัน เนื่องจากทรัพยากรสิ่งแวดล้อมแต่ละประเภทมีลักษณะองค์ประกอบและลักษณะของผลกระทบที่แตกต่างกัน ในขณะที่เดียวกันในการประเมินผลกระทบของแต่ละโครงการก็ไม่จำเป็นต้องศึกษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้ละเอียดทุกประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะความรุนแรงของผลกระทบ ในแต่ละโครงการเป็นสำคัญ

1) ทรัพยากรทางกายภาพ (Physical Resources) ได้แบ่งประเด็นในการวิเคราะห์ออกเป็นดังนี้

1.1) ภูมิสัณฐาน เป็นการศึกษาถึงลักษณะภูมิประเทศที่มีลักษณะเด่นเฉพาะทางกายภาพ (Unique Physical Feature) ของบริเวณที่ตั้งโครงการและพื้นที่ โดยรอบหรือพื้นที่ใกล้เคียง

1.2) ทรัพยากรดิน เป็นการศึกษาในรายละเอียดของประเภทดิน ชนิด สัดส่วน (Profile of Soil Type Extent of Each) คุณสมบัติทางกายภาพ เคมี ชีวภาพ สมรรถนะและศักยภาพของดิน รวมถึงการศึกษาอัตราการกษัยการ (Erosion) และการตกตะกอนของดิน

1.3) ธรณีวิทยา

1.4) ทรัพยากรแร่ธาตุ

1.5) ทรัพยากรน้ำ โดยแบ่งออกเป็น น้ำผิวดิน/น้ำใต้ดิน เป็นการศึกษาถึงแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยจะต้องศึกษาถึงปริมาณ คุณภาพและอัตราการไหลของน้ำในช่วงเวลาต่าง ๆ

1.6) อากาศ

1.7) เสียง

2) ทรัพยากรทางชีวภาพ/ นิเวศวิทยา (Ecological Resources) ขึ้นอยู่กับชนิดและขอบเขตของระบบนิเวศ ความซับซ้อนภายในระบบนิเวศ การแพร่กระจายและชนิดของพืชและสัตว์ แหล่งที่อยู่อาศัย การอพยพย้ายถิ่น ความสำคัญของพืชและสัตว์ที่หายากในพื้นที่ ตลอดจนถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและความสนใจของชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งในการประเมินผลกระทบนั้นต้องดูทั้ง 2 ทางคือ

ผลกระทบทางตรง (Direct Impacts) คือ ผลของโครงการที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อประชากรพืชและสัตว์ในระบบนิเวศ ในแง่การเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากร การทำลายถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์และการเพิ่มจำนวนของศัตรูพืชและสัตว์ เป็นต้น

ผลกระทบทางอ้อม (Indirect Impacts) คือ ผลของโครงการที่ส่งผลกระทบต่อถิ่นที่อยู่สภาพแวดล้อม และปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทางชีวภาพและกายภาพ อันจะมีผลต่อสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ

นอกจากนี้หากพิจารณาในช่วงเวลาผลที่เกิดต่อทรัพยากรนิเวศวิทยา ก็จะมีทั้งผลกระทบระยะสั้น (Short-term Impacts) และผลกระทบระยะยาว (Long-term Impacts) ซึ่งผลกระทบระยะสั้น โดยมากจะเกิดในช่วงการก่อสร้างโครงการ ส่วนผลกระทบระยะยาวเป็นผลกระทบที่เกิดต่อระบบนิเวศ อย่างต่อเนื่องและจะมีผลต่อระบบนิเวศมากกว่า

3) คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ (Human Use Values) เป็นการศึกษาถึงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยในการศึกษานี้จะพยายามรวบรวมข้อมูลของความต้องการหรือวิถีชีวิตของประชาชน โดยประเด็นที่จะต้องศึกษา ประกอบด้วย

3.1) การใช้น้ำ (Water Use) เป็นการศึกษาในรายละเอียดของการใช้น้ำสำหรับอุปโภคบริโภคสำหรับประชาชนในบริเวณพื้นที่โครงการและพื้นที่ใกล้เคียง

3.2) การคมนาคม (Traffic Circulation)

3.3) การใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land Use) ลักษณะการใช้ที่ดินของบริเวณโครงการและบริเวณโดยรอบ เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาเป็นอย่างแรกเพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของสถานที่ตั้งโครงการ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการทบทวนโครงการว่าจะมีความเหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ในท้องถิ่นหรือไม่ โดยพิจารณาสภาพการใช้ที่ดินโดยทั่วไป และสมรรถภาพของการใช้ที่ดินว่า เมื่อมีการจัดสร้างโครงการหรือกิจการแล้วจะก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไรบ้างต่อการใช้ที่ดินในปัจจุบัน โดยการวิเคราะห์นี้ จะพิจารณาความเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ที่ดินที่อาจจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต เพื่อรองรับการเกิดโครงการหรือกิจการ ซึ่งผลกระทบอาจมีทั้งทางบวกและทางลบ

ในการศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดิน นั้น ศึกษาในรูปแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดินและความหนาแน่นในการใช้ ลักษณะที่อยู่อาศัย โรงงานอุตสาหกรรม และแหล่งพาณิชยกรรม รวมถึงแนวโน้มการพัฒนาในอนาคต โดยเป็นการประเมินลักษณะการใช้ที่ดิน ถ้าลักษณะที่ดินเป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ การที่จะเปลี่ยนสภาพการใช้ที่ดินจากการเพาะปลูกไปเป็นการก่อสร้างอาคาร ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบน้อยกว่าในกรณีที่ดินอุดมสมบูรณ์ ซึ่งจำเป็นจะต้องประเมินผลกระทบด้านการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ โดยต้องมีการประเมินมูลค่าความสูญเสีย ที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการได้จากที่จะคำนวณออกมาในรูปของตัวเงิน

3.4) การเกษตรกรรม เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยต้องศึกษาการพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ การชลประทาน การปลูกป่า การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

3.5) อุตสาหกรรมและเหมืองแร่ในพื้นที่ (ถ้ามี)

3.6) พลังงานและไฟฟ้า

3.7) การควบคุมน้ำท่วมและการระบาย

3.8) ขยะมูลฝอย และมลพิษอื่น ๆ ศึกษาถึงที่มาและปริมาณมูลฝอยในปัจจุบัน การขนถ่าย การกำจัด

3.9) สันทนาการ ศึกษาถึงรูปแบบลักษณะการใช้พื้นที่สันทนาการ พื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของสาธารณะ พื้นที่สีเขียวซึ่งอาจจะได้รับผลกระทบจากโครงการ

4) คุณค่าคุณภาพชีวิต (Quality of Life Values) เป็นการศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชนในบริเวณโครงการและบริเวณใกล้เคียง ซึ่งการจัดทำโครงการจะต้องพิจารณาในประเด็นที่จะทำให้ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งประเด็นที่จะต้องทำการศึกษาและวิเคราะห์ในรายละเอียดประกอบด้วย

4.1) สภาพเศรษฐกิจและสังคม โดยทั่วไปจะใช้วิธีการสำรวจโดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์ เพื่อให้ทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของประชาชนโดยเน้นข้อมูลด้านโครงสร้าง ทางสังคม-เศรษฐกิจ เช่น อาชีพ ระดับ/แหล่งรายได้ ปัจจัยที่มีผลต่อเศรษฐกิจในพื้นที่ เป็นต้น

4.2) ประชากร ศึกษาเกี่ยวกับนิเวศมนุษย์ การตั้งถิ่นฐาน จำนวนและการเปลี่ยนแปลงประชากร ลักษณะครัวเรือน การแพร่กระจายหรือการอพยพย้ายถิ่น ศาสนา ภาษาของคนท้องถิ่น เป็นต้น

4.3) การสาธารณสุข เป็นการศึกษาถึงข้อมูลพื้นฐานว่าในบริเวณพื้นที่ศึกษานั้น มีปัญหาทางด้านสาธารณสุขมากน้อยเพียงใด โดยศึกษาในประเด็นของอัตราการเจ็บป่วย โรคระบาด โรคประจำถิ่น และการบริการทางสาธารณสุข

4.4) อาชีวอนามัย เป็นการศึกษาต่อเนื่องจากการสาธารณสุข โดยในส่วนของอาชีวอนามัย จะเน้นข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น โรคที่เกิดจากการประกอบอาชีพ การเกิดอุบัติเหตุจากการทำงาน อัตราการตายและสาเหตุ รวมไปถึงความเสี่ยงในกรณีที่โครงการนั้นมีความเสี่ยงด้วย

4.5) ประวัติศาสตร์ ศึกษาหรือพิจารณาถึงสถานภาพของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และโบราณคดีของพื้นที่ รวมไปถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น

4.6) สุนทรียภาพ ได้แก่ คุณค่าความงดงามของแหล่งท่องเที่ยว สถานที่สำคัญทางธรรมชาติ และแหล่งธรรมชาติอันควรอนุรักษ์ในพื้นที่ ซึ่งอาจได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยการสร้างโครงการอาจก่อให้เกิดผลกระทบทางสายตา (Visual Impact) ต่อบริเวณพื้นที่ที่มีคุณค่าความงดงามนั้น ๆ (ทวิวงศ์ ศรีบุรี, 2541; กนกพร สว่างแจ้ง, 2540 และกองวิเคราะห์ผลกระทบ สิ่งแวดล้อม, 2541)

2.3.2 การประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA)

การประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA) เป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ตามเกณฑ์การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมของ U.S. Corps of Engineer ซึ่งทำให้การศึกษาผลกระทบทางสังคมถูกจัดอยู่ในบางส่วนของการศึกษาผลกระทบทางด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์และคุณค่าคุณภาพชีวิต ไม่ได้แยกแยะออกมาเป็นการศึกษาเฉพาะด้าน ดังนั้นการประเมินผลกระทบทางสังคม จึงเป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนและสังคม โดยจะคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและคุณภาพชีวิตที่จะเกิดขึ้น พร้อมกับนำเสนอมาตรการในการลดผลกระทบทางสังคม เพื่อประกอบการพิจารณาทางเลือกโครงการ และการปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่ และให้เกิดประโยชน์รวมถึงลดผลกระทบทางลบแก่ชุมชนและสังคมให้มากที่สุด เพื่อให้ผู้ตัดสินใจโครงการพิจารณาว่าผลกระทบ ที่เกิดขึ้นจะเป็นที่ยอมรับได้ และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับโครงการหรือไม่ (สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และสถาบันนโยบายศึกษา, 2539)

การตื่นตัวและความสนใจเรื่องการประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA) นี้ เกิดขึ้นควบคู่กับความพยายามในการเพิ่มความสามารถของกระบวนการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากร และการขยายตัวของอุตสาหกรรม SIA จึงเกิดขึ้นพร้อมกับการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) อย่างไรก็ตาม EIA เองก็ยังคงอยู่ในกระบวนการแสวงหาที่มุ่งปรับปรุงวิธีการและการประเมินอยู่เป็นระยะ ๆ นอกจากนั้น SIA ก็ยังเป็นผลพวงของความพยายามที่จะทำให้ EIA มีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย เนื่องจาก แม้ EIA จะได้มีการพัฒนารุดหน้าไปอยู่ตลอดเวลา แต่การพัฒนาทางด้านเทคนิคการวัดและการประมวลปัจจัยหลาย ๆ ด้านนั้น มักจะประสบผลสำเร็จทางด้านชีวภาพ-กายภาพมากกว่าทางด้านสังคม ประเด็นนี้เองที่เป็นเหตุให้ SIA จำเป็นต้องหาแนวทางเฉพาะของตัวเอง ที่แยกออกจาก EIA เพราะถ้า SIA สามารถมีแนวทางและเทคนิคเฉพาะได้ ก็จะมี ความสำคัญและมีน้ำหนักมากขึ้น แทนที่จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของ EIA เท่านั้น

จะเห็นได้ว่า SIA เป็นปฏิกิริยาและผลพวงของความไม่พอเพียงของ EIA SIA จึงมีลักษณะเป็นขบวนการสร้างองค์ความรู้เฉพาะด้านมากขึ้น อีกทั้งการพึ่งพาเกณฑ์วัดทางเศรษฐศาสตร์มากเกินไปในประเด็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยปกติคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ในตัวของมันเองก็มีความกว้างขวางและคลุมเครืออยู่แล้ว ยิ่งอาศัยเกณฑ์ที่เน้นค่าใช้จ่ายและผลประโยชน์ Cost-benefit Analysis (CBA) เชิงเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก ก็ยิ่งทำให้คุณค่าทางนามธรรม ซึ่งไม่สามารถวัดเป็นตัวเลขเชิงปริมาณได้สูญหาย หรือถูกบดบังความสำคัญไปในการชั่งน้ำหนักให้มูลค่าแก่ปัจจัยเหล่านั้น

การที่ CBA ไม่สามารถตอบปัญหาเรื่องการกระจายค่าเสียหาย การได้ประโยชน์ และผลกระทบ ไปยังภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลสะท้อนหรือการได้-เสีย ที่ไม่เป็นธรรม หรือผลกระทบที่ไม่สามารถวัดเชิงปริมาณได้ ดังนั้น CBA จึงจำเป็น แต่ไม่พอเพียง ในการวิเคราะห์ปัญหา สังคม CBA สามารถเป็นเครื่องช่วยในการถกเถียงและช่วยในการตัดสินใจ แต่ไม่สามารถเป็นสูตรสำเร็จที่จะช่วยให้การตัดสินใจนั้นบรรลุถึงอรรถประโยชน์สูงสุดได้ (สถาบันนโยบายศึกษา, 2539)

วิวัฒนาการของ SIA เกิดขึ้นควบคู่ไปกับกระแสสำนักเรื่องสิ่งแวดล้อม SIA จึงเกี่ยวข้องกับปฏิกริยาที่มีต่อทัศนคติอันคับแคบด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น SIA จึงเป็นแนวทางการเพิ่มความสามารถ ในการตัดสินใจที่ครอบคลุมปัจจัยที่มีขอบเขตกว้างขวาง โดยกำหนดความแตกต่างจาก EIA ว่า SIA เป็นศาสตร์และเทคนิคที่ใช้ประเมินผลกระทบทั้งปวงที่เป็นนามธรรม (Intangible Impacts) โดยพยายามระบุนิเคราะห์เฉพาะผลกระทบที่สำคัญจริง ๆ เท่านั้น การประสาน SIA กับ EIA จึงควรใช้ในการประเมินโครงการที่เฉพาะเจาะจงไป หรือประเมินผลกระทบของเทคโนโลยีที่มีต่อสังคม โดยระบุพื้นที่ภายในสังคมและชุมชนที่ได้รับผลกระทบให้ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม การจัดทำรายงานผลกระทบทางสังคมของไทยในปัจจุบันยังไม่มี การแบ่งแยกออกมาอย่างชัดเจน การศึกษาผลกระทบทางสังคมจะแทรกอยู่ในบางส่วนของการศึกษา ด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์และคุณภาพชีวิต โดยจะสามารถแบ่งได้ดังนี้

1) การศึกษาด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์ ได้แก่

1.1) สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน จะเป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการ ที่มีต่อสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่าง ๆ

1.2) การคมนาคมขนส่ง

1.3) แผนการใช้ที่ดินรวมทั้งการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่าง ๆ การศึกษาจะพิจารณา ถึงรูปแบบการใช้ที่ดินด้านต่าง ๆ เช่น ที่อยู่อาศัย เกษตรกรรม พื้นที่สาธารณประโยชน์

2) คุณค่าต่อคุณภาพชีวิต ได้แก่

2.1) สังคมและเศรษฐกิจ เป็นการศึกษาผลกระทบในด้านการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ ของประชากร โอกาสการจ้างงานและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชน ในบริเวณใกล้เคียงหรือภายในพื้นที่โครงการ โดยในการศึกษาจะต้องเสนอทางเลือกหรือแนวทาง ลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นด้วย

2.2) การศึกษา

2.3) ศูนย์วิทยภาพ เป็นการศึกษาสภาพรายละเอียดเกี่ยวกับภูมิสถาปัตยกรรมและการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นเนื่องจากโครงการที่มีต่อธรรมชาติ ทัศนียภาพ

2.4) การพักผ่อนหย่อนใจ เป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่มีต่อกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของชุมชน

2.5) โบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมไปถึงคุณค่าทางประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชุมชน การศึกษาในด้านดังกล่าวจะมีความสำคัญในกรณีที่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบเป็นชนกลุ่มน้อย กลุ่มเชื้อชาติที่มีวัฒนธรรมของตนเอง

2.6) การใช้สถานที่สาธารณะ เป็นการศึกษาผลกระทบที่มีต่อการใช้ที่ดินสาธารณะที่อยู่ในชุมชน โดยจะดูการรบกวนหรือการสูญเสียกิจกรรมที่ทางชุมชนใช้ประโยชน์จากที่สาธารณะ

2.7) สาธารณสุขและความปลอดภัยของชุมชน

2.8) ความปลอดภัยสาธารณะ

2.9) การตั้งถิ่นฐานใหม่ เป็นการศึกษาถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อการตั้งถิ่นฐานอันเป็นผลมาจากความเสียหายหรือสูญเสียเนื่องจากโครงการ การศึกษาจะต้องพิจารณาถึงแผนชดเชยความเสียหาย หรือค่าชดเชย

2.10) การย้ายที่อยู่อาศัย การศึกษาผลกระทบทางสังคมในด้านนี้จะเป็นส่วนสำคัญของการศึกษาผลกระทบทางสังคม เพราะผลกระทบจะมีลักษณะที่เป็นรูปธรรม และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ทิศทางการเติบโตของชุมชนอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม การใช้วิธีการประเมินผลกระทบทางสังคมของประเทศไทย ที่ผ่านมานั้น ไม่สามารถแบ่งกลุ่มแนวทางการประเมินอย่างชัดเจน แต่พบว่าส่วนใหญ่จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน และแยกออกมาเป็น 2 รูปแบบหลัก ๆ คือ

(1) การประเมินเชิงคุณภาพ ได้แก่ ความสวยงาม ความสูญเสียทางสังคม วัฒนธรรมชุมชน คุณค่าด้านวิถีชีวิตเมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่แปรเปลี่ยนไป โดยกำหนดเป็นระดับของผลกระทบพร้อมกับทิศทางของผลกระทบ

(2) การประเมินเชิงปริมาณ การประเมินในเชิงปริมาณนี้จะใช้ได้กับผลกระทบเฉพาะด้านเช่น ผลกระทบของระดับเสียงที่มีต่อชุมชน (ในกรณีจะใช้ค่ามาตรฐานเป็นเกณฑ์ในการเปรียบเทียบ) และการวัดผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจที่จะต้องพิจารณาค่าความเสียหายแก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการในด้านของการสูญเสียที่อยู่อาศัย การสูญเสียอาชีพ เป็นต้น (สถาบันนโยบายศึกษา, 2539)

จากแนวคิดการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและผลกระทบทางสังคมดังที่กล่าวมานั้น จะถูกใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ด้วย โดยจะเป็นแนวทางในการกำหนดผลกระทบบางประเด็น คือ การใช้ที่ดิน การสูญเสียพื้นที่ป่า การชะล้างพังทลายของดินอันเกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำ พันธุ์พืชเป็นต้น แต่เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมเล็ก เมื่อเทียบกับโครงการใหญ่ ๆ เช่น การสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ การวิเคราะห์ในเชิงปริมาณอย่างเต็มรูปแบบของ EIA / SIA จึงไม่ได้ทำ

2.3.3 ผลกระทบจากการท่องเที่ยว (Impact of Tourism)

1) ความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ (Carrying Capacity)

มนัส สุวรรณ (2539) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ไว้ในหนังสือนิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยกล่าวว่าธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ย่อมมีขีดจำกัดของความสามารถที่จะรับได้อยู่ระดับหนึ่ง ระดับความสามารถที่จะรับได้นี้มีความแตกต่างกันไปตามสภาพทางด้านกายภาพและชีวภาพของพื้นที่และกิจกรรมของมนุษย์ที่กระทำในพื้นที่นั้น ซึ่งหากมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกินพิกัด ย่อมมีโอกาสที่จะทำให้สภาพของพื้นที่และความสมดุลของพื้นที่ถูกทำลายไป ส่งผลทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ความสามารถที่จะรับได้นี้สามารถแยกพิจารณาออกเป็น 3 ประเด็น คือ

(1) ความสามารถที่จะรับได้เชิงกายภาพ (Physical Carrying Capacity) หมายถึง ลักษณะหรือสภาพทางกายภาพของสถานที่ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามความประสงค์ เช่น การพัฒนาพื้นที่ราบเพื่อให้มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบป่าเขา คงเป็นไปได้ยาก ทำนองเดียวกันการจะเปลี่ยนแปลงสภาพของภูมิประเทศที่เป็นป่าเขา ให้เป็นที่ราบหรือชายหาดก็ทำได้ลำบากเช่นกัน

(2) ความสามารถที่จะรับได้ทางสังคม (Social Carrying Capacity) หมายถึง ความสามารถของสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ของสถานที่ท่องเที่ยวที่จะพัฒนาเพื่อให้หรือขายบริการแก่ผู้มาเที่ยว กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความสามารถของสถานที่ท่องเที่ยวที่สามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในจำนวนสูงสุดโดยไม่ทำให้เกิดภาวะแออัด

(3) ความสามารถที่จะรับได้ทางนิเวศ (Ecological Carrying Capacity) หมายถึง ความสามารถของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และในบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ที่จะรับได้ต่อการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาที่เกิดจากการพัฒนาสถานที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะการที่นักท่องเที่ยวไปรวมตัวอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจำนวนมาก ย่อมก่อให้เกิดความกดดันต่อพื้นที่นั้นโดยตรง ซึ่งบางครั้งอาจจะมากเกินกว่าพื้นที่นั้นจะรับได้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) กล่าวว่า ชีตความสามารถรองรับของพื้นที่ในการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว หมายถึง ปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุด ที่สามารถอยู่ได้ด้วยความปลอดภัยและได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวหนึ่ง ๆ โดยไม่ทำให้สภาพแวดล้อมถูกทำลาย และจะต้องไม่กระทบต่อความจำเป็นพื้นฐาน และความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในท้องถิ่นด้วย

2) ผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยว

โดยทั่วไป ถ้ามองตามปรากฏการณ์ ก็สามารถแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ ผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยทันที เช่น รายได้ การสร้างงาน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ฯลฯ และผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ จนคนส่วนใหญ่เกือบไม่ได้มองเห็นว่าเป็นผลที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ผลกระทบทางด้านสังคม-วัฒนธรรม แม้แต่หน่วยงานของรัฐเอง ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ในช่วงแรก ๆ ก็ไม่ได้คาดคิดถึงผลกระทบในด้านนี้มาก่อน อย่างไรก็ตามปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยวสามารถสรุปได้ดังนี้

(1) ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อสิ่งแวดล้อม

เป็นผลกระทบเนื่องมาจากกิจกรรมการท่องเที่ยว บริการที่พักและอาหาร มีลักษณะและความรุนแรงมากน้อยแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่และสภาพความเปราะบาง หรือความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ซึ่งผลกระทบนั้นประกอบด้วย ปัญหาด้านมลภาวะต่าง ๆ การพังทลายของดิน เสี่ยงรบกวน ฝุ่นละออง ขยะมูลฝอย การรบกวนสัตว์ การทำลายป่าไม้ การแตกหักสึกกร่อนของทรัพยากร การขูดขีดทำลาย คราบน้ำมัน ไฟไหม้ และรถลี้ที่สาธารณะเป็นต้น (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2544) นอกจากนี้การปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวก็จัดเป็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมเช่นกัน ดังเช่น ปัญหาการขุดดินจากภูเขาตามพื้นที่ที่เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของพื้นที่ อันเกิดจากจำนวนการเข้าไปใช้ของนักท่องเที่ยว มากเกินขีดความสามารถที่จะรองรับได้ของพื้นที่ ที่เกาะพีพี ปัญหาการขาดแคลนต้นไม้เนื่องจากการตัดต้นไม้ไปใช้ในการต่อแพสำหรับนักท่องเที่ยวทัวร์ป่า ปัญหาด้านความสะอาด ขยะล้นเมืองและปัญหาเมืองเสื่อมโทรมในระยะเวลาอันสั้นที่เชียงใหม่ หรือแม้แต่การล่าของทีระลึก ก็สามารถนำไปสู่ปัญหาความสมดุลด้านนิเวศวิทยาได้ (พลอยศรี โปราณานนท์, 2543)

อย่างไรก็ตาม ถ้ามองย้อนกลับอีกด้านหนึ่ง การท่องเที่ยวก็สามารถมีส่วนช่วยให้นักในชุมชนช่วยกันดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว อย่างเช่น ในการศึกษาของฝ่ายวิชาการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2526) พบว่าประชาชนในจังหวัดภูเก็ต มีความตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เป็นอย่างดี เนื่องจากภูเก็ตเป็นแหล่ง

ท่องเที่ยวที่มีจุดเด่น ในด้านทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม ซึ่งการท่องเที่ยวในพื้นที่ก็เป็นแหล่งรายได้ของประชาชนในท้องถิ่นเอง

(2) ผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

ผลกระทบในด้านเศรษฐกิจนั้น ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543) กล่าวว่าไว้ว่ารายได้ที่เข้ามาสู่ประเทศอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว ถือกันว่าเป็นรายได้ “จำเป็น” ประเภทหนึ่ง การที่นักท่องเที่ยวนำเงินเข้าใช้จ่าย จะทำให้เกิดกระแสการเงินหมุนเวียนเกิดขึ้น และช่วยในการกระจายรายได้จากถิ่นหนึ่งไปสู่อีกถิ่นหนึ่ง ทำให้คนในชุมชนมีงานและรายได้เพิ่มขึ้น แต่ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจที่ตามมา ก็คือ จะทำให้ค่าครองชีพของประชากรในแหล่งท่องเที่ยวสูงขึ้น ตัวอย่างเช่น ค่าครองชีพในเมืองพัทยา ภูเก็ต เป็นต้น หลังจากการที่เมืองทั้งสองพัฒนาขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยว และทำให้มีนักท่องเที่ยวเดินทาง เข้ามาท่องเที่ยวในสถานที่แห่งนี้เป็นจำนวนมาก ทำให้ค่าครองชีพของชาวพัทยาและภูเก็ตสูงกว่าในบริเวณใกล้เคียงมาก สินค้าส่วนมากราคาแพง ค่าจ้างแรงงานในเขตเมืองดังกล่าวจึงสูงตามไปด้วย ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ชาวเมืองพัทยาและภูเก็ตที่ยากจนอยู่แล้ว ยิ่งยากจนลง ไม่มีกำลังซื้อเครื่องอุปโภค บริโภค หรือเครื่องยังชีพให้กับตนเองและครอบครัวได้

ส่วนผลกระทบในด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น พบว่า เนื่องจากการท่องเที่ยวมีผลทำให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลต่อเนื่องไปถึงปัญหาการทำให้วัฒนธรรมเป็นสินค้า และการขายวัฒนธรรมนั้นได้ทำให้ความหมายที่ซ่อนอยู่ในความเชื่อของกลุ่มเจ้าของวัฒนธรรม โดยเฉพาะชนกลุ่มน้อยต้องสูญหายไป และการขาดความหมายในวัฒนธรรมของตนเอง ทำให้การดำรงชีวิตอยู่เป็นการอยู่อย่างไร้ความหมายและตกอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเพิ่มเติมไป จากผลกระทบจากระบวนการทำให้เป็นยุคอุตสาหกรรม กระบวนการทำให้เป็นเมืองและเงินเพื่อ อีกทั้งยังเชื่อกันว่า จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นจะก่อให้เกิดปัญหาสังคมในประเทศเจ้าบ้าน เช่น การแต่งกายหรือการใช้ชีวิตหรูหราหรือนักท่องเที่ยว เมื่อเปรียบเทียบกับเจ้าบ้านที่ยากจนกว่า ก่อให้เกิดอิทธิพลการเลียนแบบการบริโภค (Demonstration Effect) ทำให้เจ้าบ้านอยากมีอยากได้ในสิ่งที่นักท่องเที่ยวมี หรือแม้แต่พฤติกรรม ที่ไม่เหมาะสมอื่น ๆ เช่น การเสพยา เสพติด ก็อาจส่งผลกระทบในทางลบต่อชาวบ้านดั้งเดิม ปัญหาที่เกิดจากการอยากมีอยากได้ในสิ่งที่นักท่องเที่ยวมี รวมทั้งปัญหาการเลียนแบบความประพฤติที่ “ไม่ถูกต้องเหมาะสม” ของนักท่องเที่ยวอาจเกิดขึ้นได้ทั้งในชุมชนขนาดเล็กและในเมืองขนาดใหญ่ ถึงแม้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้านจะมีเพียงแค่การพบเห็น มากกว่าการพูดจาหรือใช้ชีวิตร่วมกันก็ตาม (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2544)

2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.4.1 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

สุมาลี ยูประพัฒน์ (2529) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน ในเขตเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่อดีต จนถึงปีพ.ศ.2529 พบว่า การพัฒนาเมืองหลัก นโยบายส่งเสริม การท่องเที่ยวของรัฐ รวมทั้งนโยบายส่งเสริมการลงทุน เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนมือ และเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน จากเดิมเป็นที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมเปลี่ยนแปลงไป เป็นการใช้ประโยชน์นอกภาคเกษตรกรรม และในการศึกษาของ วราพงศ์ นิลศิริ (2533) ได้สรุปว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงนี้ มีสาเหตุและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการการเปลี่ยน 3 ด้าน คือ

- 1) ปัจจัยด้านกายภาพ ประกอบด้วย การพัฒนาด้านการคมนาคม และการขยายตัวของ การใช้พื้นที่เนื่องจากการขยายตัวของเมือง
- 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย การขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ บทบาท ของนักลงทุนภาคเอกชน และราคาที่ดิน เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ที่สำคัญของทางภาคเหนือ ทำให้ปัจจัยด้านเศรษฐกิจมีการขยายตัว มีการลงทุนกว้านซื้อที่ดิน เพื่อเก็งกำไรของนักธุรกิจ ทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน
- 3) ปัจจัยด้านสังคม ประกอบด้วย การเพิ่มประชากร กรรมสิทธิ์ที่ดิน นโยบาย และแผนงานของรัฐ ล้วนแต่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทั้งสิ้น

สำหรับปัจจัยหลักในการทำให้การใช้ที่ดินเปลี่ยนแปลงไปในอนาคตนั้น มานพ พงศทัต (2527) ได้ศึกษารูปแบบการใช้ที่ดิน ระบบและโครงสร้างการสัญจรของกรุงเทพมหานคร: การพัฒนาและแนวโน้มในอนาคต โดยมีปัจจัยหลักที่สำคัญ 4 ตัว คือ

- 1) จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น
- 2) การให้บริการด้านการคมนาคมและการเข้าถึงพื้นที่ ซึ่งการเข้าถึงนี้มีผลต่อเนื่องถึง การกำหนดมูลค่าของที่ดิน
- 3) การควบคุมของรัฐ
- 4) ราคาที่ดินในสภาพของตลาดการค้าแบบเสรีนี้ ปัจจัยการผลิตเบื้องต้น คือ ที่ดินก็จะ เป็นตัวกำหนดการใช้ที่ดิน ราคาที่ดินสูง ย่อมจะใช้ในกิจกรรม ที่ให้ผลตอบแทนสูง ราคาที่ดินต่ำจะใช้ในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนต่ำ

อุกฤษฏ์ อุปราสิทธิ์ (2536) ศึกษาแบบและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ ชนบทภาคเหนือ กรณีศึกษาบ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน พบว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรตั้งแต่ปีพ.ศ.2497-2535 รวมไปถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้

ที่ดินในการเกษตร โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เกิดจากการตอบสนองความต้องการการบริโภคของประชากรที่เพิ่มขึ้นจากการอพยพโยกย้ายเนื่องจากการสร้างเขื่อน และจากนโยบายของรัฐบาลในการกำหนดพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ ทำให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินและระบบการปลูกพืช

ซึ่งสามารถสรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินโดยเฉพาะที่ดินทางการเกษตร ไว้ดังนี้

1) ปัจจัยทางกายภาพ เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ซึ่งประกอบด้วย สภาพภูมิอากาศ ลักษณะดิน ระดับความสูงต่ำของภูมิประเทศ ความลาดชัน และปัจจัยทางกายภาพนี้ จะเป็นตัวกำหนดความเหมาะสมในการใช้ที่ดินประการหนึ่งว่า เหมาะสมสำหรับใช้เป็นที่ดินในลักษณะไหน (การเกษตร ป่าต้นน้ำ สร้างที่อยู่อาศัย ฯลฯ)

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ แนวความคิดแบบดั้งเดิมในการศึกษาการใช้ที่ดินให้ความสำคัญแก่ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีของ Von Thunen ที่มีจุดประสงค์เพื่อตอบคำถามที่ว่า ทำไมลักษณะของการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรจะมีความเปลี่ยนแปลงไปตามระยะห่างจากตลาดและเกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร ซึ่งมีข้อสมมุติฐานที่สำคัญประการหนึ่ง อันเกิดจากแนวความคิดด้านพฤติกรรม ก็คือเกษตรกรทุกคนเป็นมนุษย์เศรษฐกิจ มีจุดประสงค์ใหญ่ถึงความต้องการกำไรสูงสุด มีความรู้เกี่ยวกับความต้องการของตลาด แต่แนวความคิดนี้เมื่อนำไปศึกษาในพื้นที่จริงแล้ว พบข้อจำกัดหลายประการ

ในการใช้ที่ดินในด้านการเกษตรนั้น สภาพทางเศรษฐกิจเป็นตัวสนับสนุนที่สำคัญให้การเกษตรประสบผลสำเร็จ ซึ่งปัจจัยทางเศรษฐกิจนี้สามารถแบ่งได้เป็น ทุน แรงงาน ตลาด หากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งขาดแคลน ก็จะทำให้การเกษตรไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่คุ้มกับการลงทุน ก่อให้เกิดการกู้ยืมเงินมาลงทุนในการผลิตในฤดูกาลใหม่ ก่อให้เกิดหนี้สิน และเป็นวัฏจักรของความยากจน และในที่สุดต้องขายที่ดินทำกินเพื่อชดเชยหนี้สิน

3) ปัจจัยทางด้านสังคม มีปัจจัยที่สำคัญหลายประการดังนี้คือ

3.1) การถือครองที่ดิน เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เนื่องจากเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรจะมีผลต่อปริมาณของผลผลิต ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจในการลงทุนและรูปแบบการผลิต

3.2) ประเพณี วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้ที่ดินประการหนึ่ง ซึ่งในแนวความคิดทางนิเวศสังคมวัฒนธรรม ประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม

ชาติพันธุ์มีความแตกต่างในการใช้ที่ดิน ดังเช่นในสังคมเกษตรกรรมเอง รูปแบบการผลิตของแต่ละชาติพันธุ์ล้วนแตกต่างกันไป ตามความเชื่อดั้งเดิม

ส่วนผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์และการใช้ที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรกรรมแต่ดั้งเดิม มีผลกระทบในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์และการใช้ที่ดิน ในขณะที่ประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้น พื้นที่ดินที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกมีจำนวนจำกัดและอาจถูกนำไปใช้โดยไม่คำนึงถึงคุณสมบัติและคุณภาพของดินในเชิงเกษตรกรรม และเมื่อรวมกับปัญหาการกว้านซื้อและปั่นราคาที่ดินของนายทุน ทำให้เกิดการลดลงของขนาดการถือครองที่ดินในภาคเกษตรกรรม ทำให้มีผลกระทบต่อไปถึงสิ่งต่าง ๆ เช่น การลดลงของผลผลิตทางการเกษตร การเพิ่มขึ้นของผู้ไร้ที่ทำกิน และก่อให้เกิดการบุกเบิกถางที่ดินในเขตป่า เป็นต้น

2) ความสูญเปล่าของการชลประทาน การเติบโตของธุรกิจที่ดินทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ทำให้การลงทุนของการชลประทานสูญเปล่าในบางส่วน โดยเฉพาะในภาคเหนือมีพื้นที่ชลประทานคิดเป็นร้อยละ 20.9 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมด แต่ปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ได้ถูกเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์เป็นอย่างอื่นที่ไม่ใช่การเกษตรกรรม เช่น ที่อยู่อาศัยในรูปแบบบ้านจัดสรร รีสอร์ท เป็นต้น

3) ผลกระทบต่อเจ้าของที่ดินและชุมชน จากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเกษตรมาเป็นพื้นที่เพื่อการลงทุนทางธุรกิจด้านต่าง ๆ ทำให้มีการขายที่ดินให้กับนายทุนเหล่านั้น และการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยหรือการค้าพาณิชย์ ย่อมหมายถึงต้องมีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคของรัฐในพื้นที่ด้วย แสดงถึงความเป็นเมืองขยายเข้าไปในพื้นที่ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงนี้มีทั้งผลดีในรูปมาตรฐานความเป็นอยู่ ส่วนผลเสียจะตามมาในรูปของ ปัญหาต่าง ๆ ของเมือง ผลที่ตามมาคือทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรเจ้าของพื้นที่เดิม (วันทนา บุศยวงษ์, 2534)

อนันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) ได้เสนอเกี่ยวกับการสูญเสียที่ดิน คือ ในพื้นที่ของชุมชนชนบท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรม ที่ดินโดยเฉพาะที่นั่น ถือว่ามีราค่างวดมานานแล้ว มูลค่าของที่ดินนั้นมีมากกว่าราคาที่เป็นจำนวนเงิน ที่จริงมูลค่าเพียงแต่สะท้อนความเป็นเจ้าของที่ดินที่ได้ลงแรงพัฒนาที่ดินขึ้นมาจนสามารถใช้ในการผลิตได้เท่านั้น ในทัศนะของชาวบ้านแล้ว ที่นามีค่าต่อชีวิตของพวกเขามากกว่าราคาขาย นั่นคือที่ดินมีลักษณะเป็นปัจจัยในการยังชีพ ดังนั้นเขาจึงไม่อยากจะขายนอกจากถูกสถานการณ์บีบบังคับ ซึ่งแสดงว่าที่ดินในสังคมชนบทไม่ใช่สินค้า และราคาก็ไม่ได้สะท้อน ความต้องการของตลาด ราคาที่ดินเป็นเพียงสื่อหรือเครื่องมือที่ช่วยให้มี

การแลกเปลี่ยนที่ดินกันได้ แต่ไม่ได้ก่อให้เกิดตลาดที่ดิน หมายความว่าที่ดินภาคการเกษตรยังไม่ได้ขึ้นอยู่กับกลไกของตลาดที่มีลักษณะเป็นสินค้า

แต่ปัจจุบันสภาพการณ์ดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป ชาวนาที่มีที่ดินถือครองขนาดเล็ก มีต้นทุนการผลิตสูง ได้รับราคาพืชผลที่ต่ำ และต้องเผชิญกับการขยายตัวของเมือง รวมไปถึงการกระจายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรม และการท่องเที่ยวออกสู่ชนบท ชาวบ้านถูกบีบบังคับให้ต้องขายที่ดิน เพราะล้มละลายและมีหนี้สินส่วนตัว นอกจากนี้ตลาดที่ดินก็กำลังพัฒนาขึ้นมาในชนบท หลังจากที่ดินมีลักษณะเป็นกรรมสิทธิ์เอกชนมากขึ้น ทำให้ชาวนาถูกแรงจูงใจด้านราคาให้ขายที่ดินและถูกผลักดันให้ต้องไปซื้อที่นาที่อยู่ห่างไกลออกไป ซึ่งหมายถึงว่าที่ดินที่ใช้ในการเกษตรของเชิงใหม่เริ่มกลายเป็นสินค้า และค่อย ๆ หมดยุคของการเป็นปัจจัยในการยังชีพ ซึ่งอาจจะถูกเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้จากด้านการเกษตรเป็นด้านอื่น ๆ เช่น อุตสาหกรรม ธุรกิจ หรือที่อยู่อาศัย อีกทั้งที่ดินที่มีเอกสารสิทธิของรัฐซึ่งช่วยให้เกิดความมั่นคงในการถือครองแบบกรรมสิทธิ์เอกชน ก็เป็นตัวช่วยเร่งให้นายทุนจากภายนอกมากว้านซื้อที่ดินมากขึ้น

2.4.2 ผลกระทบจากการท่องเที่ยว

ปฐคดี อากมานนท์ มอนซอน และคณะ (2535) ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสภาวะแวดล้อมและประชาชนในท้องถิ่น พบว่า ขณะที่การท่องเที่ยวเดินป่าในภาคเหนือตอนบน มีแนวโน้มขยายตัวขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและประชาชนในท้องถิ่น โดยผลประโยชน์สำคัญจากการท่องเที่ยวเดินป่า คือ การที่ประชาชนในท้องถิ่นได้รับโอกาสในการประกอบอาชีพและมีรายได้ แต่ก็มีผลเสียทางด้านกายภาพ ด้านสังคมและวัฒนธรรม การเกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม เพราะมีการแสวงหาเส้นทางเดินป่าใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่องไม่มีการควบคุม ตลอดจนไม่มีการบริหารจัดการที่ดีสำหรับเส้นทางเดินป่าอันเดิม การพังทลายของดินและการประสบปัญหาสำคัญในเรื่องการทำลายพันธุ์พืชและสัตว์ป่าในพื้นที่ วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเขาได้เปลี่ยนไปและถูกทำลายไปโดยระบบของการมุ่งแต่การค้า ส่วนปัญหาอันอื่น ๆ พบว่า ขาดนโยบายระดับท้องถิ่น จังหวัด และระดับชาติ งบประมาณ กำลังคน ข้อมูลทางสถิติ และการประสานงานในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเดินป่า นอกจากนี้ผู้ประกอบการการท่องเที่ยวมีการแข่งขันกันทำให้คุณภาพการบริการต่ำ และเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องนี้ คณะผู้วิจัยได้เสนอแนะว่า ภาครัฐบาลควรมีนโยบายและมาตรการการส่งเสริมการท่องเที่ยวเดินป่า เป็นนโยบายระดับชาติที่ชัดเจนเป็นแนวปฏิบัติเดียวกัน มีกฎหมายควบคุม เพื่อมิให้เกิดผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้นกับ

ระบบธรรมชาติและวัฒนธรรมดั้งเดิม อันเป็นจุดขายที่สำคัญ ถ้าทุกฝ่ายร่วมมือกันอย่างดีแล้ว จะทำให้การท่องเที่ยวแบบเดินป่าพัฒนาอย่างมั่นคงและยั่งยืน

แต่จากการศึกษาของ Eric Cohen (1996) เปรียบเทียบหมู่บ้านชาวเขา 5 แห่ง คือ บ้านมั่งคองอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ และชาวเขาในจังหวัดเชียงรายอีก 4 แห่ง พบว่า แม้นักท่องเที่ยวจะมีแนวโน้มที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่เศรษฐกิจของหมู่บ้านชาวเขาส่วนใหญ่ ก็ยังขึ้นอยู่กับเกษตรมากกว่าการท่องเที่ยว ผลกระทบที่เกิดกับกรณีหมู่บ้านชาวเขาในด้านเศรษฐกิจ ไม่อาจเห็นเด่นชัด แต่จะเห็นในประเด็นเรื่องผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมมากกว่า

ณัฐพร แสงประดับ (2527) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เป็นผลจากพัฒนาการท่องเที่ยว ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการท่องเที่ยวได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในหมู่บ้าน โดยก่อให้เกิดผลโดยตรงในด้านเศรษฐกิจ และมีความสัมพันธ์โดยตรงกับศิลปหัตถกรรม ซึ่งเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น พบว่ามีได้เกิดจากผลของการท่องเที่ยวโดยลำพัง แต่รวมถึงผลจากการเปลี่ยนแปลงสังคมภายนอกหมู่บ้านได้มีบทบาทร่วมกัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การย้ายถิ่นเข้า การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินจากการอยู่อาศัย ทำหัตถกรรมและการเกษตร ไปสู่การค้าขาย การผลิตหัตถกรรมขนาดใหญ่ และการบริการ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่อยู่อาศัย และมีการดำเนินชีวิตเป็นแบบการค้ามากขึ้น

นอกจากนั้น ยังมีผลกระทบอื่น ๆ จากการท่องเที่ยวที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่น จะเห็นได้จากปัญหาสังคมต่าง ๆ เช่น อาชญากรรม โสเภณี และยาเสพติด ดังเช่น ผลการศึกษาของโครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะสังคมศาสตร์และคณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล (2529) ทำการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าอิทธิพลของการท่องเที่ยวที่ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

1) มีผลกระทบโดยตรงในด้านการสร้างงาน สร้างอาชีพ รายได้ เศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงประเพณี อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวก็ยังมีส่วนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรม แต่บางครั้งก็มีผลเสียในการสร้างผลผลิตด้านวัฒนธรรมเพื่อการค้าเพียงอย่างเดียว

2) มีผลกระทบทางอ้อมในฐานะที่เป็นปัจจัยร่วมกับอิทธิพลอื่น ๆ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนั้นคือ ความสัมพันธ์ทางสังคม มลภาวะ การย้ายถิ่น อาชญากรรม การใช้ภาษาพื้นเมือง กิจกรรมทางศาสนา การแต่งกาย เป็นต้น

3) อิทธิพลของการท่องเที่ยวเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมข้างต้นอย่างรวดเร็ว หรือเพิ่มมากขึ้นจากเดิมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว

2.4.3 ผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

จากนโยบายการพัฒนาเมืองหลักของรัฐในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) และนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่งเสริมการลงทุน เป็นตัวการสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนมือและเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างรวดเร็วและรุนแรง ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนบน นโยบายพัฒนาเมืองหลักและนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้รัฐได้ลงทุนพัฒนาบริการพื้นฐานต่าง ๆ ได้แก่ การคมนาคม ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ซึ่งจากการพัฒนาสาธารณูปโภคเหล่านี้ ไม่เพียงแต่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเท่านั้น ยังพลอยชักจูงให้กลุ่มนายทุนจากที่ต่าง ๆ เข้ามากว้านซื้อที่ดินอย่างมหาศาลทั้งเพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนาการใช้ประโยชน์และการเก็งกำไร ซึ่งการใช้ประโยชน์จากที่ดินในภาคเหนือแต่เดิมนั้นส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตร กลับถูกนำมาสร้างเป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยว จากการซื้อขายเปลี่ยนมือและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินนี้ นอกจากจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำการเกษตรแล้ว ผลกระทบที่ควรตระหนักถึงที่ตามมาต่อตัวเกษตรกรเองก็คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต (วันทนา บุศยวงษ์, 2534)

ถึงแม้ว่าจะไม่มีผลการศึกษาที่บ่งชี้ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน โดยตรงก็ตาม แต่ก็ยังมีการกล่าวอยู่ในส่วนของผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมดังนี้

ปรีชา อุปโยคินและสุริยา วีรวงศ์ (2520) ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลจากการท่องเที่ยวในด้านสังคมและวัฒนธรรม ในพื้นที่ 4 แห่ง พบว่าในด้านสังคมนั้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของชุมชนรอบแหล่งท่องเที่ยวเติบโตอย่างรวดเร็ว ในรูปของร้านค้าและบริการ การใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนไปจากการเกษตรไปสู่พาณิชยกรรม ซึ่งส่งผลกระทบไปสู่การเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการในที่สุด

จากการศึกษาของโครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ (2541) เพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าผลกระทบในด้านเศรษฐกิจนั้นได้ทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้น ประชาชนขายที่ดินให้นายทุน ทำให้พื้นที่ทำการเกษตรกรรมลดลง

Erick Cohen (1996) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เพียงเล็กน้อยในส่วนการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นชายหาด ซึ่งได้ถูกนำเสนอภาพการเปลี่ยนแปลงมาสู่ความเป็นเมืองในด้านพัฒนาการท่องเที่ยวจากเดิมที่ชาวบ้านดั้งเดิมเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงจากการจัดหาที่พักในรูปแบบบังกะโลเล็ก ๆ ให้นักท่องเที่ยวจำนวนไม่มากนักในราคาไม่แพง มาสู่การแข่งขันจากธุรกิจโรงแรม

ขนาดใหญ่จากนักลงทุนต่างถิ่นหรือนักลงทุนข้ามชาติ ซึ่งมักจะกว้านซื้อที่ดินที่มีทำเลดีและเบียดคนท้องถิ่นออกไปจากพื้นที่การทำมาหากิน

เช่นเดียวกับการศึกษาของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทของมหาวิทยาลัยมหิดล ในเรื่องความเป็นไปได้ในการพัฒนาและปรับปรุงแหล่งอำนวยความสะดวกเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ เพื่อพัฒนาด้านการท่องเที่ยว (เสกสรรค์ ขวณิชย์, 2541) ส่งผลทำให้เกิดการซื้อขายที่ดิน นักลงทุนต่างถิ่นเข้ามาซื้อที่ดิน ชาวบ้านบางส่วนอาจย้ายถิ่นหรือเปลี่ยนมารับจ้าง ตลอดจนมีการบุกเบิกที่ดินใหม่ในพื้นที่ของรัฐ

สอดคล้องกับการศึกษาของ วันทนา บุศยวงษ์ (2534) ในการศึกษาปัจจัยผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน: กรณีศึกษาตำบลสุเทพ นอกเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ พบว่า เชียงใหม่เป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนบนที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมาก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาเมืองหลักของรัฐ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว และนโยบายส่งเสริมการลงทุน เป็นตัวการสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนมือและเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างรวดเร็วและรุนแรง โดยมีการเปลี่ยนแปลง การใช้ประโยชน์จากที่ดิน ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ได้ถูกนำมาสร้างเป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยว เช่น บ้านพักตากอากาศ สวนเกษตร บ้านจัดสรร รีสอร์ท สนามกอล์ฟ เป็นต้น และจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินนี้ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรโดยตรงด้วย

2.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว นำไปสู่แนวคิดในการศึกษาดังนี้ คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวในลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง ประกอบด้วย การท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติและผจญภัย ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ เนื่องมาจากความคาดหวังในด้านการกระจายรายได้ โดยเน้นการพึ่งพาระบบเศรษฐกิจภายนอกพื้นที่

การเข้ามาของธุรกิจการท่องเที่ยว ทำให้มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น โดยเป็นการใช้ทรัพยากรร่วมกันของคนในท้องถิ่นและบุคคลภายนอก ซึ่งมีจุดร่วมกันในด้านผลประโยชน์ ทำให้มีการจัดการพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว มีผลทำให้เกิดการขายที่ดินให้แก่รายทุนเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเก็งกำไร อีกทั้งเมื่อร่วมกับนโยบายด้านการพัฒนาชนบทของภาครัฐทำให้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้รับรู้ข่าวสาร วัฒนธรรม ความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ

จากภายนอก ทั้งจากนักท่องเที่ยว สื่อต่าง ๆ และการสนับสนุนส่งเสริมจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน และเมื่อประกอบกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตด้านการเกษตรอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยข้อจำกัดด้านพื้นที่ทำกิน และการส่งเสริมการเพาะปลูกพืชพาณิชย์จากหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้มีการพึ่งพาปัจจัยภายนอกเพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามมา และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน รวมทั้งผลกระทบด้านอื่น ๆ ทั้งทางบวกและลบ ดังรูป 2.3

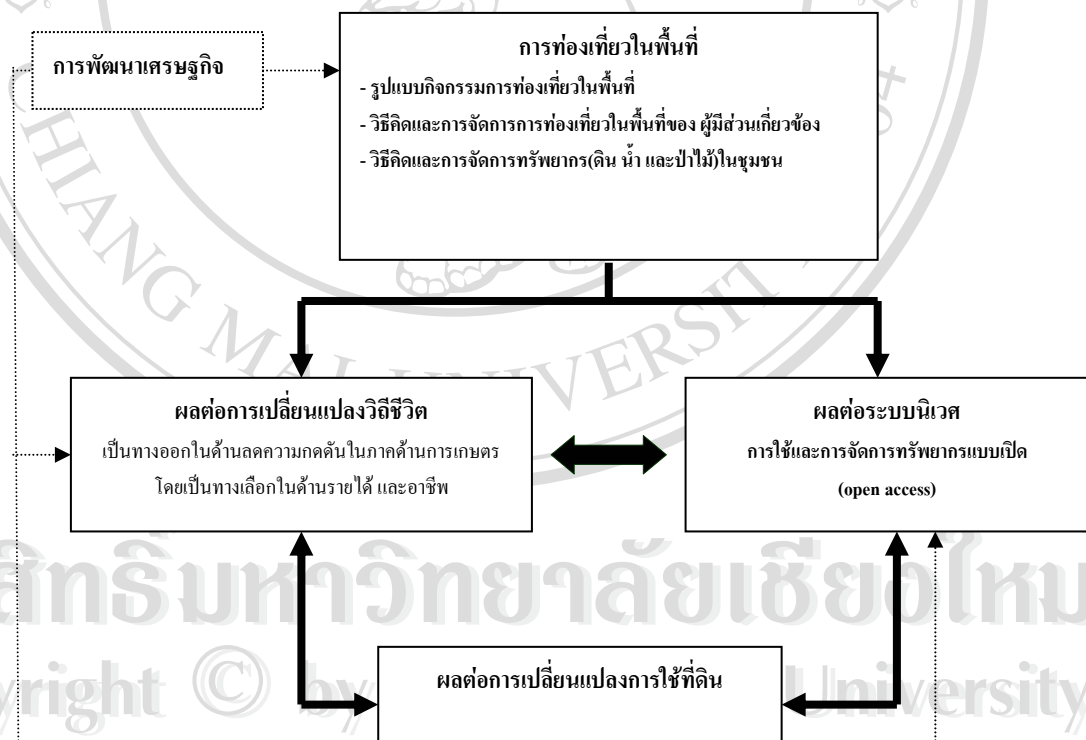
ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

ในความสัมพันธ์ดังกล่าว สามารถเขียนเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้ (รูป 2.4) คือ

1) รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านแม่ตะมาน มาจากผลของนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ ซึ่งเน้นการท่องเที่ยวกระแสหลัก มุ่งเน้นผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก

2) รูปแบบกิจกรรมในพื้นที่ เป็นตัวกำหนดให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) ในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ มีวิถีคิดและมุมมองต่อทรัพยากรในการท่องเที่ยวแตกต่างกัน การท่องเที่ยวในชุมชนบ้านแม่ตะมานเป็นการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ ดังนั้นจะมองเห็นมูลค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวมากกว่าที่จะตระหนักในคุณค่าของทรัพยากร วิถีคิดและมุมมองดังนี้ย่อมส่งผลต่อวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งถ้ามีระบบการจัดการที่ไม่ดีอาจจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากร และทำให้เกิดความขัดแย้งอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่

ตามมา

รูป 2.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา

3) วิธีคิดและมุมมองของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ

3.1) ในส่วนของผู้ประกอบการการท่องเที่ยวในพื้นที่ จะมีมุมมองว่าการท่องเที่ยวเป็นธุรกิจที่มีต้นทุน ซึ่งก็คือทรัพยากรการท่องเที่ยว อันประกอบด้วยลักษณะภูมิประเทศ และทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ที่เหมาะสม รวมทั้งแรงงานของคนในพื้นที่ด้วย ซึ่งจัดเป็นทรัพยากร ที่ไม่ต้องลงทุนในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมากนัก เป็นต้นทุนราคาถูก แต่สามารถทำกำไรได้สูง

3.2) ในส่วนของคนในชุมชน ซึ่งมีความคาดหวังต่อการท่องเที่ยวในด้านอาชีพ และการเพิ่มรายได้ เพื่อลดความกดดันที่ได้จากภาคการผลิตด้านการเกษตร อันเกิดจากต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น (จากการใช้ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืช) การจำกัดด้านปัจจัยการผลิต (ที่ดินทำกิน) และด้านการตลาด (ราคาผลผลิตตกต่ำ) ทำให้คนในชุมชนมีวิธีคิดและมุมมองต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวว่าเป็นสิ่งที่มีมูลค่า (มองว่าเป็นสินค้า) มากกว่าตระหนักในคุณค่าเช่นเดียวกัน

4) ในด้านการกระจายรายได้ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่ได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยว กลุ่มที่ได้ผลประโยชน์มากที่สุดคือ กลุ่มที่สามารถควบคุมด้านการตลาด และการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งก็คือกลุ่มผู้ประกอบการ และกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ในส่วนที่น้อยกว่าคือ คนในชุมชน ซึ่งอาจเป็นผลประโยชน์ที่ได้ในลักษณะอาชีพและรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามในผลประโยชน์ส่วนน้อยนี้ ก็ยังเป็นที่ต้องการของคนในชุมชนทุกคน ซึ่งจะมีทั้งกลุ่มผู้ที่เข้าถึงผลประโยชน์โดยตรง เช่น เป็นลูกจ้างบริษัทเอกชน และผู้ที่เข้าไม่ถึงผลประโยชน์ แต่ก็ยังมีความคาดหวังที่จะได้ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเช่นเดียวกัน

5) จากความคาดหวังผลประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ของผู้ประกอบการ และคนในชุมชน ทำให้มีแนวคิดและมุมมองต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวว่าเป็นสิ่งที่มีมูลค่า (เป็นสินค้า) จึงทำให้ทรัพยากรในพื้นที่ตกอยู่ในสภาพเปิดเสรี (Open Access) ในการใช้ประโยชน์ และการระบายของเสีย ทำให้ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ ในพื้นที่ได้รับผลกระทบและถูกทำลาย

6) ทั้งหมดนั้นได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ โดยดูใน 3 มิติ คือ

มิติที่ 1 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตหรือเปลี่ยนวัตถุประสงค์การผลิตก็ตาม เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งถึงแม้ ไม่มีการท่องเที่ยว ก็มีการเปลี่ยนแปลงโดยพลวัตของตัวเองอยู่แล้ว อาจจะเปลี่ยนน้อยหรือเปลี่ยนอย่างรุนแรงก็ได้ โดยดูได้จากประวัติและระบบการผลิตในพื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตนี้อาจมีผลถึงเรื่องหนี้สิน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน อาจทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ จากความต้องการขยายพื้นที่ทำกินของคนที่ยุยเสียพื้นที่ทำกินเดิม

มติที่ 2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินโดยเกิดจาก ความเป็นเมือง เนื่องจากในพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะชนบทกับเมืองเหลื่อมล้ำกันอยู่ อันเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนา เมืองหลักของรัฐและนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่งเสริมการลงทุน เป็นตัวการสำคัญที่ผลักดัน ให้เกิดการเก็งราคาที่ดิน การขายที่ดิน ซึ่งการท่องเที่ยวในพื้นที่ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิด การพัฒนาในพื้นที่

มติที่ 3 การเปลี่ยนแปลงที่ดินอันเกิดจากการท่องเที่ยวในพื้นที่โดยตรง เช่น เปลี่ยนจาก พื้นที่เกษตร ไปเป็นพื้นที่ที่ไว้รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งนี้การท่องเที่ยวในพื้นที่อาจจะเป็น ตัวกระตุ้น หรือเป็นตัวถ่วงในการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินก็ได้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาผลของการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยเลือกชุมชนบ้านแม่ตะมาน ตำบลกี้ดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจน โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. สืบหาข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนาม
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1.1 ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวและผลที่เกิดจากการท่องเที่ยว ประกอบด้วยแนวคิดที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร นอกจากนี้ได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและผลกระทบจากการท่องเที่ยว รวมทั้งการขอคำปรึกษาแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษา ทำให้สามารถกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1.2 การศึกษาเอกสารและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและพื้นที่ที่ศึกษา ได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ในชุมชน รวมถึงรูปแบบการใช้ที่ดิน การตั้งถิ่นฐาน ที่ตั้ง จำนวนประชากรและโครงสร้างทางสังคม ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ระบบการผลิต การท่องเที่ยว ตลอดจนข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของชุมชน ข้อมูลทุติยภูมิดังกล่าวประกอบด้วยรายงานการวิจัย เอกสารทางราชการจากที่ทำการปกครองอำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สถานีตำรวจอำเภอ สำนักงานที่ดินของอำเภอแม่แตง องค์การบริหารส่วนตำบลกี้ดช้าง สำนักงานชลประทาน

จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานอุทกวิทยาภาคเหนือ สำนักงานชลประทานที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่ และสำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ แผนที่ลักษณะภูมิประเทศในลักษณะข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าจากอินเทอร์เน็ต

3.2 ดำรวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่

3.2.1 การศึกษาข้อมูลพื้นที่เบื้องต้น ด้วยการสำรวจเส้นทางรอบชุมชน (Community Survey) ศึกษาสภาพโดยทั่วไปของชุมชน สถานที่ตั้งของชุมชน แหล่งท่องเที่ยว เพื่อนำมาใช้ในการวางแผน การเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนอย่างละเอียดต่อไป

3.2.2 หลังจากได้กรอบแนวคิดและประเด็นปัญหาในการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยได้เข้าไปชุมชนอีกครั้ง เพื่อแนะนำตัวกับผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน พร้อมทั้งการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเกี่ยวกับประวัติของชุมชนและปัญหาหลักของหมู่บ้านกับอดีตผู้ใหญ่บ้านและผู้อาวุโสท่านอื่นในหมู่บ้าน ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาใช้ในการวางแผนสร้างเครื่องมือในการศึกษาและการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ เน้นศึกษาปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ของชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นปรากฏการณ์ที่สามารถตรวจสอบได้ในพื้นที่ ผู้วิจัยใช้การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการสำรวจการใช้ที่ดินในพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ครบถ้วน ดังนี้

3.3.1 การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ

วิธีการที่ใช้ประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมเป็นหลัก เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย จึงกำหนดแหล่งข้อมูล ตามรายละเอียดดังสรุปในตารางที่ 3.1

ตาราง 3.1 แหล่งข้อมูลในการศึกษา

วัตถุประสงค์	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	แนวคำถาม
1. ศึกษาผลของกิจกรรม การท่องเที่ยว ที่มีต่อวิถีคิด และการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ในชุมชน	1. ชาวบ้าน	Indepth Interview	1. การมีส่วนร่วมและผลประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ 2. ระบบการผลิต/ อาชีพรายได้ (โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ ก่อนมีการท่องเที่ยว มีการท่องเที่ยวและมีการขายที่ดิน หลังการขายที่ดิน) 3. การถือครองที่ดิน การใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน (แบ่งเป็น 3 ยุค) 4. การใช้และการจัดการทรัพยากรในชุมชน(แบ่งเป็น 3 ยุค)
	2. ผู้รู้/ผู้อาวุโส	Indepth Interview	1. ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน 2. สภาพทางกายภาพของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน(ความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบการใช้/การพึ่งพา และการ จัดการทรัพยากร ของคนในชุมชน) 3. เครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 4. การท่องเที่ยวในพื้นที่ (ประวัติการจัดการการท่องเที่ยวของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการ ท่องเที่ยวและผลกระทบด้านต่าง ๆ) 5. การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน (ประวัติ สาเหตุและรูปแบบการเปลี่ยนแปลง)
	3. ผู้นำชุมชน	Indepth Interview	วิถีคิด รูปแบบการใช้และการจัดการทรัพยากรในพื้นที่
	4. ผู้ประกอบการ ท่องเที่ยว (ปางช้าง 3 แห่ง)	Indepth Interview	1. รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่(ประวัติ ปฏิทินการท่องเที่ยว ต้นทุน รายได้ ความสัมพันธ์หรือข้อตกลง กับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว) 2. วิถีคิดและรูปแบบในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ (การใช้ การจัดการทรัพยากร) 3. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

ตาราง 3.1 แหล่งข้อมูลในการศึกษา (ต่อ)

วัตถุประสงค์	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	แนวคำถาม
2. ศึกษาผลของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในชุมชน	1. ชาวบ้าน	Indepth Interview	การถือครองที่ดิน การใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน (แบ่งเป็น 3 ยุค) เน้นระบบการผลิต
	2. ผู้รู้/ผู้อาวุโส	Indepth Interview	การถือครองที่ดิน การใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน (แบ่งเป็น 3 ยุค) เน้นระบบการผลิต
	3. ผู้นำชุมชน	Indepth Interview	การถือครองที่ดิน การใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน (แบ่งเป็น 3 ยุค) เน้นระบบการผลิต
	4. ผู้ประกอบการท่องเที่ยว (ปางช้าง 3 แห่ง)	Indepth Interview	การใช้ที่ดิน และการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในกิจกรรมการท่องเที่ยว
	5. หน่วยงานในอำเภอแม่แตง (นายอำเภอแม่แตง, ที่ดินอำเภอ, พัฒนาการ, เจ้าหน้าที่ป่าไม้)	- เอกสารและข้อมูลพื้นที่ - Indepth Interview	การใช้ที่ดิน และการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินใน 3 ยุคที่ผ่านมา
3. ศึกษาผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน และระบบนิเวศในพื้นที่	1. ชาวบ้าน	Indepth Interview	1. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมในชุมชน เช่น การประกอบอาชีพ รายได้ ความมั่นคงในการประกอบอาชีพ 2. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชน 3. รูปแบบการใช้และการจัดการทรัพยากรของคนในชุมชนในปัจจุบัน (การใช้น้ำ การพึ่งพาป่าไม้ การดูแลทรัพยากร และปัญหาทรัพยากรในปัจจุบัน)

ตาราง 3.1 แหล่งข้อมูลในการศึกษา (ต่อ)

วัตถุประสงค์	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	แนวคำถาม
3. ศึกษาผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน และระบบนิเวศในพื้นที่	2. ผู้รู้	Indepth Interview	1. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมในชุมชน เช่น การประกอบอาชีพ รายได้ ความมั่นคงในการประกอบอาชีพ 2. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชน 3. รูปแบบการใช้และการจัดการทรัพยากรของคนในชุมชนในปัจจุบัน (การใช้ น้ำ การพึ่งพาป่าไม้ การดูแลทรัพยากร และปัญหาทรัพยากรในปัจจุบัน)
	3. ผู้นำชุมชน	Indepth Interview	1. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมในชุมชน เช่น การประกอบอาชีพ รายได้ ความมั่นคงในการประกอบอาชีพ 2. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชน 3. รูปแบบการใช้และการจัดการทรัพยากรของคนในชุมชนในปัจจุบัน (การใช้ น้ำ การพึ่งพาป่าไม้ การดูแลทรัพยากร และปัญหาทรัพยากรในปัจจุบัน)
	4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าไม้ (เจ้าหน้าที่ป่าไม้ อำเภอแม่แตง)	เอกสารและข้อมูลพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ทรัพยากรป่าไม้ในช่วงเวลาที่ผ่านมามาของบ้านแม่ตะมาน
	2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ (สำนักงานชลประทานที่ 1, สำนักงานชลประทานจังหวัดเชียงใหม่, สำนักงานชลประทานแม่แตง)	เอกสารและข้อมูลพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ทรัพยากรน้ำในช่วงเวลาที่ผ่านมามาของบ้านแม่ตะมาน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย กลุ่มภายในชุมชนและกลุ่มภายนอกชุมชน ได้แก่

1) ผู้เกี่ยวข้องภายในชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในพื้นที่ทั้งทางตรงหรือได้ประโยชน์มาก และทางอ้อมหรือได้ประโยชน์น้อย และกลุ่มที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1) ชาวบ้านแม่ตะมาน เพื่อศึกษาและสำรวจข้อมูลพื้นฐาน ข้อมูลในด้านระบบการผลิต เศรษฐกิจ สังคม รวมไปถึงข้อมูลการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของคนในชุมชน ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ยุค โดยใช้การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นตัวแปร คือ ยุคก่อนการเข้ามาของการท่องเที่ยว ยุคการเข้ามาของการท่องเที่ยวและการขายที่ดิน และยุคปัจจุบัน โดยมีประเด็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตอันเกิดจากการท่องเที่ยว ซึ่งในที่นี่ได้มองในด้านการเปลี่ยนแปลงของอาชีพและรายได้ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ สถานการณ์และสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชุมชน ระบบคุณค่า ระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์ในชุมชน โดยได้สุ่มตัวแทนกลุ่มจากข้อมูลการประกอบอาชีพของครัวเรือน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่เพียงอย่างเดียว กลุ่มที่มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและอาชีพอื่น กลุ่มที่ไม่ได้มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ จำนวนตัวอย่างกลุ่มละ 2 ครัวเรือน รวม 6 ครัวเรือน

1.2) ชาวบ้านแม่ตะมานที่ได้รับผลประโยชน์จากธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่โดยตรง คือ ผู้ประกอบการแม่ตะมานวังน้ำหยาดรีสอร์ท และตัวแทนผู้ส่งอาหารข้าง จำนวนตัวอย่าง 2 คน

1.3) ผู้อาวุโสและผู้รู้ของชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐานในชุมชน เครื่องข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน สภาพทางกายภาพของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชุมชน อาทิเช่น สภาพทางเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการผลิต การบริโภค เป็นต้น จำนวนตัวอย่าง 2 คน

1.4) ผู้นำในหมู่บ้านที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล นายกองค้การบริหารส่วนตำบล และผู้นำกลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้าน ได้แก่ ประธานกลุ่มแม่บ้าน ประธานกลุ่มเกษตรกร โดยเน้นถึงวิถีคิดและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ และป่าไม้ในพื้นที่ ตัวอย่างกลุ่มละ 1 คน รวม 5 คน

1.5) บริษัทท่องเที่ยวเอกชนในพื้นที่ (ปางช้าง) ได้แก่ ตัวแทนผู้ประกอบการจากปางช้างแม่แตง ท่าแพแม่ตะมาน และอัมรินทร์จิงเกิลราฟท์ บริษัทละ 1 คน เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการ

การท่องเที่ยวในพื้นที่ รูปแบบการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ จำนวนนักท่องเที่ยว และแนวคิดในการจัดการการท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่

1.6) หัวหน้าชาวเขาเผ่าลีซอ 1 คน เป็นตัวแทนกลุ่มที่ย้ายเข้ามาทำงานในบ้านแม่ตะมาน หลังจากมีการท่องเที่ยวในพื้นที่ เป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยว

2) กลุ่มคนภายนอกชุมชน ได้แก่ กลุ่มคนที่เป็นเจ้าหน้าที่องค์กรของรัฐและเอกชน ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน เพื่อศึกษาเกี่ยวกับแผน นโยบาย การดำเนินงาน และวิถีชีวิตของเจ้าหน้าที่ที่มีต่อการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการทำงานในพื้นที่ ประกอบด้วย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานรัฐ ได้แก่ ฝ่ายปกครองอำเภอแม่แตง พัฒนาการประจำตำบลกี้ดช้าง เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดิน จังหวัดเชียงใหม่ สาขาแม่แตง หน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเขต 1 จังหวัดเชียงใหม่

ตาราง 3.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการศึกษา

ระดับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	กลุ่ม	กลุ่มย่อย	จำนวน ตัวอย่าง
ภายในชุมชน	1. ชาวบ้าน	1.1 คริวเรือนที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว	2
		1.2 คริวเรือนที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวและจากแหล่งอื่น	2
		1.3 คริวเรือนที่ไม่ได้มีรายได้จากการท่องเที่ยว	2
	2. ผู้ประกอบการแม่ตะมาน วังน้ำหยาตรีสอร์ด		1
	3. คนส่งอาหารช้างที่เป็นคนในพื้นที่		1
	4. ผู้รู้/ผู้อาวุโส		2
	5. ผู้นำชุมชน	5.1 แบบเป็นทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล, นายกองค์การบริหารส่วนตำบล)	3
		5.2 แบบไม่เป็นทางการ (ผู้นำกลุ่มเกษตรกร, ประธานกลุ่มแม่บ้าน)	2

ตาราง 3.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการศึกษา (ต่อ)

ระดับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	กลุ่ม	กลุ่มย่อย	จำนวนตัวอย่าง
ภายในชุมชน	6. บริษัทการท่องเที่ยว(ปางช้าง)	6.1 ตัวแทนผู้ประกอบการท่าแพแม่ตะมาน	1
		6.2 ตัวแทนผู้ประกอบการปางช้างแม่แตง	1
		6.3 ตัวแทนผู้ประกอบการอัมรินทร์จิงเกิ้ลราฟท์	1
	7. ชาวเขาเผ่าลีซอ	หัวหน้ากลุ่มชาวเขาเผ่าลีซอ	1
ภายนอกชุมชน	1. องค์กรบริหารส่วนตำบล	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล	1
	2. หน่วยงานในอำเภอแม่แตง	2.1 เจ้าหน้าที่อำเภอฝ่ายปกครอง (นายอำเภอ/ ปลัดอำเภอ)	1
		2.2 เจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินอำเภอแม่แตง	1
		2.3 พัฒนาการตำบลก๊อช้าง	1
		2.4 เจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอแม่แตง	1
3. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคเหนือตอนบนเขต 1 จังหวัดเชียงใหม่	1	
รวมทั้งหมด			25

3.3.2 การศึกษาเชิงพื้นที่

การศึกษาเชิงพื้นที่ ดำเนินการควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และมีขั้นตอนในการทำงานดังนี้

1) การจัดทำแผนผังหมู่บ้าน โดยการทำแผนที่หมู่บ้านและแผนที่การใช้ที่ดินอย่างง่าย (Community Mapping) ร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน ผู้รู้ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และประธานกลุ่มเกษตรกร เพื่อศึกษาเส้นทางคมนาคม ตำแหน่งของจุดสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน เส้นทาง การท่องเที่ยว และการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชน

2) การเดินสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ ของหมู่บ้านตามขวาง (Transacts) ของพื้นที่ แสดงลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินและแหล่งน้ำ และบันทึกตำแหน่งต่าง ๆ ในพื้นที่ โดยใช้เครื่อง กำหนดพิกัดจากดาวเทียม (Global Positioning System: GPS) นำไปประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูล เชิงกายภาพของพื้นที่ โดยใช้โปรแกรมระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS)

3) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และไม่มีส่วนร่วม เน้นวิถีชีวิตของคนในชุมชน และกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา โดยเฉพาะบริษัทท่องเที่ยวปางช้าง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.4 การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางการวิจัย โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ออกจากการเก็บรวบรวมมาในแต่ละครั้งทำการจัดข้อมูลออกมาเป็นหมวดหมู่และตรวจสอบเพื่อดูความครบถ้วนและคุณภาพของข้อมูล แบ่งออกเป็น

3.4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มี 2 ขั้นตอน คือ

1) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เป็นข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ร่วมกับข้อมูลเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ตามข้อเท็จจริงและสถานการณ์ในปัจจุบัน เพื่อจำแนกและจัดประเภทข้อมูล ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา

2) วิเคราะห์วิธีคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ โดยเปรียบเทียบกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และแนวคิดการประเมินผลกระทบ เป็นต้น

3.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเชิงปริมาณ และข้อมูลเชิงบรรยายที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ โดยใช้ Program Access และ Excel ส่วนข้อมูลเชิงพื้นที่เฉพาะ (Special Data) เช่น แผนที่หน่วยที่ดิน แผนที่ขอบเขตป่าไม้ ได้มีการนำเข้าโดยใช้ Program ArcView , PC ArcInfo และทำการวิเคราะห์โดยใช้ Program ArcView ในการซ้อนทับข้อมูลแผนที่อื่น ๆ

บทที่ 4

บริบทชุมชนและการจัดการการท่องเที่ยว

ในการศึกษาประเด็นทางด้านผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในบ้านแม่ตะมานนั้น สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับการศึกษาในประเด็นดังกล่าวก็คือ การทำความเข้าใจบริบทท้องถิ่นของการท่องเที่ยวที่เป็นตัวแปรพื้นฐานสำคัญ ที่ส่งผลให้เกิดการท่องเที่ยวในพื้นที่ และเป็นข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมีกรอบนำเสนอ 2 ส่วน ได้แก่

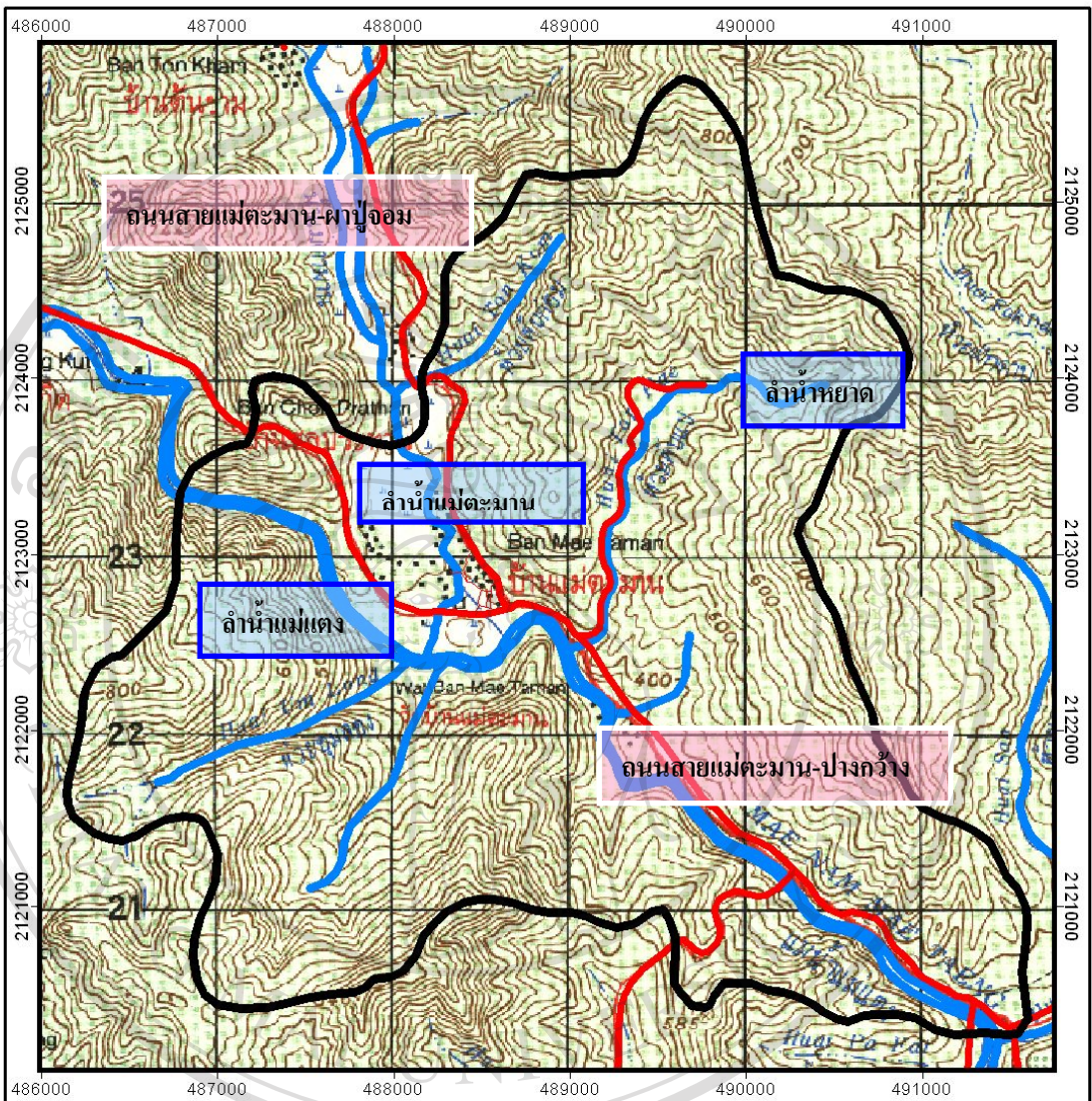
ส่วนที่ 1 คือ บริบทชุมชน ประกอบด้วยบริบททางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ที่ตั้ง ขอบเขต ลักษณะ โดยรวมทางด้านกายภาพและชีวภาพ รวมไปถึงสถานการณ์และปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บริบททางสังคมวัฒนธรรม ในเรื่องประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม ได้แก่ ประชากรและอาชีพ ระบบการผลิต สาธารณูปโภค การศึกษา สาธารณสุข บริการสาธารณะในหมู่บ้าน ประเพณีและวัฒนธรรม การปกครองและการเมือง และปัญหาในชุมชน

ส่วนที่ 2 คือ การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน เกี่ยวกับ พัฒนาการการท่องเที่ยวในชุมชน รูปแบบการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ และรายรับรายจ่ายจากการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน

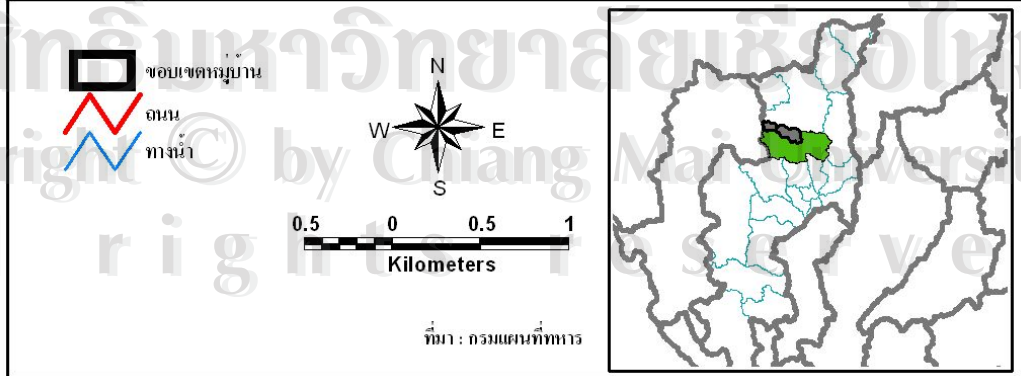
4.1 บริบทชุมชน

4.1.1 บริบทชุมชนทางภูมิศาสตร์

บ้านแม่ตะมาน หมู่ที่ 2 ตำบลกุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตัวอำเภอแม่แตง จากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 ถนนสายเชียงใหม่-ฝาง แยกเข้าไปตามถนนในความรับผิดชอบของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท สายแม่ตะมาน-ปางกว้าง ประมาณ 9 กิโลเมตร (แผนที่ 4.1) สามารถเดินทางโดยรถยนต์จากอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ได้โดยใช้เวลาประมาณ 50 นาที

แผนที่ 4.1 ลักษณะภูมิประเทศในเขตบ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

บ้านแม่ตะมานมีพื้นที่โดยรวมประมาณ 10,313 ไร่ (จากข้อมูลการสำรวจพื้นที่ ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน ปีพ.ศ. 2547) สถานที่ตั้งของหมู่บ้าน เมื่อทำการวัดค่าตำแหน่งในระบบ UTM จุดเหนือสุดค่าพิกัด 2125698.92 จุดใต้สุดค่าพิกัด 2120272.5 จุดตะวันตกสุดค่าพิกัด 486140.69 จุดตะวันออกสุดค่าพิกัด 491598.32 มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านทุ่งละคร หมู่ที่ 6 ตำบลกี้ดช้าง อำเภอแม่แตง
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลแม่แตงและตำบลบ้านช้าง อำเภอแม่แตง
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลอินทนิล อำเภอแม่แตง
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านเมืองกี้ด หมู่ที่ 1 ตำบลกี้ดช้าง อำเภอแม่แตง

พื้นที่ส่วนใหญ่โดยรอบหมู่บ้าน เป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ และภูเขาสลับซับซ้อน มีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 350-800 เมตร เนื้อระดับน้ำทะเลปานกลาง มีพื้นที่ราบเป็นที่ราบแคบ ๆ อยู่บ้าง ตามริมฝั่งลำน้ำแม่ตะมาน ซึ่งเป็นหนึ่งในลำน้ำที่ไหลผ่านหมู่บ้าน พื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศโดยรวมของตำบลกี้ดช้าง มีลักษณะเป็นภูเขาสลับซับซ้อน สวยงาม อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ ส่งผลให้พื้นที่มีธารน้ำเล็ก ๆ หลายสายที่ไหลลงสู่ลำน้ำแม่แตง ทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวา ทำให้พื้นที่ของตำบลกี้ดช้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติและผจญภัยที่สำคัญแห่งหนึ่งของอำเภอแม่แตง โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจนำเที่ยวประเภททัวร์ป่า ที่ได้มีการใช้เส้นทางของลำน้ำแม่แตงในการดำเนินกิจกรรมล่องแพ เนื่องจากสายน้ำดังกล่าวในเขตอำเภอแม่แตง จากบ้านห้วยน้ำดัง ป่าข้าวหลาม สบถ้าย เมืองกี้ด และแม่ตะมาน มีแก่งหินกระจายอยู่เป็นช่วง ๆ และกระแสน้ำมีระดับที่เหมาะสมกับการดำเนินกิจกรรม มีพื้นที่ราบติดลำน้ำเหมาะสำหรับตั้งปางช้างรองรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย ท่าเลที่ตั้งของพื้นที่บ้านแม่ตะมานอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมสำหรับการเดินทางเข้าไปท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภาคเหนือ การคมนาคมสะดวกกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลเดียวกัน ประกอบกับมีภูมิประเทศที่สวยงามแปลกตา และเป็นจุดสุดท้ายของลำน้ำแม่แตงที่เหมาะสมสำหรับการล่องแพ เมื่อรวมกับขอบเขตพื้นที่หมู่บ้านที่ไม่กว้างใหญ่เกินไปและไม่ห่างไกลจากจุดท่องเที่ยวอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้สามารถจัดกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ในเวลาที่จำกัด กล่าวคือพื้นที่บ้านแม่ตะมานสามารถเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและปลายทางของการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยนักท่องเที่ยวที่เดินทางผ่านมาจากเส้นทางห้วยน้ำดัง-ป่าข้าวหลาม-สบถ้าย-เมืองกี้ดได้ ดังนั้นบ้านแม่ตะมานจึงมีความเหมาะสม

และถูกเลือกเป็นสถานที่ตั้งของธุรกิจการท่องเที่ยวปางช้าง-ล่องแพ 3 บริษัท คือ ท่าแพแม่ตะมาน ปางช้างแม่แตง และอัมรินทร์จังกะลาฟท์

นอกจากปางช้างทั้ง 3 แห่ง บ้านแม่ตะมานยังมีแหล่งธรรมชาติอื่น ๆ ที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้อีก เช่น ถ้ำน้ำลอดและผาดอกบัว โดยมีเส้นทางที่เชื่อมต่อระหว่างบ้านแม่ตะมานและบ้านเมืองก๊ิด นอกจากนี้บริเวณกลางหมู่บ้าน มีบ่อน้ำร้อนผุดขึ้นแม้จะมีระดับความร้อนไม่สูงมากนัก แต่ชาวบ้านก็ได้ใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำร้อนนี้ในฤดูหนาว และสายน้ำร้อนบางจุดก็อยู่ในเขตที่ดินของคนนอกชุมชนและเจ้าของที่ดิน ได้มีโครงการที่จะพัฒนาพื้นที่บริเวณนั้นเป็นที่พักบริการนักท่องเที่ยวในรูปแบบของโรงแรมกึ่งรีสอร์ท

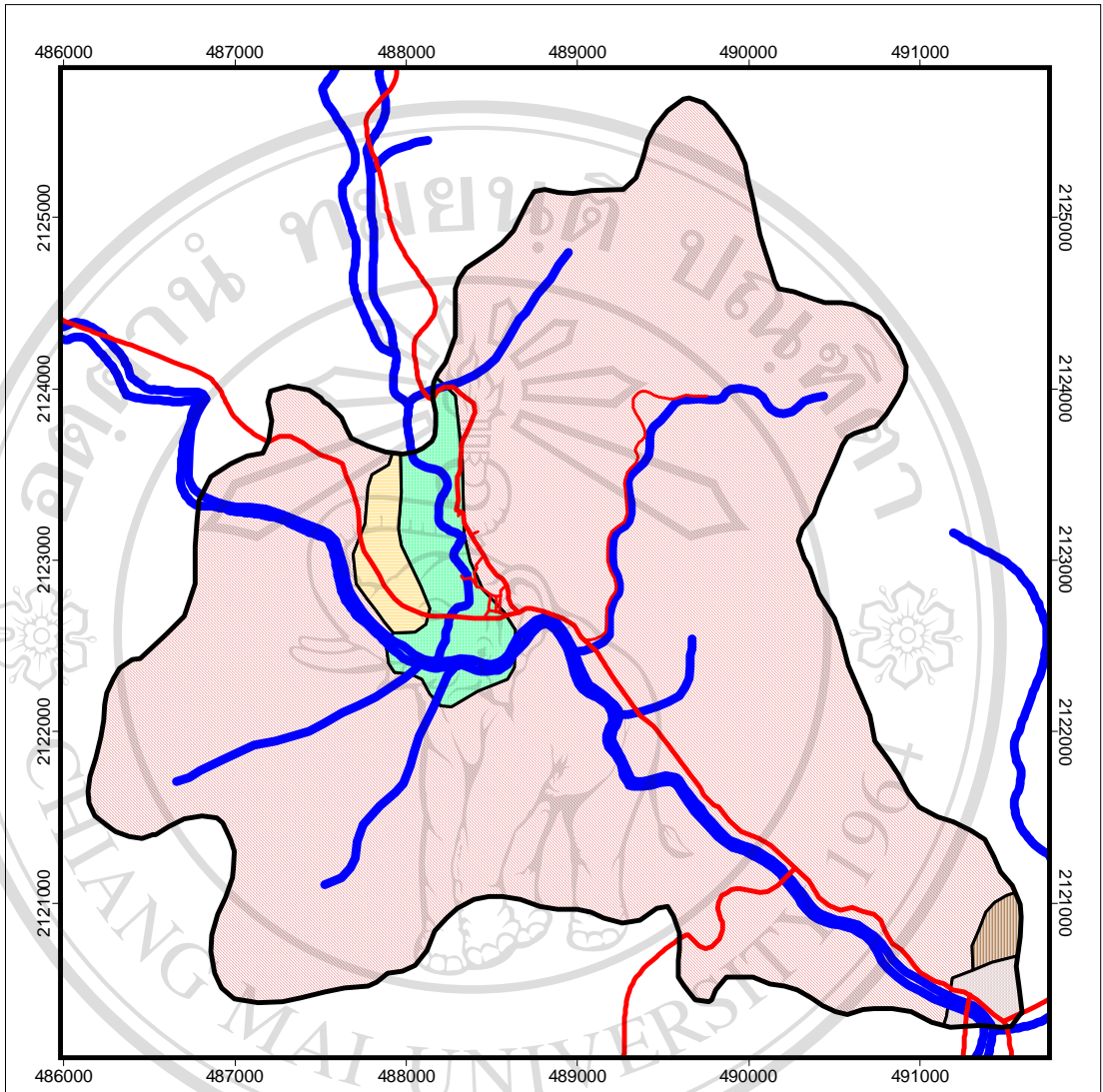
จากความเหมาะสมดังกล่าว นอกจากจะทำให้มีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวจำนวนมากแล้ว ยังดึงดูดให้คนนอกชุมชนเข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ รวมไปถึงสร้างที่พักส่วนตัวด้วย ทั้ง ๆ ที่พื้นที่ในเขตบ้านแม่ตะมานส่วนใหญ่จะไม่มีเอกสารสิทธิก็ตาม

ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่าไม้ สถานการณ์ทรัพยากรและแนวทางในการจัดการทรัพยากรของคนในชุมชนบ้านแม่ตะมานนั้นมีดังนี้

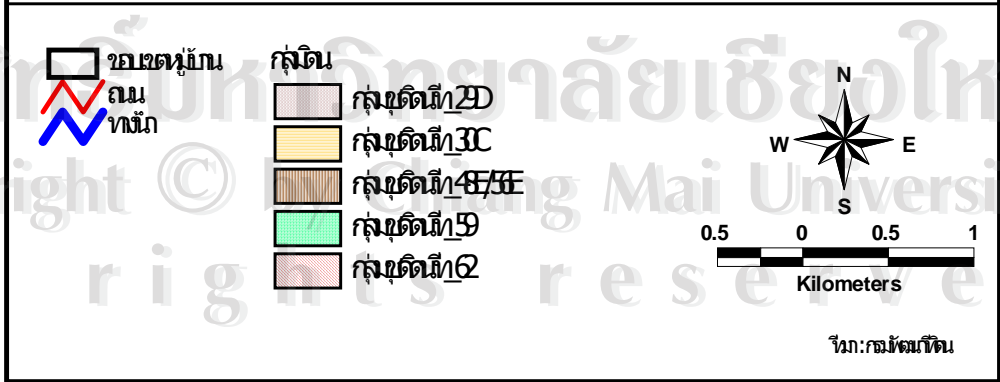
1) ทรัพยากรดิน

ตามลักษณะทางภูมิกายภาพของบ้านแม่ตะมาน พื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะลาดชันประกอบด้วยเนินเขาและภูเขาสูงกว่าพื้นราบ มีลำน้ำแม่แตงไหลผ่านกลางพื้นที่หมู่บ้าน ดินบริเวณนี้เป็นดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินที่มีลักษณะเดียวกันกับเทือกเขาหินปูนอำเภอเชียงดาว เป็นหินปูนยุคออร์โดวิเซียน ซึ่งมีโพรงและถ้ำเกิดขึ้น และหินตะกอนยุคคาบอনিเฟอรัสถึงยุคเพอร์เมียน ประกอบด้วยหินดินดาน หินทราย หินเชิร์ต หินกรวดมน และหินปูน มีส่วนน้อยเป็นหินแกรนิตยุคไทรแอสซิก (จากข้อมูลการศึกษาความเหมาะสมและศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเพิ่มปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธารา จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.2544) ลักษณะดินส่วนใหญ่ จึงเป็นดินเหนียวปนทรายในบริเวณพื้นที่นา ซึ่งเป็นพื้นที่ราบแคบ ๆ บริเวณสองฝั่งลำน้ำ ส่วนดินในพื้นที่ลาดเอียงมากกว่าร้อยละ 20 เป็นดินลูกรังหรือดินที่มีหินปนจำนวนมากขาดความอุดมสมบูรณ์และมีปัญหาการพังทลายของหน้าดินสูง ทำให้เกิดปัญหาการพัดพาและสะสมตะกอนของลำน้ำแม่แตงสูง

ชุดของดินที่พบในพื้นที่บ้านแม่ตะมานส่วนใหญ่เป็นชุดดินบริเวณพื้นที่ลาดเชิงซ้อนประกอบด้วยหน่วยที่ดินที่ 62 (แผนที่ 4.2) ซึ่งเป็นหน่วยที่ดินที่มีลักษณะเป็นหน่วยแผนที่ประกอบด้วยพื้นที่ภูเขาและเทือกเขา มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 เนื้อดินชั้น มักมีเศษหิน

แผนที่ 42 กลุ่มดินในตำบลแมกอำเภอมะนังจังหวัดเชียงใหม่

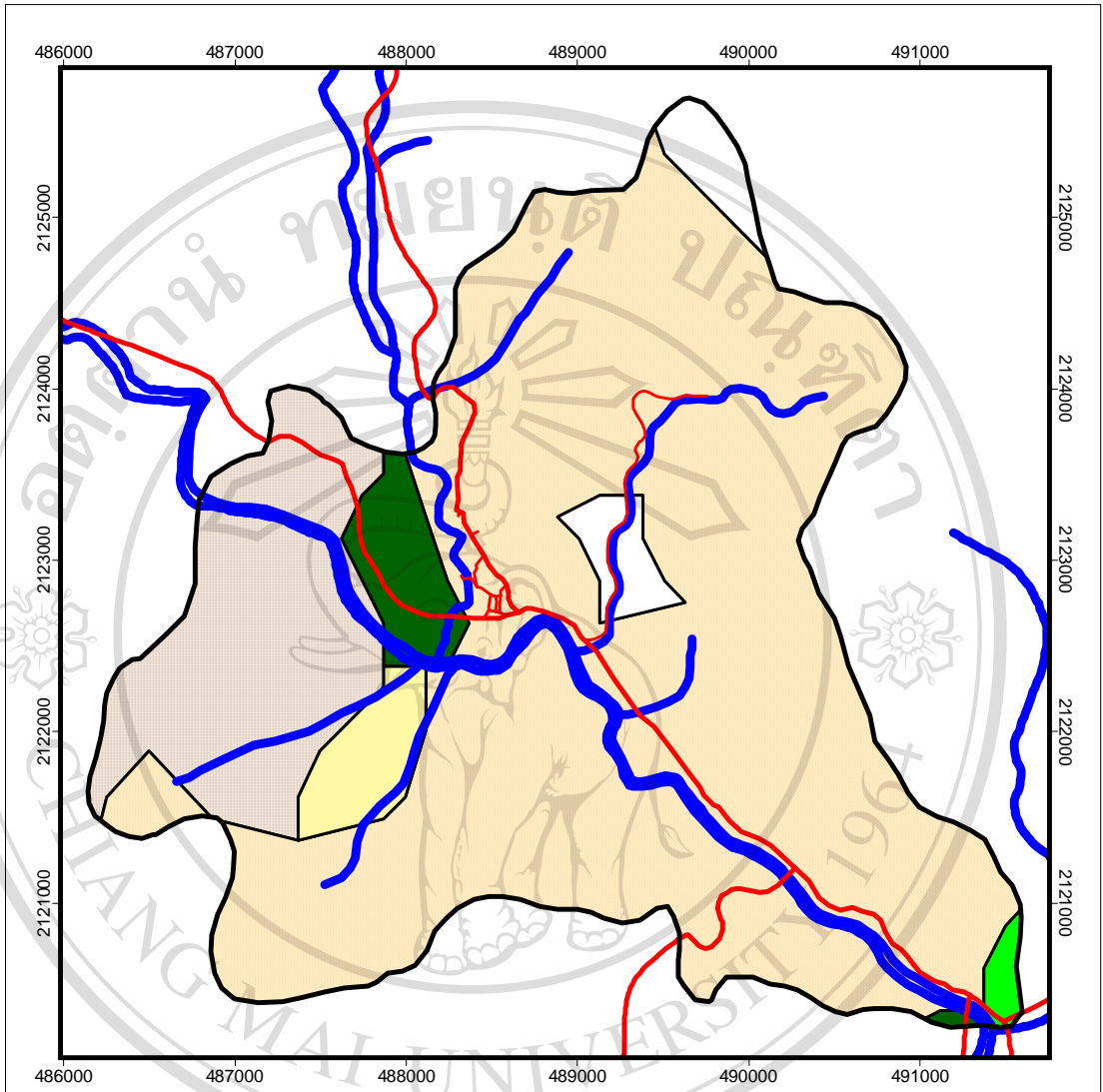

ก้อนหินหรือหินพื้นโผล่กระจัดกระจายทั่วไป ดังนั้นโดยทั่วไปพื้นที่บ้านแม่ตะมานส่วนใหญ่ จึงไม่เหมาะใช้ประโยชน์ทางการเกษตร แต่พื้นที่เหล่านี้กลับถูกนำไปใช้ในการทำไร่เลื่อนลอย เพาะปลูกไม้ผลสวนผสม ซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพดินแต่อย่างใด

ส่วนพื้นที่ในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแอ่งที่ราบติดลำน้ำแม่ตะมานและลำน้ำแม่แดง ประกอบด้วยหน่วยที่ดินที่ 59 เป็นดินเกิดจากตะกอนลำน้ำพัดพามาทับถมกัน ดินที่พบส่วนใหญ่ เป็นดินตะกอนลำน้ำที่มีการระบายน้ำค่อนข้างเร็ว มักมีก้อนกรวดและเศษหินปะปนอยู่ในเนื้อดิน พื้นที่บริเวณนี้ใช้ประโยชน์ในการทำนา และปลูกกล้วยเหลือง ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่ทั้งที่อยู่ในบ้านแม่ตะมานและหมู่บ้านใกล้เคียงได้ถูกขายให้กับนายทุนภายนอกชุมชนเพื่อใช้ในการสร้างที่พักอาศัยและเพื่อการท่องเที่ยว ส่วนพื้นที่บริเวณใกล้เคียงเป็นหน่วยที่ดินที่ 30C เป็นกลุ่มชุดดินคอยปุย ชุดดินเชียงแสน มีเนื้อดินเป็นพวกดินเหนียวในพื้นที่ที่มีความลาดชันประมาณร้อยละ 5-12 จึงมีปัญหาการชะล้างพังทลายได้ง่าย ดินมีสีแดง มีการระบายน้ำดี มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง เนื้อดินค่อนข้างลึก มีปฏิกิริยาดินเป็นกรดแก่ถึงเป็นกรดเล็กน้อย (pH 5.5-6.5) พื้นที่บริเวณนี้ ได้ถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเพาะปลูกไม้ผลสวนผสม เช่น ลิ้นจี่ ลำไย และกล้วย เป็นดิน จึงเหมาะสมกับสภาพดิน

จากลักษณะของชุดดินและลักษณะภูมิกายภาพระดับความลาดชัน รวมถึงการใช้ที่ดิน ในพื้นที่บ้านแม่ตะมานซึ่งจะกล่าวต่อไปในบทที่ 5 ทำให้ดินในบ้านแม่ตะมานมีระดับการสูญเสีย ดินจากการชะล้างพังทลายของหน้าดิน โดยมีข้อมูลจากกรมพัฒนาที่ดินปีพ.ศ.2545 ดังนี้ (แผนที่ 4.3 และภาคผนวก ค)

ในพื้นที่ราบติดลำน้ำ (1) มีอัตราการสูญเสียดินในระดับที่น้อยกว่า 2 ตัน/ไร่/ปี ส่วนในพื้นที่อื่น ๆ ของบ้านแม่ตะมานเป็นพื้นที่สูงที่มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 มีอัตราการสูญเสียดินดังนี้ บริเวณที่ลาดหุบเขาระหว่างทางขึ้นและพื้นที่เพาะปลูกในตอนบนของ ป่าต้นน้ำหยาต (H4) มีอัตราการสูญเสียดินค่อนข้างรุนแรงมาก ประมาณ 15-20 ตัน/ไร่/ปี ส่วนในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงห้วยอุมลอง ปัจจุบันได้ถูกใช้เป็นที่เพาะปลูกหญ้าอาหารสัตว์และเส้นทางเดินของช้างในการท่องเที่ยว มีอัตราการสูญเสียดินในระดับที่ค่อนข้างรุนแรง (H3) ประมาณ 5-15 ตัน/ไร่/ปี และในพื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านแม่ตะมานเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตป่าสงวนแม่แดง ปัจจุบันเป็นป่าเต็งรังและป่าเสื่อมโทรม มีอัตราการสูญเสียดินในระดับปานกลาง (H2) คือประมาณ 2-5 ตัน/ไร่/ปี แต่ในพื้นที่ทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งมีความลาดชันค่อนข้างสูง กลับมีอัตราการสูญเสีย ดินในระดับที่น้อย (H1) อาจเนื่องมาจากในพื้นที่บริเวณนี้ถูกรบกวนจากกิจกรรม

แผนที่ 43 การก่อกำเนิดดินในลุ่มน้ำแม่ตาบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

	ขอบเขตลุ่มน้ำ		E1
	ถนน		4
	ทางน้ำ		H1
			H2
			H3
			H4

0.5 0 0.5 1
Kilometers

ที่มา: กรมที่ดิน

การท่องเทียวและการเพาะปลูกพืชค่อนข้างน้อย เนื่องจากมีข้อจำกัดในด้านพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ทำให้มีการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ยากกว่าพื้นที่บริเวณอื่น อัตราการพังทลายของดินจึงค่อนข้างต่ำ

จากข้อมูลดังกล่าว พบว่าปัญหาทางด้านทรัพยากรดินในบ้านแม่ตะมานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ก็คือ พื้นที่ส่วนใหญ่ในเขตหมู่บ้านมีสภาพที่ไม่เหมาะสมสำหรับการทำการเกษตร ดังนั้นจึงเป็นข้อจำกัดในการใช้ที่ดินในภาคการเกษตรและการเลือกชนิดพืชที่ปลูก ดังที่ได้แสดงไว้ในพัฒนาการการเพาะปลูกพืชของบ้านแม่ตะมาน แต่ด้วยความจำเป็นในการยังชีพจึงทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานในอดีตจำเป็นต้องบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้ที่มีความลาดชันสูงรอบ ๆ หมู่บ้านเพื่อใช้ในการทำพืชไร่ การเปิดพื้นที่ด้วยการถางและเผา ทำให้เกิดปัญหาการชะล้างพังทลายของหน้าดิน ทรัพยากรดินขาดความอุดมสมบูรณ์และเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจึงต้องย้ายพื้นที่เพาะปลูกบ่อย ๆ ก่อให้เกิดปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย ส่งผลต่อเนื้อทำให้เกิดปัญหาการเสื่อมสภาพปัญหาการพังทลายของดิน และส่งผลต่อคุณภาพน้ำตามมา ดังจะเห็นได้จากปริมาณตะกอนในลำน้ำแม่แตง

2) ทรัพยากรน้ำ

แม่น้ำแม่แตง เป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญแหล่งหนึ่งของแม่น้ำปิง มีปริมาณน้ำที่ไหลลงแม่น้ำปิงมากที่สุดในบรรดาลำน้ำที่เป็นแหล่งต้นน้ำ (ข้อมูลการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ชลประทานจังหวัดเชียงใหม่) บ้านแม่ตะมานเองก็เป็นหมู่บ้านหนึ่งในลุ่มน้ำแม่แตง ที่อดีตและปัจจุบันยังไม่เคยประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำแต่อย่างใด

บ้านแม่ตะมานก็เหมือนหมู่บ้านอื่น ๆ ในลุ่มน้ำแม่แตง ที่มีทรัพยากรน้ำใช้อย่างมากมายหลายแหล่ง เป็นผลมาจากความอุดมสมบูรณ์ในด้านทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มน้ำและลักษณะทางภูมิกายภาพที่มีโครงสร้างเดิมเป็นเทือกเขาหินปูนมีโพรงอยู่ใต้ดิน ดังนั้นจึงมีแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติ ก่อให้เกิดตาน้ำผุดมากมาย อาทิเช่น ดินน้ำหยาด และขุมน้ำ ที่ติดริมฝั่งลำน้ำแม่ตะมาน เป็นต้น

แหล่งน้ำที่สำคัญในบ้านแม่ตะมาน ประกอบด้วย ลำน้ำแม่แตงซึ่งไหลผ่านกลางหมู่บ้าน และห้วยแม่ตะมาน ห้วยน้ำหยาด ห้วยอุ้มลอง ไหลผ่านพื้นที่หมู่บ้านลงลำน้ำแม่แตง นอกจากนั้นก็มีแหล่งน้ำเล็ก ๆ ประเภทสายน้ำ หรือตาน้ำผุด อีกหลายแห่ง โดยแหล่งน้ำเหล่านี้สามารถจัดแบ่งออกตามระดับความสำคัญและการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

2.1) แหล่งน้ำใช้ในภาคการเกษตร ได้แก่

(1) ห้วยแม่ตะมาน ในอดีตชาวบ้านแม่ตะมาน บ้านทุ่งละคร บ้านต้นขาม ตำบลกีดช้าง ล้วนแต่ได้ใช้น้ำจากห้วยแม่ตะมานเป็นลำน้ำสายหลักในภาคการเกษตร เนื่องจากมีปริมาณน้ำมาก และที่สำคัญพื้นที่ที่ติดริมน้ำแม่ตะมานมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบเหมาะสมสำหรับการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ในขณะที่ลำน้ำแม่แตงนั้นแม้จะมีปริมาณมาก แต่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีระดับที่ต่ำกว่าพื้นที่หมู่บ้าน จึงนำมาใช้ประโยชน์ได้ยาก ปัจจุบันการใช้น้ำที่ดินได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ใช้น้ำที่ดินในการเกษตร ไปอยู่ในมือของนายทุนภายนอกชุมชน เพื่อใช้ประโยชน์เป็นแหล่งท่องเที่ยว จัดตั้งที่พักอาศัยและการเก็งกำไร ดังนั้นลำน้ำแม่ตะมานได้ถูกใช้ประโยชน์น้อยลง มีความสำคัญและมีการจัดการดูแลน้อยลงเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงและการหายไปของประเพณีการเลี้ยงผีเหมืองฝายของหมู่บ้าน ซึ่งปกติจะมีประเพณีการจัดเลี้ยงผีเหมืองฝายในเดือนเก้าของล้านนาหรือประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายนของทุกปี และก่อนที่จะมีการจัดเลี้ยงผี ก็จะมีการขุดลอกคูคลองลำน้ำซ่อมแซมเหมืองฝาย ซึ่งเป็นการจัดการดูแลทรัพยากรน้ำตามวิถีวัฒนธรรมการเกษตรของชาวบ้าน

ฝายกั้นน้ำแม่ตะมานที่อยู่ในเขตบ้านแม่ตะมาน มี 2 แห่ง จากฝายกั้นลำน้ำแม่ตะมาน ทั้งหมด 8 แห่ง คือฝายทุ่งโป่งและฝายทุ่งใต้ (แผนที่ 4.4 และรูป 6 ภาคผนวก ก) เป็นฝายกึ่งถาวร สร้างขึ้นในพ.ศ.2519 ตามโครงการพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปัจจุบันฝายเหล่านี้ได้อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมขาดการดูแลรักษา ลำน้ำแม่ตะมานก็ตื้นเขิน ปริมาณน้ำน้อยลง เนื่องจากเกษตรกรผู้ใช้น้ำที่เหลืออยู่จำนวนน้อยนิดไม่มีกำลังพอในการจัดการดูแล

การใช้ประโยชน์ของลำน้ำแม่ตะมานในปัจจุบัน ได้ถูกใช้ในพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านบริเวณพื้นที่ราบติดลำน้ำที่เหลืออยู่ไม่กี่ไร่ (ดูในการใช้ที่ดิน บทที่ 6 ประกอบ) และในแปลงนาสาธิตหมู่บ้านควายของปางช้างแม่แตงเท่านั้น ในอนาคตลำน้ำแม่ตะมานอาจจะถูกนำไปใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยว เนื่องจากพื้นที่ราบติดลำน้ำแม่แตงส่วนใหญ่เป็นที่ดินของนายทุนข้างนอกชุมชน ภายใต้โครงการสร้างโรงแรมกิ้งรีสอร์ท และลำน้ำแม่ตะมานอาจถูกใช้เป็นแหล่งน้ำในการอุปโภคและการระบายของเสีย ซึ่งจะไหลลงแม่น้ำแม่แตง และแม่น้ำปิงต่อไป

(2) ห้วยอุมลองและห้วยปุระ เป็นลำน้ำสายเล็ก ๆ ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่แตง ถูกใช้เพื่อการเกษตร ซึ่งเป็นบริเวณที่ลุ่มติดลำน้ำ ปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ส่วนใหญ่นำไปปลูกหญ้าเลี้ยงช้างของชาวบ้านแม่ตะมานที่มีช้างเป็นของตัวเองหรือเป็นลูกจ้างปางช้างในแผนกควาญช้าง ทำให้มีการจัดการดูแลป่าต้นน้ำพอสมควร โดยชาวบ้านเจ้าของพื้นที่ที่ใช้น้ำ เช่น มีการปลูกต้นกล้วย หรือต้นไม้เสริม คอยเฝ้าระวังไฟป่า และดูแลไม่ให้ช้างเข้าไปในพื้นที่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามปริมาณน้ำ

ในห้วยอุ้มลองมีไม่มากนัก ในฤดูแล้งน้ำจะแห้ง ส่วนห้วยปุระซึ่งมีสองสายนั้นน้ำแห้งเกือบหมด กลายเป็นทางน้ำในฤดูฝนเท่านั้น

2.2) แหล่งน้ำใช้ในการอุปโภคของชาวบ้าน ได้แก่ ห้วยน้ำหยาด เป็นตาน้ำที่ผุดขึ้นมา จากพื้นดินบริเวณป่าต้นน้ำหยาด ไหลผ่านหุบเขาลงน้ำแม่แดง ลำห้วยนี้จะมีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีความใสสะอาดมากกว่าน้ำจากห้วยแม่ตะมานและน้ำแม่แดง เนื่องจากเส้นทางในการไหลผ่าน ของน้ำไม่ไกลจากแหล่งน้ำต้นกำเนิดมากนัก อีกทั้งบริเวณพื้นที่ที่ไหลผ่านส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าไม้ มีบางส่วนเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ทำการเพาะปลูกสวนผลไม้ผสม เช่น ก่อหลย ลิ้นจี่ มะม่วง และบางพื้นที่ใช้ในการปลูกหญ้าเนเปีย (หญ้าอาหารสัตว์) เป็นการปลูกทิ้งไว้ไม่มีการใช้สารเคมี มากนัก ทำให้น้ำจากห้วยน้ำหยาดยังมีความสะอาดและคุณภาพน้ำสูงพอที่จะใช้ในการอุปโภค แต่ไม่เหมาะสำหรับการบริโภค เพราะมีลักษณะเป็นน้ำกระด้าง เนื่องจากผุดผ่านดินและหินที่เป็น ชั้นหินปูนขึ้นมา

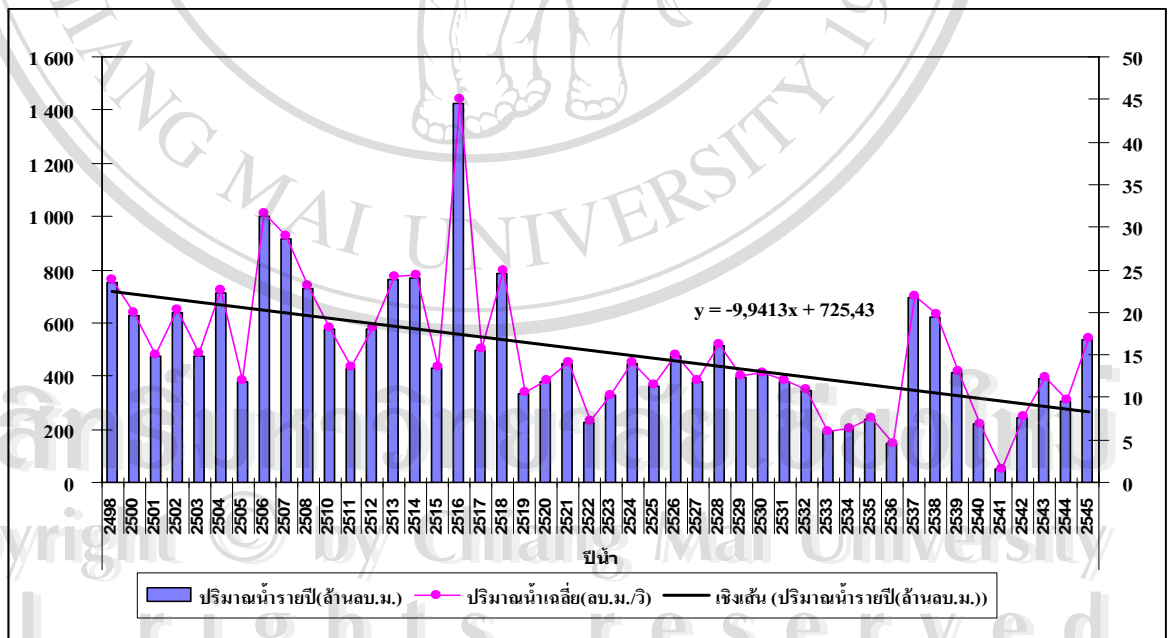
นอกจากนี้ในพื้นที่บ้านแม่ตะมานมีแหล่งน้ำผุด และลำห้วยเล็ก ๆ อีกมากมาย ชาวบ้าน สามารถต่อท่อประปาเอามาใช้ในการอุปโภคเพิ่มเติมจากลำน้ำหยาด เนื่องจากน้ำหยาดนั้นแม้จะมี ปริมาณน้ำมากเพียงพอสำหรับใช้ทั้งหมดบ้าน แต่น้ำบางส่วนกลับถูกนำไปใช้ในหน้าที่การท่องเที่ยว คือ ปางช้างทั้ง 3 แห่ง และในแม่ตะมานวังน้ำหยาดรีสอร์ทด้วย จึงทำให้น้ำมีปริมาณไม่พอใช้ อย่างทั่วถึง ทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานบางส่วนและชาวเขาเผ่าลื้อที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ ชลประทาน จึงต้องหาแหล่งน้ำอื่นเพิ่มเติม

2.3) ลำน้ำแม่แดง เป็นแหล่งน้ำใหญ่และมีปริมาณน้ำมากที่สุดในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน แต่ในอดีตลำน้ำแม่แดงไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์ เนื่องจากอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าพื้นที่ทำกิน ของชาวบ้าน นอกจากนี้ปัจจัยลักษณะกายภาพของแหล่งต้นน้ำและเส้นทางน้ำ ที่มีความไหลเชี่ยว ในฤดูน้ำฝน ประกอบกับลักษณะการใช้ที่ดินบริเวณพื้นที่สูงของกลุ่มน้ำของชาวบ้าน ทำให้เกิด การชะล้างพังทลายของหน้าดินสูง ก่อให้เกิดความขุ่นและปริมาณตะกอนทรายในลำน้ำแม่แดง ลำน้ำแม่แดงในอดีตจึงไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์มากนักนอกจากใช้ในการล่องไม้ ที่ได้จากการทำไม้ โดยการสัมปทาน โดยในอดีตเป็นแหล่งไม้สักที่มีคุณภาพ

ปัจจุบันลำน้ำแม่แดงกลับมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากนำมาใช้ประโยชน์ด้าน การท่องเที่ยว คือ การล่องแพ เป็นจุดขายหลักอย่างหนึ่งของการท่องเที่ยว การใช้ประโยชน์และ การจัดการลำน้ำแม่แดงส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการธุรกิจปางช้าง ซึ่งได้มีการขุดลอกตะกอน ทรายในลำน้ำช่วงฤดูแล้งของทุกปี เพื่อให้สามารถใช้ในการกิจกรรมการล่องแพได้ ส่วนในด้าน การจัดการของชุมชนมีการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยได้เริ่มจัดทำประมาณพ.ศ.2546

ปัญหาในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่บ้านแม่ตะมานในปัจจุบันนั้น จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ ต่างให้ความเห็นว่าปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำในพื้นที่บ้านแม่ตะมานนั้นไม่รุนแรง มีเพียงข้อขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ในกรณีที่ป่าข้างทำแพแม่ตะมาน ได้จัดให้ชาวเขาเผ่าลีซอในความดูแล ไปอยู่อาศัยและทำกินบริเวณพื้นที่ต้นน้ำหยาต ทำให้ชาวบ้านเกิดความรังเกียจว่าจะทำให้ น้ำหยาตสกปรก จึงได้มีการเจรจาหาทางออกกับทางผู้ประกอบการ และมีการย้ายจุดต่อท่อประปาหมู่บ้านจากเดิมอยู่ในบริเวณพื้นที่แม่ตะมานวังน้ำหยาตริสอร์ต ซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณปลายน้ำ (Outlet) ก่อนไหลลงลำน้ำแม่แดง ไปไว้ตรงบริเวณตาน้ำซึ่งเป็นจุดต่อท่อประปาในปัจจุบัน

ส่วนสถานการณ์ปัญหาอื่น ๆ คือ ปริมาณน้ำที่น้อยลง ทั้งน้ำจากลำห้วยแม่ตะมานและลำน้ำแม่แดง แต่ปัญหานี้ไม่ได้รุนแรงในความรู้สึกของชาวบ้านแม่ตะมาน เนื่องจากไม่ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเหล่านี้โดยตรง แต่ในอนาคตถ้าหากปริมาณน้ำจากลำน้ำแม่แดงลดน้อยลงไปมากอาจส่งผลกระทบต่อการใช้ในพื้นที่ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และจากข้อมูลปริมาณน้ำ (รูป 4.1) ที่วัดจากสถานีอำเภอแม่แดง จังหวัดเชียงใหม่ ก็พบว่าแนวโน้มที่ปริมาณน้ำในลำน้ำแม่แดงในอนาคตจะลดลง

* ฝ่ายแม่แดงสร้างเสร็จในปีพ.ศ.2515 ** ที่มา: สำนักงานชลประทานแม่แดง อำเภอแม่แดง จังหวัดเชียงใหม่

รูป 4.1 ปริมาณน้ำแม่แดงตั้งแต่ปีพ.ศ.2498 – 2545

สำหรับเรื่องคุณภาพน้ำ จากข้อมูลการวัดคุณภาพน้ำจากลำน้ำแม่แตงของสำนักงาน อุทกวิทยาภาคเหนือ สำนักงานชลประทานที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีจุดตรวจวัดอยู่ 2 ที่คือ จุดที่ 1 สถานีวัดน้ำอำเภอแม่แตงก่อนไหลลงแม่น้ำปิง จุดที่ 2 สถานีน้ำแม่แตงอำเภอเวียงแหง ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2535-2544 พบว่าค่าเฉลี่ยคุณภาพน้ำทั้งทางกายภาพและทางเคมี มีดังนี้ (ตาราง 4.1)

ตาราง 4.1 คุณภาพน้ำในลำน้ำแม่แตงเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยจากสถานีวัดคุณภาพน้ำอำเภอเวียงแหง และอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2535-2544

ตัวชี้วัด	สถานีน้ำแม่แตงอำเภอเวียงแหง	สถานีวัดน้ำอำเภอแม่แตง
Q (cms.)	4.162	19.316
pH	7.584	7.324
EC (us/cm)	177.411	188.761
TURBIDITY (NTU)	69.476	86.426
HARDNESS (ppm.)	64.971	79.224
Ca (ppm.)	18.433	23.215
Mg (ppm.)	4.575	5.292
Na (ppm.)	13.223	7.637
K (ppm.)	2.3	3.392
CO ₃ (ppm.)	1.516	0.696
HCO ₃ (ppm.)	97.134	104.875
SO ₄ (ppm.)	7.2	6.967
Cl (ppm.)	1.89	2.399
Sediment (ppm.)	166.869	330.160
TDS (ppm.)	113.504	120.815
S.S. (ppm.)	134.566	170.786

ที่มา: สำนักงานอุทกวิทยาภาคเหนือ สำนักงานชลประทานที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่

จากตาราง 4.1 จะพบว่าคุณภาพน้ำทางกายภาพ ได้แก่ความขุ่นของน้ำ (Turbidity) ทั้งใน จุดที่ 1 และจุดที่ 2 ค่อนข้างสูงกว่ามาตรฐานทั่วไป ความขุ่นของน้ำแม่แตงส่วนใหญ่เกิดจาก ของแข็งแขวนลอย (Suspended Solids: S.S.) ในน้ำ และตะกอนแขวนลอย (Sediment) อื่น ๆ ที่มีค่า ค่อนข้างสูง ส่วนของแข็งที่ละลายน้ำได้ส่วนใหญ่เป็นเกลือ ไบคาร์บอเนต (HCO₃)⁻ สัมพันธ์กับ

ค่านำไฟฟ้า (Electrical Conductivity: EC) pH และความกระด้างของน้ำ (Hardness) พบว่า น้ำแม่แตงมีลักษณะเป็นน้ำกระด้างที่เกิดจากเกลือไบคาร์บอเนตและแคลเซียม (Ca) เป็นส่วนใหญ่ จัดเป็นความกระด้างชั่วคราว (Temporary Hardness) สามารถแก้ได้โดยนำไปต้ม ปริมาณเกลือไบคาร์บอเนตในน้ำแม่แตงนั้นแม้ไม่เกินค่ามาตรฐานของคุณภาพน้ำที่ใช้ในการชลประทาน ค่าที่เหมาะสมสำหรับใช้รดน้ำต้นไม้อยู่ในระหว่าง 30-130 ppm. แต่ก็อยู่ในระดับที่เป็นอันตรายกับต้นไม้บางประเภท เช่น กัญชง ไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ระดับค่า pH และปริมาณเกลือไบคาร์บอเนตของน้ำแม่แตงนั้นสูงกว่าค่ามาตรฐานขั้นต่ำแต่ยังอยู่ในระดับที่พอรับได้ต่อการใช้เครื่องพ่นน้ำหัวฉีดฝอย (Sprinkler) และระบบชลประทานน้ำหยด เนื่องจากอาจทำให้หัวฉีดอุดตัน และแม้ว่าค่ามาตรฐานสำหรับใช้เป็นน้ำดื่มสำหรับสัตว์ของน้ำแม่แตงจะไม่มีปัญหา แต่พบว่าข้างในพื้นที่บ้านแม่ตะมานกลับเลือกที่จะกินน้ำจากแหล่งอื่นมากกว่าน้ำแม่แตง

ส่วนปริมาณตะกอนจากลำน้ำแม่แตง เป็นตัวชี้วัดถึงอัตราการชะล้างพังทลายของดินและการใช้ประโยชน์จากที่ดินในกลุ่มน้ำแม่แตงนั้น พบว่าจากจุดวัดน้ำที่บ้านสบกาย ซึ่งอยู่บริเวณตอนเหนือของตำบลกุดช้างในปีพ.ศ.2518-2533 มีค่าเฉลี่ย 444 ตัน/ปี จากจุดวัดในลำน้ำแม่ตะมาน พ.ศ.2531-2533 มีค่าเฉลี่ย 280 ตัน/ปี แต่จากการวัดที่สถานีวัดน้ำอำเภอแม่แตงในพ.ศ.2535-2545 มีค่าเฉลี่ย 98 ตัน/ปี แสดงว่ามีการใช้ที่ดินในบริเวณพื้นที่สูงในการทำการเกษตรอย่างมาก ทำให้มีการชะล้างพังทลายของดินและก่อให้เกิดตะกอนในลำน้ำทั้งลำน้ำแม่แตงและลำน้ำแม่ตะมาน อย่างไรก็ตามก็อัตราค่าเฉลี่ยของปริมาณตะกอนในลำน้ำแม่ตะมานมีแนวโน้มที่จะลดลงมากกว่าในลำน้ำแม่แตง ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินในพื้นที่สูงของกลุ่มน้ำย่อยแม่ตะมาน

สำหรับการใช้ประโยชน์จากลำน้ำแม่แตงในบ้านแม่ตะมานนั้น นอกจากจะใช้ในการท่องเที่ยวเป็นหลักแล้ว ยังมีโครงการของหน่วยงานรัฐในการจัดการและใช้ประโยชน์น้ำแม่แตงทั้งในอดีตซึ่งเคยมีโครงการสร้างเขื่อนและอ่างเก็บกักน้ำเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าในนามของโครงการเขื่อนก๊อดเมื่อปีพ.ศ.2518 โดยกรมชลประทานได้ทำการสำรวจและเวนคืนที่ดินเพื่อจะใช้เป็นบริเวณพื้นที่ห้วยงานเสร็จสิ้นในปีพ.ศ.2519 ต่อมาโครงการได้ถูกระงับไว้ชั่วคราว เนื่องจากถูกต่อต้านจากคนในพื้นที่และนายทุนที่ทำไม้ ซึ่งในขณะนั้นพื้นที่บ้านแม่ตะมานและหมู่บ้านใกล้เคียงมีทรัพยากรไม้สักมาก อาจได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนก๊อด

ปัจจุบันน้ำในลำน้ำแม่แตงเป็นทางเลือกหนึ่งของโครงการเพิ่มปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธารา เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตรของเกษตรกรผู้รับน้ำจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน โดยแนวอุโมงค์ผันน้ำและจุดที่ใช้ในการสร้างประตูระบายน้ำ อยู่ระหว่างบ้านแม่ตะมานและบ้านเมืองก๊อด ใกล้กับจุดที่ตั้งหินดอกบัวและถ้ำน้ำลอด (แผนที่ 4.4) ซึ่งเป็นแหล่ง

ท้องถิ่นของชาวบ้านและเป็นที่ยกย่องจะให้มีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน
ในอนาคต ทั้งนี้จะได้รับผลกระทบโดยตรงจากการสร้างประตุน้ำและแนวอุโมงค์ผันน้ำ

3) ทรัพยากรป่าไม้

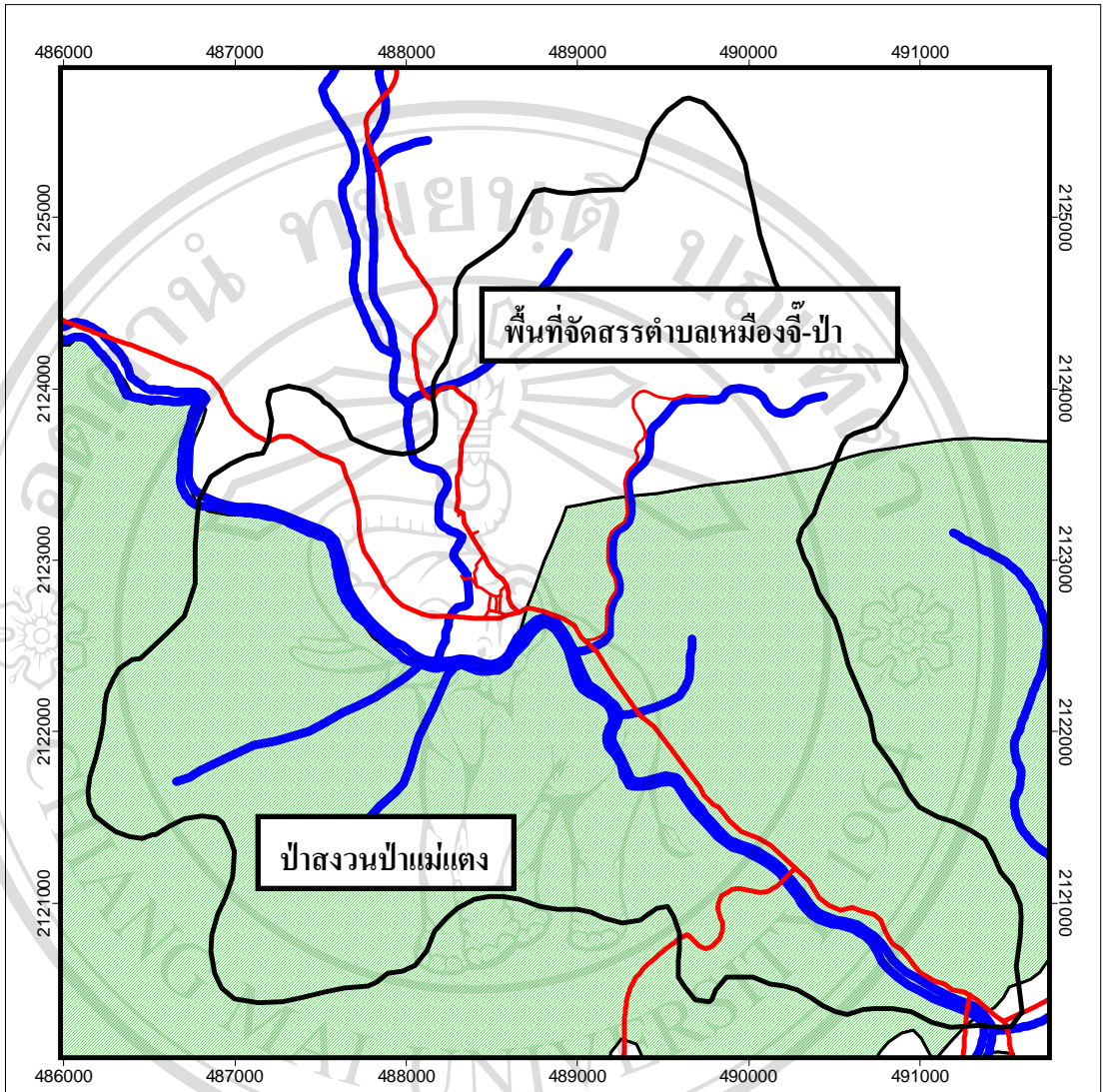
พื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง (แผนที่ 4.5) โดยมีการประกาศเป็นเขตป่าสงวนเมื่อปีพ.ศ.2515 ส่วนใหญ่จัดเป็นพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1B โดยพื้นที่ป่าจะครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้านประมาณร้อยละ 60 ซึ่งในอดีตพื้นที่โดยรอบบ้านแม่ตะมาน มีสภาพเป็นป่าไม้ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณและเต็งรัง อุดมไปด้วยไม้สัก ชาวบ้านจึงได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าในการเก็บหาของป่า ลำสัตว์ และตัดไม้ขาย ทั้งไม้เนื้อแข็งและไม้ไผ่

เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่แม่ตะมานส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นที่ลาดชัน มีพื้นที่ราบน้อย ชาวบ้านแม่ตะมานจึงประสบปัญหาการขาดแคลนที่ดินที่เหมาะสมสำหรับการทำ การเกษตร ดังนั้นชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินน้อยหรือไม่มีพื้นที่ทำกิน ต้องประกอบอาชีพรับจ้าง และการหาของป่า หรือตัดไม้ขายเป็นอาชีพเสริม ประกอบกับในสมัยนั้นพื้นที่บ้านแม่ตะมาน อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ มีการสัมปทานทำไม้สักชาวบ้านจึงไปรับจ้างตัดไม้ แต่หลังจากหมดการสัมปทาน ชาวบ้านลักลอบตัดไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่อื่น ๆ เช่น ไม้แดง ไม้กระยาเลย หรือไม้สักที่เหลืออยู่จากการสัมปทานขายให้นายทุนและผู้มีอิทธิพลนอกหมู่บ้าน

นอกจากไม้เนื้อแข็งแล้ว ในพื้นที่ที่ยังอุดมไปด้วยไม้ไผ่ ชาวบ้านได้ตัดไปขาย ในอำเภอ แม่แตง หรือในเมืองเชียงใหม่ ราคาเล่มละ 50-60 สตางค์ และจะตัดขายครั้งละประมาณ 200-400 เล่ม

นอกจากการตัดไม้ขายแล้วชาวบ้านในอดีตได้พึ่งพาพื้นที่ป่าไม้ในการยังชีพด้วยการ ลำสัตว์ หาของป่าเพื่อขายหรือเป็นอาหาร ส่วนการใช้ที่ดินในเขตป่านั้น ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้าน จะเลือกใช้พื้นที่ราบหรือที่ลาดชันน้อยที่ติดริมน้ำ ซึ่งมีขนาดเพียงเล็กน้อย แม้จะขาดแคลนที่ทำกิน แต่การที่ชาวบ้านจะเลือกไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินในเขตป่าเสื่อมโทรมนั้นก็ทำได้ไม่มาก เนื่องจาก มีปัญหาสภาพดิน คุณภาพของดิน และปัญหาในเรื่องน้ำที่ใช้การเกษตร ผลผลิตและรายได้ที่ได้จึง ไม่คุ้มกับการลงทุนและแรงงานในการดูแล

ปีพ.ศ.2531 มีการท่องเที่ยวในพื้นที่ ระยะแรกชาวบ้านประกอบอาชีพการเกษตร และรับจ้างทั่วไปเป็นหลัก แต่รายได้ไม่พอเพียงสำหรับการยังชีพของครัวเรือนที่ขาดแคลนที่ดิน ทำกิน ชาวบ้านบางส่วนจึงต้องลักลอบตัดไม้ขาย โดยทำในลักษณะของการนำมาแปรรูปสร้างบ้าน

พื้นที่ 45๐ ไร่ ป่าสงวนในตำบลแม่แตง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

เขตหวงห้าม	เขตพื้นที่ป่าสงวน
ถนน	ป่าแม่แตง
ทางน้ำ	ที่จัดสรรตำบลหมองจี่-ป่า

หน่วย:กิโลเมตร

ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
 All rights reserved

แล้วขายให้นายทุนเป็นหลัก รายได้ที่ได้แต่ละครั้งนั้นมากเพียงพอที่จะนำมาซื้อที่ดินทำกินได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะนำเงินที่ได้มาเลี้ยงชีพเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น เนื่องจากที่ดินทำกินมีจำกัด

ต่อมานายทุนภายนอกชุมชนกว้านซื้อที่ดินในหมู่บ้านในราคาสูงและมีการขยายตัวทางธุรกิจการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านขายที่ดินและเปลี่ยนอาชีพมาเป็นแรงงานรับจ้างในธุรกิจการท่องเที่ยว สร้างรายได้มากขึ้น ประกอบกับการลดลงของปริมาณไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่ในพื้นที่ป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเลิกตัดไม้ขาย ขณะเดียวกันการมีการท่องเที่ยวในพื้นที่มากขึ้น ทำให้บ้านแม่ตะมานต้องรองรับช่างที่ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่ป่าไม้ในบ้านแม่ตะมานไม่มีโอกาสฟื้นตัว เนื่องจากช่างต้องใช้พื้นที่ป่าเป็นแหล่งอาหารกล้าไม้ขนาดเล็ก เถาไม้เลื้อย ไม้ไผ่และไม้คลุมดินต่าง ๆ ถูกทำลาย ดินในพื้นที่ป่าถูกเหยียบย่ำทำให้เกิดการอัดตัวสูง โครงสร้างของดินแน่น ส่งผลให้การเจริญเติบโตของต้นไม้เป็นไปอย่างจำกัด และยังมีผลต่อการลดลงของแหล่งอาหารในป่าของชาวบ้าน เช่น เห็ด หน่อไม้ ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ ชาวบ้านแม่ตะมานจึงพึ่งพาป่าไม้ได้เฉพาะการใช้ไม้ฟืนเป็นแหล่งเชื้อเพลิงเท่านั้น

ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่ตะมานในอดีต ชาวบ้านได้พึ่งพาป่าไม้ที่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นแหล่งอาชีพและรายได้ ทั้งจากที่ดินในเขตป่า ไม้ และของป่า รวมทั้งเป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งป่าใช้สอย แต่พบว่าไม่มีการจัดการดูแลใด ๆ ทั้งในรูประเบียบกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน การจัดตั้งองค์กร หรือพิธีกรรม เนื่องจากการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชาวบ้านเป็นไปในลักษณะปัจเจกชน เช่น ต่างคนต่างใช้ จึงไม่มีการหวงแหนดูแลรักษา ต่อมาเมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามา และชาวบ้านได้เห็นผลกระทบที่เกิดจากช่าง การลดลงของปริมาณต้นไม้ในป่า และทำให้ความสามารถในการพึ่งพาป่าไม้เป็นแหล่งอาหารลดน้อยลง เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ และได้จัดการกำหนดเขตป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้านขึ้นในบริเวณป่าต้นน้ำหยาต โดยมีข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านแม่ตะมาน จัดทำระเบียบข้อปฏิบัติของหมู่บ้าน มีขั้นตอนการตัดเต๊อน และปรับไหมในกรณีละเมิดข้อตกลงในการเข้าไปตัดไม้ หรือนำช่างเข้าไปปล่อยในเขตป่า แต่อนุญาตเฉพาะในการนำไม้ใช้สอยจากไม้ในเขตพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณป่าต้นน้ำหยาต หรือเป็นต้นไม้ที่ล้มเองตามธรรมชาติ

4.1.2 บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

1) ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

จากการศึกษาเอกสารและคำบอกเล่าผู้รู้และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน พบว่าประวัติที่มาของชื่อบ้านแม่ตะมาน เริ่มประมาณปีพ.ศ.2302 หรือประมาณ 200 กว่าปีมาแล้ว สมัยนั้นเชียงใหม่

ยังอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า บริเวณบ้านแม่ตะมานนี้ถูกใช้เป็นทางเดินทัพของพม่าที่เดินทางมาตามลำน้ำแม่แตง จากพม่าสู่อำเภอเวียงแหง จากเวียงแหงสู่บ้านแม่ตะมาน และได้ใช้หมู่บ้านนี้เป็นที่พักแรมของกองทัพพม่า ชาวบ้านได้เรียกพม่าเป็นภาษาคำเมืองว่า “มาน” เข้าใจว่า คงจะเรียกบริเวณที่ตั้งกองทัพพม่านี้ว่า “แม่ต๊ับมาน” แปลว่า บ้านที่พักของแม่ทัพพม่า และคำว่า “แม่ต๊ับมาน” คงจะเพี้ยนเป็นแม่ตะมาน

คนกลุ่มแรกที่มาเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านได้แก่ นายหนานกัน และนางอ่อน วาณี, นายคู่ยปวน และ นางคู่ยแก้ว ทิพไทแก้ว โดยอพยพมาจากแขวงแม่กะ (บ้านแม่กะ ตำบลแม่แตง อำเภอแม่แตง ในปัจจุบัน) ส่วนนายหนานกัน และนางอ่อน วาณี ได้อพยพมาจากเชียงตุงหรือเชียงราย สาเหตุที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานก็เนื่องจากว่าบ้านแม่ตะมาน มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ทำมาหากินง่าย อีกทั้งมีผืนป่าไม่มีค่าที่สมบูรณ์ เช่น ไม้สัก และสะควกในการหาของป่ามาขายให้กับหมู่บ้านอื่น ๆ อีกด้วย

ลักษณะภูมิประเทศที่มีพื้นที่ราบน้อย ทำให้ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านแม่ตะมาน ไม่สามารถกระจายตัวกันมากได้ ส่วนใหญ่ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ลำน้ำแม่ตะมานและลำน้ำแม่แตงบางส่วน ต่อมาได้มีการอพยพโยกย้ายเนื่องจากการเวนคืนที่ดินของกรมชลประทาน ตั้งบ้านเรือนใกล้กับที่ตั้งโรงเรียนบ้านแม่ตะมาน หรืออีกฝั่งหนึ่งของถนน สายแม่ตะมาน-ผาปู่จอม ซึ่งบริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่า ไม่มีเอกสารสิทธิ และมีลักษณะลาดชัน

2) สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

2.1) ประชากรและอาชีพ

บ้านแม่ตะมานหมู่ที่ 2 มี 1 หย่อมบ้านบริวาร คือ บ้านห้วยसान มีจำนวนประชากรตามทะเบียนบ้านทั้งหมด 140 ครัวเรือน แต่อยู่อาศัยจริงเพียง 86 ครัวเรือน 317 คน เป็นชายจำนวน 155 คน หญิง 162 คน (ข้อมูลชช. 2ค. ปีพ.ศ.2546) มีความหนาแน่นของประชากร ต่อพื้นที่ถ้าคิดโดยเฉลี่ยทั้งตำบลประมาณ 28 คน/ตารางกิโลเมตร (ข้อมูลแผนพัฒนาตำบลปีพ.ศ.2545-2549) ชาวบ้านแม่ตะมานเป็นคนไทยล้านนาภาคเหนือทั้งหมด ต่อมาเมื่อมีการท่องเที่ยวในพื้นที่ ก็ได้มีชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น ปะหล่อง (ดาระอั้ง) มูเซอดำ (บาหลา) ลีซอ จากตำบลใกล้เคียงและจากที่อื่น ๆ ย้ายเข้ามาเป็นประชากรแฝง เพื่อรับจ้างทำงานป่าง้างและขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว โดยการอพยพโยกย้ายเข้ามาเองและทางผู้ประกอบการป่าง้างไปชักชวนมา นอกจากนี้ยังมีชาวปกากญอ (กะเหรี่ยง) ไทยใหญ่ และคนไทยพื้นราบจากที่อื่น ได้เข้ามารับจ้างทำงานที่ป่าง้างเช่นกัน

ปัจจุบันชาวเขาในพื้นที่บ้านแม่ตะมานมีเพียงชาวลีซอเป็นส่วนใหญ่ ส่วนชาวเขาเผ่าปะหล่องและมูเซอดำ ได้อพยพกลับไปยังที่อยู่อาศัยเดิม เนื่องจากก่อนหน้านั้น (ก่อนพ.ศ.2538) การท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมานยังไม่มีการขยายตัวมากเหมือนในปัจจุบัน อีกทั้งชาวเขาเหล่านี้

ต้องการพื้นที่ดินทำกินในการเพาะปลูกเพื่อยังชีพมากกว่าพึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว และข้อจำกัดของพื้นที่บ้านแม่ตะมานที่ไม่มีที่ดินทำกินเพียงพอ

ปัจจุบันชาวเขาเผ่าลีซอส่วนใหญ่ได้อาศัยอยู่ในบริเวณที่ดินราชพัสดุของกรมชลประทาน เป็นพื้นที่ราบติดกับถนนและใกล้กับห้วยแม่ตะมาน (ดูในการใช้ที่ดิน บทที่ 6) โดยปางช้างทั้ง 3 แห่ง ได้จัดให้ชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอที่อยู่ในความรับผิดชอบปลูกสร้างที่พักและจัดทำเป็นแหล่งท่องเที่ยว จากการสำรวจครั้งสุดท้ายเมื่อเดือนมิถุนายน 2547 พบว่ามีจำนวนประชากรชาวเขาเผ่าลีซอในพื้นที่รวมกันประมาณ 40 ครัวเรือน หรือประมาณ 160 - 200 คน

สำหรับทางด้านอาชีพและรายได้ เมื่อแบ่งกลุ่มการประกอบอาชีพของคนในบ้านแม่ตะมานจากการให้สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านแม่ตะมานคนปัจจุบัน เกี่ยวกับลักษณะอาชีพของชาวบ้านตามรายชื่อประชากรบ้านแม่ตะมาน หมู่ 2 พบว่ามีการประกอบอาชีพประเภทต่าง ๆ ดังนี้ (ตาราง 4.2 และ 4.3)

ตาราง 4.2 ร้อยละของจำนวนประชากรบ้านแม่ตะมานจำแนกตามลักษณะการประกอบอาชีพ (พ.ศ.2547)

ลักษณะอาชีพ	จำนวน	ร้อยละ	
เกษตรกรรม	25	10.16	
ลูกจ้างปางช้าง	- ทำแพแม่ตะมาน	72	29.27
	- ปางช้างแม่แตง	15	6.10
	- อัมรินทร์จิงเกิลราฟท์	4	1.63
ขายอาหารช้าง	6	2.44	
ค้าขายส่วนตัว	21	8.54	
รับจ้างทั่วไป	60	24.39	
ทำงานนอกพื้นที่	32	13.01	
อื่น ๆ	11	4.47	
รวม	246	100	

ที่มา: การสำรวจภาคสนาม ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน พ.ศ.2547

ตาราง 4.3 ร้อยละของจำนวนครัวเรือนบ้านแม่ตะมานจำแนกตามลักษณะการประกอบอาชีพ
(พ.ศ.2547)

ลักษณะอาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรรม	7	6.19
อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว (ลูกจ้างปางช้าง, ขายเป็นที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว ฯลฯ)	31	27.43
รับจ้างทั่วไป	21	18.58
ค้าขายส่วนตัว	7	6.19
ทำงานนอกพื้นที่	7	6.19
เกษตรกรรม และอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว	6	5.31
เกษตรกรรม และค้าขายส่วนตัว	1	0.88
เกษตรกรรม และทำงานนอกพื้นที่	1	0.88
เกษตรกรรม อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และทำงานนอกพื้นที่	3	2.65
เกษตรกรรม อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และรับจ้าง	1	0.88
อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และรับจ้างทั่วไป	5	4.42
อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และค้าขายส่วนตัว	7	6.19
อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และทำงานนอกพื้นที่	5	4.42
อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และอื่น ๆ	1	0.88
อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว รับจ้างทั่วไป และค้าขายส่วนตัว	1	0.88
อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว รับจ้างทั่วไป และทำงานนอกพื้นที่	2	1.77
รับจ้างทั่วไป ค้าขายส่วนตัว และทำงานนอกพื้นที่	1	0.88
รับจ้างทั่วไป และทำงานนอกพื้นที่	6	5.31
รวม	113	100

ที่มา: การสำรวจภาคสนาม ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน พ.ศ.2547

จากตาราง 4.2 จะเห็นได้ว่า อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านแม่ตะมานในปัจจุบัน คืออาชีพ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยเฉพาะการทำงานเป็นลูกจ้างปางช้าง จำนวนร้อยละ 37 รองลงมา คือ อาชีพรับจ้างทั่วไปร้อยละ 24.39

การประกอบอาชีพของชาวบ้านแม่ตะมานในอดีตก่อนมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ เป็นอาชีพการเกษตรส่วนใหญ่ รองลงมาคืออาชีพรับจ้างทั่วไป เนื่องจากพื้นที่บ้านแม่ตะมานนั้น มีปัญหาเรื่องที่ดินทำกินมีจำกัด ทำให้ชาวบ้านต้องหาอาชีพเสริมอื่น ๆ เช่น ลักลอบตัดไม้ หรือ หาของป่าไปขาย แต่เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มีที่ดินเหมาะสม กับการเกษตร เช่น มีที่ดินเป็นที่ราบติดริมน้ำได้ขายที่ดินเหล่านี้ให้กับนายทุนภายนอกชุมชน ทำให้ ปัจจุบันชาวบ้านต้องประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างของปางช้างทั้ง 3 แห่ง โดยทำงานที่ปางช้างท่าแพ แม่ตะมานเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปทั้งในพื้นที่ และเข้าสู่ระบบ แรงงานในเมือง โดยส่วนใหญ่จะเดินทางไปทำงานที่อำเภอแม่แตง บริษัทต่าง ๆ ในนิคม อุตสาหกรรมลำพูน และอำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

ผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจึงมีเหลือไม่ถึงร้อยละ 11 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกร ที่ทำนาในพื้นที่ ปัจจุบันเหลือเพียงประมาณ 8 ครัวเรือน (ร้อยละ 6) นอกจากนั้นก็เป็นการทำ การเกษตรประเภทไม้ผลบนพื้นที่สูง หรือปลูกพืชอาหารช้าง เช่น กกล้วย และหญ้าเนเปีย บนพื้นที่ ดอน ส่วนใหญ่ทำการเกษตรเป็นอาชีพเสริม โดยอาชีพหลักเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น เป็นลูกจ้างบริษัทท่องเที่ยวในพื้นที่ หรือค้าขาย โดยการตั้งร้านค้าในหมู่บ้านเป็นร้านค้าของชำ และ ขายอาหารประเภทกล้วยเดี่ยว ขนมะจีน ส้มตำ ปัจจุบันมีร้านค้ารวม 9 แห่ง

รายได้ของลูกจ้างปางช้าง ส่วนใหญ่เฉลี่ยครัวเรือนละ 60,000 บาทต่อปี อาชีพ เกษตรกรรม จะมีรายได้ระหว่าง 30,000-70,000 บาทต่อปี ขึ้นอยู่กับระบบการผลิตและปริมาณ พื้นที่ที่ใช้ในการผลิตทั้งปี รายได้เฉลี่ยต่อปีต่อครัวเรือนของชาวบ้านแม่ตะมานโดยทั่วไป จะปรากฏในตาราง 4.4 ต่อไปนี้

ตาราง 4.4 รายได้ของครัวเรือนบ้านแม่ตะมาน (พ.ศ.2545)

จำนวนรายได้ (บาท/ปี/ครอบครัว)	ร้อยละ
ไม่เกิน 10,000	10.15
10,001 – 20,000	1.45
20,001 – 30,000	9.42
30,001 – 50,000	39.13
50,001 – 100,000	41.3

ที่มา: รายงานบัณฑิตกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง บ้านแม่ตะมาน มหาวิทยาลัยแม่โจ้ พ.ศ.2545

รายจ่ายของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นการใช้เพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือน บางครัวเรือนเป็นค่าเล่าเรียนที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ หนี้สินของชาวบ้านแม่ตะมาน จากข้อมูลอย่างไม่เป็นทางการในการลงทะเบียนคนจนของตำบลกี้ดซ้าง และข้อมูลจากรายงานบัณฑิตกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง บ้านแม่ตะมาน มหาวิทยาลัยแม่โจ้ พ.ศ.2545 รวมทั้งการสัมภาษณ์ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนาการตำบลกี้ดซ้าง และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน พบว่าชาวบ้านเป็นหนี้กองทุนหมู่บ้านเพียงไม่กี่ราย และได้กู้ยืมเล็ก ๆ น้อย ๆ จากญาติพี่น้อง บางครัวเรือนมีภาระในการผ่อนจ่ายเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน โดยรวมชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาในเรื่องหนี้สิน

2.2) ระบบการผลิต

จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และหัวหน้ากลุ่มเกษตรกรบ้านแม่ตะมาน สามารถแบ่งช่วงระบบการผลิตด้านการเกษตรของหมู่บ้านได้ 4 ช่วง ดังนี้ (ตาราง 4.5)

(1) ก่อนพ.ศ. 2527 เดิมชาวบ้านแม่ตะมานทำการเกษตรแบบกึ่งยังชีพกึ่งพาณิชย์ โดยในพื้นที่ราบติดริมน้ำ จะเป็นระบบการปลูกพืชตามลำดับ (Subsequential) โดยจะปลูกข้าวในปี ไร่บริโภคในฤดูฝน หลังจากนั้นจะปลูกยาสูบ ส่วนพื้นที่ดอนรับน้ำฝน ตามเชิงเขารอบ ๆ หมู่บ้าน ได้มีการทำไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) แบบระบบปลูกสั้น-เว้นสั้น (Short Cultivation – Short Fallow) เพียง 1-2 ปี แล้วย้ายไปถางและเผาในที่ใหม่ พืชที่ปลูกจะเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (Monoculture) โดยจะปลูกข้าวไร่และยาสูบในฤดูฝน นอกจากนี้ยังมีการปลูกชา(เมี่ยง) และไม้ผลอายุสั้นเช่น ก้อย ในบางพื้นที่ไม่มากนัก ผลผลิตที่ได้ยังไม่พอเพียงสำหรับการยังชีพของชาวบ้าน เนื่องจากขาดแคลนที่ดินทำกิน พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกมีน้อย แต่ประชากรมีมากขึ้น ชาวบ้านจึงได้อาศัยรายได้จากการหาของป่า ตัดไม้ขาย และรับจ้างทั่วไป

ตาราง 4.5 พัฒนาการการเพาะปลูกพืชในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน

พ.ศ.		ชนิดพืชที่ปลูก	
		ที่ราบลุ่มน้ำ (Lowland)	ที่ดอนรับน้ำฝน (Upland)
< 2527	< 2517	ข้าวนาปี(ข้าวเหนียว) – ยาสูบ	ข้าวไร่/ ยาสูบ/ กัญชา/ ชา(เมี่ยง)
	2517	ข้าวนาปี-ยาสูบ/ ข้าวโพด/ ถั่วเหลือง	ข้าวไร่/ ยาสูบ/ ข้าวโพด/ ถั่วเหลือง/ กัญชา
	2521	ข้าวนาปี- ข้าวโพด/ ถั่วเหลือง	ข้าวไร่/ ข้าวโพด/ ถั่วเหลือง/ กัญชา
2527-2530	2527	ข้าวนาปี- ข้าวโพด/ ถั่วเหลือง, หนุ่ยหวาน	ข้าวโพด/ ถั่วเหลือง/ กัญชา/ ลำไย
	2529	ข้าวนาปี- ถั่วเหลือง, หนุ่ยหวาน	ถั่วเหลือง/ กัญชา/ ลำไย/ ลิ้นจี่
2531-2538		ข้าวนาปี- ถั่วเหลือง, หนุ่ยหวาน, ไม้สัก (ของนายทุน)	ถั่วเหลือง/ กัญชา/ ลำไย/ ลิ้นจี่/ ไม้สัก (ของนายทุน)
2539-2547		ข้าวนาปี- ถั่วเหลือง, กัญชา, ไม้ผลอื่น ๆ (ลำไย, ลิ้นจี่, ส้ม), หนุ่ยหวาน, ไม้สัก (ของนายทุน)	กัญชา/ ลำไย/ ลิ้นจี่/ ไม้ผลอื่น ๆ (มะม่วง, เงาะ) / หนุ่ยเปียก(อาหารสัตว์)/ ไม้สัก (ของนายทุน)

ที่มา: การสำรวจภาคสนาม ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน พ.ศ.2547

ประมาณพ.ศ.2517-2518 ได้มีบัณฑิตอาสาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้ามาช่วยให้ชาวบ้านมีการตื่นตัวทางการเกษตร โดยได้นำเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดและถั่วเหลืองมาส่งเสริมให้ชาวบ้านเพาะปลูก และมีการจัดตั้งสหกรณ์กลุ่มออมทรัพย์ ทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น ต่อมาในปีพ.ศ.2519 โครงการพระราชดำรินในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เข้ามาทำฝายกั้นถาวร กั้นลำน้ำแม่ตะมาน 8 แห่งโดยอยู่ในเขตบ้านแม่ตะมาน 2 แห่ง คือฝายทุ่งโป่ง และฝายทุ่งใต้ (แผนที่ 4.4) ส่วนอีก 6 แห่ง อยู่ในเขตหมู่บ้านอื่นที่อยู่ตอนบนของลำน้ำ

ประมาณพ.ศ.2518-2519 นี้ มีโครงการของรัฐที่จะสร้างเขื่อนกั้นน้ำเป็นอ่างเก็บกักน้ำ และผลิตกระแสไฟฟ้าจากลำน้ำแม่แตง ในเขตรอยต่อของบ้านแม่ตะมานกับบ้านเมืองกีด จึงมีการเวนคืนที่ดินบริเวณที่ติดกับลำน้ำแม่แตงและห้วยแม่ตะมาน ทั้งที่เป็นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน เพื่อจะจัดสร้างเป็นพื้นที่ห้วยงาน (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของปางช้างอัมรินทร์ จังเกิลราฟท์ และหมู่บ้านลิซอ)

หลังปีพ.ศ.2519 ชาวบ้านเริ่มมีการปลูกข้าวโพดอาหารสัตว์และถั่วเหลืองแทนยาสูบ ซึ่งมีราคาตกต่ำและถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา อีกทั้งนายทุนได้ปิดโรงบ่มในพื้นที่ไป ทำให้ชาวบ้านเลิกปลูกยาสูบไปในราวปีพ.ศ.2521

(2) พ.ศ.2527-2530 ระบบการผลิตด้านการเกษตรของบ้านแม่ตะมานได้เปลี่ยนไปเป็นการเกษตรเชิงพาณิชย์เต็มตัว ในพ.ศ.2527 ได้มีการตั้งบริษัทผลิตหญ้าหวานที่ตัวอำเภอแม่แตงเพื่อส่งออกไปขายที่ประเทศญี่ปุ่น โดยทำสัญญาซื้อขายหญ้าหวานแห่งในราคาภิโกลกรัมละ 25 บาท (Contract Farming) หญ้าหวานเป็นพืชที่ต้องการน้ำมาก ดังนั้นจึงปลูกได้เฉพาะบริเวณพื้นที่ราบลุ่มติดลำน้ำเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นที่นา แต่หญ้าหวานเป็นพืชที่มีอายุการเก็บเกี่ยวหลายปี (Perennial Herb) อีกทั้งสามารถเก็บเกี่ยวได้ตลอดปี ถ้ามีการดูแลอย่างสม่ำเสมอ ต้องการปัจจัยในการผลิตอื่น ๆ เช่น ปุ๋ย ในปริมาณที่ต่ำ ต้องการพื้นที่น้อย ทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานเริ่มปลูกหญ้าหวานเป็นจำนวนมาก แม้จะต้องใช้เวลาและแรงงานในการดูแลมากแต่ก็คุ้มทุน และหญ้าหวานก็เป็นพืชที่นำรายได้มาสู่ชาวบ้านแม่ตะมานอย่างมากเช่นกัน

ส่วนในบริเวณพื้นที่ดอนรับน้ำฝน มีการปลูกพืชแบบไร่เลื่อนลอยเหมือนเดิม โดยพืชหลักที่ปลูกก็คือ ข้าวโพดอาหารสัตว์ แต่การปลูกข้าวโพดนี้ต้องใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกจำนวนมาก ผลผลิตที่ได้จึงจะคุ้มกับการลงทุนในด้านปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมีและแรงงาน แต่เนื่องจากที่ดินทำกินในเขตบ้านแม่ตะมานมีจำกัด ทำให้ได้ผลผลิตน้อยประกอบกับราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานเลิกปลูกข้าวโพดประมาณปีพ.ศ.2529 และเริ่มนำไม้ผลอื่น ๆ มาปลูกในที่ดอน เช่น ลำไย รวมทั้งขยายพื้นที่ปลูกกล้วยน้ำว้า เนื่องจากปลูกง่าย ไม่ต้องดูแลมาก สามารถเก็บเกี่ยวได้หลายปีได้ราคาดี โดยถ้านำไปขายในตัวเมืองก็ได้ราคาหวีละ 50 สตางค์-1 บาท

(3) พ.ศ.2531-2538 ในพ.ศ.2531นี้ ได้มีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ หลังจากนั้นก็เริ่มมีนายทุนคนอื่น ๆ จากภายนอกชุมชน เข้ามาร่วมซื้อที่ดินในบ้านแม่ตะมาน โดยเฉพาะที่ดินบริเวณที่ราบติดริมน้ำ ซึ่งมีเหลือน้อยอยู่แล้ว ทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้น ประกอบกับบริษัทที่รับซื้อหญ้าหวานได้ปิดตัวลง เมื่อประมาณพ.ศ.2535 ชาวบ้านจึงพากันขายที่ดินให้กับนายทุน และหันไปประกอบอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพหลักแทนการทำเกษตรกรรม

ดังนั้นในพื้นที่ราบติดริมน้ำที่เหลือไม่มากนักจึงมีการปลูกข้าวนาปีและถั่วเหลือง มีการปลูกหญ้าหวานร่วมด้วยแต่ไม่มากนักเนื่องจากไม่มีตลาดรองรับ แต่ยังมีคนที่ต้องการเข้ามาติดต่อขอซื้ออยู่บ้าง นอกจากนี้ในพื้นที่ที่ถูกลนายทุนซื้อไว้มีการปลูกสวนป่าไม้สักแต่ยังไม่มีการเก็บเกี่ยวผลผลิต เป็นการปลูกทิ้งไว้แล้วจ้างคนดูแล ส่วนในที่ดอนรับน้ำฝนก็มีการปลูกถั่วเหลือง มีการขยายพื้นที่ในการปลูกกล้วยน้ำว้า และไม้ผลอื่น ๆ เช่น ลำไย ลิ้นจี่ เพิ่มขึ้น และมีการปลูกไม้สักทิ้งไว้ในพื้นที่ของนายทุน แต่ไม่มากนัก

(4) พ.ศ.2539-2547 ในพื้นที่ราบมีการปลูกข้าวนาปีและถั่วด้วยถั่วเหลือง เกษตรกรบางคนได้เลิกทำนาแล้วหันมาปลูกกล้วยน้ำว้าและไม้ผลอื่น ๆ (ลำไย, ลิ้นจี่, ส้ม) ในที่นาแทน

แต่ก็มีบางพื้นที่เหมือนกันที่ได้เปลี่ยนจากการปลูกไม้ผลมาทำนาเหมือนเดิม ส่วนหญ้าหวานยังมีปลูกอยู่บ้างเล็กน้อย

ส่วนในที่ดอนรับน้ำฝน ก็มีการปลูกกล้วยน้ำว้า ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง และมีเกษตรกรบางรายทดลองปลูกไม้ผลอื่น ๆ เช่น เงาะ เป็นต้น นอกจากนี้มีการปลูกหญ้าอาหารสัตว์ (หญ้านเนเปีย) ในที่ดินของชาวบ้านแม่ตะมานบางรายที่มีช้างหรือรับจ้างเลี้ยงช้าง และในที่ดินของปางช้างท่าแพแม่ตะมานซึ่งได้ซื้อและเช่าพื้นที่ที่เคยเป็นไร่นาของชาวบ้านเดิม

2.3) สาธารณูปโภค การศึกษา สาธารณสุข และบริการสาธารณะในหมู่บ้าน

(1) ด้านการคมนาคม ชาวบ้านแม่ตะมานได้อาศัยเส้นทางหลัก 2 สาย คือ ถนนสายแม่ตะมาน-ปางกว้าง (แผนที่ 4.1) เป็นถนนที่แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 ถนนสายเชียงใหม่-ฝาง เข้าไปประมาณ 9 กิโลเมตร เป็นเส้นทางหลักที่ใช้ติดต่อกับตัวอำเภอแม่แตงและบ้านเมืองกีด เดิมเป็นถนนในความรับผิดชอบของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ต่อมาได้โอนให้องค์การบริหารส่วนตำบล รับผิดชอบดูแลบำรุงรักษา เดิมถนนเส้นนี้เป็นถนนลูกรังอัดแน่น ถูกสร้างในสมัย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี คือประมาณพ.ศ.2518 แต่ยังเป็นถนนที่ใช้เดินทางติดต่อกับตัวอำเภอแม่แตงได้โดยการเดินเท้า ต่อมาได้พัฒนาให้ดีขึ้นประมาณพ.ศ. 2521 และเปลี่ยนเป็นถนนลาดยาง เมื่อประมาณพ.ศ. 2539 และได้ถูกใช้มาจนถึงปัจจุบัน ในบางครั้งหากมีปัญหาถนนชำรุดผู้ประกอบกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ก็ได้ร่วมกันใช้เงินทุนส่วนตัวช่วยในการซ่อมแซมโดยไม่ต้องรอนงบประมาณของรัฐบาล

ส่วนอีกเส้นทางหนึ่งเป็นถนนที่ใช้ติดต่อระหว่างหมู่บ้านในตำบลเดียวกัน คือ บ้านทุ่งละครหมู่ที่ 6 และบ้านต้นขามหมู่ที่ 4 ถนนเส้นนี้จะผ่านเลยไปจนถึงบ้านผาปู่จอมและบ้านผาแดง ลักษณะเป็นถนนลาดยางบางช่วงเป็นคอนกรีตสลับกับดินลูกรังอัดแน่น การเดินทางและการขนส่งจากหมู่บ้านต้องใช้พาหนะส่วนตัว ไม่มีพาหนะรับจ้าง

(2) แหล่งน้ำใช้ในหมู่บ้าน บ้านแม่ตะมานมีแหล่งน้ำผิวดินที่สำคัญ 4 แห่ง ดังที่กล่าวไปแล้ว คือ แม่น้ำแม่แตง ห้วยแม่ตะมาน ห้วยน้ำหยาด และห้วยอุมลอง ซึ่งแม่น้ำแม่แตงนั้นส่วนใหญ่ถูกใช้ประโยชน์เฉพาะในเรื่องการท่องเที่ยวเท่านั้น เนื่องจากอยู่ต่ำกว่าพื้นที่หมู่บ้านและมีตะกอนมากในฤดูฝน ส่วนลำห้วยแม่ตะมานและห้วยอุมลองเดิมได้ถูกนำไปใช้ในการเกษตร โดยเฉพาะและใช้ในการอุปโภคบ้าง ดังนั้นแหล่งน้ำใช้อุปโภคสำหรับชาวบ้านแม่ตะมานคือห้วยน้ำหยาด ซึ่งอยู่ฝั่งขวาของลำน้ำแม่แตง อยู่ใกล้กับหมู่บ้านและอยู่ในที่สูงกว่าห้วยแม่ตะมาน ได้มีการต่อท่อประปาจากห้วยน้ำหยาดเพื่อสร้างประปาหมู่บ้านเมื่อพ.ศ.2533 โดยมีการเก็บค่าบำรุงครัวเรือนที่ใช้น้ำ 5 บาท ต่อเดือน ต่อมามีปัญหาเรื่องปางช้างท่าแพแม่ตะมานได้ให้ชาวเขาเผ่าลีซอไปอาศัยและทำกินบริเวณพื้นที่เช่าของปางช้างซึ่งอยู่ตอนบนของลำน้ำ

ชาวบ้านจึงย้ายจุดต่อท่อน้ำประปาไปไว้ยังขุมน้ำหยาด ซึ่งเป็นบริเวณ ดินน้ำของห้วยน้ำหยาด (แผนที่ 4.4) น้ำประปาจากห้วยน้ำหยาดได้ถูกใช้ทั้งในการอุปโภคของชาวบ้าน และในพื้นที่ที่ประกอบกิจการการท่องเที่ยวของปางช้างทั้ง 3 แห่ง ประกอบด้วย บริเวณปางช้างและบริเวณที่พักอาศัยของคณงานและชาวเขาเผ่าลีซอที่อยู่ในความรับผิดชอบของปางช้างแต่ละแห่ง น้ำจึงไม่พอใช้สำหรับชาวบ้านแม่ตะมานทั้งหมด รวมทั้งพื้นที่ที่พักอาศัยของชาวเขาเผ่าลีซอบางส่วน จึงจำเป็นต้องมีการหาแหล่งน้ำเพื่อต่อท่อทำน้ำประปา โดยชาวบ้านแม่ตะมานได้ต่อท่อจากขุมน้ำ ซึ่งเป็นตาน้ำบริเวณริมฝั่งน้ำแม่ตะมาน ส่วนชาวเขาเผ่าลีซอ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ราชพัสดุของกรมชลประทาน ได้ต่อท่อจากแหล่งน้ำจากภูเขาลงมาใช้เป็นน้ำประปา ส่วนน้ำ ที่ใช้ในการบริโภคของชาวบ้านแม่ตะมาน ได้ใช้น้ำ จากบ่อน้ำตื้นซึ่งมีทั้งหมด 10 บ่อ

(3) สิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เช่น ไฟฟ้า บ้านแม่ตะมานได้มีไฟฟ้าใช้เมื่อประมาณ พ.ศ.2532 ปัจจุบันมีไฟฟ้าครบทุกครัวเรือน ในด้านการติดต่อสื่อสาร บ้านแม่ตะมานมีโทรศัพท์ใช้จำนวน 5 ครัวเรือน มีโทรศัพท์มือถือซึ่งต้องทำการติดตั้งเสารับสัญญาณเองจำนวน 10 ครัวเรือน และมีหอกระจายข่าวหรือเสียงตามสาย

(4) บ้านแม่ตะมานมีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านแม่ตะมาน เปิดสอนตั้งแต่ระดับก่อน วัยเรียน- ประถมศึกษาปีที่ 6 ประชากรในหมู่บ้านทุกคนได้รับการศึกษาอย่างต่ำที่สุดในระดับภาคบังคับ จากข้อมูล กชช.2 ค ปีพ.ศ.2546 พบว่ามีชาวบ้านแม่ตะมานที่จบการศึกษาในระดับต่าง ๆ ดังนี้ คือ จบเฉพาะการศึกษาภาคบังคับจำนวน 210 คน, ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า 22 คน, ระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่า 2 คน และจบในระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า จำนวน 1 คน

ปัจจุบันมีเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับต่าง ๆ คือ ระดับก่อนประถมศึกษาจำนวน 15 คน, ประถมศึกษาปีที่ 1-มัธยมศึกษาตอนต้น (การศึกษาภาคบังคับ) 49 คน, มัธยมศึกษาตอนปลาย 18 คน, ระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่า 5 คน และกำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า จำนวน 2 คน

อย่างไรก็ตาม คนรุ่นใหม่ที่ยังจบการศึกษาในระดับที่สูงกว่าระดับภาคบังคับนั้น ส่วนใหญ่จะมีแนวโน้มเข้าสู่ตลาดแรงงานในเมืองมากกว่าทำงานในท้องถิ่น เช่น เดินทางไปทำงานในตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่ นิคมอุตสาหกรรมลำพูน หรือกรุงเทพฯ เป็นต้น สาเหตุเนื่องมาจากตำแหน่งงานในหมู่บ้านนั้นมีไม่พอเพียง อีกทั้งยังให้ค่าตอบแทนต่ำเนื่องจากส่วนใหญ่เป็นงานประเภทใช้แรงงานที่ไม่จำเป็นต้องใช้วุฒิความรู้ใด ๆ ในการทำงาน เช่น ชีช้าง ล่องแพ ขับเกวียน เป็นต้น

(5) บ้านตะมานมีสถานบริการสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ถ้าเจ็บป่วยรุนแรงก็สามารถเดินทางไปรับการรักษาจากโรงพยาบาลของรัฐ คือ โรงพยาบาลแม่แตง ใช้เวลาเดินทางประมาณ 15 นาที ส่วนการกำจัดขยะในหมู่บ้านนั้นพบว่า ชาวบ้านมีการกำจัดขยะเองในแต่ละครัวเรือนโดยการเผาในที่โล่ง ไม่มีการบริการในหมู่บ้าน สำหรับขยะจากการท่องเที่ยวจากปางช้างทั้ง 3 แห่งนั้น ผู้ประกอบกิจการได้ขอให้กรรมการหมู่บ้านจัดสรรที่ทิ้งขยะให้ และมีการกำจัดโดยการเผาเมื่อขยะมีปริมาณมาก

2.4) ประเพณีและวัฒนธรรม

ชาวบ้านแม่ตะมานเป็นคนไทยล้านนา นับถือศาสนาพุทธ แต่ยังยึดถือประเพณีดั้งเดิมเหมือนชาวล้านนาอื่น ๆ คือ มีพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า โดยปกติจะจัดทำพิธีกันประมาณเดือน 9 (ภาคเหนือ) หรือประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายนของทุกปี และส่วนใหญ่จะจัดทำหลังจากมีการเลี้ยงผีเหมืองผีฝายแล้ว

หลังจากมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ ชาวบ้านได้มีการเปลี่ยนการประกอบอาชีพจากเดิมทำการเกษตรเป็นอาชีพรับจ้าง และส่วนใหญ่ได้ทำงานให้กับปางช้าง จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวิถีชีวิตและการทำงาน เมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้ทำนา ประเพณีการเลี้ยงผีเหมืองผีฝายของหมู่บ้านก็ได้ล้มเลิกไป ปัจจุบันยังมีการทำพิธีกรรมอยู่บ้าง โดยชาวบ้านที่ยังมีอาชีพทำนาและใช้น้ำจากฝายอยู่เท่านั้น ส่วนประเพณีอื่น ๆ เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ แม้กระทั่งงานศพ หรืองานแต่งงานนั้น เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องทำงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและเป็นลูกจ้างของปางช้าง ต้องทำงานทุกวัน ไม่มีวันหยุด จึงได้มีการปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตและการทำงาน คือ ต้องจัดสรรเวลาในการประกอบพิธีต่าง ๆ ให้อยู่นอกเวลาทำงาน เช่น จัดงานในช่วงบ่ายหรือเย็น หลังจากเลิกงาน เป็นต้น

2.5) ลักษณะการปกครองและการเมืองในชุมชน

บ้านแม่ตะมานมีสถานภาพการปกครองเป็นหมู่บ้านหลัก อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลกี้ดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีกรรมการหมู่บ้านประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสองคน กรรมการหมู่บ้านอีก 7 ฝาย และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) จากการเลือกตั้งของชาวบ้านอีกสองคน ซึ่งหนึ่งในนั้นได้รับเลือกขึ้นเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคนปัจจุบัน

เดิมรูปแบบการเมืองและปกครองในหมู่บ้านแม่ตะมาน ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองในรูปของการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่นนั้น ขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านทั้งหมดมีความเกี่ยวพันเป็นเครือญาติกัน ทั้งโดย

สายเลือดและการแต่งงาน ดังนั้นกลุ่มที่มีเครือญาติมากที่สุดมักจะได้อำนาจขึ้นเป็นผู้นำหมู่บ้าน และมักจะมีการสืบทอดภาวะผู้นำต่อเนื่องจากพ่อถึงลูก อีกทั้งสายตระกูลเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีที่ดินทำกินค่อนข้างมาก เนื่องจากล้วนแต่เป็นลูกหลานของชาวบ้านกลุ่มแรก ๆ ที่มาตั้งถิ่นฐานในเขตบ้านแม่ตะมาน ดังนั้นจึงมีโอกาสในการเข้าถึงจับจองที่ดินทำกินมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ซึ่งก็เป็นปัจจัยอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้สายตระกูลเหล่านี้มีโอกาสผลักดันเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นเป็นผู้นำหมู่บ้าน รวมถึงโอกาสในการได้ประโยชน์จากการขายที่ดินและการทำงานกับปางช้างในเวลาต่อมาอีกด้วย นามสกุลที่สำคัญได้แก่ บุญตัน บุญเรือง คิงค์ และวาณี เป็นต้น

ปัจจุบันรูปแบบการปกครองและสถานการณ์ในพื้นที่ได้เปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านแม่ตะมานส่วนใหญ่ทำงานเป็นลูกจ้างปางช้าง รวมทั้งกลุ่มผู้นำชุมชนด้วย ดังนั้นบริบททางด้านการเมืองและความเป็นไปในหมู่บ้านแม่ตะมานส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการปางช้าง

2.6) ปัญหาในชุมชน

จากการสอบถามกลุ่มผู้นำชุมชน และชาวบ้านแม่ตะมานที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาพบว่าปัญหาในบ้านแม่ตะมานประสบหรือเคยประสบนั้นไม่รุนแรงมากนัก ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะพยายามจัดการกับปัญหาเหล่านั้นด้วยตนเอง หรือพยายามปรับตัวเพื่อให้ปัญหาเหล่านั้นไม่กระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่ ปัญหาเหล่านี้ได้เรียงตามลำดับความสำคัญ ตามการให้ความเห็นของชาวบ้านดังนี้

(1) ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน ปัญหาเรื่องที่ดินของชาวบ้านแม่ตะมานส่วนใหญ่ ก็มีปัญหาเหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคเหนือ กล่าวคือ มีปัญหาในเรื่องขาดแคลนพื้นที่ทำกิน และขาดเอกสารสิทธิในที่ดิน ปัจจุบันพื้นที่บ้านแม่ตะมานบางส่วนยังไม่สามารถออกเอกสารสิทธิใด ๆ ได้ เนื่องจากอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแม่แดง และขาดแคลนพื้นที่ทำกินเนื่องจากปัจจัยหลาย ๆ อย่าง ตั้งแต่สภาพภูมิประเทศไม่อำนวย จำนวนประชากรที่มากขึ้น การเวนคืนที่ดินจากโครงการของรัฐ และการขายที่ดินให้กับนายทุน เป็นต้น

(2) ปัญหาเรื่องทรัพยากรป่าไม้ บ้านแม่ตะมานมีปัญหาเรื่องป่าเสื่อมโทรมอย่างมาก จากการสัมภาษณ์พบว่า ส่วนหนึ่งของการที่ทำให้เกิดปัญหานี้ก็คือการท่องเที่ยวในพื้นที่ การที่มีจำนวนช้างในพื้นที่มากเกินไปจนขีดความสามารถที่จะรองรับได้ของป่าไม้ ทำให้ระยะเวลาที่ผ่านมาพื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินของชาวบ้านบางส่วน ประสบกับปัญหาช้างเข้าทำลายป่าไม้ ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพาป่าไม้ในด้านเป็นแหล่งอาหารได้เหมือนเดิม ปัจจุบันได้มีความพยายามแก้ปัญหาระหว่างชาวบ้านและปางช้าง โดยมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่หาอาหารของช้างและกำหนดพื้นที่

ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ห้ามไม่ให้มีการนำช้างเข้าไปในพื้นที่ รวมทั้งห้ามการตัดไม้ทุกชนิด ยกเว้น ไม้ในเขตพื้นที่ทำกินของชาวบ้านเอง

(3) ปัญหายาเสพติดและอาชญากรรม (ข้อมูล กชช. 2ค พ.ศ.2546) พบว่ามีจำนวนผู้ใช้ ยาเสพติดในบ้านแม่ตะมาน ส่วนใหญ่ผู้ใช้เป็นกลุ่มผู้ใช้แรงงานในหมู่บ้านทั้งหมดจำนวน 70 คน ยาเสพติดที่ใช้เป็นประเภทแอมเฟตามีน หรือยาบ้า โดยผู้ใช้ยาเหล่านี้ได้มีแหล่งซื้อขายทั้งจากใน และนอกหมู่บ้าน และการใช้ยาเสพติดเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาอาชญากรรมประเภทลักเล็กขโมย น้อยตามมา แต่ไม่รุนแรงนัก อย่างไรก็ตามหลังจากมีนโยบายการปราบปรามอย่างหนักของรัฐบาล ก็ทำให้ปัญหานี้ลดน้อยลง

4.2 การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน

แม้ว่าบริบททางภูมิศาสตร์จะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ แต่บริบททางการเมืองก็เป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยว ในพื้นที่ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ด้วย

การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่ผ่านมา ส่งผลทำให้เกิดระบบตลาด และผลจากการ เกิดระบบตลาดหรือระบบทุนนิยม รวมถึงการพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยหน่วยงานรัฐ ทำให้วิถีชีวิต ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีการพึ่งพาสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้ประชาชนในพื้นที่ แสวงหาแนวทางในการใช้ทรัพยากรให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ความคาดหวังทางด้านการ กระจายรายได้ที่เกิดจากการพึ่งพาระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชน ส่งผลให้ธุรกิจการท่องเที่ยว ที่เข้าไปในพื้นที่ ได้รับการตอบสนองจากชาวบ้านเป็นอย่างดี เป็นความคาดหวังในด้านรายได้หลัก และการท่องเที่ยวนี้ได้เริ่มเข้ามามีบทบาท ต่อคนและชุมชนในบ้านแม่ตะมานอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4.2.1 พัฒนาการการท่องเที่ยวในชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโศในหมู่บ้าน และผู้ประกอบการปางช้างในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน ทั้ง 3 แห่ง สามารถแบ่งพัฒนาการการท่องเที่ยวในพื้นที่ของหมู่บ้านได้ 4 ช่วง ดังนี้ (ตาราง 4.6)

1) ก่อนพ.ศ.2531: ก่อนที่จะมีการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้น เดิมทีก็มีการท่องเที่ยว ในบริเวณใกล้เคียงอยู่แล้วในรูปของการท่องเที่ยวทัวร์ป่า (Trekking) และล่องแพไม้ไผ่ ตามเส้นทางเดิม คือ ผ่านเขตพื้นที่โป่งเดือด-บ้านป่าแป๋ (ปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ แห่งหนึ่งในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่) เข้าไปยังบ้าน ป่าข้าวหลาม บ้านสบถ้าย และออกจากพื้นที่ ผ่านออกมาบ้านเมืองก็คิดไปตำบลบ้านช้าง หรือทาง บ้านแม่ตะมาน กล่าวคือก่อนที่จะมีการท่องเที่ยวในพื้นที่ บ้านแม่ตะมานนั้นเป็นเพียงทางผ่าน

ของเส้นทางท่องเที่ยวเดิมเท่านั้น ประกอบกับเริ่มมีกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้การท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติและผจญภัยในประเทศไทยกำลังเป็นที่นิยม

ตาราง 4.6 พัฒนาการการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน

พ.ศ.	การพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่	กิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่
ก่อนพ.ศ.2531	- บ้านแม่ตะมานเป็นเส้นทางผ่านของ การท่องเที่ยวทัวร์ป่า	เดินป่า, ล่องแพ
2531-2537	2531 - ตั้งปางช้างท่าแม่ตะมาน	นั่งช้าง, ล่องแพ, การแสดงช้าง, เดินป่า, นั่งเกวียน, ชมหมู่บ้านชาวเขา
	2537 - ตั้งปางช้างจังกะลาฟท์ แต่ต่อมาก็ได้ปิดตัว ลงชั่วคราว	นั่งช้าง, ล่องแพ, การแสดงช้าง, เดินป่า, นั่งเกวียน, ชมหมู่บ้านชาวเขา
2538-2544	2538 - ตั้งปางช้างแม่แดง	นั่งช้าง, ล่องแพ, การแสดงช้าง, เดินป่า, นั่งเกวียน, ชมหมู่บ้านชาวเขา, เรือนแรม
	2539 - ปางช้างจังกะลาฟท์ได้เปิดให้บริการ อีกครั้งหนึ่ง	นั่งช้าง, ล่องแพ, การแสดงช้าง, เดินป่า, นั่งเกวียน, ชมหมู่บ้านชาวเขา, เรือนแรม
	2544 - ปางช้างแม่แดงสร้างหมู่บ้านควาย	นั่งช้าง, ล่องแพ, การแสดงช้าง, เดินป่า, นั่งเกวียน, ชมหมู่บ้านควาย, ชมหมู่บ้าน ชาวเขา, เรือนแรม
2545-2547	2546 - เกิดวิกฤตการณ์โรคซาร์ส, การก่อการร้าย และสงครามอ่าวเปอร์เซียครั้งที่ 2 ทำให้การท่องเที่ยวซบเซา - ปางช้างจังกะลาฟท์ปิดตัวลง	นั่งช้าง, ล่องแพ, การแสดงช้าง, เดินป่า, นั่งเกวียน, ชมหมู่บ้านควาย, ชมหมู่บ้าน ชาวเขา, เรือนแรม
	2547 - การท่องเที่ยวฟื้นตัว - ปางช้างจังกะลาฟท์เปลี่ยนเป็น ปางช้างอัมรินทร์จังกะลาฟท์ - แม่ตะมานวังน้ำหยาดรีสอร์ทเปิดให้บริการ	นั่งช้าง, ล่องแพ, การแสดงช้าง, เดินป่า, นั่งเกวียน, ชมหมู่บ้านควาย, ชมหมู่บ้าน ชาวเขา, เรือนแรม, รีสอร์ท

ที่มา: การสำรวจภาคสนาม ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน พ.ศ.2547

แหล่งท่องเที่ยวประเภทปางช้างแหล่งใหญ่ในพื้นที่เดิม คือ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ไม่สามารถที่จะรองรับได้ทั้งหมด อีกทั้งเริ่มมีการอึดตัว ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว จึงได้มีการแสวงหาสถานที่ที่มีภูมิประเทศเหมาะสม เปิดเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวแห่งใหม่ เพื่อตอบสนองต่อธุรกิจการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและผจญภัยที่มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ตามนโยบายของรัฐบาลดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 และ 6 พื้นที่

ในอำเภอแม่แตงนั้นมีความพร้อมทางด้านลักษณะภูมิศาสตร์ จึงเป็นเป้าหมายแห่งใหม่ในการเปิดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว โดยมีปางช้างเชิงควมมาตั้งเป็นแห่งแรก และเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวต่างชาติ

2) พ.ศ.2531-2537: นับแต่ปีพ.ศ.2531 ผู้ประกอบการปางช้างแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้มีการเสาะหาพื้นที่ใหม่เพื่อขยายกิจการรองรับนักท่องเที่ยว และได้เลือกพื้นที่บ้านแม่ตะมานเป็นที่ตั้งปางช้าง เนื่องจากมีองค์ประกอบที่เหมาะสมสำหรับทำธุรกิจการท่องเที่ยวประเภทนี้มากที่สุด ทั้งในด้านสภาพภูมิประเทศและระยะเวลาในการเดินทาง

การเข้ามาของปางช้างท่าแพแม่ตะมานถือว่าเป็นการบุกเบิกเปิดพื้นที่การท่องเที่ยวแห่งใหม่ และได้รับการสนับสนุนในการจัดส่งนักท่องเที่ยวจากบริษัทที่ประกอบธุรกิจนำเที่ยวที่เคยจัดนำเที่ยวปางช้างแม่สา แต่ก็ยังมีจำนวนนักท่องเที่ยวไม่มากนักเนื่องจากการคมนาคมในขณะนั้นยังไม่สะดวก ปางช้างแม่ตะมานจึงต้องประสบภาวะขาดทุนอยู่หลายปี ต่อมาได้มีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมเข้าหมู่บ้าน ในปี พ.ศ.2539 จึงทำให้กิจการปางช้างเริ่มเติบโตขึ้น

จากการเปิดพื้นที่ใหม่นี้เองทำให้มีผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวรายอื่น ๆ ที่จัดส่งนักท่องเที่ยวมายังปางช้างท่าแพแม่ตะมานประสบโอกาสในการเปิดกิจการปางช้างในพื้นที่เพิ่มขึ้น จึงได้เริ่มมีการเสาะหาที่ดินเพื่อใช้เป็นที่ตั้งปางช้าง ปีพ.ศ. 2537 ผู้ประกอบการปางช้างจึงเกิดราฟท์เด็มในขณะนั้น ได้ติดต่อขอใช้พื้นที่ราชพัสดุในความครอบครองของกรมชลประทาน ซึ่งทางกรมชลประทานเคยมีการเวนคืนจากชาวบ้านแม่ตะมาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการสร้างพื้นที่ห้วงงานของโครงการเขื่อนกักน้ำ แต่ต่อมาโครงการนี้ถูกระงับเอาไว้ชั่วคราวเนื่องจากมีปัญหาวางประการ ทำให้พื้นที่ที่ได้ถูกปล่อยทิ้งร้างไม่มีการใช้ประโยชน์ แต่ทางชลประทานไม่อนุมัติผู้ประกอบการจึงได้เปลี่ยนมารวบรวมรายชื่อของชาวบ้านแม่ตะมานที่ต้องการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ราชพัสดุในการทำการเกษตร เพื่อยื่นเรื่องขอเช่าพื้นที่โดยระบุว่าเพื่อใช้ในการทำการเกษตร ต่อมาทางผู้ประกอบการก็นำพื้นที่ดังกล่าวไปใช้ในการประกอบกิจการท่องเที่ยว โดยไม่ได้รับการอนุมัติจากหน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่นั้น ทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานไม่พอใจ จึงส่งตัวแทนยื่นเรื่องขอคัดค้านการเช่าพื้นที่ และยื่นเรื่องขอเช่าพื้นที่ใหม่ ซึ่งจนถึงขณะนี้ยังไม่มีการอนุมัติการขอเช่าพื้นที่ราชพัสดุในบ้านแม่ตะมาน

ต่อมาปางช้างจึงเกิดราฟท์ก็ได้ปิดกิจการลงชั่วคราว เนื่องจากส่วนแบ่งในด้านปริมาณนักท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นมีไม่มากพอที่จะทำให้การประกอบกิจการคุ้มทุนได้

3) พ.ศ.2538-2544: ปีพ.ศ.2538 ธุรกิจปางช้างในพื้นที่เริ่มอยู่ตัว และมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นอีกมาก ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวห้างหุ้นส่วนจำกัดพญาช้าง เป็นบริษัทหนึ่งที่ได้จัดส่งนักท่องเที่ยวไปยังปางช้างท่าแพแม่ตะมาน ได้เล็งเห็นโอกาสนั้น จึงได้ติดต่อขอซื้อที่ดินบริเวณ

ติดกับถนนและแม่น้ำแม่แตงจากชาวบ้านแม่ตะมานเพื่อตั้งเป็นปางช้างแม่แตง และในปีนี้ปางช้าง
จังเกิลราฟท์ ได้เปิดกิจการอีกครั้ง

แม้ว่าในปีพ.ศ.2540 จะเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในประเทศไทยได้มีการทรุดตัวของเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องและรุนแรง แต่ธุรกิจด้าน
การท่องเที่ยวกลับได้รับผลกระทบน้อยกว่าด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวในบ้าน
แม่ตะมาน เนื่องจากการท่องเที่ยวที่ต้องขึ้นอยู่กับนักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นหลัก ประกอบกับ
มีการประกาศลดค่าเงินบาทของรัฐบาล ทำให้การท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยว
ราคาถูก ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ
นโยบายของรัฐบาลขณะนั้น (พ.ศ.2544) คาดหวังให้การท่องเที่ยวเป็นแหล่งรายได้นำเงินตรา
เข้าประเทศ ดังนั้นในช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานมีอัตราการเติบโตสูงสุด
มีการพัฒนารูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองและรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้
มีการใช้ที่ดินในพื้นที่เพิ่มเพื่อรองรับกิจกรรมดังกล่าว เช่น การตั้งหมู่บ้านชาวเขาของแต่ละปางช้าง
เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าชมการแสดง ชื้อของที่ระลึก การสร้างที่พักแบบเรือนแรม (Home-stay)
เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว และการสร้างหมู่บ้านควายไทยในปางช้างแม่แตงเพื่อจัดแสดงวิธีการทำ
แบบดั้งเดิม เป็นต้น

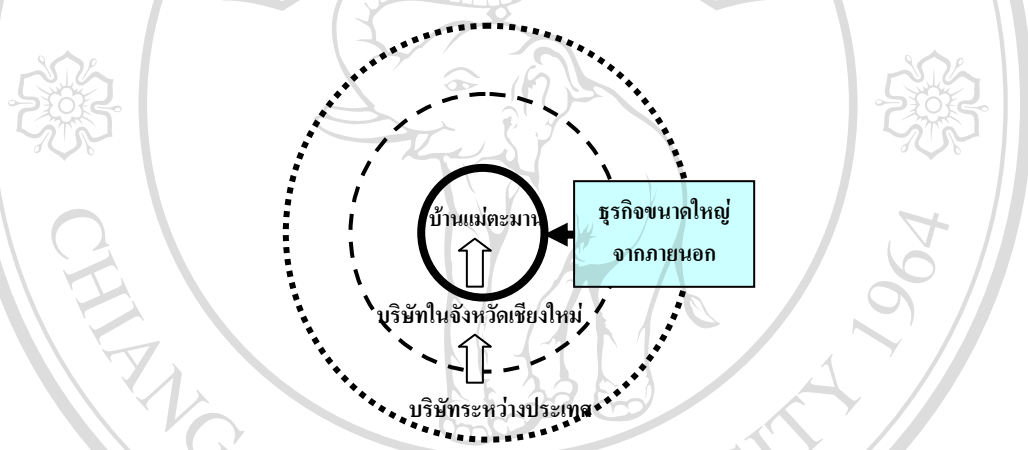
4) พ.ศ.2545-2547 ในช่วงปลายปีพ.ศ.2545 ถึงต้นปีพ.ศ.2546 เกิดภาวะดิ่งเครียดจากการ
ก่อการร้าย การเกิดสงครามอ่าวเปอร์เซีย (Gulf War) ครั้งที่ 2 แต่ปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ทำให้
การท่องเที่ยวซบเซาอย่างมาก คือ การระบาดของโรคติดเชื้อทางเดินหายใจเฉียบพลันหรือโรค
ไข้หวัดซาร์ส (SARS) ในประเทศจีน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศอื่นๆ ที่มีการ
เดินทางติดต่อกัน

การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน ปางช้างแม่แตง และท่าแพ
แม่ตะมาน ได้แก้ปัญหาโดยการขอความร่วมมือจากคนงานประจำ ในการจ่ายเงินเดือนเพียง
ครั้งเดียวจนกว่าจะพ้นภาวะวิกฤติ ส่วนปางช้างจังเกิลราฟท์ได้ปิดกิจการลงอีกครั้ง แต่ในช่วง
ปลายปี หลังจากที่รัฐบาลของแต่ละประเทศที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยงได้ควบคุมการระบาดของโรคได้แล้ว
การท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกประเทศก็กลับเข้าสู่ภาวะปกติ ดังนั้นในปีพ.ศ.2547 ปางช้าง
จังเกิลราฟท์จึงได้เปิดกิจการอีกครั้ง โดยเปลี่ยนผู้บริหารและใช้ชื่อว่าอัมรินทร์จังเกิลราฟท์

จากพัฒนาการการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานในช่วงต้น แม้จะพบว่าการท่องเที่ยว
ประเภทปางช้างในพื้นที่นั้น ก่อนข้างจะอยู่ในภาวะที่อิ่มตัวแล้ว ไม่สามารถเปิดกิจการประเภท
เดียวกันนี้เพิ่มได้อีก แต่ก็ได้มีผู้ที่เล็งเห็นโอกาสในการขยายตัวการท่องเที่ยวแบบอื่นในพื้นที่ เช่น
มีการเปิดบริการที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวในรูปแบบของรีสอร์ท แม่ตะมานวังน้ำหยาดรีสอร์ท

มีชาวบ้านแม่ตะมานเป็นผู้ประกอบการเอง นอกจากนี้มีการวางโครงการสร้างโรงแรมกึ่งรีสอร์ทในเครือของบริษัทผู้ประกอบการด้าน โรงแรมขนาดใหญ่ของประเทศ ในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน อีกด้วย

ดังที่กล่าวมา สามารถสรุปเป็นภาพรวมของการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานได้ คือธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานประมาณร้อยละ 80 ขึ้นอยู่กับบริษัทที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งผู้ประกอบการท่องเที่ยวปางช้าง และผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยว และการคงอยู่ของธุรกิจเหล่านี้ขึ้นอยู่กับบริษัทที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ซึ่งทำให้ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน เป็นเพียงส่วนน้อยนิดของการท่องเที่ยวในระดับจังหวัด ระดับประเทศ และระหว่างประเทศ

รูป 4.2 ภาพรวมในด้านการกระจายผลประโยชน์ และการจัดการการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน

4.2.2 รูปแบบการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่

รูปแบบการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน ขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการธุรกิจปางช้าง จากการสัมภาษณ์ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจปางช้างในบ้านแม่ตะมาน ทั้ง 3 แห่ง คือ พบว่าการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้น เป็นแบบไป-กลับ (One-day) สามารถเข้าไปท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติคณะใหญ่ (Mass Tourism) เป็นทัวร์แบบแพ็คเกจจากบริษัทต่างประเทศ โดยมีการกำหนดเวลาและกิจกรรมในการท่องเที่ยวไว้ชัดเจน การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้นเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมทัวร์ในเส้นทางเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน-เชียงราย นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากประเทศในทวีปยุโรป ได้แก่ เยอรมันนี เนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส ส่วนนักท่องเที่ยวจากประเทศในทวีปเอเชียก็มี จีน ญี่ปุ่น เกาหลี เป็นต้น

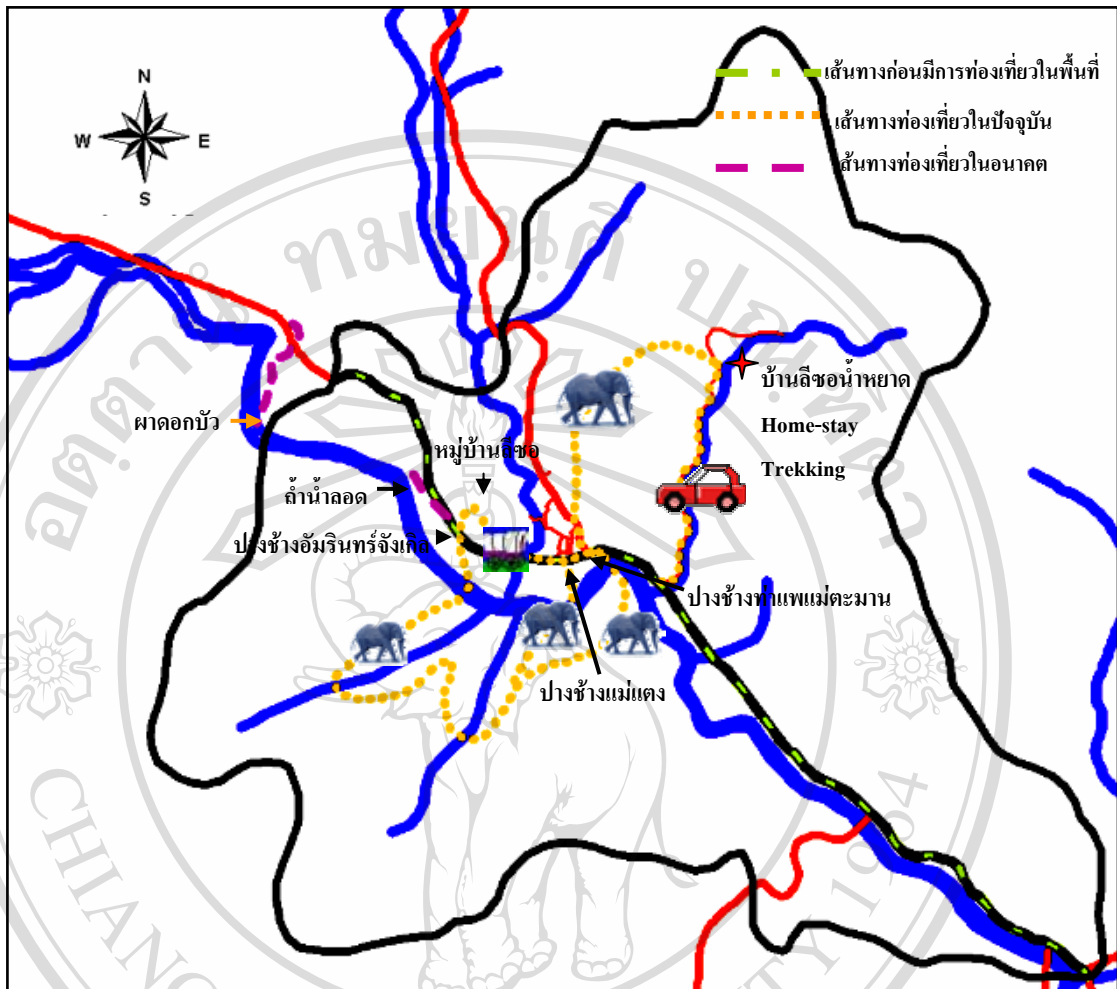
ปริมาณนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่บ้านแม่ตะมานนั้นจะมีประมาณ 200 – 400 คน/วัน ขึ้นอยู่กับช่วงฤดูกาลการท่องเที่ยว โดยช่วงเวลาที่มียักท่องเที่ยวมากที่สุดของทุกปีจะอยู่ในระหว่าง เดือนพฤศจิกายน – มีนาคม สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยนั้นมักจะเป็นนักท่องเที่ยวแบบขาจรและ นิยมเที่ยวในช่วงเทศกาลที่มีวันหยุดยาว เช่น ช่วงเทศกาลสงกรานต์ในเดือนเมษายน เป็นต้น

รูปแบบการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน ขึ้นอยู่กับ ผู้ประกอบการ ปางช้าง ซึ่งมักมีกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน จะแตกต่างกันบ้างไม่มากนัก โดยปางช้าง จะจัดเป็น โปรแกรมให้นักท่องเที่ยวเลือกซื้อ แต่นักท่องเที่ยวก็สามารถซื้อแยกโปรแกรมได้เช่นกัน

กิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ได้แก่ ชมการแสดงช้าง นั่งช้าง นั่งเกวียน ล่องแพ ชมหมู่บ้านชาวเขาเผ่าลีซอซึ่งส่วนใหญ่เป็นการ ไปซื้อของที่ระลึก จุดขายหลักของการท่องเที่ยว บ้านแม่ตะมานก็คือ กิจกรรมการแสดงช้าง นั่งช้าง และล่องแพ โดยเฉพาะการแสดงช้างนั้น เป็นที่ นิยมของนักท่องเที่ยวสูงถึงร้อยละ 80 เลยทีเดียว การแสดงจะจัดในช่วงเช้าเพียงรอบเดียวซึ่งใช้เวลา ประมาณ 50 นาที หลังจากนั้นก็มีนั่งช้างข้ามลำน้ำแม่แดงและเดินวนเวียนอยู่ในเขตพื้นที่ป่าและ ที่ทำกินของชาวบ้านใช้เวลาประมาณ 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมง แล้วข้ามลำน้ำแม่แดงกลับมาขึ้นฝั่ง ในเขตพื้นที่ราชพัสดุของกรมชลประทาน (รูป 4.3 และรูป 10-19 ภาคผนวก ก) ลงช้างที่หมู่บ้าน ชาวเขาเผ่าลีซอเพื่อซื้อของที่ระลึก และนั่งเกวียนผ่านหมู่บ้านแม่ตะมานประมาณ 20 นาที กลับมายัง ปางช้าง

สำหรับปางช้างท่าแพแม่ตะมานนั้นยังมีโปรแกรมนั่งช้างอีกเส้นทางหนึ่ง โดยเดินตัด เข้าไปยังเขตป่าต้นน้ำหยาต ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน เพื่อชมบ้านชาวเขาและการแสดงของชาวเขา เผ่าลีซอ จากนั้นมีกิจกรรมเดินป่า (Trekking) ประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วจึงนั่งรถยนต์ขับเคลื่อนสี่ล้อ กลับปางช้าง และในบริเวณหมู่บ้านชาวเขานี้ยังมีบ้านพักให้บริการนักท่องเที่ยวในลักษณะ ของเรือนแรม (Home-stay) ซึ่งในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวที่นั่นเคยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพักโดยเฉลี่ย 4-5 ครั้ง/เดือน

ส่วนกิจกรรมล่องแพนั้น ผู้ประกอบการได้ใช้แพไม้ไผ่แบบสร้างถาวร แพ 1 ถ้าใช้ไม้ไผ่ 34 เล่ม มีอายุการใช้งาน 3 เดือน ต้นทุนไม้ไผ่ราคาเล่มละ 20 บาท ส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่ที่ซื้อจาก ชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง สำหรับจำนวนผู้โดยสารและระยะเวลาที่ใช้ในการล่องแพนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำในลำน้ำแม่แดง ถ้าน้ำมากก็สามารถนั่งได้ถึง 6 คน ถ้าน้ำน้อยก็นั่งได้เพียง 2-4 คน ระยะทางในการล่องแพมี 2 ช่วง คือ 30 และ 50 นาที

ที่มา: การสำรวจภาคสนาม ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน พ.ศ.2547

รูป 4.3 เส้นทางท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน

ในพ.ศ.2544 ปางช้างแม่แตงยังได้สร้างหมู่บ้านควายไทย เพื่อใช้ในการแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาไทย โดยมีการสาธิตวิธีการทำนา ตั้งแต่การไถ หว่านกล้า ปักดำ เก็บเกี่ยว ตีข้าว (นวดข้าวแบบทางภาคเหนือ) ตำข้าว ฝัดข้าว แล่น้ำมันง จากนั้นก็แสดงการใช้ควาย อัดอ้อย (คั้นน้ำอ้อย) เลียน้ำอ้อย และให้นักท่องเที่ยวทดลองชิมน้ำอ้อยที่สำเร็จแล้ว และจึงพานักท่องเที่ยวไปดูพิธีกรรมศักดิ์ของเก่าบนเรือน ให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองนั่งควายและดูการแสดงการเล่นดนตรีบนหลังควาย การแสดงทั้งหมดนี้ใช้เวลาประมาณ 30 นาที

กิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งหมดในข้างต้นนั้น ตามปกติจะมีเฉพาะช่วงเช้าเท่านั้น คือตามโปรแกรมจะเริ่มต้น 9.30 น. และจะสิ้นสุด 13.00 น.

สำหรับอัตราค่าธรรมเนียมนี้ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้เข้ามาดูแลตรวจสอบ และมีการร้องขอความร่วมมือจากปางช้างในเรื่องราคา เช่น ไม่ให้ขึ้นราคา หรือขาย

ตัดราคาทัวร์ และขอให้เก็บอัตราค่าธรรมเนียมสำหรับนักท่องเที่ยวไทยในราคาพิเศษกว่านักท่องเที่ยวต่างชาติ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศของคนไทย

ปัญหาในด้านที่เกี่ยวกับธุรกิจการท่องเที่ยวปางช้างนั้น เกิดจากในช่วงเวลาที่ผ่านมารุคกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและ การผจญภัยในประเทศไทยนั้นมียอดการเติบโตอย่างรวดเร็ว ซึ่งรวมถึงธุรกิจการท่องเที่ยวปางช้างด้วย ทำให้มีการเปิดกิจการเพิ่มขึ้นอีกมากมาย จึงส่งผลให้มีอัตราการแข่งขันกันค่อนข้างสูงในเวลาต่อมา ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในธุรกิจ เช่น การขายตัดราคา ซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยาก แม้ว่าในจังหวัดเชียงใหม่จะมีการรวมตัวเฉพาะกิจของผู้ประกอบการปางช้างเพื่อแก้ไขปัญหา และทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเองก็เคยจัดประชุมเพื่อหาข้อยุติในปัญหานี้หลายครั้ง แต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เบ็ดเสร็จเด็ดขาด เนื่องจากไม่มีการจัดเป็นกลุ่มองค์กรเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยวประเภทปางช้างและทัวร์ป่าอย่างเป็นทางการ

สำหรับการบริหารจัดการด้านการตลาดของปางช้างนั้น ขึ้นอยู่กับแต่ละปางช้าง โดยทางปางช้างท่าแพแม่ตะมานนั้น ได้อาศัยความสัมพันธ์ด้านธุรกิจกับบริษัทจัดนำเที่ยวทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และจากกรุงเทพฯ บริษัทเหล่านี้เป็นบริษัทใหญ่มีการติดต่อจัดนำนักท่องเที่ยวมาจากบริษัทนำเที่ยวในต่างประเทศโดยตรง โดยจะมีการขายบริการการท่องเที่ยวในรูปแบบแพ็คเกจ (Package) สามารถติดต่อตรวจสอบกันล่วงหน้าว่าในแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาทั้งหมดเท่าไร และจะมีการจัดสรรลงในแหล่งท่องเที่ยวที่ไหนบ้าง บริษัทนำเที่ยวอาจจะจัดนักท่องเที่ยวให้ปางช้างทั้งหมดหรือให้บางส่วน ตามข้อตกลงระหว่างบริษัทจัดนำเที่ยวและผู้ประกอบการท่องเที่ยว รวมทั้งความต้องการของนักท่องเที่ยวด้วย เป็นต้น สำหรับปางช้างแม่แตงนั้น ได้เปิดบริษัทจัดนำเที่ยวในเครือข่ายของห้างหุ้นส่วนจำกัดพญาช้าง รวมทั้งหมด 3 บริษัท ในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อจัดส่งนักท่องเที่ยวมายังปางช้างหรือธุรกิจการท่องเที่ยวอื่น ๆ ในเครือข่าย นอกจากนี้ยังมีข้อตกลงระหว่างบริษัทนำเที่ยวอื่นที่ต้องการนำนักท่องเที่ยวมาเที่ยวปางช้าง โดยคิดส่วนแบ่งรายได้ในบริการการท่องเที่ยว ระหว่างบริษัทนำเที่ยวและปางช้างในอัตราส่วน 65 : 35 แต่ในอัตราส่วนนี้จะต้องยื่นอยู่ในอัตราค่าบริการของทางปางช้างด้วย ส่วนปางช้างอัมรินทร์จิงเกิลราฟที่นั้นอยู่ในระยะฟื้นตัว นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวปางช้างอัมรินทร์จิงเกิลราฟที่เป็นนักท่องเที่ยวประเภทขจร หรือนักท่องเที่ยวกลุ่มเล็ก ที่เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยและได้ติดต่อว่าจ้างมัคคุเทศก์กับบริษัทนำเที่ยวในท้องถิ่นเอง นอกจากนี้หากมีกรณีที่ปางช้างแห่งใดแห่งหนึ่งมีนักท่องเที่ยวเข้าไปมากจนเกินกว่าที่ทางปางจะให้บริการได้ ก็จะมีการจัดส่งไปยังปางช้างอื่น ๆ ในพื้นที่ หรือใช้วิธีในการยืมช้าง เกวียน หรือ คนอ้อแพ จากปางช้างอื่นมาให้บริการนักท่องเที่ยว

4.2.3 รายรับรายจ่ายจากการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน

ในเรื่องของรายได้ของทางปางช้างนั้น จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการพบว่า รายได้ของทางปางช้างจะได้อาจจากการขายโปรแกรมทัวร์ การขายกล้วยเลี้ยงช้าง และขายของที่ระลึก การถ่ายรูป และค่าอาหาร ซึ่งถ้าหากนักท่องเที่ยวซื้อทัวร์มาแบบแพ็คเกจก็จะรวมค่าอาหารไว้แล้ว สำหรับรายจ่ายของทางปางช้าง ได้แก่ ค่าแรงงาน ค่าเช่าช้าง (กรณีที่เป็นช้างเช่า) ค่าอาหารสัตว์ (ช้าง วัวเทียมเกวียน และควาย) ค่าบำรุงดูแลสัตว์ ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมและบำรุงสถานที่ ภาษีและอื่น ๆ ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้จะตกประมาณ 20,000-30,000 บาท/ วัน ดังนั้นถ้าจะให้ธุรกิจของปางช้างอยู่ได้ แต่ละปางช้างก็ต้องรับนักท่องเที่ยวโดยเฉลี่ยประมาณ 80-100 คน/ วัน หมายถึงว่าบ้านแม่ตะมานจะต้องมีนักท่องเที่ยวเข้ามาประมาณ 160-200 คน/ วัน

แต่ในความเป็นจริงแล้ว การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้นจัดเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและการผจญภัย ซึ่งตัวสินค้าในการท่องเที่ยวนั้นก็คือ พื้นที่หรือภูมิประเทศที่มีความสวยงามเหมาะสมสำหรับเป็นแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้นค่าใช้จ่ายในการลงทุนในธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่จึงไม่ได้หมายถึงเม็ดเงินที่ลงทุนไปอย่างเดียว แต่ได้รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ดิน น้ำ และป่าไม้ ในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงด้วย (ตาราง 4.7) โดยรายจ่ายในการท่องเที่ยวนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน ดังนี้ คือ

1) รายจ่ายที่ไม่เป็นตัวเงิน: หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่ถูกใช้หรือเกี่ยวข้องกับธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ ได้แก่ ที่ดิน น้ำ และป่าไม้ ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้ได้ถูกใช้ในการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม

ในทางตรงก็คือ ทรัพยากรเหล่านี้ได้ถูกใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยตรง เช่น ทรัพยากรที่ดินได้ถูกใช้เป็นที่ตั้งของสถานที่ประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ และในทางอ้อมก็คือ ทรัพยากรที่ดินในบางพื้นที่ได้ถูกใช้ในการส่งเสริมหรือสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ถูกใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงช้างเป็นต้น ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ส่วนใหญ่ทั้งทรัพยากรน้ำ และป่าไม้จัดเป็นทรัพยากรของส่วนรวม มีเพียงทรัพยากรที่ดินบางส่วนเท่านั้น เช่น ที่ดินที่เป็นที่ตั้งของปางช้าง ที่เป็นสิทธิส่วนบุคคลของผู้ประกอบการปางช้าง ซึ่งทรัพยากรที่ดินในส่วนนี้ได้มาจากการลงทุนในส่วนที่เป็นตัวเงิน โดยผู้ประกอบการปางช้างแต่ละแห่งได้จัดซื้อที่ดินจากคนในชุมชน

2) รายจ่ายที่เป็นตัวเงิน: ได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือในส่วนที่ได้ลงทุนไปแล้ว ซึ่งได้แก่การลงทุนในด้านารซื้อที่ดิน สร้างอาคารสถานที่ รวมไปถึงการซื้อวัสดุอุปกรณ์และสัตว์ที่ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ (ช้าง วัว และ ควาย) และในส่วนที่ต้องมีการลงทุนเพิ่ม ทั้งในรูปของค่าใช้จ่ายรายวันและรายปี ดังที่แสดงไว้ในตาราง 4.7

ตาราง 4.7 รายจ่ายโดยประมาณในธุรกิจการท่องเที่ยวบ้านของแม่ตะมาน

ประเภทรายจ่าย	วัตถุประสงค์ที่ใช้	กิจกรรม	ข้อมูลเพิ่มเติม	
1. ไม่เป็น ตัวเงิน	ทรัพยากรที่ดิน	1) ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยตรง	1) ที่ตั้งปางช้าง	- โรงเรือน - ลานแสดงช้าง - หมู่บ้านควายไทย
			2) ที่ตั้งของหมู่บ้านชาวเขาเผ่าลีซอ	- ที่ดินราชพัสดุของกรมชลประทาน - ที่ดินซื้อ/เช่าจากคนในชุมชน (ที่ดินในเขตป่าไม้)
			3) Home-stay	ที่ดินซื้อ/เช่าจากคนในชุมชน (ที่ดินในเขตป่าไม้)
			4) เส้นทางเดินช้าง	ที่ดินในเขตป่าไม้
			5) เส้นทางเดินป่า	ที่ดินในเขตป่าไม้
			6) เส้นทางเกวียน	พื้นที่หมู่บ้าน
		2) ใช้ในการส่งเสริม/สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว	1) พื้นที่ปลูกหญ้าเลี้ยงช้าง	ที่ดินซื้อ/เช่าจากคนในชุมชน (ที่ดินในเขตป่าไม้)
			2) พื้นที่เลี้ยงช้าง	ที่ดินในเขตป่าไม้
			3) ที่ดินทำกินของชาวเขาเผ่าลีซอ	ที่ดินในเขตป่าไม้
	ทรัพยากรน้ำ	1) ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยตรง	1) ล่องแพ	ลำน้ำแม่แดง
			2) นำใช้ในหมู่บ้านควายไทย	ใช้ในแปลงนาสาธิต (นำจากลำน้ำแม่ตะมาน)
		2) ใช้ในการส่งเสริม/สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว	1) นำใช้ในปางช้าง	น้ำประปาภูเขาจากลำน้ำหยาต
2) นำใช้ในหมู่บ้านชาวเขา			แหล่งน้ำในเขตบ้านแม่ตะมาน	
ทรัพยากรป่าไม้	1) ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยตรง	1) เส้นทางเดินช้าง/เส้นทางเดินป่า	พื้นที่ป่าไม้	
	2) ใช้ในการส่งเสริม/สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว	2) พื้นที่เลี้ยงช้าง	ช้างในพื้นที่ในปัจจุบันมีประมาณ 90-100 เชือก	

ตาราง 4.7 รายจ่ายโดยประมาณในธุรกิจการท่องเที่ยวบ้านของแม่ตะมาน (ต่อ)

ประเภทรายจ่าย		วัตถุประสงค์ที่ใช้	กิจกรรม	ข้อมูลเพิ่มเติม
2.เป็นตัวเงิน	ลงทุนไปแล้ว		1) ที่ดินที่ตั้งปางช้าง/ปลูกหญ้าเลี้ยงช้าง	ซื้อ/เช่า
			2) สร้างอาคารสถานที่	
			3) ช้าง	ซื้อ/เช่า
			4) วัว/ควาย / เถวียน	ซื้อ
	ลงทุนเพิ่ม	ค่าใช้จ่ายรายวัน	1) แรงงาน	100บาท/ คน/ วัน (ประมาณ 18,000- 20,000 บาท/ วัน)
			2) อาหารสัตว์	~ 5,000 บาท/วัน
			3) ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ	- น้ำมันรถ - ซ่อมแซม/บำรุงสถานที่ ฯลฯ (ประมาณ 3,000 บาท/ เดือน) - บำรุงดูแลสัตว์ (ประมาณ 10,000 บาท/ เดือน)
		ค่าใช้จ่ายรายปี	1) ภาษีรายได้	
			2) ภาษีบำรุงท้องที่	- ภาษีโรงเรือน - ภาษีป้าย - ภาษีสัตว์ที่ใช้ในการท่องเที่ยว (ช้าง 300 บาท/ เชือก/ ปี, วัว-ควาย 300 บาท/ คู่/ ปี)
			3) แพงไม้ไฟ	เปลี่ยนทุก 3 เดือน (ราคาประมาณ 680 บาท/ ลำ)
	4) ขุดลอกลำน้ำแม่แตงในฤดูแล้ง	ขุดลอก 1 ครั้ง/ปี (ค่าใช้จ่ายประมาณ 20,000-45,000 บาท / ครั้ง) เพื่อให้สามารถล่องแพในฤดูแล้งได้		
	5) ภาษีสังคมอื่น ๆ			

ที่มา: การสำรวจภาคสนาม ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน พ.ศ.2547

จากตาราง 4.7 จะเห็นได้ว่ารายจ่ายในการท่องเที่ยวในส่วนที่ไม่เป็นตัวเงิน หรือในส่วนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นั้น สำหรับผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่แล้วแทบจะถือได้ว่าเป็นทุนได้เปล่า หรือเป็นต้นทุนราคาถูก เนื่องจากการเข้าไปใช้ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ไม่มีการทะนุบำรุง ฟื้นฟู หรือดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ โดยจะเห็นได้จากการลงทุนในส่วนที่เป็นตัวเงิน ซึ่งในบางช่วงแต่ละแห่งนั้น ไม่ได้มีการจัดงบประมาณค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ไว้โดยตรงซึ่งแสดงให้เห็นว่าในการคิดค่าใช้จ่าย-ประโยชน์ (Cost-benefit) ของการประกอบธุรกิจบางช่วงนั้น ทางผู้ประกอบการจึงไม่ได้นำทุนในส่วนนี้มาคิดคำนวณร่วมเป็นต้นทุนด้วย ดังนั้นจึงไม่ได้มีการตั้งงบประมาณค่าใช้จ่ายในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วทุนในส่วนนี้ได้ถูกใช้ และมีความเสื่อมโทรมจากการใช้ค่อนข้างสูง ดังจะกล่าวต่อไป

รูปแบบกิจกรรม การบริหารจัดการ และการตลาดของบริษัทท่องเที่ยวในพื้นที่ทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานอยู่ในรูปการท่องเที่ยวแบบมวลชนหรือการท่องเที่ยวคนละใหญ่ (Mass Tourism) เน้นปริมาณนักท่องเที่ยวและเม็ดเงินที่ได้จากการท่องเที่ยวโดยมีช้างลักษณะภูมิประเทศที่สวยงามและการผจญภัยเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นจุดขายที่สำคัญ

บทที่ 5

การจัดการการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้

5.1 การจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder)

ในการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ ได้ใช้การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยมีแนวคำถามถึงแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายนอกชุมชน โดยมีผลการศึกษา สรุปและวิเคราะห์แนวคิดรูปแบบและการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ดังนี้

5.1.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง ประกอบด้วย

1) ผู้ที่ได้ผลประโยชน์โดยตรง ได้แก่ ผู้ประกอบกิจการการท่องเที่ยวปางช้างในพื้นที่ และลูกจ้างของปางช้าง ซึ่งมีทั้งผู้นำในชุมชน ชาวบ้าน ผู้นำชาวเขาเผ่าลีซอ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงคนจัดส่งอาหารช้างให้กับปางช้าง และผู้ประกอบกิจการการท่องเที่ยวที่เป็นคนในพื้นที่ โดยแต่ละกลุ่มมีบทบาทเกี่ยวข้องดังนี้

1.1) ผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวปางช้าง: จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวแทนผู้ประกอบการปางช้างทั้ง 3 บริษัท ต่างมีความคิดเห็นว่า “การท่องเที่ยวมีผลดีต่อหมู่บ้านและชาวบ้านมากกว่าผลเสียเนื่องจากทำให้ชาวบ้านมีงานทำ มีรายได้ มีอาชีพที่มั่นคงกว่าการประกอบอาชีพการเกษตร การมีการท่องเที่ยวในหมู่บ้านก็มีส่วนผลักดันให้หมู่บ้านนี้มีการพัฒนามากขึ้น เช่น การคมนาคมสะดวกสบายมากขึ้น ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น การท่องเที่ยวมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ป่าไม้ทางอ้อมเนื่องจากชาวบ้านมีงานทำและ เป็นงานที่สบายไม่ต้องใช้แรงงานมากทำให้ชาวบ้านไม่ลักลอบตัดไม้ขายเหมือนในอดีต

ส่วนผลเสียจากการท่องเที่ยวนั้น มีผลกระทบเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกี่ยวข้องกับช้าง ซึ่งเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากช้างเป็นจุดขายที่สำคัญของการท่องเที่ยวในพื้นที่ ผลกระทบดังกล่าวก็เคยมีบ้างในกรณีที่ช้างถูกกล่าวหาว่าทำลายป่า และทำให้เกิดความขัดแย้งในกรณีที่ช้างได้หลุดจากพื้นที่ป่าเข้าไปในพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน แต่ปัญหาเรื่องนี้ได้ทำการตกลงแก้ไขกันแล้วโดยปางช้างได้สนับสนุนอาหารช้างเป็นบางส่วน พร้อมทั้งได้กำชับให้ควาญช้าง

ดูแลช้างอย่างใกล้ชิดและมีการจัดเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ป้องกันไม่ให้มีการตัดไม้และนำช้างเข้าไป นอกจากนี้ปางช้างและความช้างจะรับผิดชอบค่าเสียหายในกรณีที่ช้างได้เข้าไปในพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน ส่วนผลเสียจากช้างด้านอื่น ๆ ก็ไม่มีที่เด่นชัด แม้จะเคยมีการทักท้วงในเรื่องผลกระทบจากการที่ช้างถ่ายลงน้ำ แต่เรื่องนี้เป็นธรรมชาติของช้าง และช้างจะมีการขับถ่ายลงน้ำเฉพาะในช่วงเช้าเมื่ออาบน้ำเท่านั้น ลำน้ำแม่แดงเป็นลำน้ำใหญ่ ปริมาณน้ำมีมาก ทำให้สิ่งขับถ่ายจากช้างมีไม่มากพอที่เป็นเหตุทำให้น้ำเสีย และปางช้างก็ต้องดูแลขุดลอกลำน้ำแม่แดงในเส้นทางที่ใช้ในการล่องแพในช่วงฤดูแล้งเป็นประจำทุกปี ดังนั้นลำน้ำแม่แดงจะไม่มีผลกระทบของเสียในพื้นที่จนก่อให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียอย่างแน่นอน”

สรุปความคิดเห็นของกลุ่มผู้ประกอบการได้ว่า ได้สังเกตเห็นประโยชน์ของการท่องเที่ยวในพื้นที่มากกว่าผลเสีย นอกจากนี้จากการที่ปางช้างแต่ละแห่งได้พยายามจัดหารูปแบบกิจกรรมใหม่ ๆ เพื่อเป็นทางเลือกเพิ่มขึ้น ดึงดูดนักท่องเที่ยวเพิ่มเติมจากจุดขายหลักเดิม ๆ คือ กิจกรรมเกี่ยวกับช้างและการล่องแพ แสดงให้เห็นว่าปางช้างต้องการเพิ่มศักยภาพความสามารถในการบริการเพื่อที่จะรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนที่มากขึ้น ดังนั้นการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานจึงเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการสร้างตลาด หรือเป็นธุรกิจการท่องเที่ยวที่อยู่ในระดับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ขณะเดียวกันจุดยืนของปางช้างทั้ง 3 แห่งในพื้นที่มีข้อเด่นข้อด้อยแตกต่างกัน กล่าวคือปางช้างท่าแพแม่ตะมานมีข้อเด่นในเรื่องการมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและยอมรับของนักท่องเที่ยวและธุรกิจนำเที่ยวมานาน เนื่องจากธุรกิจที่เข้ามาบุกเบิกเป็นแห่งแรกในพื้นที่ และได้มีการสะสมทุนในรูปแบบของการจัดซื้อช้าง และพื้นที่ที่ได้จัดเตรียมมีทรัพยากรเสริมในการจัดการการท่องเที่ยว เช่นพื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูกอาหารสัตว์ พื้นที่ที่ใช้ในการจัดตั้งหมู่บ้านและที่ทำกินของชาวเขาเผ่าลื้อขอในความดูแลสามารถใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ด้วย เป็นต้น แต่พื้นที่เหล่านี้นอกจากพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งปางช้างแล้ว มีข้อด้อยในเรื่องเอกสารสิทธิเนื่องจากเป็นพื้นที่ในเขตป่าไม้และปางช้างได้เข้าไปซื้อต่อจากชาวบ้าน นอกจากนี้ปางช้างท่าแพแม่ตะมานยังต้องพึ่งความสัมพันธ์ด้านธุรกิจกับบริษัทจัดนำเที่ยวจากภายนอก ปางช้างท่าแพแม่ตะมานยังไม่เป็นอิสระในด้านการตลาดเท่าที่ควร

ปางช้างแม่แดงเพิ่งเริ่มดำเนินการภายหลังปางช้างอื่น ๆ ทำให้เกิดข้อด้อยในด้านการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรที่ใช้ในการท่องเที่ยวน้อยกว่าปางช้างอื่น ๆ บ้าง แต่ก็ได้สร้างข้อเด่นโดยการสร้างเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยวที่ครบวงจร ถือได้ว่าเป็นการกระจายความเสี่ยงในธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น การเปิดบริษัทนำเที่ยวซึ่งเป็นงานเดิมของบริษัท สามารถเอื้อประโยชน์ต่อธุรกิจการท่องเที่ยวปางช้างอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการสร้างรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ ๆ ในพื้นที่

เพื่อเป็นจุดขาย มีการสะสมทุนในรูปของที่ดินและการซื้อช้าง เป็นต้น ส่วนปางช้างอัมรินทร์ จังเกิลราฟท์ มีข้อเด่นในด้านภูมิกายภาพที่ตั้งมีความสวยงามกว่าปางช้างอื่น แต่ก็มีข้อด้อย ทั้งในด้านของทุนสนับสนุน การตลาด และการสะสมทุน เนื่องจากผู้ประกอบการเดิมได้ใช้พื้นที่ ราชพัสดุของกรมชลประทานในการประกอบกิจการปางช้างอย่างไม่ถูกต้อง

จากข้อเด่นข้อด้อยดังกล่าว ทำให้มีผลต่อวิถีคิดในการจัดการ การลงทุนในธุรกิจ การท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นจุดขายของการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายของกลุ่มผู้ประกอบการเหล่านี้ล้วนมีจุดร่วมเดียวกัน คือ ต้องการผลประโยชน์ในรายได้ จากการท่องเที่ยวสูงสุดเพื่อความอยู่รอดของธุรกิจตนเองท่ามกลางสถานการณ์แข่งขัน ด้านการตลาดการท่องเที่ยวปางช้างในปัจจุบัน เป็นเหตุให้เกิดปัญหาการขายตัดราคา ทำให้ผู้ประกอบการต้องปรับยุทธวิธีในการแก้ปัญหาการตลาด อาทิเช่น จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างครบวงจรและมีความหลากหลายมากขึ้น รวมไปถึงการลดราคาเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากขึ้น ดังนั้นหากทางผู้ประกอบการต้องการรายได้ที่สูงมาก ก็หมายความว่าต้องลดการลงทุนในการจัดการพื้นที่ลงเช่นกัน

1.2) กลุ่มผู้นำชุมชนที่ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยตรง: คือกลุ่มผู้นำที่ได้เข้าทำงานในปางช้าง ประกอบด้วย นายกองค้การบริหารส่วนตำบลกี้ดช้าง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลกี้ดช้าง และกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น ผู้นำเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องในสถานภาพ 2 อย่าง คือ ลูกจ้างปางช้าง และผู้นำของชุมชนบ้านแม่ตะมาน

(1) นายกองค้การบริหารส่วนตำบลกี้ดช้าง เป็นคนบ้านแม่ตะมานแต่กำเนิด เคยทำงานปางช้างท่าแพแม่ตะมาน 2 ปี และได้ออกมาทำธุรกิจส่วนตัวอีก 2 ปี ต่อมาผู้ประกอบการปางช้างแม่แดงได้มาติดต่อให้ช่วยจัดหาที่ดินเพื่อจะซื้อไว้ทำปางช้าง จึงได้เข้าทำงานกับปางช้างแม่แดงมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง คือ ประมาณปีพ.ศ.2539 ปัจจุบันได้รับคัดเลือกเป็นนายกองค้การบริหารส่วนตำบลสมัยแรก (พ.ศ.2545-2548)

นายกองค้การบริหารส่วนตำบลได้มีความเห็นว่า “การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้นมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ซึ่งข้อดีคือชาวบ้านมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคงแน่นอน ส่งผลให้ความเป็นอยู่โดยรวมของชาวบ้านดีขึ้นมาก โดยดูจากสภาพบ้านเรือน เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และจากการที่ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นก็ได้ส่งผลต่อการพัฒนาพื้นที่ ทำให้สามารถจัดการได้ง่ายขึ้น เนื่องจากชาวบ้านมีความพร้อมทั้งในด้านกำลังทรัพย์และเวลา ไม่จำเป็นต้องรองบประมาณจากราชการแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังช่วยลดปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านซึ่งแต่เดิมนั้นชาวบ้านมีความจำเป็นในด้านการยังชีพ เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่และชาวบ้านมีงานทำ ปัญหานี้จึงหมดไป ส่วนข้อเสียของการท่องเที่ยวนั้น คือ ผลกระทบ

ของการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอันเป็นผลมาจากช้างในพื้นที่ที่มีปริมาณมากทำให้ป่าไม้ถูกทำลาย และปัญหาช้างบุกรุกพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ดูแลช้างกับชาวบ้านเจ้าของพื้นที่ ปัญหานี้ได้มีบทสรุปการแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างปางช้างกับกลุ่มผู้นำชุมชนโดยได้ทำการตกลงจัดแบ่งพื้นที่ในการใช้และการจัดการป่าไม้คือ แบ่งออกเป็นพื้นที่หากินของช้างและพื้นที่อนุรักษ์ไว้เป็นป่าต้นน้ำ-ป่าใช้สอยของหมู่บ้าน”

“แม้ว่ากิจการการท่องเที่ยวในหมู่บ้านจะมีผลกระทบกับป่าไม้ แต่ก็มีความจำเป็นต่อความอยู่รอดของชาวบ้านอย่างมากในด้านอาชีพและรายได้ ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็ยังมี ความจำเป็นในการพึ่งพาป่าไม้ ซึ่งเป็นทั้งแหล่งอาหาร ไม้ใช้สอยและเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ดังนั้น การหาทางออก ก็คือ จะทำอย่างไรที่จะให้ทั้งสองอย่างอยู่ร่วมกันได้ ป่าไม้ก็ต้องรักษาให้พื้นที่ อนุรักษ์ก็ต้องอยู่ให้ได้ การแก้ไขปัญหาก็เป็นภาระผูกพันของทุกฝ่ายที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแล ซึ่งในการหาข้อยุติให้เป็นที่พอใจของทุกฝ่ายนั้นก็ขึ้นอยู่กับการจัดการระหว่างผู้นำชุมชนและผู้ประกอบการด้วยว่าไปทิศทางเดียวกันหรือไม่ หากไม่สามารถตกลงหาทางออก ร่วมกันและมีการจัดการที่ดีได้ อาจทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงเหมือนแหล่งท่องเที่ยว บางแห่งในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งตามความเห็นนั้นคิดว่า ความเป็นอยู่ของชาวบ้านแม่ตะมานนั้นต้อง พึ่งพาธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นหลัก และมาไกลเกินกว่าที่จะกลับตัวกันแล้ว เนื่องจาก ชาวบ้านไม่มีทรัพยากรอื่น ๆ เหลืออยู่ ทั้งที่ดินและป่าไม้”

สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น นายกองค้การบริหารส่วนตำบลได้ให้ คำจำกัดความว่า “เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกึ่งเชิงธุรกิจแบบเข้มข้น หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เน้นการสร้างตลาด และยังสามารถที่จะพัฒนาเพิ่มเติม ได้มากกว่านี้แต่ต้องเป็นในรูปแบบอื่น เพื่อป้องกันการแข่งขันเพื่อให้ได้ส่วนแบ่งทางการตลาด ซึ่งพื้นที่ในบ้านแม่ตะมานนั้นยังมีศักยภาพ เพียงพอที่จะรองรับทั้งเชิงพื้นที่และความ สามารถในการจัดการร่วมกันของกลุ่มผู้นำ กับผู้ประกอบการ นอกจากนี้ในการจัดการพื้นที่นั้นถ้าต้องการให้มีผลกระทบน้อยลง ส่วนหนึ่งนั้น ขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน และอีกส่วนหนึ่งคือความสามารถในการจัดการ ของผู้ประกอบการซึ่งต้องมีความเข้าใจและมีทุนสนับสนุนเพียงพอ โดยผู้นำชุมชนเองจะต้อง มีความเป็นกลางในการทำหน้าที่ประสานความเข้าใจของทั้งสองฝ่าย การจัดการปัญหาในพื้นที่จึง จะสามารถสำเร็จลุล่วงไปได้”

(2) จากการสัมภาษณ์สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และกรรมการหมู่บ้าน(ประธาน กลุ่มแม่บ้าน) ซึ่งต่างได้มีความเห็นตรงกันว่า การท่องเที่ยวในชุมชนนั้น ได้มีส่วนช่วยให้ชีวิตและ ความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้นมาก ส่วนข้อเสียนั้นก็มีในเรื่องของป่าไม้ถูกทำลายอันเกิดจากช้างใน พื้นที่ที่มีปริมาณมาก โดยสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลได้ระบุว่าเป็นเพียงผลเสียเล็กน้อยถ้าเทียบ

ผลประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับ แต่ประธานกลุ่มแม่บ้านกลับมีความเห็นว่าผลเสียจากช้างที่มีต่อสภาพแวดล้อมนั้นค่อนข้างรุนแรง ทั้งในเรื่องป่าไม้ถูกทำลายและความสกปรกของลำน้ำแม่แตง แต่ต้องอยู่ในภาวะจำยอม เนื่องจากช้างเป็นจุกขายที่สำคัญในการท่องเที่ยวอันเป็นแหล่งอาชีพและรายได้ของคนส่วนใหญ่ และเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วผลประโยชน์ที่ได้ก็มากกว่าผลเสีย ส่วนในการแก้ปัญหา นั้นต้องขึ้นอยู่กับคำเนิงานของปางช้างเป็นผู้จัดการเช่นเดียวกับการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่

สรุปความคิดเห็นของกลุ่มผู้นำชุมชนที่ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยตรงว่าได้สังเกตเห็นประโยชน์ของการท่องเที่ยวในพื้นที่มากกว่าผลเสีย แม้ต่างจะมองเห็นผลเสียที่เกิดจากการท่องเที่ยวที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน แต่ความอยู่รอดของคนในชุมชนซึ่งต้องพึ่งพาการท่องเที่ยวในด้านอาชีพและรายได้นั้นสำคัญกว่า ดังนั้นในการแก้ปัญหาผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวโดยมีเงื่อนไขว่าการท่องเที่ยวในพื้นที่ต้องดำเนินการต่อไป โดยขึ้นอยู่กับเงินทุนซึ่งหมายถึงต้องขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการเป็นหลักนั่นเอง

1.3) ผู้ประกอบการกิจการการท่องเที่ยวที่เป็นคนในพื้นที่: โดยการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการแม่ตะมานวังน้ำหยาดรีสอร์ท ซึ่งเดิมเคยเป็นหัวหน้าคนงานของปางช้างทำแพแม่ตะมาน มาก่อน และได้เข้าทำงานตั้งแต่เริ่มก่อตั้งปางช้าง (พ.ศ.2531) เนื่องจากครอบครัวเคยขายที่ดินให้กับผู้ประกอบการ ต่อมาได้ลาออกมาประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวส่วนตัวได้ประมาณ 2 เดือน และเคยเป็นกรรมการหมู่บ้านด้วย

ผู้ประกอบการแม่ตะมานวังน้ำหยาดรีสอร์ท ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานว่า “มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือชาวบ้านมีอาชีพมีรายได้ ส่วนข้อเสียคือผลกระทบจากช้างที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้และส่งผลกระทบต่อเนื้อถึงทรัพยากรน้ำ ตามความเห็นแล้วเรื่องทรัพยากรป่าไม้นี้เป็นเรื่องใหญ่ ขณะเดียวกันการจัดการการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานล้วนต้องขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการธุรกิจปางช้าง ทำให้ชาวบ้านไม่มีความมั่นใจในความมั่นคงของอาชีพเพราะต้องขึ้นอยู่กับเจ้าของกิจการ บางครั้งก็ไม่คุ้มที่จะไปเสียเวลาอยู่ตรงนั้น แต่ชาวบ้านก็ไม่มีทางเลือกอื่นที่ดีกว่านี้ อย่างตัวผู้ให้สัมภาษณ์เองถ้าไม่มีโอกาสในการประกอบกิจการของตัวเองก็คงต้องติดอยู่กับปางช้างตลอดไปเหมือนกัน”

จากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ของผู้สัมภาษณ์พบว่า ผู้ประกอบการแม่ตะมานวังน้ำหยาดรีสอร์ท เล็งเห็นข้อดีของการท่องเที่ยวมากกว่าข้อเสีย แม้ว่าจะมองเห็นผลกระทบจากการท่องเที่ยวปางช้างที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้และน้ำในพื้นที่ค่อนข้างมาก แต่ทั้งนี้ก็เนื่องจากปัจจุบันไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ในการท่องเที่ยวปางช้างโดยตรงมากนัก อีกทั้ง

กลุ่มเป้าหมายของธุรกิจปางช้างกับแม่ตะมานวังน้ำหยาดศรีสอรัตน์นั้นมักจะเป็นคนละกลุ่ม จึงไม่ได้แสดงความคิดเห็นต่อความจำเป็นของการท่องเที่ยวปางช้างในบ้านแม่ตะมานมากนัก

1.4) ชาวบ้านที่มีรายได้มาจากการท่องเที่ยว: ประกอบด้วย ลูกจ้างปางช้าง คนส่งอาหารช้าง คนที่ประกอบอาชีพส่วนตัวในการขายอาหารช้างและเครื่องดื่มให้กับนักท่องเที่ยว ชาวบ้านในกลุ่มนี้ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ว่ามีข้อดีในเรื่องสร้างอาชีพและรายได้ให้กับชาวบ้าน ทำให้หมู่บ้านมีการพัฒนาเร็วขึ้นเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจของคนในชุมชนดีขึ้น ขณะเดียวกันทุกคนก็มองเห็นข้อเสียของผลกระทบจากการท่องเที่ยว โดยเฉพาะที่เกิดจากช้างที่มีต่อสภาพแวดล้อม แต่เห็นว่าระดับความรุนแรงของผลกระทบนั้นต่างกัน กล่าวคือ ชาวบ้านในครัวเรือนที่ต้องพึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว เช่น ลูกจ้างปางช้าง คนขายของให้กับนักท่องเที่ยว รวมไปถึงเจ้าของช้างเช่าที่ทำงานกับปางช้างซึ่งมีรายได้จากการรับส่งอาหารช้างให้กับปางช้างด้วยนั้น เห็นว่าเป็นผลเสียที่มีรุนแรง ส่วนชาวบ้านในครัวเรือนที่มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและประกอบอาชีพเกษตร กลับตระหนักถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากกว่า

สำหรับการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกไม่มีความมั่นคงของอาชีพ และอยากจะมีทางเลือกประกอบอาชีพมากกว่านี้ อาทิเช่น ต้องการที่ดินทำกินในการทำการเกษตรเพื่อเป็นแหล่งรายได้เสริมหรือเพื่อยังชีพเมื่อต้องออกจากงานท่องเที่ยวที่เคยทำ และคาดหวังในอนาคตจากแหล่งธุรกิจการท่องเที่ยวใหม่ ๆ ในพื้นที่ รวมทั้งการมีเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ตนเองด้วย

1.5) ชาวเขาเผ่าลีซอ: หัวหน้าชาวเขาเผ่าลีซอได้ให้สัมภาษณ์ว่า ได้เริ่มย้ายเข้ามาในบ้านแม่ตะมานครั้งแรกประมาณปีพ.ศ.2543 โดยเคยได้เข้ามาขายของให้กับนักท่องเที่ยวตามปางช้างมาก่อน แต่ผู้ประกอบการมักไม่อนุญาติ เนื่องจากเป็นการรบกวนนักท่องเที่ยว ต่อมาผู้ประกอบการได้จัดหาพื้นที่ให้กับชาวเขาเผ่าลีซออยู่เป็นสัดส่วนเพื่อขายของที่ระลึกและจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้วย โดยชาวเขาเผ่าลีซอกลุ่มแรกมาจากปางช้าง-ท่าแพเชียงดาว อยู่ในความดูแลของปางช้าง อัมรินทร์จิงเกิลราฟท์ และชาวเขาเผ่าลีซอจากบ้านทับเต๋อ หมู่ 9 ตำบลอินทิล อำเภอแม่แตง ได้ย้ายเข้ามาตั้งหมู่บ้านในความดูแลของปางช้างแม่แตง ซึ่งลีซอทั้งสองกลุ่มนี้ได้สร้างที่อยู่อาศัยและร้านขายของให้กับนักท่องเที่ยวในพื้นที่ราชพัสดุของกรมชลประทาน

ต่อมาลีซอของปางช้างแม่แตงบางส่วนได้แยกกลุ่มมาทำงานกับปางช้างท่าแพแม่ตะมาน โดยทางปางช้างได้จัดที่อยู่อาศัยและที่ทำกินอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำหยาดซึ่งเป็นพื้นที่ของปางช้างเพื่อใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ความเป็นอยู่ของชาวเขาเผ่าลีซอที่ห้วยน้ำหยาดนั้นเนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกันเป็นเครือญาติ จึงได้อยู่กันในระบบรวมหมู่ (Commune System) แบ่งหน้าที่กัน

ทำงาน คือ มีกลุ่มรับจ้างปางช้าง กลุ่มเกษตร กลุ่มขายของ จัดการแสดง และดูแลนักท่องเที่ยว ซึ่งความเป็นอยู่แบบนี้ไม่ใช่ลักษณะความเป็นอยู่ดั้งเดิมของชาวเขาเผ่าลีซอ แต่เป็นการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากไม่มีทางเลือกอื่นในการประกอบอาชีพเพื่อยังชีพ นอกจากการพึ่งพารายได้ที่มาจากการท่องเที่ยว

ดังนั้นแนวคิดของชาวเขาเผ่าลีซอที่มีต่อการท่องเที่ยว ก็คือเป็นแหล่งรายได้หลักในการดำรงชีพ และสะสมทุนทรัพย์เพื่อขยายขยายจัดซื้อที่ดินทำกินให้เป็นหลักแหล่ง มีจุดมุ่งหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนและครอบครัวให้ดีขึ้นและมีความมั่นคงในชีวิตมากกว่าเดิม

2) ผู้ที่ได้ผลประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ ชาวบ้านแม่ตะมานที่มีผลพลอยได้ในธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ เช่น การขายอาหาร หรือเปิดร้านค้าของชำ เป็นต้น คนในกลุ่มนี้มีทั้งผู้นำชุมชนและชาวบ้านแม่ตะมาน ต่างได้ให้ความเห็นว่าการท่องเที่ยวทำให้เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้น เพราะทำให้มีการกระจายรายได้จากนักท่องเที่ยวสู่คนงานในรูปของเงินเดือนและค่าทิป และจากคนงานไปยังร้านค้าในชุมชนในรูปของการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ขณะเดียวกันก็ทำให้มีผลเสียเช่นกันในเรื่องผลกระทบของช้างที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้

จากการสัมภาษณ์คนในกลุ่มตัวอย่างนี้และข้อสังเกตของผู้สัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านในกลุ่มนี้ได้เห็นข้อดีและข้อเสียของการท่องเที่ยวเท่า ๆ กัน แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญมากนักเนื่องจากมีความเห็นว่าตนไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวโดยตรง

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านแม่ตะมานคนปัจจุบัน ซึ่งประกอบอาชีพร้านค้าขายของชำในหมู่บ้าน ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวว่า มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีก็คือชาวบ้านมีรายได้มีงานทำในพื้นที่ โดยข้อเสีย มีค่อนข้างมากกว่า โดยเฉพาะผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพแวดล้อม และผลประโยชน์ที่ชาวบ้านควรได้นั้น ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ถูกเอาเปรียบจากผู้ประกอบการ เช่น ในเรื่องของค่าจ้างแรงงานของชาวบ้านที่ได้ต่ำกว่าค่าแรงขั้นต่ำตามกฎหมาย และไม่มีสวัสดิการอื่น ๆ ให้ นอกจากการทำประกันสังคม ตามข้อบังคับในกฎหมายแรงงาน อีกทั้งในการจัดการปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่นั้น โดยเฉพาะปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวก็ทำได้ยากเนื่องจากชาวบ้านแม่ตะมานต้องพึ่งพาผู้ประกอบการในด้านอาชีพและรายได้ และแม้กระทั่งผู้นำของชุมชนก็ทำงานให้กับปางช้างเช่นกัน ดังนั้นการจัดการปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนจึงขาดเอกภาพในการตัดสินใจและชาวบ้านเองก็ไม่เข้มแข็งเพียงพอในการต่อรองสิทธิต่าง ๆ

3) ผู้ที่ไม่ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว ได้แก่ ชาวบ้านที่ไม่ได้มีอาชีพหรือได้รับผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ในกลุ่มนี้มีทั้งผู้นำชุมชน เช่น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้รู้/ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และชาวบ้านแม่ตะมานที่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งต่างมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกับผู้ใหญ่บ้าน คือ ชาวบ้านได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้านอาชีพและรายได้ก็จริง แต่ผลเสียที่ได้รับในเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้นมากกว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ขาดเอกภาพและไม่เข้มแข็งเพียงพอที่จะรวมกลุ่มจัดการในเรื่องนี้ เพราะไม่มีข้อต่อรองกับผู้ประกอบการ เนื่องจากงานในหมู่บ้านมีไม่พอเพียงต่อความต้องการของชาวบ้าน อีกทั้งยังต้องแย่งชิงโอกาสในการทำงานกับแรงงานจากภายนอกหมู่บ้านที่มีอัตราค่าจ้างต่ำกว่า อีกด้วย

นอกจากนี้ผู้ให้สัมภาษณ์ในกลุ่มนี้มีความคิดเห็นว่าการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานไม่น่าจะมีความยั่งยืน เนื่องจากการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นต้องพึ่งพาปัจจัยหลาย ๆ ประการ ทั้งปัจจัยภายใน คือ ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรน้ำและป่าไม้ ซึ่งเท่าที่เห็นก็มีความเสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่อง และปัจจัยภายนอก เช่น ตลาดการท่องเที่ยวที่มีการแข่งขันสูง หรือแม้แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นภายนอกประเทศ เช่น การแพร่ระบาดของโรคซาร์ส ก็ล้วนแต่มีผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในหมู่บ้านทั้งสิ้น

5.1.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายนอกชุมชน หรือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยอ้อม ซึ่งได้แก่องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

1) องค์กรบริหารส่วนตำบลกุดช้าง: จากการสัมภาษณ์ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลกุดช้าง ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมานว่า “จัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจเกือบเต็มรูปแบบในลักษณะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นมีข้อดีอย่างมากต่อคนในพื้นที่ ทำให้มีอาชีพ มีรายได้ มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่วนผลเสียนั้นมองไม่เห็นชัดเจน และคิดว่าการท่องเที่ยวนั้นไม่ได้ทำให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เนื่องจากรูปแบบกิจกรรมและลักษณะของนักท่องเที่ยวซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาตินั้น ให้ความเคารพต่อสถานที่และธรรมชาติมากกว่านักท่องเที่ยวไทย จึงไม่ได้ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ตรงกันข้าม ปัญหาที่เกิดจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ปริมาณน้ำที่น้อยลงอาจส่งผลกระทบต่อ ความยั่งยืนของการท่องเที่ยวในพื้นที่มากกว่า แต่ถ้าในอนาคตบ้านแม่ตะมานมีการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่มากกว่านี้ เช่น มีการก่อสร้างโรงแรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ก็อาจจะทำให้เกิดปัญหาในเรื่องของการใช้น้ำและขยะได้ ถ้าไม่มีการจัดการที่ดี แต่ในปัจจุบันนี้การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานยังไม่มีปัญหาใด ๆ”

“ในเรื่องของการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ทางองค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่แค่ดูแลให้การสนับสนุนและประชาสัมพันธ์ ส่วนนโยบายหรือแผนพัฒนาตำบลในการจัดการการท่องเที่ยวไม่ได้มีระบุไว้ชัดเจน แม้แต่เรื่องจำนวนช้างในพื้นที่ก็ไม่ได้มีข้อกำหนดหรือระเบียบใด ๆ ในการกำหนดหรือจำกัดปริมาณช้าง เนื่องจากเรื่องนี้ไม่ได้อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล ขึ้นอยู่กับศักยภาพของผู้ประกอบการในการดูแลและเสียวิน โดยจะจัดเก็บภาษีช้าง วัว และควาย ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับตำบล เรื่อง การควบคุมกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ พ.ศ.2540 ซึ่งกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมเป็น ช้างเชือกละ 300 บาท/ปี วัวและควายที่ใช้ในกิจการการท่องเที่ยวคู่ละ 300 บาท/ปี เป็นต้น”

นอกจากนี้ยังพบอีกว่า บทบาทและหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ไม่มีแนวปฏิบัติที่มีความชัดเจน เจ้าหน้าที่เองก็ยังไม่มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ แม้จะมีนโยบายของรัฐในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เกี่ยวกับการแก้ปัญหาการท่องเที่ยว โดยการกำหนดให้การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นวาระแห่งชาติ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ให้มีการเตรียมความพร้อมให้การปกครองส่วนท้องถิ่นในการถ่ายโอนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ตาม

2) ฝ่ายปกครองอำเภอแม่แตง: จากการสัมภาษณ์นายอำเภอแม่แตง เกี่ยวกับรูปแบบและการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ว่า อำเภอแม่แตงมีความได้เปรียบในด้านสภาพทางภูมิกายภาพที่สวยงาม ทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ แต่ในขณะเดียวกันผลประโยชน์ที่เกิดจากธุรกิจการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวและมีรายได้สูง อย่างเช่นพื้นที่ตำบลก๊าดช้าง ก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ตามมาอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรดิน และการแข่งขันด้านการตลาด เป็นต้น

นอกจากนี้นายอำเภอได้ระบุปัญหาและอุปสรรคที่ผลต่อความยั่งยืนของการท่องเที่ยวในพื้นที่ไว้ดังนี้ 1) ทางราชการยังไม่มีแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและถูกต้อง ทำให้ขาดแคลนการพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว แม้ในขณะนี้จะมีนโยบายของรัฐบาลลงมาให้มีการพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเดิม และสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ขึ้นมา 1 แห่ง ต่อ 1 อำเภอก็ตาม 2) ผู้ประกอบการมีการแข่งขันด้านการตลาดไปในทางที่ไม่ถูกต้อง เช่น มีการตัดราคาทัวร์แย่งลูกค้า ไม่มีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงประสานงานกัน ซึ่งในระยะยาวจะเป็นผลเสียต่อธุรกิจการท่องเที่ยวเอง 3) ประชาชนในพื้นที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว ทำให้ขาดความรู้สึกหรือความตระหนักในการเป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ และไม่เห็น

คุณค่าความสำคัญของทรัพยากร ธรรมชาติที่มีต่อวิถีชีวิตของพวกเขาเอง จึงมีผลทำให้ทรัพยากรในพื้นที่ถูกใช้ไปอย่างไม่ถูกต้อง เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร

3) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.): แนวคิดการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มองการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจให้ประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน หน้าที่และบทบาทของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ดูแลในด้านการตลาดเป็นหลักการดำเนินงานของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงเน้นการเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว หมายถึงต้องมีการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีพ.ศ.2547 นี้ เป้าหมายตามกรอบยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย โดยกำหนดให้ไทยมุ่งสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแห่งเอเชีย (Tourism Capital of Asia)

สำหรับในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีหน้าที่ในการให้คำแนะนำ ส่งเสริมสนับสนุน และการประชาสัมพันธ์ นอกจากนี้ได้เข้าไปดูแลโดยเป็นทำหน้าที่ใกล้เคียงประสานงานทางออกและข้อตกลงร่วมกันในการแก้ปัญหาในการแข่งขันด้านการตลาดในธุรกิจการท่องเที่ยวปางช้าง ซึ่งมักมีปัญหาข้อขัดแย้งในเรื่องการขายตั๋วราคาทัวร์ เป็นต้น

จะเห็นว่าผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดมีบทบาท และได้รับทั้งประโยชน์และผลกระทบจากสถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่ต่างกัน (ตาราง 5.1) จึงทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีมุมมองในการให้น้ำหนักต่อข้อดีและข้อเสียของการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่างกัน ซึ่งวิธีคิดและมุมมองต่อการท่องเที่ยวเหล่านี้ ได้ส่งผลต่อวิธีจัดการและกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่เป็นแกนนำหรือผู้ที่มีอำนาจในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่และเป็นกลุ่มที่เข้าถึงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวมากที่สุดในพื้นที่ด้วย ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการ รองลงมาคือ กลุ่มผู้นำชุมชนที่ทำงานให้กับปางช้าง มุมมองในการท่องเที่ยวในพื้นที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มนี้จะมองเห็นข้อดีของการท่องเที่ยวมากกว่าข้อเสีย และมองเห็นผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวในเชิงพาณิชย์

สำหรับชาวบ้านแม่ตะมานที่ได้ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งโดยตรงและโดยอ้อมนั้นเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้เข้าถึงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ต้องพึ่งพาการท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างมาก ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มนี้มองเห็นข้อดีของการท่องเที่ยวมากกว่าข้อเสีย และถึงแม้ว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มนี้มีสัดส่วนค่อนข้างมาก แต่ก็ไม่มีอำนาจในการจัดการ การตัดสินใจ หรือแม้แต่การมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว อีกทั้งในการเข้าถึง

ตาราง 5.1 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน

ระดับของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง		กลุ่มตัวอย่าง	ลักษณะ/ บทบาท	ประโยชน์/ ผลกระทบ	วิธีการจัดการท่องเที่ยว	การวางแผนแก้ไขปัญหา	เปรียบเทียบ ข้อดี/ข้อเสียของ การท่องเที่ยว
ผู้มีส่วน เกี่ยวข้อง ภายใน ชุมชน	เกี่ยวข้อง ทางตรง	ผู้ประกอบการ กิจการ การท่องเที่ยว ปางช้าง	1. เป็นบริษัทเอกชน 2. ต้องการรายได้/ ผลกำไรของบริษัท	1. การอยู่รอดของธุรกิจ 2. การแข่งขัน/ ช่วงชิงส่วน แบ่งทางการตลาด	1. ส่งเสริมการท่องเที่ยวของ ประเทศ 2. ใช้อยุทธวิธีด้านการตลาดเพื่อ ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากที่สุด	แก้ปัญหาด้านปริมาณ และจะส่งผลทำให้เกิด การเพิ่มปัญหา อื่น ๆ ใน พื้นที่	มีข้อดีมากกว่า
		ผู้นำชุมชนที่มี รายได้มาจก การท่องเที่ยว	1. คนในชุมชน 2. ต้องการยกคุณภาพชีวิต	1. อาชีพและรายได้ 2. ผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง	1. กฎหมาย /ระเบียบปฏิบัติ / งบประมาณ 2. กฎระเบียบ-ข้อบังคับของ ชุมชน /การประณีประนอม	แก้ปัญหาเฉพาะหน้าไม่ สามารถแก้ปัญหาระยะ ยาวได้	มีข้อดีมากกว่า
		ผู้ประกอบการ กิจการการ ท่องเที่ยวที่ เป็นคนใน พื้นที่	1. คนในชุมชน 2. ต้องการรายได้/ ผลกำไร	1. การอยู่รอดของธุรกิจ 2. ผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อม 3. ปัญหาเรื่องสิทธิในพื้นที่ ประกอบการ	ออกกฎระเบียบ- ข้อบังคับของ ชุมชน	แก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไม่ สามารถแก้ปัญหาระยะ ยาวได้	มีข้อดีและข้อเสีย เท่า ๆ กัน
		ชาวบ้านที่มี รายได้มาจก การท่องเที่ยว	1. คนในชุมชน 2. การยกคุณภาพชีวิต	1. อาชีพและรายได้ 2. ผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง	ออกกฎระเบียบ-ข้อบังคับของ ชุมชน	แก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไม่ สามารถแก้ปัญหาระยะ ยาวได้	มีข้อดีมากกว่า

ตาราง 5.1 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน (ต่อ)

ระดับของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง		กลุ่มตัวอย่าง	ลักษณะ/ บทบาท	ประโยชน์/ ผลกระทบ	วิธีการจัดการท่องเที่ยว	การวางแผนแก้ไข ปัญหา	เปรียบเทียบข้อดี/ ข้อเสียของการ ท่องเที่ยว
ผู้มีส่วน เกี่ยวข้อง ภายใน ชุมชน	เกี่ยวข้อง ทางตรง	ชาวบ้านที่มีราย ได้มาจากการส่ง อาหารช้าง	1. คนในชุมชน 2. การชกคุณภาพชีวิต	1. อาชีพและรายได้ 2. ต้องการที่ดินเพื่อใช้ในการ ปลูกหญ้าอาหารช้าง	หาพื้นที่ที่สามารถนำช้างเข้า ไปปล่อยได้	เพิ่มปัญหาในพื้นที่	มีแต่ข้อดี
		ชาวเขาเผ่าลีซอ	1. คนนอกชุมชนที่อพยพเข้า มา และไม่มี ความมั่นคงใน สถานภาพของตัวเองใน พื้นที่ 2. การชกคุณภาพชีวิต	1. อาชีพและรายได้ 2. ต้องการที่ดินทำกินเพื่อ ความมั่นคงของชีวิต	พยายามหาซื้อที่ดินทำกิน เป็นของตัวเอง	เพิ่มปัญหาในพื้นที่	มีแต่ข้อดี
	เกี่ยวข้อง ทางอ้อม	ผู้ใหญ่บ้าน	1. คนในชุมชน 2. การชกระดับคุณภาพชีวิต	1. ครองชีพ 2. ผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง	1. ใช้กฎหมาย /ระเบียบ ปฏิบัติ/อำนาจหน้าที่ 2. ออกกฎระเบียบ- ข้อบังคับของชุมชน	เป็นการแก้ปัญหา เฉพาะหน้า ไม่สามารถ แก้ปัญหาระยะยาวได้	มีข้อเสียมากกว่า
		ชาวบ้านที่ ประกอบอาชีพ ค้าขาย	1. คนในชุมชน 2. การชกระดับคุณภาพชีวิต	1. ครองชีพ 2. ผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง	ออกกฎระเบียบ-ข้อบังคับ ของชุมชน	เป็นการแก้ปัญหา เฉพาะหน้า ไม่สามารถ แก้ปัญหาระยะยาวได้	มีข้อเสียเท่ากับ ข้อดี

ตาราง 5.1 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน (ต่อ)

ระดับของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง		กลุ่มตัวอย่าง	ลักษณะ/ บทบาท	ประโยชน์/ ผลกระทบ	วิธีการจัดการท่องเที่ยว	การวางแผนแก้ไข ปัญหา	เปรียบเทียบข้อดี/ ข้อเสียของการท่องเที่ยว
ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในชุมชน	ไม่ค่อยเกี่ยวข้อง	ผู้รู้/ผู้อาวุโส/ผู้นำของหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพการเกษตร	1. คนในชุมชน 2. การรักษาคุณภาพชีวิตและการอยู่ได้ด้วยตัวเอง	1. ครองชีพ 2. ผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง	1. กฎหมาย /ระเบียบปฏิบัติ/อำนาจ-หน้าที่ 2. ออกกฎระเบียบ-ข้อบังคับของชุมชน	แก้ปัญหาเฉพาะหน้าไม่สามารถแก้ปัญหาระยะยาวได้	มีข้อเสียมากกว่า
		ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพการเกษตร	1. คนในชุมชน 2. การรักษาคุณภาพชีวิตและการอยู่ได้ด้วยตัวเอง	1. ครองชีพ 2. ผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง	ออกกฎระเบียบ-ข้อบังคับของชุมชน	แก้ปัญหาเฉพาะหน้าไม่สามารถแก้ปัญหาระยะยาวได้	มีข้อเสียมากกว่า
ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางอ้อมภายนอกชุมชน	เกี่ยวข้อง	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล	1. หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น 2. ตอบสนองนโยบายภาครัฐ	ผลงานในการแก้ไขปัญหา	1. ใช้กฎหมาย /ระเบียบปฏิบัติ/อำนาจ-หน้าที่ 2. ออกกฎระเบียบ-ข้อบังคับของชุมชน	มองไม่เห็นปัญหาที่แท้จริงไม่สามารถจัดการปัญหาได้	มีแต่ข้อดี
		การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	1. หน่วยงานภาครัฐ 2. ตอบสนองนโยบายภาครัฐ	ผลงาน/ ความขัดแย้งอันเกิดจากผลประโยชน์ในการท่องเที่ยว	ส่งเสริม/สนับสนุนด้านการตลาด	ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาแต่กลับเพิ่มปัญหา	มีแต่ข้อดี
		นายอำเภอ	1. หน่วยงานภาครัฐฝ่ายปกครองท้องถิ่น 2. ตอบสนองนโยบายภาครัฐ	ผลงานในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากผลประโยชน์ในการท่องเที่ยว	ใช้กฎหมาย /ระเบียบปฏิบัติ/อำนาจ-หน้าที่	แก้ปัญหาเฉพาะหน้าไม่สามารถแก้ปัญหาระยะยาวได้	มีทั้งข้อดีและข้อเสียเท่ากัน

ผลประโยชน์ ถ้าเทียบกับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในพื้นที่ทั้งหมด ก็ถือว่าได้รับการกระจายผลประโยชน์ในสัดส่วนที่ค่อนข้างน้อยมาก

ในส่วนของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องภายนอกชุมชน ได้แก่ องค์กรหรือหน่วยงานของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งในการดูแล ส่งเสริม หรือแก้ปัญหาในพื้นที่ที่เกิดจากการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วย องค์กรบริหารส่วนตำบล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และการปกครองส่วนท้องถิ่น แม้โดยอำนาจหน้าที่จะสามารถเข้าไปมีส่วนสำคัญในการส่งเสริม กำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่ แต่เนื่องจากความไม่ชัดเจนของนโยบาย อีกทั้งยังไม่มีประสานนโยบายในแต่ละด้านให้ไปในทิศทางเดียวกัน จึงทำให้หน่วยงานเหล่านี้ไม่มีบทบาทเท่าที่ควร

จากมุมมองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละส่วนต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้ที่มีอำนาจในการจัดการการท่องเที่ยว ได้มีมุมมองต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ ว่าเป็นแหล่งรายได้และผลประโยชน์ มากกว่าผลเสีย แม้จะไม่มีกระจายผลประโยชน์ในส่วนนี้ได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรมก็ตาม ทำให้รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ จึงเป็นลักษณะการท่องเที่ยวแบบเศรษฐกิจนำ เน้นผลกำไร ดังนั้นจึงการที่จะให้ได้มาซึ่งรายได้จำนวนมาก ภายใต้การแข่งขันในธุรกิจการท่องเที่ยวประเภทเดียวกัน รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่จึงต้องเป็นการท่องเที่ยวแบบเน้นปริมาณนักท่องเที่ยว หรือการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass tourism)

มุมมองและวิธีคิดต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังนี้ ย่อมส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวธรรมชาติและ การผจญภัย ทรัพยากรการท่องเที่ยวก็หมายถึงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ดังนั้นมุมมอง วิธีคิดในการจัดการการท่องเที่ยวของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องย่อมส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ด้วย

5.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder)

จากสถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของบ้านแม่ตะมาน ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 นั้น พบว่ามีปัญหาเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ส่วนหนึ่งนั้นเป็นผลอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวและรูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้นในการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นั้น จึงได้แบ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องภายในพื้นที่และนอกพื้นที่

5.2.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และเจ้าของกิจการการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ก่อปัญหาและกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบ

ซึ่งมีส่วนในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ สามารถสรุปแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในชุมชนจากการสัมภาษณ์ได้ดังนี้

1) **ผู้ก่อปัญหาในพื้นที่:** ได้แก่ ธุรกิจการท่องเที่ยวปางช้างในพื้นที่ ชาวเขาเผ่าลีซอ และลูกจ้างปางช้างที่เป็นเจ้าของช้าง ซึ่งในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ได้เลือกตัวแทนเจ้าของช้างที่เป็นคนในชุมชนและเป็นลูกจ้างปางช้างที่รับจัดหาอาหารช้างส่งให้กับผู้ประกอบการ

(1) จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการพบว่าได้มีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ เน้นปริมาณนักท่องเที่ยว และเม็ดเงินที่จะเข้ามาสู่กิจการ ดังนั้นในมุมมองด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ จึงถูกมองว่าเป็นต้นทุนที่มีราคาถูก และสามารถทำให้มีกำไร โดยการทำให้เกิดมูลค่าเพิ่ม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ จึงเป็นไปในลักษณะของการตัดสินใจขึ้นอยู่กับหรือการลงทุนที่เอื้อต่อผลประโยชน์ในการท่องเที่ยว เนื่องจากธุรกิจท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นกับสินค้าที่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ และป่าไม้ เช่น การขุดลอกลำน้ำแม่แดงในฤดูแล้ง หรือแม้แต่ในการจัดซื้ออาหารช้างเพิ่มเติมและการจัดเขตพื้นที่เลี้ยงช้างเพื่อบรรเทาปัญหาช้างทำลายป่าก็ตาม แต่มีมุมมองเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของผู้ประกอบการนั้นเป็นลักษณะของทรัพยากรเปิดเสรี (Open Access) ทั้งจากการที่ใช้พื้นที่ป่าไม้เป็นเส้นทางเดินช้าง และเป็นแหล่งเลี้ยงช้าง และจากการที่เข้าไปใช้พื้นที่ราชพัสดุของกรมชลประทานในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยจัดทำเป็นที่อยู่อาศัยของชาวเขาเผ่าลีซอที่อยู่ในความรับผิดชอบ เป็นต้น

(2) สำหรับชาวบ้านที่มีช้างและได้เข้าทำงานกับปางช้าง รวมทั้งมีรายได้มาจากการส่งอาหารช้าง แม้จะยอมรับว่าช้างมีส่วนในการทำลายป่าไม้ แต่ก็ไม่ได้ตระหนักถึงความเสียหายของทรัพยากรป่าไม้อันเกิดจากช้างเลย แม้จะยอมรับและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ระเบียบปฏิบัติของหมู่บ้าน แต่ก็ยังมีมุมมองต่อทรัพยากรป่าไม้วัวป่าเป็นทรัพยากรเปิดเสรี (Open Access) ใครก็สามารถเข้าไปใช้ได้ ขณะเดียวกันก็ได้ยอมรับสิทธิส่วนบุคคลในพื้นที่ทำกินที่ชาวบ้านได้ไปบุกเบิกจับจองในเขตป่า เป็นการมองทรัพยากรแบบแยกส่วน

(3) ส่วนชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอนั้น สถานภาพของพวกเขาในหมู่บ้านแม่ตะมานนั้นอยู่ในลักษณะคนชายขอบ เนื่องจากไม่ใช่คนในพื้นที่แต่เดิม การอพยพโยกย้ายเข้ามาอาศัยและทำงานในบ้านแม่ตะมานเป็นจำนวนมากของชาวเขาเผ่าลีซอนั้นได้สร้างความกดดันและความไม่พอใจอย่างเงียบ ๆ ให้กับชาวบ้านแม่ตะมาน ซึ่งได้แสดงออกมาในลักษณะของการไม่ยอมรับชาวเขาเผ่าลีซอ ห้ามไม่ให้อพยพโยกย้ายเข้ามาเพิ่ม และแสดงการเมินเฉยและไม่สนใจเอาใจใส่ต่างคนต่างอยู่ของชาวบ้านแม่ตะมาน รวมไปถึงการตั้งข้อรังเกียจในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งในเรื่องชาวเขาเผ่าลีซอไปอยู่อาศัยบริเวณต้นน้ำหยาดว่าอาจทำให้

น้ำสกปรก จนต้องมีการย้ายจุดต่อท่อน้ำประปาภูเขาขึ้นใหม่ และการแก่งแย่งแหล่งอาหารที่มาจากธรรมชาติ เป็นต้น ขณะเดียวกันชาวเขาเหล่านี้ก็ไม่ได้เป็นที่ยอมรับในการดูแลอย่างเป็นทางการจากผู้ประกอบการปางช้าง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการและชาวเขาเผ่าลีซอจึงเป็นไปในลักษณะต้องพึ่งพากันในด้านผลประโยชน์ ชาวเขาได้ประโยชน์ในด้านอาชีพและรายได้ ส่วนผู้ประกอบการได้ประโยชน์ในลักษณะแรงงานและสินค้าในการท่องเที่ยว

สำหรับมุมมองของชาวเขาเหล่านี้ที่มีต่อทรัพยากรนั้น จากการทำชาวเขาเหล่านี้ต้องร่อนเร่ไปทำงานรับจ้างหรือขายของที่ระลึกตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากนโยบายการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรบนพื้นที่สูงและนโยบายการปราบปรามยาเสพติดของรัฐ ทำให้มีการผลักดันชาวเขาเผ่าลีซอออกจากพื้นที่อยู่อาศัยเดิมเพื่อลดปัญหาการใช้ที่ดินในเขตป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูงและการปลูกฝิ่น ซึ่งชาวเขาเหล่านี้มองว่าเป็นพืชเศรษฐกิจไม่ใช่ยาเสพติด ขณะเดียวกันหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกลับไม่มีการประสานงานจัดหาที่อยู่อาศัยและที่ทำกินอย่างพอเพียงในการรองรับประชากรชาวเขาเหล่านี้ ดังนั้นจุดมุ่งหมายของชาวเขาเผ่าลีซอส่วนใหญ่ก็คือ การต้องการความมั่นคงในชีวิตซึ่งหมายถึงการมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองและคนในตระกูล จึงมีผลทำให้วิถีคิดและมุมมองที่มีต่อการท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่ตะมานของชาวเขาเหล่านี้ว่าเป็นแหล่งรายได้ซึ่งเป็นเครื่องมือในการนำไปสู่จุดมุ่งหมาย ก็คือการสามารถจับจองหรือซื้อที่ดินเป็นของตัวเอง และมีผลทำให้ชาวเขาเหล่านี้มองทรัพยากรธรรมชาติที่ดิน น้ำ และป่าไม้ ในบ้านแม่ตะมานว่าเป็นทรัพยากรที่ใช้ในการท่องเที่ยวและเป็นทรัพยากรแบบเปิดเสรี (Open Access)

2) ผู้มีส่วนก่อปัญหาและเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบ: ได้แก่ ชาวบ้านแม่ตะมาน ทั้งกลุ่มผู้นำชุมชน ชาวบ้านที่มีรายได้เกี่ยวกับการท่องเที่ยว และชาวบ้านที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว สามารถสรุปวิถีคิดในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มนี้ โดยแบ่งเป็นสองช่วงเวลา ได้แก่

2.1) ก่อนมีการท่องเที่ยวในพื้นที่: ในอดีตมุมมองและแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านแม่ตะมานนั้นขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรนั้น ๆ ซึ่งในอดีต ทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในบ้านแม่ตะมานก็คือทรัพยากรที่ดินอันเป็นทรัพยากรที่มีจำกัด กลุ่มคนที่มาตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มแรก ๆ มีโอกาสในการจับจองเลือกที่ดินทำกินที่มีความเหมาะสมในการทำการเกษตรได้มากกว่ากลุ่มที่ย้ายตามมาภายหลัง และโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดิน ทำให้กลุ่มคนที่มีทรัพยากรซึ่งเป็นทุนในการผลิตและการยังชีพอยู่ในมือมากมีโอกาสดำเนินการได้เป็นกลุ่มคนที่อยู่ในระดับชนชั้นผู้นำของชุมชน มีผลต่อการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งในเรื่องการใช้และการจัดการทรัพยากรอื่น ๆ ในพื้นที่ นอกจากนี้สังคมบ้านแม่ตะมานในอดีตยังเป็นสังคมเกษตรกรรม วิถีชีวิตขึ้นอยู่กับระบบการผลิตในพื้นที่ ทรัพยากร

ที่สำคัญในการผลิตด้านการเกษตรนอกจากที่ดินที่เหมาะสมแล้วก็คือแหล่งน้ำใช้ ดังนั้นชาวบ้านจึงตระหนักในความสำคัญและมองเห็นคุณค่าของทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะแหล่งน้ำที่มีการใช้ประโยชน์โดยตรง เช่น ลำน้ำแม่ตะมาน มีการใช้และการจัดการดูแลร่วมกันในรูปทรัพย์สินส่วนรวม (Common Property) โดยได้แสดงออกมาในลักษณะของการจัดรูปองค์กรกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีแก้มือแก่มือฝาย และในรูปของประเพณีการเลี้ยงผีเหมืองฝาย เป็นต้น

ส่วนคนที่ไม่มีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินที่เหมาะสม ก็ได้พยายามหาทางออกในการดำรงชีพ โดยการแสวงหาแหล่งที่ดินทำกินอื่น ๆ ที่เหลืออยู่ ซึ่งก็คือบริเวณพื้นที่ป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน แต่ที่ดินเหล่านี้ไม่มีความเหมาะสมในการเพาะปลูก การใช้ที่ดินในการเกษตรของพื้นที่เหล่านี้จึงเป็นลักษณะการทำไร่เลื่อนลอย ดังนั้นทางออกที่เหลืออยู่ก็คือทรัพยากรป่าไม้ ชาวบ้านได้พึ่งพาป่าในการเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้จากการหาของป่า ล่าสัตว์ และรับจ้างตัดไม้ ประกอบกับในระยะเวลาต่อมาได้มีการประกาศเขตป่าสงวนและการให้สัมปทานทำไม้สักในพื้นที่โดยรัฐ การใช้ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่บ้านแม่ตะมานทั้งจากคนในชุมชนและคนนอกชุมชน จึงอยู่ในสภาพทรัพยากรเปิดเสรี (Open Access) ทั้งในรูปการใช้ผลิตผลจากป่า และการใช้ที่ดินในเขตป่า โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แดง ตั้งอยู่ใน โชนฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่แดง (แผนที่ 4.5) นั้น ได้ถูกใช้ประโยชน์จากชุมชนที่อยู่ล้อมรอบพื้นที่ ทั้งหมด 4 หมู่บ้าน ใน 2 ตำบล คือ บ้านแม่ตะมาน บ้านเมืองกีด ตำบลกีดช้าง และบ้านช้าง บ้านห้วยเสียว ตำบลบ้านช้าง ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าในพื้นที่บริเวณนี้ ได้ถูกใช้อย่างเข้มข้น

2.2) หลังจากมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่: ที่ดินทำกินที่เหมาะสม ซึ่งก็คือบริเวณพื้นที่ราบติดริมน้ำ และอยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคม ส่วนใหญ่อยู่ในมือของกลุ่มทายาทของผู้ที่มีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรในรุ่นแรก ๆ ชุมชน รวมทั้งกลุ่มผู้นำชุมชนในขณะนั้นด้วย ได้ถูกขายเพื่อใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยวแก่ผู้ประกอบการ ทำให้มีโอกาสต่อการเข้าถึงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในพื้นที่ในรูปของกรรมสิทธิ์และรายได้ของกลุ่มญาติพี่น้องตามมา ทรัพยากรที่ดินจึงถูกมองว่าเป็นสิ่งที่มีมูลค่าจากเดิมที่เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีพ

จากการเข้ามาของการท่องเที่ยวธุรกิจปางช้าง เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โดยตรง โดยมองเห็นทรัพยากรเป็นตัวสินค้าและต้นทุนราคาถูก ทำให้การใช้ทรัพยากรในพื้นที่อยู่ในสภาพเปิดเสรี (Open Access) โดยเฉพาะพื้นที่ป่าไม้รอบ ๆ หมู่บ้านบริเวณที่ใกล้ปางช้างและลำน้ำแม่แดง ส่วนแหล่งน้ำอื่น ๆ นั้น หลังจากชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสังคมกึ่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแล้ว แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรก็ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ ชาวบ้านไม่ได้ตระหนักในความสำคัญและเห็นคุณค่าดังเดิม การจัดการทรัพยากรน้ำจึงถูกละเลย

ต่อมาเกิดผลกระทบจากการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผลมาจากจำนวนช่างที่มีมากเกินความสามารถจะรองรับได้ของพื้นที่ ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างเห็นได้ชัด และการเกิดความขัดแย้งในกรณีที่ช่างเข้าไปทำลายผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้าน จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ประกอบกับการยอมรับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งอาชีพและรายได้ของคนในชุมชน ทำให้เกิดการรวมตัวเพื่อหาทางแก้ปัญหา ให้มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อันส่งผลต่อทรัพยากรน้ำด้วยกันอย่างจริงจัง โดยให้ทุกฝ่ายร่วมกันดูแล แต่กระนั้นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่บ้านแม่ตะมานก็ไม่ได้มาจากจิตสำนึกในการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรอย่างแท้จริง แต่เป็นผลมาจากการต้องพึ่งพาในการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำเป็นหลัก ทั้งในรูปแบบของแหล่งน้ำ ป่าใช้สอย และมีผลโดยอ้อมต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ นอกจากนี้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โดยรวมของชาวบ้าน ยังไม่มีเอกภาพในการตัดสินใจอย่างแท้จริง เนื่องจากบริบททางการเมืองและความเป็นไปในหมู่บ้านส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการปางช้าง

สำหรับแนวทางในการแก้ปัญหาทรัพยากรนั้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้านในพื้นที่แล้วพบว่า ส่วนใหญ่ได้รับรู้ถึงสาเหตุปัญหาที่แท้จริง และสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของทรัพยากรต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นองค์รวม แต่ความตระหนักถึงความรุนแรงของตัวปัญหานั้นต่างกัน อาทิเช่น ชาวบ้านและผู้นำในกลุ่มที่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลักตระหนักถึงความสัมพันธ์และความสำคัญของป่าไม้และน้ำอย่างเท่าเทียมกัน ส่วนกลุ่มชาวบ้านและผู้นำที่ทำงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวได้มองเห็นปัญหาของป่าไม้และแหล่งน้ำเกี่ยวข้องในฐานะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวมากกว่า แต่ทั้งสองกลุ่มนี้มีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันก็คือ ปัญหาที่เกี่ยวกับป่าไม้นั้นเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว เกี่ยวกับความสามารถในการพึ่งพาป่าและเป็นแหล่งต้นน้ำที่ใช้ในการอุปโภค แต่ปัญหาทรัพยากรน้ำอย่างลำน้ำแม่แดง สำหรับชาวบ้านโดยทั่วไป ได้เห็นเป็นเรื่องที่ไกลตัวหรือเนื่องจากไม่ได้ใช้ประโยชน์หรือได้ผลกระทบโดยตรง อีกทั้งความสามารถในการจัดการปัญหาทรัพยากรนั้นต่างกัน เช่น ถ้าเป็นเรื่องป่าไม้และแหล่งน้ำขนาดเล็กก็สามารถจัดการกันภายในชุมชนได้ แต่ถ้าเป็นเรื่องของแหล่งน้ำขนาดใหญ่อย่างลำน้ำแม่แดง จะต้องมีการจัดการร่วมกันทั้งลุ่มน้ำ ซึ่งกลุ่มผู้นำและชาวบ้านบ้านแม่ตะมานล้วนมีความเห็นตรงกันว่า การแก้ปัญหาเรื่องปริมาณน้ำที่น้อยลง เป็นเรื่องที่ทำให้ยาก เพราะเป็นเรื่องของความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจกันระหว่างคนต้นน้ำและปลายน้ำ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกินกำลังและความสามารถของชาวบ้านที่จะทำกันเอง ต้องให้หน่วยงานรัฐอันได้แก่หน่วยงานที่ดูแลในด้านป่าไม้เข้ามามีส่วนช่วยในการจัดการร่วมกับชาวบ้าน แต่ถ้าจะให้หน่วยงานรัฐหรือชาวบ้านจัดการกันฝ่ายเดียวคงไม่ประสบความสำเร็จ

5.2.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายนอกชุมชน ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

1) **องค์กรบริหารส่วนตำบล :** ปลัดองค์กรบริหารส่วนตำบลก็ค้ำข้าง ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ว่า “ปัญหาที่สำคัญทางด้านทรัพยากรที่เกิดในพื้นที่ตำบลก็ค้ำข้างก็คือ การทำลายป่าไม้ ซึ่งมีแนวคิดที่ไม่ได้เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวในพื้นที่ แต่เป็นผลมาจากชาวบ้านที่ลักลอบตัดไม้ไปใช้ประโยชน์ส่วนตน โดยเฉพาะไม้ไฟที่ใช้ในการล่องแพ ส่วนเรื่องปริมาณน้ำแม่แดงที่น้อยลง ก็เกิดจากการที่มีการทำลายป่าต้นน้ำและการนำน้ำไปใช้ในการเกษตร โดยเฉพาะบริเวณบ้านสบกายซึ่งมีการทำการเกษตรค่อนข้างมาก ส่วนวิธีการแก้ปัญหานี้ น่าจะให้เป็นการจัดการโดยรัฐจะให้ผลดีกว่า อาทิเช่น การแก้ปัญหาน้ำแม่แดงแห่งนี้ โดยการสร้างเขื่อนและอ่างเก็บกักน้ำ เป็นต้น โครงการในการจัดการน้ำของชลประทานยังถูกคัดค้านจากคนในพื้นที่ตำบลก็ค้ำข้าง โดยเฉพาะคนที่มีรายได้มาจากการท่องเที่ยว เนื่องจากกลัวผลกระทบจากการก่อสร้างและการแก่งแย่งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำโดยคนนอกพื้นที่ แต่ในความคิดเห็นส่วนตัวนั้นคิดว่าทางหน่วยงานผู้รับผิดชอบคงมีการศึกษาผลกระทบเรียบร้อยแล้ว ควรจะให้มีการก่อสร้างขึ้นมาก่อน ถ้ามีปัญหาค่อยแก้ทีหลัง”

จากการสัมภาษณ์ สามารถสรุปแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของปลัดองค์กรบริหารส่วนตำบลได้ว่า การท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบใด ๆ กับทรัพยากรธรรมชาติ และมองการจัดการทรัพยากรว่าเป็นทรัพย์สินของรัฐ (State Property) การจัดการโดยรัฐเท่านั้นถือว่าเป็นหนทางในการแก้ปัญหา ซึ่งทั้งหมดเป็นการมองแบบแยกส่วน ไม่มีการเชื่อมโยง ทำให้มีการแก้ปัญหาไม่ตรงจุด เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ

2) **ฝ่ายปกครองอำเภอแม่แตง:** จากการสัมภาษณ์นายอำเภอแม่แตง ซึ่งได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับปัญหาและการแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องของความขัดแย้งเกี่ยวเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรที่ดิน เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เป็นแหล่งที่มาของผลประโยชน์ในด้านธุรกิจการท่องเที่ยว ทำให้กลุ่มคนต่าง ๆ อายากมีส่วนแบ่งในผลประโยชน์นั้น การเข้าถึงหรือการครอบครองที่ดินที่เหมาะสมสำหรับการทำธุรกิจจึงเป็นเป้าหมายสำคัญ เฉพาะในบ้านแม่ตะมานจึงมีกรณีขัดแย้งในด้านทรัพยากรที่ดิน 2 ราย ไม่นับรวมพื้นที่อื่น ๆ ในตำบลก็ค้ำข้าง ทั้งระหว่างชาวบ้านกับกลุ่มผู้นำในชุมชน และชาวบ้านกับหน่วยงานรัฐ นอกจากนี้ยังเคยมีปัญหาในด้านความขัดแย้งเกี่ยวกับช้าง ในพื้นที่บ้านแม่ตะมานซึ่งมีจำนวนมากและได้ทำลายป่าไม้และบุกรุกพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ทั้งบริเวณบ้านแม่ตะมานและหมู่บ้านใกล้เคียง แต่ปัญหาลังนี้เป็นเรื่องระหว่าง

ผู้ประกอบการกับชาวบ้านในพื้นที่ และการแก้ปัญหานี้ก็ขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้นำในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีส่วนได้รับผลประโยชน์จากธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ ทำให้การแก้ปัญหารักษาทรัพยากรในพื้นที่จึงอยู่ในรูปของการประนีประนอมยอมความ ให้ความสำคัญของการท่องเที่ยวในพื้นที่มากกว่าทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นจึงเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไม่ใช่การแก้ปัญหาที่ยั่งยืน

สรุปได้ว่า สาเหตุของปัญหาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ตำบลกุดช้างเกิดจากผลประโยชน์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นสำคัญ ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์คือกลุ่มคนที่มีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจหน้าที่ เช่นกลุ่มคนในระดับชนชั้นผู้นำในชุมชน กลุ่มนายทุนที่มีอำนาจเงินหรือมีอิทธิพลจากนอกพื้นที่ ข้าราชการที่มีหน้าที่และอำนาจที่เกี่ยวข้อง หรือแม้แต่การศึกษาวิจัยก็ทำให้เกิดอำนาจจากการทำนายหรือคาดการณ์ เอื้อต่อผู้ศึกษาในการเข้าถึงทรัพยากรได้ก่อนผู้อื่น เช่น การศึกษาเกี่ยวกับโครงการพัฒนาในพื้นที่ต่าง ๆ ของรัฐ ทำให้ผู้มีอำนาจหน้าที่และนักวิจัยที่เกี่ยวข้องและทราบเกี่ยวกับโครงการ สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่คิดได้ก่อนผู้อื่น เพื่อนำไปใช้ในการแสวงหาผลประโยชน์ได้ เป็นต้น

แนวทางในการแก้ไขปัญหารักษาทรัพยากรตามแนวคิดของนายอำเภอ เสนอว่าต้องเป็นการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายรวมทั้งชาวบ้านด้วย โดยต้องมีการสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งขณะนี้ทางอำเภอก็ได้มีโครงการจัดอบรมอาสาสมัครในการดูแลเฝ้าระวังทรัพยากรป่าไม้จากทุกตำบล นอกจากนี้ในการแก้ปัญหารักษาทรัพยากรนั้น จะต้องมีการบูรณาการ มีการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ต้องเป็นการแก้ปัญหาแบบองค์รวม (Holistic) จึงจะประสบผลสำเร็จได้

3) หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่: ได้แก่ กรมป่าไม้ และกรมชลประทาน มีแนวความคิดเกี่ยวกับปัญหาและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ดังนี้

(1) ปัญหาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่นั้น ในอดีตส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการลักลอบตัดไม้ขายให้กับนายทุน ซึ่งป่าไม้ก็เข้าไปดูแลปราบปรามแต่ไม่ค่อยได้ผล เนื่องจากปัญหาในพื้นที่เป็นเรื่องของผลประโยชน์และเกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้มีอิทธิพล ต่อมาก็เป็นปัญหาเรื่องช้างมีจำนวนมากเกินกว่าความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ ทำให้ป่าไม้ถูกทำลาย เรื่องนี้ก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาให้เด็ดขาดได้เช่นกัน เนื่องจากไม่สามารถผลักดันหรือห้ามไม่ให้ช้างเข้าไปหากินในป่าได้ อาจทำให้มีผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านต่อไป นอกจากนี้ต้องให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น และมีส่วนร่วมในการจัดการหาทางออกในการแก้ปัญหานี้ร่วมกัน ซึ่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็เคยเข้าไปถามความสมัครใจในการจัดตั้งป่าชุมชนของหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลและอนุรักษ์พื้นที่ป่าของชุมชนเอง

สำหรับปัจจุบัน ปัญหาที่มีในพื้นที่ก็คือ เรื่องสิทธิในพื้นที่ที่ทำกินในเขตป่าของชาวบ้าน และการบุกรุกพื้นที่ป่าของนายทุนทั้งจากข้างนอกและจากชาวบ้านในหมู่บ้านเอง เพื่อจัดสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวและที่พักอาศัยในลักษณะบ้านพักตากอากาศ ปัญหาในเรื่องพื้นที่ทำกินในเขตป่าของชาวบ้านนี้เกิดความชะงักงันในการแก้ปัญหา เนื่องจากมีการปรับโครงสร้างของหน่วยงานป่าไม้ ทำให้เกิดปัญหาในด้านบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ และการแบ่งเจ้าหน้าที่ออกเป็นสองกระทรวงนี้ทำให้เกิดความสับสนในการปฏิบัติงาน ส่งผลทำให้เกิดความล่าช้าในการแก้ปัญหาตามมาด้วย

(2) ส่วนในด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ กรมชลประทานมีแนวคิด ว่าหน้าที่ของกรมชลประทานคือ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในความรับผิดชอบให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นในการจัดการและการแก้ปัญหาทรัพยากรน้ำขาดแคลน ก็คือพยายามชะลอและกักเก็บน้ำไว้เพื่อให้สามารถใช้ได้พอเพียงตลอดทั้งปี ส่วนเรื่องการจัดการต้นน้ำหรือป่าต้นน้ำนั้น เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานป่าไม้ ดังนั้นในการสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำจากลำน้ำแม่แดง ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างในโครงการเขื่อนกัก หรือเป็นแนวทางเลือกในการผันน้ำในโครงการเพิ่มปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธาราก็ตาม ล้วนแต่เป็นหนทางในการแก้ปัญหาปริมาณน้ำแม่แดงที่ลดน้อยลงทั้งสิ้น

สำหรับปัญหาการบุกรุกที่ดินราชพัสดุในความดูแลของกรมชลประทานในพื้นที่ห้วยงานโครงการเขื่อนกัก บ้านแม่ตะมานนั้น สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการขัดแย้งในผลประโยชน์และการเมืองภายในพื้นที่ อีกส่วนหนึ่งนั้นเกิดจากความไม่ชัดเจนและความขัดแย้งในนโยบายรัฐ กรมชลประทานไม่สามารถอนุมัติให้ใช้เพื่อดำเนินกิจการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้ เนื่องจากผิดไปจากระเบียบ หลักเกณฑ์และวัตถุประสงค์การใช้ที่ราชพัสดุ ตามที่ได้ระบุไว้ในกฎกระทรวง ขณะเดียวกันทางหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ก็ได้แย้งมาว่าหากไม่อนุมัติก็เป็น การขัดต่อนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ ดังนั้นจนถึงขณะนี้จึงยังไม่สามารถแก้ไข ปัญหาให้ลุล่วงไปได้

สรุปได้ว่า หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่หลาย ๆ หน่วยงานนั้น มีแนวคิดว่าการจัดการทรัพยากรเป็นสิทธิโดยรัฐเป็นหลัก เป็นการแก้ไขปัญหาจากบนลงล่างและเป็นการจัดการทรัพยากรแบบแยกส่วน ไม่มีการบูรณาการและประสานงานกัน ในการดำเนินการจัดการและการแก้ทรัพยากร ทำให้ปัญหาหลาย ๆ ด้านยังไม่สามารถแก้ไขได้ สำเร็จลุล่วง และบางครั้งยังเป็นการเพิ่มปัญหาในพื้นที่อีกด้วย

ตาราง 5.2 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่าไม้) ในบ้านแม่ตะมาน

ระดับของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	กลุ่มตัวอย่าง	ลักษณะ/ บทบาท	ประโยชน์/ ผลกระทบ	วิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	ผลจากการจัดการปัญหา	มุมมองเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ	
1.ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในชุมชน	ผู้ก่อปัญหา	ผู้ประกอบการท่องเที่ยวปางช้าง	1. บริษัทเอกชน 2. รายได้/ ผลกำไรของบริษัท	1. ต้องการการอุดหนุนของธุรกิจ 2. ทำให้ผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง 3. ทรัพยากรน้ำน้อยลงมีผลกระทบต่อธุรกิจการท่องเที่ยว	1. การประนีประนอมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ 2. ลงทุนในด้านการดูแลเส้นทางน้ำที่ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว	แก้ปัญหาเฉพาะหน้า และจะส่งผลทำให้เกิดการเพิ่มปัญหาอื่น ในพื้นที่	1. ต้นทุนราคาถูกในการทำธุรกิจ 2. เป็นทรัพยากรเปิดเสรี (Open Access) 3. เห็นทรัพยากรเป็นสินค้า-มีมูลค่า
	ชาวบ้านที่มีรายได้มาจากการส่งอาหารช้าง	1. คนในชุมชน 2. การยกระดับคุณภาพ ชีวิต	1. มีอาชีพและรายได้ 2. ต้องการที่ดินเพื่อใช้ในการปลูกหญ้าอาหารช้าง	หาพื้นที่ที่สามารถนำช้างเข้าไปปล่อยได้	เพิ่มปัญหาในพื้นที่	เป็นทรัพยากรเปิดเสรี (Open Access)	
	ชาวเขาเผ่าลีซอ	1. คนนอกพื้นที่ 2. ความมั่นคงในชีวิต	1. มีอาชีพและรายได้ 2. ต้องการที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย	จัดซื้อที่ดินทำ การเกษตรเป็นของตัวเอง	เพิ่มปัญหาในพื้นที่	1. เป็นแหล่งในการดำรงชีพ 2. เป็นทรัพยากรเปิดเสรี (Open Access)	

ตาราง 5.2 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่าไม้) ในบ้านแม่ตะมาน

ระดับของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	กลุ่มตัวอย่าง	ลักษณะ/ บทบาท	ประโยชน์/ ผลกระทบ	วิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	ผลจากการจัดการปัญหา	มุมมองเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ	
1.ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในชุมชน	2) ผู้มีส่วนก่อปัญหาและได้รับผลกระทบ	ผู้นำชุมชนที่มีรายได้มาจากการท่องเที่ยว	1. คนในชุมชน 2. การยกระดับคุณภาพชีวิต	1. มีอาชีพและรายได้ 2. มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง 3. ทรัพยากรน้ำน้อยลงมีผลกระทบต่อ การท่องเที่ยว	ออกกฎระเบียบ- ข้อบังคับของชุมชน / การประณีประนอม	แก้ปัญหาเฉพาะ ส่วน ไม่สามารถแก้ปัญหาองค์รวมได้	1. เป็นแหล่งที่มาของ อาชีพ-รายได้ และเป็น ทรัพยากรส่วนรวม 2. มีทั้งคุณค่าและมูลค่า
	ผู้ประกอบการการท่องเที่ยวที่เป็นคนในพื้นที่	1. คนในชุมชน 2. รายได้/ผลกำไร	1. การอยู่รอดของธุรกิจ 2. ผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง 3. ทรัพยากรน้ำน้อยลง 4. ปัญหาเรื่องสิทธิในพื้นที่ประกอบการ	ออกกฎระเบียบ- ข้อบังคับของชุมชน/ กฎหมาย	แก้ปัญหาเฉพาะตัวบุคคล	1. ต้นทุนที่ทดแทนไม่ได้ในการทำธุรกิจ 2. มีคุณค่า	
	ชาวบ้านที่มีรายได้มาจากการท่องเที่ยว	1. คนในชุมชน 2. การยกระดับคุณภาพชีวิต	1. อาชีพและรายได้ 2. ผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง 3. ทรัพยากรน้ำน้อยลง	ออกกฎระเบียบ- ข้อบังคับของชุมชน / การประณีประนอม	ไม่มีเอกภาพและมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการแก้ปัญหา/ไม่สามารถแก้ปัญหาระยะยาวได้	1. เป็นแหล่งที่มาของ อาชีพ-รายได้ และเป็น ทรัพยากรส่วนรวม 2. มีทั้งคุณค่าและมูลค่า	

ตาราง 5.2 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่าไม้) ในบ้านแม่ตะมาน

ระดับของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง		กลุ่มตัวอย่าง	ลักษณะ/ บทบาท	ประโยชน์/ ผลกระทบ	วิธีการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ	ผลจากการจัดการปัญหา	มุมมองเกี่ยวกับ ทรัพยากรธรรมชาติ
1.ผู้มีส่วน เกี่ยวข้อง ภายใน ชุมชน	ผู้มีส่วน ก่อน ปัญหาและ ได้รับ ผลกระทบ	ผู้นำที่ประกอบ อาชีพค้าขาย (ผู้ใหญ่บ้าน)	1. คนในชุมชน 2. การยกระดับ คุณภาพ ชีวิต	1. รายได้ 2. ผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง 3. ทรัพยากรน้ำน้อยลง	ออกกฎหมาย /ระเบียบ ปฏิบัติ-อำนาจหน้าที่/ กฎระเบียบ-ข้อบังคับ ของชุมชน	ไม่มีเอกภาพอย่างแท้จริง ในการแก้ปัญหา/ไม่ สามารถแก้ปัญหาระยะ ยาวได้	1. เป็นทรัพยากรส่วนรวม 2. มีคุณค่า
		ชาวบ้านที่ ประกอบอาชีพ ค้าขาย	1. คนในชุมชน 2. การยกระดับ คุณภาพ ชีวิต	1. รายได้ 2. ผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง	ออกกฎระเบียบ / ข้อบังคับของชุมชน	ไม่มีเอกภาพและมีส่วน ร่วมอย่างแท้จริงในการ แก้ปัญหา/ไม่สามารถ แก้ปัญหาระยะยาวได้	1. เป็นทรัพยากรส่วนรวม 2. มีคุณค่า
		ผู้รู้/ผู้อาวุโส / ผู้นำของหมู่บ้าน ที่ประกอบ อาชีพการเกษตร	1. คนในชุมชน 2. การยกระดับ คุณภาพ ชีวิต	1. ครองชีพ 2. ผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง 3. ทรัพยากรน้ำน้อยลง	ออกกฎระเบียบ- ข้อบังคับของชุมชน	ไม่มีเอกภาพอย่างแท้จริง ในการแก้ปัญหา/ไม่ สามารถแก้ปัญหาระยะ ยาวได้	1. เป็นทรัพยากรส่วนรวม 2. เป็นสิ่งจำเป็นในวิถีชีวิต 3. มีคุณค่า
		ชาวบ้านที่ ประกอบอาชีพ การเกษตร	1. คนในชุมชน 2. การยกระดับ คุณภาพ ชีวิต	1. ครองชีพ 2. ผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากช้าง 3. ทรัพยากรน้ำน้อยลง	ออกกฎระเบียบ- ข้อบังคับของชุมชน	ไม่มีเอกภาพและมีส่วน ร่วมอย่างแท้จริงในการ แก้ปัญหา/ไม่สามารถ แก้ปัญหาระยะยาวได้	1. เป็นทรัพยากรส่วนรวม 2. เป็นสิ่งจำเป็นในวิถีชีวิต 3. มีคุณค่า

ตาราง 5.2 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่าไม้) ในบ้านแม่ตะมาน

ระดับของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	กลุ่มตัวอย่าง	ลักษณะ/ บทบาท	ประโยชน์/ ผลกระทบ	วิธีการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ	ผลจากการจัดการปัญหา	มุมมองเกี่ยวกับ ทรัพยากรธรรมชาติ	
2.ผู้มีส่วน เกี่ยวข้อง ภายนอก ชุมชน	1) ผู้เพิ่ม ปัญหาโดยไม่รู้ตัว	ปลัดอบต.	1. หน่วยงานภาครัฐใน ท้องถิ่น 2. ตอบสนองนโยบาย ภาครัฐ	1. ผลงานในการแก้ไขปัญหา 2. ความขัดแย้งในด้าน ทรัพยากรที่ดิน 3. ทรัพยากรน้ำน้อยลง	ออกกฎหมาย / ระเบียบปฏิบัติ/ อำนาจ-หน้าที่	มองไม่เห็นตัวปัญหาที่ แท้จริง/ เป็นการแก้ปัญหาที่ ปลายเหตุ ไม่สามารถ แก้ปัญหาองค์รวมได้	เป็นสิทธิและหน้าที่ ของรัฐในการจัดการ
	2) ดูแลและ แก้ปัญหา	นายอำเภอ	1. หน่วยงานภาครัฐ ฝ่ายปกครองส่วน ท้องถิ่น 2. ตอบสนองนโยบาย ภาครัฐ	1. ผลงานในการแก้ไขปัญหา การบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตร ในเขตป่า 2. ความขัดแย้งในด้าน ทรัพยากรที่ดิน	ใช้กฎหมาย/ระเบียบ ปฏิบัติ/อำนาจ-หน้าที่	เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะส่วน ไม่มีการบูรณาการ ไม่ สามารถแก้ปัญหาองค์รวมได้	เป็นทรัพยากร ส่วนรวมของชุมชน
	3) ผู้ส่งเสริม สนับสนุน	เจ้าหน้าทีป่าไม้	1. หน่วยงานภาครัฐ 2. ตอบสนองนโยบาย ภาครัฐ	ผลงานในการแก้ไขปัญหา การบุกรุกพื้นที่ป่า	ใช้กฎหมาย/ระเบียบ ปฏิบัติ/อำนาจ-หน้าที่	เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ไม่สามารถแก้ปัญหาองค์รวม ได้/ เป็นการเพิ่มปัญหาใน พื้นที่	เป็นสิทธิและหน้าที่ ของรัฐในการจัดการ
	ผู้ที่ช่วยเพิ่ม ปัญหา	กรมชลประทาน	1. หน่วยงานภาครัฐ 2. ตอบสนองนโยบาย ภาครัฐ	1. ผลงานในการแก้ไขปัญหา ทรัพยากรน้ำน้อยลง 2. การบุกรุกพื้นที่ราชพัสดุ	กฎหมาย/ระเบียบ ปฏิบัติ/อำนาจ-หน้าที่	เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ไม่สามารถแก้ปัญหาองค์รวม ได้/ เป็นการเพิ่มปัญหาใน พื้นที่	เป็นสิทธิและหน้าที่ ของรัฐในการจัดการ

บทที่ 6

การท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินนั้น ต้องมีการศึกษาบริบทของชุมชน ซึ่งได้แก่ ลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจสังคม ดังที่ได้เสนอในบทที่ 4 ร่วมกับการศึกษาประวัติการใช้ที่ดินในอดีตของคนในชุมชน และสถานการณ์การใช้ที่ดินในปัจจุบัน เพื่อให้สามารถมองเห็นพลวัตรของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

6.1 พัฒนาการใช้ทรัพยากรที่ดินในชุมชน

ผลการสำรวจการใช้ที่ดินและการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเชิงลึก (In-depth Interview) โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้รู้/ ผู้อาวุโส และหัวหน้ากลุ่มเกษตรกร สามารถแบ่งพัฒนาการของการใช้ที่ดินออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

6.1.1 การเกษตรแบบกึ่งยังชีพกึ่งพาณิชย์ (ก่อน พ.ศ. 2517- 2526)

การเกษตรกรรมกึ่งยังชีพกึ่งพาณิชย์ สามารถแบ่งออกได้อีกเป็น 3 ช่วงเวลาโดยใช้การเพาะปลูกและการขยายตัวของพืชไร่เศรษฐกิจเป็นหลัก ได้แก่ ก่อนปีพ.ศ. 2517 ระหว่าง พ.ศ. 2517-2520 และระหว่าง พ.ศ.2521-2526

ก่อนปีพ.ศ. 2517 บริเวณพื้นที่ดอนและที่สูงในบ้านแม่ตะมานในอดีต มีสภาพเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง อุดมไปด้วยไม้สัก ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าในการเก็บของป่า ล่าสัตว์ และตัดไม้ที่มีขนาดใหญ่ขาย การใช้ที่ดินของชาวบ้านในช่วงนี้จะเป็นการใช้เพาะปลูกเพื่อการยังชีพเป็นหลัก เราสามารถแบ่งพื้นที่เป็นเขต (Zone) ตามลักษณะภูมิประเทศของการใช้ที่ดิน คือ พื้นที่ราบติดริมน้ำ พื้นที่ดอนรับน้ำฝน และพื้นที่สูงในเขตป่าไม้ โดยพื้นที่แรกที่ถูกนำมาใช้คือ พื้นที่ราบลุ่มของลำห้วยแม่ตะมาน ตั้งแต่บริเวณฝายลูกที่ 2 ฝายทุ่งโป่ง จนถึงบริเวณปลายลำน้ำแม่ตะมานมาบรรจบกับลำน้ำแม่แดง (Outlet) บริเวณนี้ใช้ในการทำนาค้าปลูกข้าวเหนียวเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน สลับกับปลูกยาสูบไว้ใช้ในการบริโภคและขายให้กับโรงบ่มในพื้นที่ ส่วนพื้นที่ที่ใช้ตั้งบ้านเรือนจะอยู่บริเวณล้อมรอบพื้นที่นา ทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของลำน้ำแม่ตะมาน แต่ส่วนใหญ่อยู่บริเวณฝั่งขวา

พื้นที่เขตที่สองเป็นที่ดอนบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านใช้ปลูกพืชไร่ในฤดูฝนเพื่อยังชีพ ได้แก่ ข้าวไร่ และยาสูบ ส่วนในพื้นที่เขตที่สาม เป็นเขตที่ไม่ได้ถูกรบกวนมากนัก ในบริเวณนี้เป็นที่ลาดชันและสูงขึ้นไปอีกปลูกกล้วยน้ำว้าและเมี่ยง (ชา) ในพื้นที่ป่าไม้ในรูปของวนเกษตร แต่ก็ยังเลือกปลูกในบริเวณหุบเขาใกล้กับสายน้ำย่อย ๆ ในพื้นที่ เช่น ห้วยอุมลอง ห้วยประ ห้วยน้ำหยาด เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ (เช่น สัตว์ป่าขนาดเล็ก ผัก ผลไม้ที่ขึ้นตามธรรมชาติ และสมุนไพร เป็นต้น) ไม่ใช้ในการก่อสร้าง เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือนและใช้ใน โรงบ่มยาสูบ อีกทั้งขณะนั้นพื้นที่ป่าในบริเวณนี้ได้มีนายทุนภายนอกมารับสัมปทานทำไม้สัก และชาวบ้านเป็นแรงงานรับจ้างตัดไม้ด้วย

ระหว่าง พ.ศ.2517-2520 ได้มีการปลูกข้าวโพดและถั่วเหลืองโดยการส่งเสริมและแนะนำของบัณฑิตอาสาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้มีการปรับปรุงระบบการใช้น้ำในพื้นที่ โดยโครงการพระราชดำริเข้ามาก่อสร้างฝายน้ำล้นกึ่งถาวรกั้นลำน้ำแม่ตะมานจากเดิม 10 ลูก ให้เหลือเพียง 8 ลูก ฝายลูกที่ 1 และ 2 อยู่ในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน ชาวบ้านจึงสามารถปลูกข้าวโพด ถั่วเหลือง ข้าวเหนียว และยาสูบในพื้นที่ดังกล่าว ส่วนในเขตที่สองก็มีการนำข้าวโพดและถั่วเหลืองไปปลูกแทนยาสูบ แต่การเข้ามาของพืชไร่เศรษฐกิจที่ใช้น้ำน้อยนี้ ได้ทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานได้ขยายพื้นที่เพาะปลูกในเขตที่สองและเขตที่สามซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่ค่อนข้างโปร่งจากการตัดไม้ และเป็นที่ลาดชัน แต่เนื่องจากดินในบริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นชุดดินที่ 62 มีหินปนในเนื้อดินมาก มีอัตราการพังทลายสูง และเมื่อมีการเปิดพื้นที่ก็จะทำให้วัชพืชบริเวณนี้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ซึ่งจะไปแย่งธาตุอาหารกับพืชที่ปลูก ทำให้ผลผลิตที่ได้ต่ำ ชาวบ้านจึงมีการย้ายพื้นที่เพาะปลูกไปเรื่อย ๆ กลายเป็นการทำไร่เลื่อนลอย

ในปีพ.ศ.2518 ได้มีโครงการก่อสร้างเขื่อนกักเก็บของกรมชลประทานเพื่อกั้นลำน้ำแม่แตงบริเวณพื้นที่รอยต่อระหว่างบ้านเมืองกักและบ้านแม่ตะมาน จึงได้มีการเวนคืนที่ดินฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่ตะมานจากชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นพื้นที่หางานของโครงการ ชาวบ้านบางส่วนที่อยู่ในพื้นที่จึงได้ย้ายมาตั้งบ้านเรือนในบริเวณพื้นที่ดอนในฝั่งขวาของลำน้ำแม่ตะมาน ซึ่งก็คือบริเวณฝั่งขวาของถนนแม่ตะมาน-ผาปูนนั่นเอง

ระหว่าง พ.ศ.2521-2526 ชาวบ้านได้เลิกปลูกยาสูบเนื่องจากราคาตกต่ำถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา และมีการปิดโรงบ่มยาสูบไป ชาวบ้านจึงหันไปปลูกเฉพาะข้าวโพดและถั่วเหลือง

6.1.2 การเกษตรแบบพันธะสัญญาและการท่องเที่ยว (พ.ศ. 2527-2534)

ช่วงนี้อาจแบ่งย่อยลงไปอีก โดยใช้การเข้ามาของเกษตรแบบพันธะสัญญาและการใช้ที่ดินในรูปแบบอื่นนอกจากการเกษตรเป็นเกณฑ์ ช่วงนี้ได้แก่ ระหว่างพ.ศ.2527-2528 ระหว่างพ.ศ. 2529-2530 และระหว่างพ.ศ.2531-2534 ดังนี้

ระหว่างพ.ศ.2527-2528 การใช้ที่ดินในการเกษตรได้เปลี่ยนจากระบบกึ่งยังชีพ กึ่งพาณิชย์ มาเป็นการเกษตรแบบพันธะสัญญา (Contract Farming) เนื่องจากได้มีการตั้งบริษัท ผลิตหญ้าหวานเพื่อส่งออกไปขายที่ประเทศญี่ปุ่น ในตัวอำเภอแม่แตง ซึ่งทางบริษัทได้มาส่งเสริม ให้เกษตรกรอำเภอแม่แตงทำการเพาะปลูกและทำสัญญารับซื้อหญ้าหวานแห่งในราคา กิโลกรัมละ 25 บาท หญ้าหวานจัดเป็นพืชสมุนไพรที่ต้องการน้ำมากดังนั้นชาวบ้านจึงแบ่งปลูกในบริเวณพื้นที่ นา และพื้นที่ราบลุ่มตลิ่งน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ในเขตแรก หญ้าหวานมีอายุการเก็บเกี่ยวหลายปี (Perennials Herb) และสามารถเก็บเกี่ยวได้ตลอดทั้งปี ราคาผลผลิตต่อพื้นที่ค่อนข้างสูง ดังนั้นจึง สามารถใช้พื้นที่เพาะปลูกน้อยแต่ได้ผลตอบแทนคุ้มค่า ขณะเดียวกันการปลูกหญ้าหวานต้องใช้ เวลาและแรงงานในการเอาใจใส่ดูแลอย่างสม่ำเสมอ และใช้ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เช่น ปุ๋ยเคมี ในปริมาณที่ค่อนข้างต่ำ ทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานหันมาปลูกหญ้าหวานเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันในพื้นที่เขตที่สองซึ่งเป็นพื้นที่ดอนรับน้ำฝนไม่สามารถปลูกหญ้าหวานได้ ชาวบ้านจึง ยังคงปลูกข้าวโพดและถั่วเหลือง ส่วนใหญ่จะเป็นข้าวโพดเนื่องจากไม่ต้องดูแลมากและ มีความสามารถในการคงทนสูง (Competitive) สามารถสู้กับวัชพืชที่ขึ้นมาได้ ข้อจำกัดในด้าน กายภาพและความเคยชินของชาวบ้าน ทำให้ปลูกแบบไร่เลื่อนลอยเช่นเดิม

ระหว่างพ.ศ.2529-2530 การเพาะปลูกหญ้าหวานทำให้มีรายได้ค่อนข้างสูง แต่ใช้ แรงงานมากดังนั้นจึงมีการจ้างแรงงานในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินก็เช่าพื้นที่ ของคนอื่น เพื่อทำการเพาะปลูกหญ้าหวาน ทำให้ชาวบ้านบางส่วนจึงไม่ต้องไปบุกเบิกทำกิน บนพื้นที่เขตที่สอง และเขตที่สามซึ่งเป็นที่ดินดอนและที่ลาดชัน เพื่อปลูกพืชไร่เศรษฐกิจอย่างข้าวโพด ประกอบกับในการเพาะปลูกข้าวโพดนั้นต้องใช้พื้นที่ทำการเพาะปลูกมาก ผลผลิตที่ได้จึงจะคุ้มกับ การลงทุน แต่พื้นที่ที่เหมาะสมในบ้านแม่ตะมานมีจำกัด ทำให้ได้ผลผลิตน้อยและราคาผลผลิต ตกต่ำ จึงมีการเลิกปลูกข้าวโพด และนำไม้ผลอื่น ๆ เช่น ลำไย ลิ้นจี่ เข้ามาปลูกในเขตที่สองและเขต ที่สามแทน รวมทั้งได้ขยายพื้นที่ในการปลูกกล้วยในบริเวณที่ลาดชันในหุบเขาด้วย

ระหว่างพ.ศ.2531-2534 มีการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยการบุกเบิกของบริษัทปางช้างแม่สา ซึ่งติดต่อซื้อที่ดินที่ใช้ในการเกษตรปลูกได้เฉพาะไม้ผล (ลำไย) เท่านั้น ในบริเวณริมลำน้ำแม่แตง ซึ่งนายหน้าที่มาติดต่อได้แจ้งให้กับชาวบ้านทราบว่ามาซื้อที่เพื่อใช้ปลูกดอกไม้ และรับปากว่า เมื่อขายที่ดินให้แล้วจะรับเข้าทำงาน ชาวบ้านจึงขายที่ดินไปในราคาสูงสุดในขณะนั้น คือ ประมาณ 25,000 บาทต่อไร่ และบริษัทปางช้างแม่สาก็ได้ทำการปรับพื้นที่ก่อสร้างเป็นปางช้างในชื่อท่าแพ แม่ตะมาน

ต่อมาในพ.ศ.2532-2533 มีนายทุนนักการเมืองนอกพื้นที่เข้ามาติดต่อซื้อที่ดินทำนา บริเวณสองฝั่งริมลำน้ำแม่ตะมานที่ไหลลงลำน้ำแม่แตง (Outlet) ในราคาไร่ละ 100,000 บาท

จากชาวบ้านทั้งหมด 5 ราย เพื่อใช้ในการปลูกไม้สัก หลังจากนั้นก็เริ่มมีนายทุนคนอื่น ๆ เข้ามา
กว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรในบริเวณพื้นที่เขตที่สามที่เคยใช้ปลูกเมียง (ชา) เป็นพื้นที่ สค. 1 อยู่ใน
เขตป่า จากนั้นราคาที่ดินเริ่มขยับขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ใน
บริเวณพื้นที่เขตที่สองและเขตที่สาม โดยเฉพาะพื้นที่ที่ติดถนน และลำน้ำก็ถูกกว้านซื้อในราคา
ไร่ละ 20,000 บาท พื้นที่เหล่านี้บางแห่งได้ถูกนำไปปลูกไม้สักทิ้งไว้

ส่วนการใช้พื้นที่ทางการเกษตรอื่น ๆ ของชาวบ้านยังเหมือนเดิม คือในเขตแรกพื้นที่ราบ
ติดลำน้ำยังใช้ในการทำนาปลูกข้าวไว้บริโภค ปลูกถั่วเหลืองในฤดูแล้ง และปลูกหญ้าหวานเพื่อ
ส่งให้กับบริษัท ในเขตที่สองและสามใช้ในการปลูกไม้ผลสวนผสมคือ ลำไย ลิ้นจี่ กล้วย เป็นต้น

6.1.3 การท่องเที่ยวและขายที่ดินในปัจจุบัน (พ.ศ. 2535-2547)

ช่วงนี้อาจแบ่งย่อยลงไปอีกเป็น 2 ช่วงเวลา โดยใช้การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเกษตร
และการใช้ที่ดินในรูปแบบอื่นเป็นเกณฑ์ ช่วงเวลาเหล่านี้ได้แก่ ระหว่างพ.ศ.2535-2538 และ
ระหว่างพ.ศ.2539-2547 ดังนี้

ระหว่างพ.ศ.2535-2538 บริษัทรับซื้อหญ้าหวานได้เปิดตัวเมื่อพ.ศ.2535 ขณะเดียวกัน
ตลาดอสังหาริมทรัพย์ โดยเฉพาะการซื้อขายที่ดินกลับขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประกอบกับ
การท่องเที่ยวเริ่มเป็นที่รู้จัก ราคาที่ดินในบ้านแม่ตะมานได้เพิ่มสูงขึ้น ชาวบ้านทยอยขายที่
โดยเฉพาะในปีพ.ศ. 2537 ได้มีการขายที่ดินอย่างมากให้กับนายทุนข้างนอก โดยทั่วไปซื้อไว้เพื่อ
เก็งกำไร รวมเป็นที่ดินแปลงใหญ่ในบริเวณพื้นที่นำฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่ตะมานทั้งหมดประมาณ
100 กว่าไร่ ในราคาไร่ละ 100,000 กว่าบาท ซึ่งเป็นพื้นที่ติดกับที่ดินราชพัสดุในความดูแลของ
กรมชลประทาน ต่อมาที่ดินบริเวณนั้นได้นำไปขายต่อให้กับบริษัทอุทยานล้านนาเพื่อพัฒนาและ
จัดสรรที่ดินต่อไป นอกจากนี้ที่ดินในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านทุ่งละคร ก็ถูกกว้านซื้อด้วย

ในพ.ศ.2538 การท่องเที่ยวในพื้นที่มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น บริษัทนำเที่ยวห้างหุ้นส่วน
จำกัดพญาช้างได้เข้ามาซื้อที่ดินที่ใช้ในการเกษตรติดริมน้ำแม่แดงจำนวน 4 ไร่ ในราคาไร่ละ
250,000 บาท เพื่อตั้งเป็นปางช้างแม่แดง หลังจากมีการซื้อขายได้ประมาณ 1 เดือน ก็ได้ยื่นเรื่องขอ
เปลี่ยนเอกสารสิทธิจาก นส.3 ก เป็นโฉนดที่ดิน รวมทั้งที่ดินของชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงด้วย

ระหว่างพ.ศ.2539-2547 ในพ.ศ.2539 ได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมในหมู่บ้าน
เปลี่ยนจากถนนดินอัดแน่นเป็นถนนลาดยาง ราคาที่ดินก็เพิ่มสูงขึ้นอีกอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะที่ดิน
บริเวณถนนและลำน้ำแม่แดงของบ้านแม่ตะมาน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีทำเลเหมาะสมสำหรับใช้ใน
กิจกรรมการท่องเที่ยว ราคาตามบัญชีประเมินทุนทรัพย์ของสำนักงานที่ดิน (พ.ศ.2539-2542) ได้ขึ้น
ไปถึงไร่ละ 300,000 บาท ในขณะที่ราคาซื้อขายจริง จากปางช้างแม่แดงได้ซื้อที่ดินจากชาวบ้าน
เพิ่มเติม ตกอยู่ในราคาไร่ละ 850,000 บาท

ในพ.ศ.2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างรุนแรง ตลาดอสังหาริมทรัพย์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดภาวะฟองสบู่ ที่ดินของบริษัทอุทยาน ล้านนาจึงถูกเปลี่ยนมือไปเป็นของบริษัทในเครือ โรงแรมเชอร์ลาตัน เพื่อจัดสร้างโรงแรมกึ่งรีสอร์ท ในพื้นที่ และในปีพ.ศ.2545 ราคาที่ดินก็ได้เพิ่มสูงขึ้นเป็นไร่ละ 400,000 บาท ในพื้นที่สวนพื้นที่ราบ ราคา 600,000 บาทต่อไร่ ในพื้นที่นาติดริมน้ำแม่ตะมานและถนนสายสบถ้าย-แม่ตะมาน และเพิ่มเป็นไร่ละ 1,000,000 บาท ในที่ติดกับถนนและบ่อน้ำร้อนของหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นที่ที่มี ทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

นอกจากนี้ในพื้นที่อื่น ๆ ในเขตที่สองและที่สาม อยู่ในเขตป่าสงวนป่าแม่แตง มีการ ซื้อขายเพื่อจัดสร้างเป็นที่พักอาศัยของนายทุนภายนอกชุมชนในลักษณะบ้านพักตากอากาศเพราะ พื้นที่นี้มีความสวยงามและเหมาะสม แม้พื้นที่ดังกล่าวไม่มีเอกสารสิทธิ์ก็ตาม เช่น บริเวณตอนปลาย ของลำน้ำหยาตที่ไหลลงลำน้ำแม่แตง (Outlet) ราคาได้เพิ่มสูงขึ้นเป็นหลักแสนต่อไร่ เช่นกัน

เนื่องจากพื้นที่ราบลุ่มติดลำน้ำเหลือน้อย ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเลิกทำนา และอาชีพ ทำการเกษตร โดยหันไปรับจ้างในธุรกิจการท่องเที่ยว แม้จะมีขนาดที่ดินไม่มากนักแต่ชาวบ้านที่ บางส่วน ก็ได้ทำสวนผลไม้ผสมทั้งในพื้นที่ราบและที่ดอน ปลูกลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง กัลย โดยขยาย พื้นที่ในการปลูกกล้วยเพื่อขายให้ปางช้าง มากกว่าลิ้นจี่ และลำไย ที่มีราคาต่ำกว่า นอกจากนี้ มีการปลูกหญ้าอาหารสัตว์ (หญ้าเนเปียร์) ในโซนที่สอง ทางฝั่งห้วยอุมลอง (ฝั่งซ้ายลำน้ำแม่แตง) และปลูกแซมในพื้นที่สวนไม้ผลผสมในเขตที่สาม (พื้นที่ป่าต้นน้ำหยาต) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มในการขยายตัวของการท่องเที่ยว มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น คาดว่า ในอนาคตที่ดินที่เหลือในหมู่บ้านแม่ตะมานและหมู่บ้านใกล้เคียง อาจถูกนำไปขายเพื่อการ ท่องเที่ยวมากขึ้น

6.2 สภาพการใช้ที่ดินในปัจจุบัน แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ

6.2.1 ลักษณะการถือครองที่ดิน และสิทธิในการใช้ที่ดิน

การครอบครองที่ดินในอดีต มีวิธีการครอบครองที่ดินในหมู่บ้านแม่ตะมาน 4 แบบ คือ การจับจองที่ดินโดยอิสระ การรับมรดก การซื้อ และการเช่า ดังนี้

ในระยะแรกเริ่มตั้งถิ่นฐาน ที่ดินในหมู่บ้านได้มาจากการจับจองโดยอิสระของชาวบ้าน กลุ่มแรก ๆ ที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยคนกลุ่มเหล่านี้ส่วนใหญ่จะสามารถบุกเบิกจับจองที่ดิน บริเวณที่ราบติดริมน้ำแม่ตะมาน มีความเหมาะสมสำหรับการทำนามากกว่าพื้นที่อื่น ๆ ส่วนคนที่ ย้ายตามเข้ามาในกลุ่มหลังก็ได้ทำการซื้อหรือเช่าที่ดินเพื่อทำการเกษตร ลักษณะการจ่ายค่าเช่ามีทั้ง เป็นเงินหรือผลผลิต และได้มีการบุกเบิกจับจองที่ดินในพื้นที่ดอนรอบ ๆ หมู่บ้าน รวมทั้งบริเวณ

พื้นที่ที่ติดกับลำน้ำสายย่อยต่าง ๆ ในหมู่บ้านในพื้นที่ทำไร่ ที่มีความเหมาะสมในการทำการเกษตร น้อยกว่าพื้นที่ราบ อย่างไรก็ตามที่ดินกลับยังไม่พอเพียงสำหรับทุกครัวเรือนใช้ในการประกอบ อาชีพเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงชีพ บางครัวเรือนจึงต้องเลือกประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในภาคการเกษตร และนอกภาคการเกษตรแทน

ต่อมาที่ดินเหล่านั้นกลายเป็นมรดกให้แก่ลูกหลานรุ่นหลัง ทำให้ที่ดินแปลงใหญ่ ได้ถูกจัดแบ่งเป็นแปลงเล็ก ๆ ผลผลิตที่ได้จึงไม่พอเพียงสำหรับเลี้ยงครอบครัว ประกอบกับการ ที่มีโครงการของรัฐเข้ามาในพื้นที่ คือ โครงการสร้างเขื่อนกั้นของกรมชลประทาน ก็ได้มีส่วนทำให้เกิดการสูญเสียที่ดินทำกินในการเกษตรที่เหลือน้อยของชาวบ้านแม่ตะมานนี้ ไปให้กับหน่วยงานรัฐ โดยการเวนคืนเพื่อใช้ในการจัดสร้างพื้นที่โครงการ ทำให้ปัญหาในการขาดแคลนที่ดินทำกิน รุนแรงยิ่งขึ้น ชาวบ้านจึงมีการบุกเบิกที่ดินในเขตป่าไม้เพื่อปลูกสวนผลไม้ผสมเพิ่ม

ต่อมาได้มีการซื้อขายที่ดินในหมู่บ้านในราคาสูง ที่ดินส่วนใหญ่ทั้งในพื้นที่ราบและใน ที่ดอนจึงถูกขายให้กับนายทุนภายนอกหมู่บ้านที่มากำว้นซื้อที่ดินทั้งเพื่อการเก็งกำไรและสร้างที่พักอาศัย ที่ดินในการถือครองของชาวบ้านในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่การเกษตร ก็เหลือเฉพาะพื้นที่ดอนซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ ในเขตป่าไม้

เดิมพื้นที่ทั้งหมดบริเวณพื้นที่ราบทำนาและที่อยู่อาศัย มีเอกสารสิทธิศก.1 ต่อมาได้ เปลี่ยนเป็น นส.3 ก ประมาณพ.ศ. 2518 จนกระทั่งพ.ศ.2538 ผู้ประกอบการปางช้างแม่แดง ได้ซื้อ ที่ดินในบ้านแม่ตะมานเพื่อตั้งปางช้าง และได้เปลี่ยนเอกสารสิทธิจาก นส. 3 ก เป็นโฉนดที่ดิน พื้นที่ในหมู่บ้านในส่วนที่อยู่ในการถือครองของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังเป็น นส. 3 ก มาจนถึงปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ที่ดินที่มีเอกสารสิทธิในพื้นที่บ้าน แม่ตะมานนั้นจะเป็นของนายทุนภายนอกถึงร้อยละ 70 เป็นของชาวบ้านประมาณร้อยละ 30 ส่วนที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธินั้นเป็นของนายทุนภายนอกร้อยละ 40 เนื่องจากนายทุนบางคนถ้าไม่มี เอกสารสิทธิก็จะไม่ซื้อที่ดิน ดังนั้นเอกสารสิทธิตามความคิดของชาวบ้านส่วนใหญ่ จึงไม่ได้มี ความสำคัญมากไปกว่าเป็นการเพิ่มมูลค่าหรือ โอกาสในการขายที่ดิน ขณะเดียวกันการออกเอกสาร สิทธิตามกฎหมายก็เป็นส่วนหนึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรที่ดิน เนื่องจากเกิดการ ทับซ้อนระหว่างสิทธิตามกฎหมายและสิทธิตามจารีตประเพณี

ดังนั้นจากการสำรวจการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมานในปัจจุบัน สามารถแบ่งสิทธิการ ถือครองที่ดินออกได้เป็น 3 ส่วน คือ (1) สิทธิในการถือครองของคนในชุมชน มีทั้งเอกสารสิทธิ และไม่มีเอกสารสิทธิ (2) สิทธิในการถือครองของเอกชน (นายทุนภายนอกชุมชน) ซึ่งมีทั้งเอกสาร สิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิ เช่นกัน (3) สิทธิในการถือครองโดยรัฐ

6.2.2 ลักษณะการใช้ที่ดินในกิจกรรมประเภทต่าง ๆ

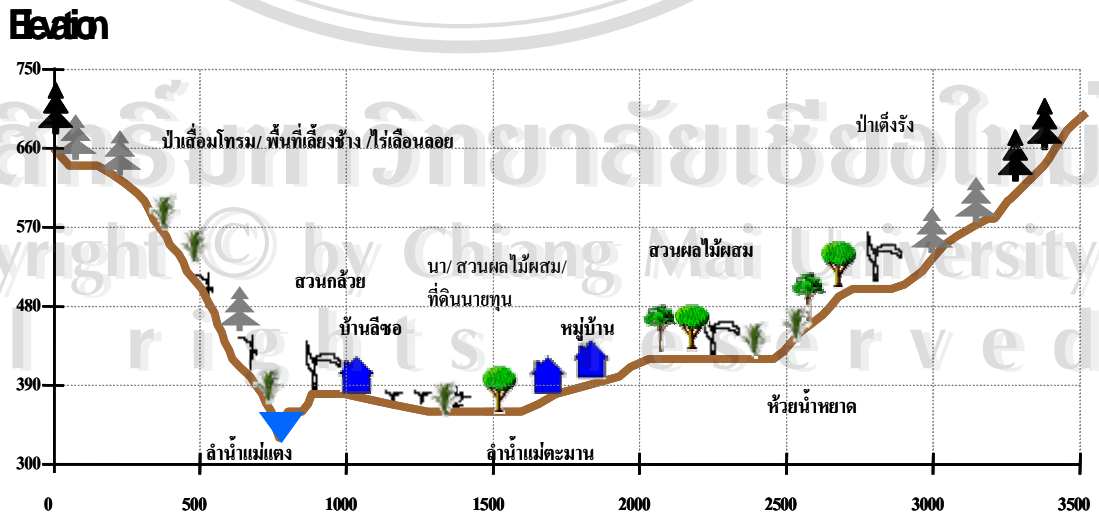
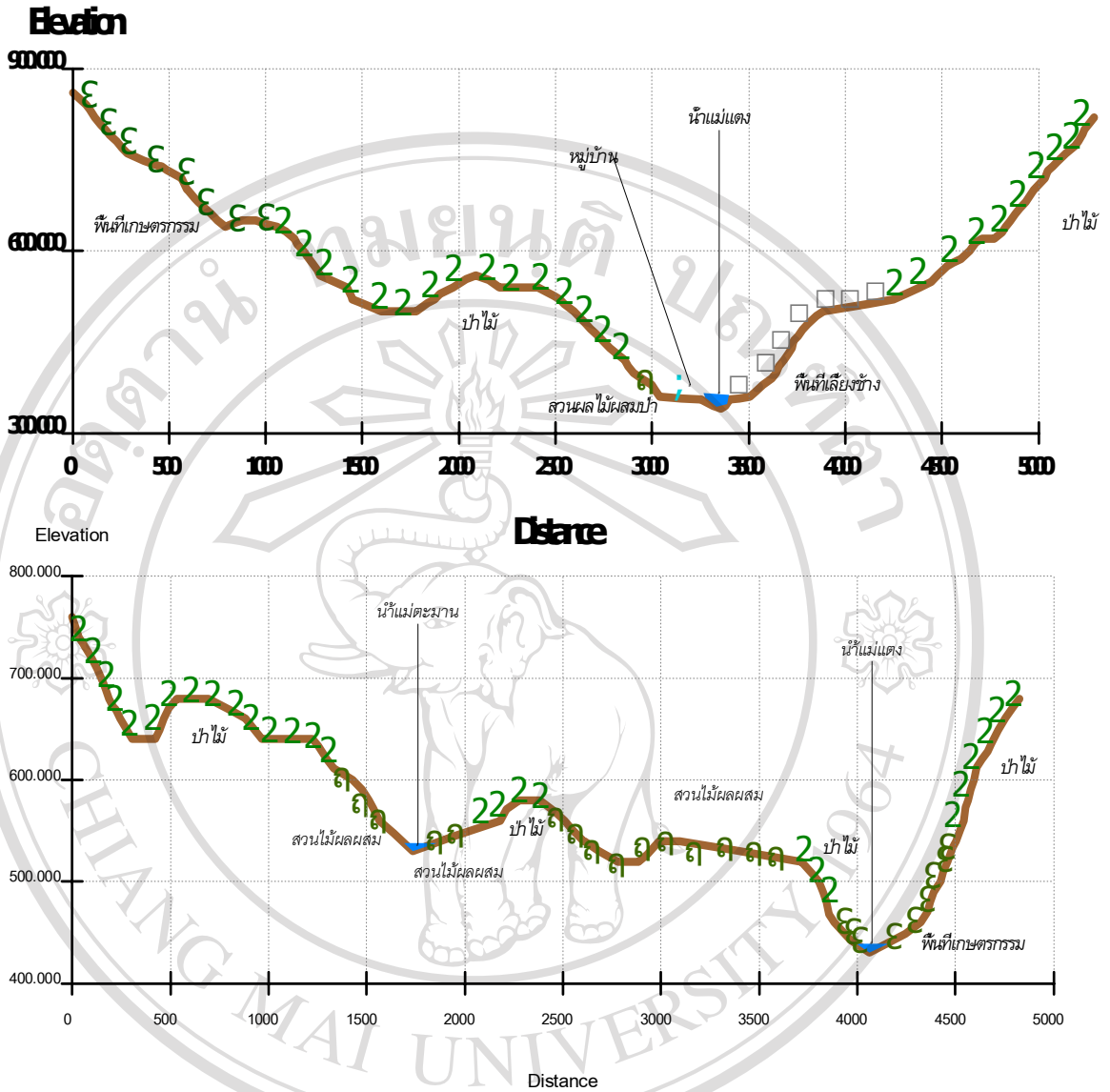
จากการสำรวจที่ดินในพื้นที่บ้านแม่ตะมานและจากการให้สัมภาษณ์ สามารถจัดทำแผน ที่รูปตัดขวาง (Stand Profile) (แผนที่ 6.1 และรูปที่ 6.1) ของการใช้ที่ดินในพื้นที่ รวมไปถึงลักษณะ การใช้ที่ดินและแหล่งน้ำในอดีต (ก่อนปีพ.ศ. 2531) และปัจจุบัน (แผนที่ 6.2 และ 6.4) เมื่อ เปรียบเทียบกับข้อมูลของกรมพัฒนาที่ดินพ.ศ.2537 (แผนที่ 6.3) พบว่าการใช้ที่ดินในเขตบ้าน แม่ตะมานในอดีตและของกรมพัฒนาที่ดินปีพ.ศ.2537 ได้แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ ทำการเกษตร และพื้นที่ป่าไม้ โดยพื้นที่อยู่อาศัยนั้นจะอยู่บริเวณแอ่งที่ราบล้อมรอบลำน้ำแม่ตะมาน ส่วนพื้นที่ทำการเกษตรนั้นได้แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 เป็นพื้นที่นาข้าวและพืชไร่ผสม อยู่ติดกับบริเวณที่อยู่อาศัย คือ แอ่งที่ราบลำน้ำ แม่ตะมาน ส่วนที่ 2 เป็นพื้นที่ไม้ผลผสมพืชไร่ผสม เป็นพื้นที่คอนติดกับส่วนแรกและสภาพ ของดินนั้นเป็นดินชุด 30C เหมาะสำหรับการปลูกพวกไม้ผลผสม ส่วนที่ 3 เป็นพื้นที่ที่ใช้ ในการเพาะปลูกไม้ผลผสม เป็นพื้นที่ในบริเวณที่สูงหรือมีความลาดชันสูง คือ บริเวณเขตพื้นที่ป่า ต้นน้ำหยาต และบริเวณฝั่งขวาของถนนสายแม่ตะมาน-ผาปู่จอม และส่วนสุดท้ายเป็นไร่หมุนเวียน ผสม บริเวณนี้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรของชาวเขาเผ่าม้งและลาหู่จากหมู่บ้านอื่น และส่วนที่ 4 พื้นที่ป่าไม้ ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรัง มีสวนป่าเสื่อมโทรมบริเวณห้วยอุมลอง อยู่ฝั่งซ้ายของลำน้ำ แม่แดง บริเวณนี้คาดว่าจะเป็นที่ทำไร่เลื่อนลอยของชาวบ้านแม่ตะมานแต่เดิม ส่วนพื้นที่ ป่าเบญจพรรณ และป่าเบญจพรรณป่าผลัดใบเสื่อมโทรมนั้นจะอยู่ในส่วนที่เข้าถึงยาก เช่น มีความ ลาดชันสูงหรือห่างจากเส้นทางคมนาคม เป็นต้น

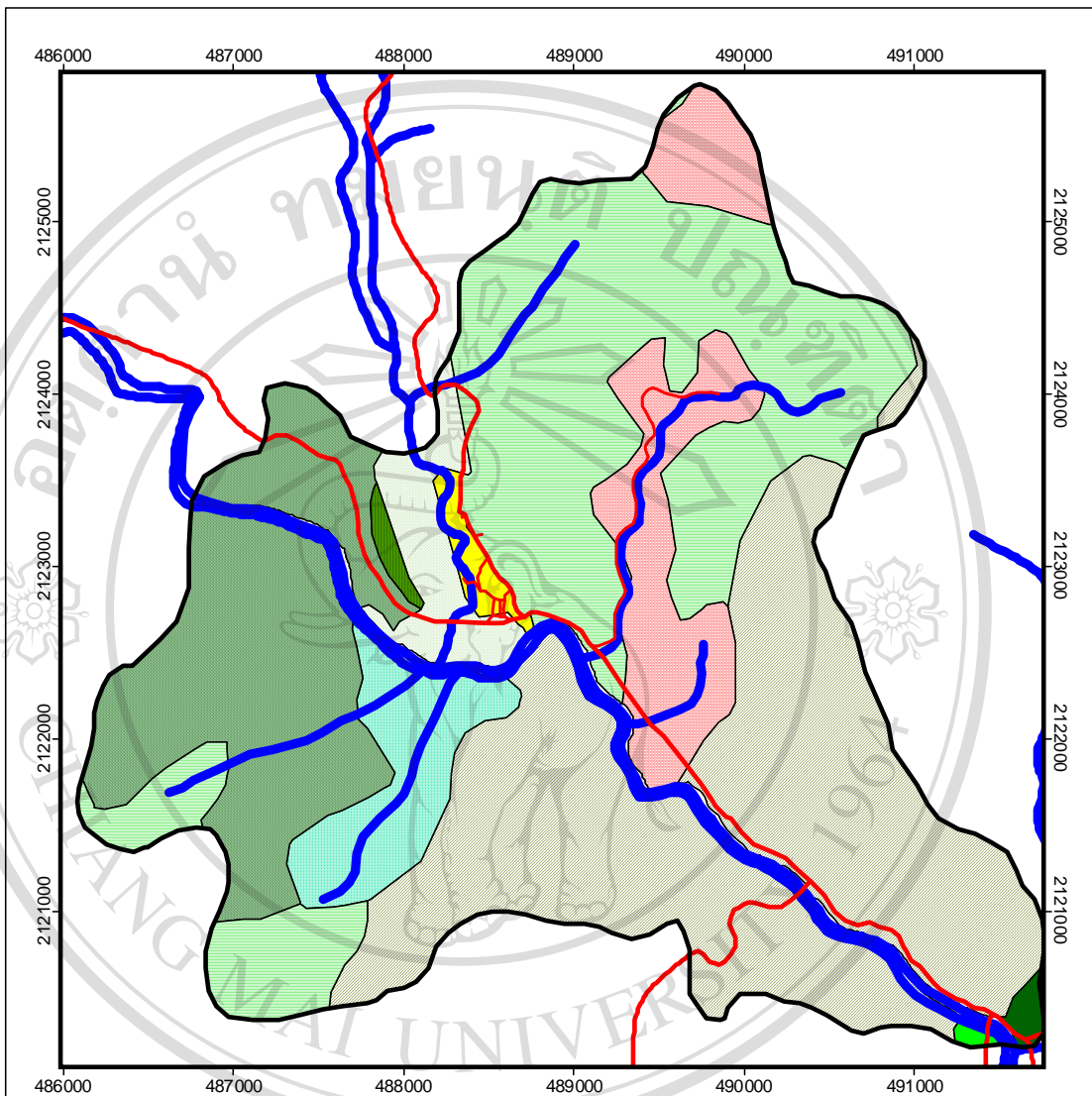
เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลการสำรวจการใช้ที่ดินในปัจจุบัน (พ.ศ.2547) พบว่ารูปแบบ การใช้ที่ดินมี 5 ส่วน ดังนี้ (แผนที่ 6.4)

ส่วนที่ 1 พื้นที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณฝั่งขวาของลำน้ำแม่ตะมานและติดกับ ถนนสายแม่ตะมาน-ผาปู่จอม และมีบางส่วนอยู่ติดกับลำน้ำแม่แดงหรือฝั่งซ้ายของถนนสาย แม่ตะมาน-สบก่าย อยู่ระหว่างปางช้างท่าแพแม่ตะมานและปางช้างแม่แดง

ส่วนที่ 2 พื้นที่เกษตร แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรกพื้นที่นาซึ่งยังเหลือพื้นที่อยู่เพียง เล็กน้อยในบริเวณที่ราบติดกับลำน้ำแม่ตะมาน ใช้ในการปลูกข้าวเหนียวเพื่อบริโภค ส่วนที่สอง ส่วนผลไม้ผสม ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่บริเวณป่าต้นน้ำหยาต ปลูกลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง และกล้วย นอกจากนี้มีพื้นที่ในเขตป่าเหนือพื้นที่ชลประทานติดถนนสายแม่ตะมาน-สบก่าย มีการปลูกกล้วย ในหุบเขา และส่วนที่สามพื้นที่เกษตรกรรมทั่วไป ส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ในการเกษตรแบบ ไม่จำเพาะเจาะจง เช่น ทำไร่เลื่อนลอย ปล่อยทิ้งร้าง นอกจากนั้นพื้นที่ใกล้กับห้วยอุมลองใช้ในการ

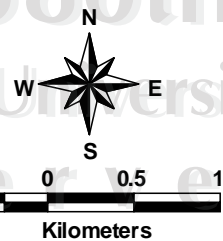
รูป 6.1 ภาพตัดขวางการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมานในปัจจุบัน

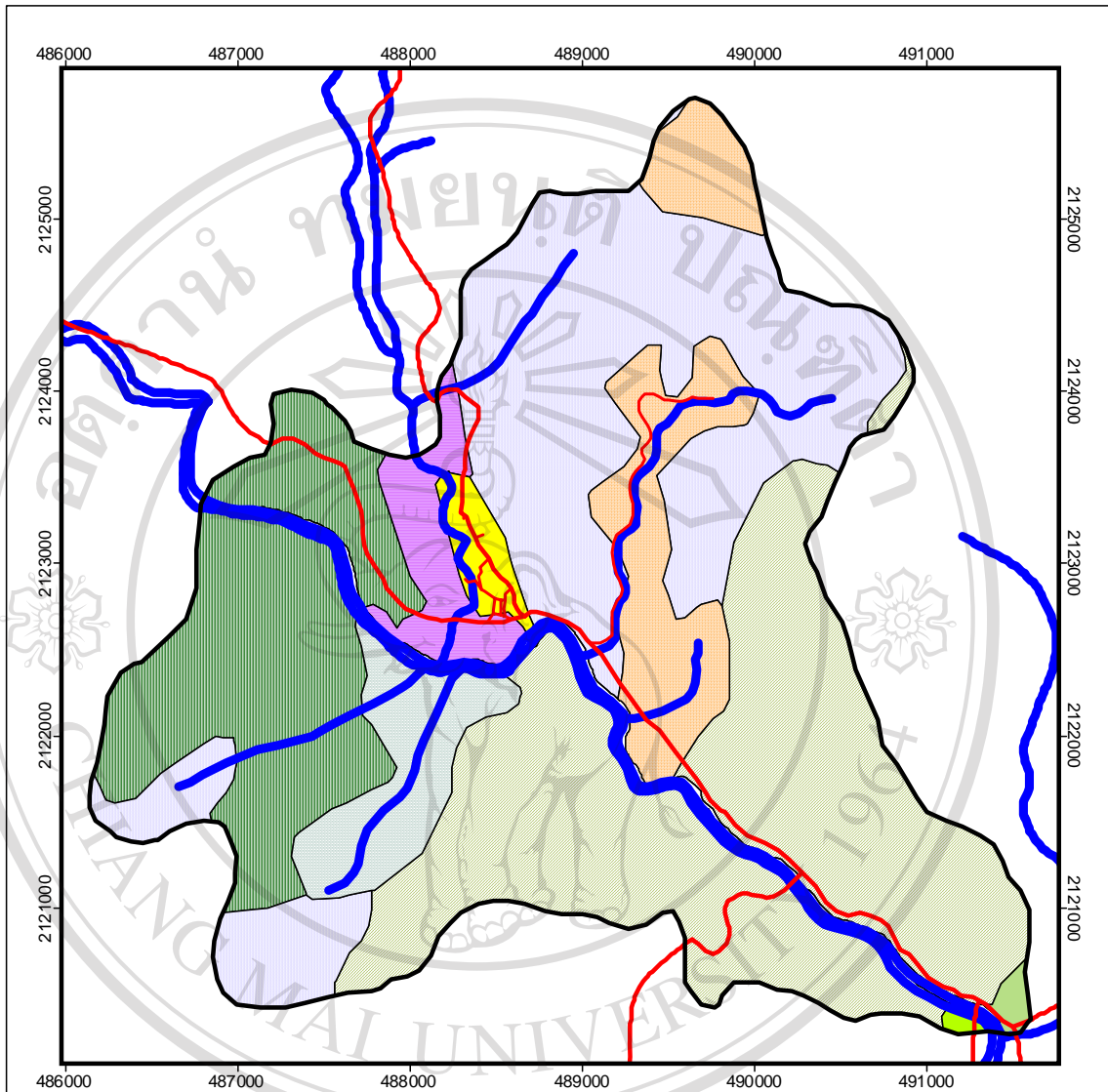
แผนที่การใช้ที่ดิน 259 ในตำบลแม่งาม อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

 ขอบหมู่บ้าน
 ถนน
 ทางน้ำ

- การใช้ที่ดิน**
- ป่าดิบ/ป่าเบญจพรรณ
 - ป่าเต็งรัง/ป่าไผ่
 - ป่าเบญจพรรณ
 - ไร่/สวน
 - ไร่/สวน/ไร่ผสม
 - ไร่/สวน
 - แหล่งน้ำธรรมชาติ
 - ทุ่งหญ้า
 - ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์
 - สวนยาง
 - ไร่หมุนเวียน

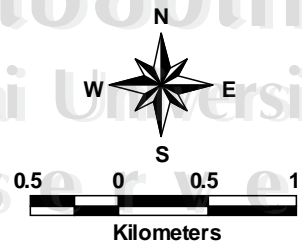

ที่มา: การสำรวจภาคสนาม

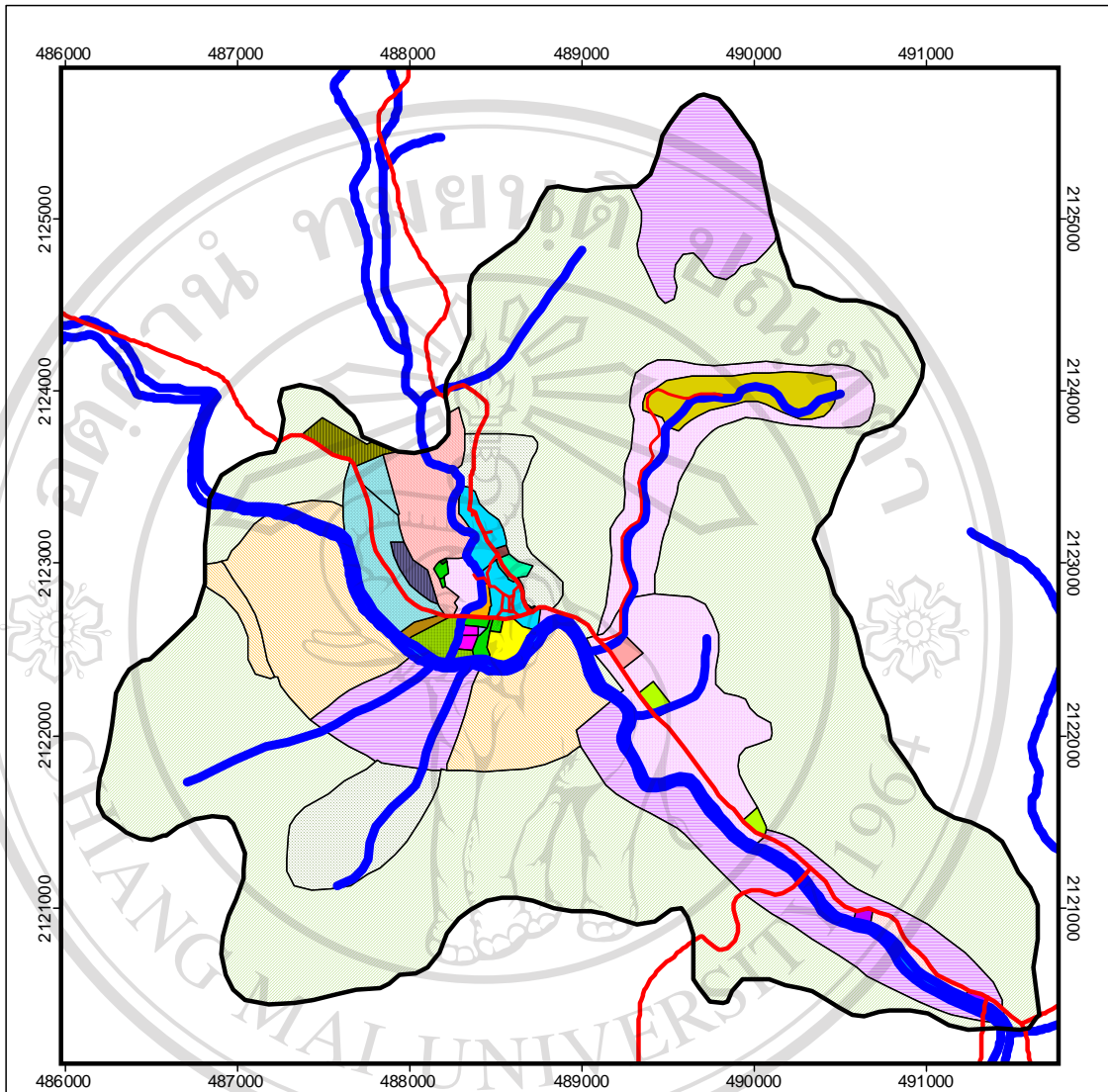

แผนที่การใช้ที่ดินและป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่สะหมิง

	เขตหมู่บ้าน		นาปลูกข้าว
	ถนน		แหล่งน้ำธรรมชาติ
	ทางน้ำ		หมู่บ้าน
	ป่าดิบ/ป่าเบญจพรรณ		สวนป่า
	ป่าเต็งรัง/ป่าดงดิบ		ไร่หมุนเวียน
	ป่าเบญจพรรณ		
	พืชไร่/สวน		
	พืชไร่/สวน/ไร่สวน		

ที่มา: กรมที่ดิน

แผนที่ 64 การใช้ที่ดินประเภท (ท.24) ในบ้านแม่ตม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ปลูกหญ้าเลี้ยงช้างของชาวบ้านที่มีช้างหรือรับจ้างเลี้ยงช้างให้กับปางช้าง ส่วนพื้นที่บริเวณตอนเหนือของห้วยน้ำหยาด มีชาวเขาจากหมู่บ้านอื่น เข้ามาทำไร่ปลูกพืชผัก

ส่วนที่ 3 พื้นที่ท่องเที่ยว แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการท่องเที่ยวโดยตรง ได้แก่ บริเวณที่ตั้งปางช้างทั้ง 3 แห่ง และแม่ตะมานวังน้ำหยาดรีสอร์ท บริเวณหมู่บ้านลิซอในพื้นที่ราชพฤกษ์ในความดูแลของกรมชลประทาน และบริเวณหมู่บ้านลิซอด้านน้ำหยาด ส่วนที่สองเป็นพื้นที่ที่ถือว่าใช้เป็นแหล่งสนับสนุนธุรกิจการท่องเที่ยว ได้แก่ บริเวณต้นน้ำหยาดซึ่งปางช้างท่าแพแม่ตะมานได้เช่าที่ของชาวบ้านแม่ตะมานในการปลูกหญ้าเลี้ยงช้าง ร่วมกับการตั้งหมู่บ้านชาวเขาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว และพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของหมู่บ้าน แต่เดิมชาวบ้านใช้ในการทำไร่เลื่อนลอย ปัจจุบันได้กลายเป็นเส้นทางเดินในกิจกรรมนั่งช้าง และเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการปล่อยช้าง ทำให้ต้นไม้ในพื้นที่บริเวณนี้ถูกทำลายเกือบหมด

ส่วนที่ 4 พื้นที่ของนายทุนภายนอก ส่วนใหญ่จะซื้อไว้เก็งกำไร มีบางส่วนซื้อไว้เพื่อสร้างที่พักอาศัย โดยมักเป็นที่นาเดิม คือ บริเวณพื้นที่ราบติดริมน้ำแม่ตะมาน พื้นที่บริเวณนี้มีโครงการจัดสร้างโรงแรมกิ้งรีรีสอร์ท นอกจากนี้พื้นที่ของนายทุนแห่งอื่น ๆ ถ้าไม่ปล่อยทิ้งร้างส่วนใหญ่มักจะปลูกสวนสักและไม้ผลผสมทิ้งไว้โดยจ้างคนดูแล พื้นที่ในส่วนนี้มีทั้งในบริเวณพื้นที่ราบติดลำน้ำแม่ตะมาน และบริเวณพื้นที่ติดกับลำน้ำแม่แดง บางทีอยู่ในส่วนของพื้นที่เกษตรกรรมทั่วไป เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิจึงยากที่จะจำแนกว่าเป็นพื้นที่ของใคร

ส่วนที่ 5 พื้นที่ป่าไม้ ส่วนใหญ่พื้นที่ป่าไม้ในเขตบ้านแม่ตะมาน เป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณเหลือบ้างในพื้นที่บริเวณที่มีความลาดชันสูง เข้าถึงยาก เช่น บริเวณป่าต้นน้ำหยาดตอนบน และพื้นที่รอยต่อระหว่างบ้านเมืองกุดและบ้านแม่ตะมาน เป็นต้น อย่างไรก็ตามในพื้นที่บริเวณนี้ ได้มีเกษตรกรบางรายไปปลูกไม้ผลพวกลิ้นจี่ ฝรั่งลำน้ำแม่แดงแม่จะมีความลาดชันสูงถึง 60 องศา หรือเกินร้อยละ 100 ก็ตาม และพบว่ามีการนำช้างเข้าไปปล่อยในพื้นที่ในอนาคตอาจมีผลทำให้ป่าไม้บริเวณนี้ถูกทำลายเหมือนพื้นที่อื่น ๆ

จากข้อมูลการสำรวจทั้งหมด สามารถนำมาสรุปเปรียบเทียบพื้นที่การใช้ที่ดินโดยประมาณได้ดังตาราง 6.1 ต่อไปนี้

ตาราง 6.1 การใช้ที่ดินในแต่ละช่วงเวลาของบ้านแม่ตะมาน

พ.ศ.	ลักษณะการใช้ที่ดิน		พื้นที่โดยประมาณ (ไร่)	ร้อยละ
ก่อน 2519	ที่อยู่อาศัย		138	1.36
	ป่าไม้		8,668	85.32
	เกษตรกรรม	นาข้าว-พืชไร่ผสมในที่ราบ	354	3.48
		ไร่เลื่อนลอย	1,000	9.84
	รวม		10,160	100
2537	ที่อยู่อาศัย		153	1.51
	ป่าไม้		8,108	79.80
	เกษตรกรรม	นาข้าว-พืชไร่ผสมในที่ราบ	354	3.48
		ไม้ผลผสม-พืชไร่ผสมในที่ดอน	1,000	9.84
		ไร่เลื่อนลอย	546	5.37
รวม		10,161	100	
2547	ที่อยู่อาศัย		120	1.18
	ป่าไม้		6,100	60
	เกษตรกรรม	นาข้าว	20	0.20
		ไม้ผลผสมในที่ราบ-ที่ดอน-ที่ลาดชัน	1,318	13.00
		ไร่หมุนเวียน- ป่าเสื่อมโทรม	1,136	11.18
	ท่องเที่ยว	ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยตรง	241	2.11
		ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยทางอ้อม	968	9.53
	ที่ดินนายทุนข้างนอก	เฉพาะที่มีเอกสารสิทธิและสามารถตรวจสอบได้	260	2.80
	รวม		10,163	100

ที่มา: กรมพัฒนาที่ดินและการสำรวจจากสนาม ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน พ.ศ. 2547

จากแผนที่ 6.1- 6.3 และตาราง 6.1 จะเห็นได้ว่าการใช้ที่ดินใน 3 ช่วงเวลา มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในช่วง 10 ปี ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นช่วงที่มีการขยายตัวของการท่องเที่ยวในพื้นที่และมีการขายที่ดินที่มีความเหมาะสมสำหรับการเกษตรให้กับนายทุน โดยพื้นที่เหล่านี้บางส่วนได้ถูกนำมาสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยว และที่พักอาศัย แต่บางส่วนได้ถูกซื้อทิ้งไว้เพื่อเก็บ

กำไร นอกจากนี้ที่ดินบางส่วนที่ไม่มีเอกสารสิทธิ ซึ่งเป็นที่ดินในเขตป่าไม้ ก็ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ด้านการเกษตรและบางส่วน นำไปขายต่อให้กับนายทุนข้างนอกเช่นกัน โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีทำเลที่ตั้งที่สวยงาม ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่บริเวณตอนปลายของลำน้ำหยาตที่ไหลลงลำน้ำแม่แตง ซึ่งเป็นที่ดินในเขตป่าสงวน ก็ได้ถูกนายทุนภายนอกซื้อไว้และได้ก่อสร้างบ้านพักตากอากาศ (รูปในภาคผนวก ก) เป็นต้น

จากแผนที่ 6.2 และ 6.3 จะเห็นได้ว่า พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมากที่สุดในปัจจุบัน ได้แก่ ที่ดินบริเวณที่ติดกับถนน และลำน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณพื้นที่ที่ใกล้กับสถานที่ท่องเที่ยว (ปางช้าง) ได้ถูกเปลี่ยนจากพื้นที่ป่าไม้และพื้นที่เกษตรกรรมมาเป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยว ซึ่งมีการใช้ที่ดินและทรัพยากรป่าไม้อย่างเข้มข้น ส่วนพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการเกษตร ซึ่งก็คือพื้นที่ราบลุ่มติดลำน้ำ ก็เป็นของนายทุนข้างนอกเกือบหมด ดังนั้นพื้นที่ในการเกษตรจึงต้องมีการขยายตัวเข้าไปในเขตป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่เข้าถึงได้ง่าย เช่น บริเวณที่ติดลำน้ำแม่แตง และบริเวณที่ติดกับเส้นทางคมนาคม เป็นต้น

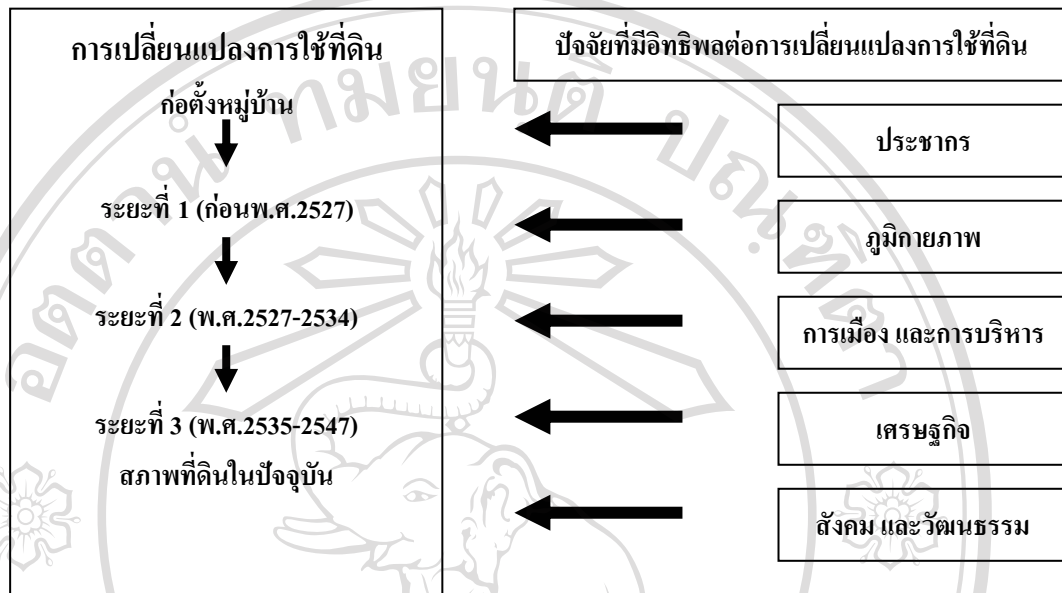
จากตาราง 6.1 จะเห็นได้ว่าผลรวมโดยประมาณของจำนวนพื้นที่ดินในบ้านแม่ตะมาน ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2519-2547 ได้เพิ่มขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าพื้นที่แหล่งน้ำในบ้านแม่ตะมานได้ลดลง แม้จะไม่มีข้อมูลตัวเลขที่มีนัยสำคัญก็ตาม

6.3 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในหมู่บ้านแม่ตะมาน ทั้งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ข้อมูลเชิงพื้นที่จากการสำรวจภาคสนามและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Primary Data) สามารถวิเคราะห์ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ รวม 5 ประเด็นได้แก่ (รูป 6.2)

6.3.1 ประชากร: การเพิ่มจำนวนของประชากรในพื้นที่เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นและการแสวงหาที่ดินในแหล่งใหม่ ในระยะที่ 1 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจะเป็นการเปลี่ยนจากที่ดินในเขตป่าไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรม แม้จะมีความเหมาะสมน้อยกว่าพื้นที่ราบ เนื่องจากจำนวนประชากรในบ้านแม่ตะมานนั้นมีจำนวนมากขึ้น และพื้นที่ทำกินที่เหมาะสมนั้นได้ถูกจับจองโดยประชากรกลุ่มแรก ๆ นอกจากนี้การถ้ำโอนที่ดินจากรุ่นพ่อแม่สู่ลูกหลาน ทำให้ขนาดการถือครองที่ดินมีขนาดเล็กลง ที่ดินถูกแบ่งเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย ผลผลิตที่ได้ไม่พอเพียงต่อการเลี้ยงครวเรือน ทำให้ต้องมีการบุกเบิกที่ดินในพื้นที่ใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น และปริมาณที่ดินไม่พอเพียงต่อการยังชีพ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้ชาวบ้านบางส่วนตัดสินใจขายที่ดิน ทำให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เป็นการเปลี่ยนที่ดินจากการใช้ประโยชน์ในภาคเกษตรกรรมเป็นการใช้ประโยชน์ทางธุรกิจการท่องเที่ยวและการเก็งกำไรที่ดิน

รูป 6.2 การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบ้านแม่ตะมาน

6.3.2 ภูมิกายภาพ: ลักษณะทางภูมิกายภาพ เป็นปัจจัยหนึ่งในการกำหนดรูปแบบการใช้ที่ดิน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรหรือที่ดินเพื่อการท่องเที่ยวก็ตาม สภาพภูมิกายภาพโดยรวมของบ้านแม่ตะมานนั้น มีพื้นที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรกรรมน้อย เพราะสภาพดินที่เป็นดินปนหิน มีความลาดชันสูง และแหล่งน้ำที่มีส่วนใหญ่นั้น เป็นแหล่งน้ำที่อยู่ในพื้นที่ที่มีระดับต่ำกว่าพื้นที่การเกษตร ทำให้น้ำไปใช้ในการเกษตรได้ยาก ขณะเดียวกันลักษณะพื้นที่เช่นนี้ก็กลับมีความสวยงามแปลกตาเหมาะสำหรับเป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือพักผ่อนหย่อนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นได้ว่า ลักษณะภูมิประเทศทำเลที่ตั้งของบ้านแม่ตะมานนั้นมีศักยภาพอย่างเพียงพอ ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากมีความสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรแหล่งน้ำที่เหมาะสมในการล่องแพ ลักษณะภูมิประเทศที่สวยงามเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ล้อมรอบไปด้วยหุบเขาและป่าไม้ อีกทั้งบริเวณที่ตั้งของพื้นที่หมู่บ้านนั้นยังอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภาคเหนือตอนบน ทำให้สามารถเดินทางเข้าสู่พื้นที่ได้อย่างสะดวก และพื้นที่โดยรอบบริเวณใกล้เคียงก็เป็นท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่

ดังนั้นแม้จะไม่มี การท่องเที่ยวในพื้นที่ ลักษณะทางภูมิกายภาพโดยรวมของบ้านแม่ตะมานก็ไม่เอื้อต่อการพึ่งพาในภาคการเกษตร เนื่องจากที่ดินที่เหมาะสมนั้นมีไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรในพื้นที่ ขณะเดียวกันลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ก็ได้เอื้อต่อการเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นจุดในการดึงดูดให้นักลงทุนภายนอกเข้ามาแสวงหาที่ดินเพื่อจัดสร้างเป็นสถานที่พักผ่อน และทำให้นักลงทุนบางกลุ่มได้เล็งเห็นโอกาสในการสร้างมูลค่าเพิ่มของที่ดินในพื้นที่ โดยการจัดสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยว และก่อกำเนิดที่ดินเพื่อนำมาพัฒนาจัดสรรหรือเก็งกำไร ปัจจัยดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดพลวัตของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมานจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ตลาดที่ดินและการท่องเที่ยว

6.3.3 การเมืองและการบริหาร: ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น มีผลอย่างมากต่อการใช้ที่ดินโดยผ่านนโยบาย กฎหมาย หรือแม้แต่วาระเบียบต่าง ๆ อาจจะเป็นการสนับสนุนหรือเอื้อต่อการใช้ที่ดินในลักษณะหนึ่งมากกว่าลักษณะอื่นได้ เช่น นโยบายการพัฒนาชนบท ได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาสาธารณูปโภคต่าง ๆ ทั้งเส้นทางคมนาคม ไฟฟ้า ฯลฯ ของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาเมืองหลักของรัฐ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) เกิดการขยายตัวของเมือง และการคมนาคมที่สะดวกสบายทำให้การเข้าถึงทรัพยากรที่ดินใน ส่งผลต่อเนื่องถึงการกำหนดมูลค่าที่ดิน รวมไปถึงลักษณะการใช้ที่ดินด้วย

จากประวัติการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมาน และข้อมูลในด้านบริบทพื้นที่ จะเห็นได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของบ้านแม่ตะมานอย่างมาก หลังจากที่มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคม เป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐ ทำให้การเข้าถึงที่ดินในพื้นที่บ้านแม่ตะมานของคนภายนอกชุมชนทำได้ง่ายขึ้น ซึ่งเมื่อประกอบกับนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจช่วงหนึ่งของประเทศ ทำให้ตลาดอสังหาริมทรัพย์เติบโตมากเกินกว่าจะควบคุมได้ ราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว และเมื่อรวมกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้ทำให้ตลาดการท่องเที่ยวขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผู้ประกอบการต้องเร่งเปิดพื้นที่ใหม่ ๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวและเม็ดเงินจากต่างประเทศ อีกทั้งพื้นที่บ้านตะมานมีความเหมาะสมในด้านภูมิประเทศ ที่มีศักยภาพเพียงพอสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทั้งหมดได้ส่งผลต่อกันเป็นปัจจัยร่วมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมาน

6.3.4 เศรษฐกิจ: ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการกำหนดรูปแบบการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมาน เช่น จากประวัติการใช้ที่ดินในระยะที่ 1 (ก่อนพ.ศ.2527) มีการเปลี่ยนระบบการเกษตรจากการปลูกพืชเพื่อยังชีพไปเป็นการปลูกพืชพาณิชย์ เนื่องจากส่วนหนึ่งเป็นแรงผลักดันเศรษฐกิจการตลาด เข้ามาในประเทศ และการตัดสินใจลงทุนหรือการเปลี่ยนแปลง

รูปแบบการผลิตจากระยะที่ 1 ไปเป็นระยะที่ 2 (พ.ศ.2527-2534) การเกษตรพันธะสัญญา ล้วนแต่ขึ้นอยู่กับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่ได้ว่าคุ้มค่าน้อยแค่ไหน และในระยะที่ 3 (พ.ศ.2535-2547) ระบบเศรษฐกิจในระดับประเทศที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลัก เป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งในการผลักดันที่ดินจากภาคการเกษตรไปสู่ตลาดที่ดินและการท่องเที่ยว

โดยส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความล้มเหลวในระบบเศรษฐกิจในภาคการเกษตร เกษตรกรไม่มีอิสระในการควบคุมตลาดสินค้าการเกษตร ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำ แต่การใช้ปัจจัยในการผลิตกลับเท่าเดิมหรือสูงขึ้น เมื่อรวมกับการเติบโตของตลาดการท่องเที่ยว และการเติบโตอย่างไร้การควบคุมของตลาดอสังหาริมทรัพย์ ส่งผลให้มูลค่าของที่ดินในพื้นที่บ้านตะมานสูงขึ้น เป็นเหตุจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนมือและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมานตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

6.3.5 สังคมและวัฒนธรรม: ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับแนวคิด ความเชื่อ และประเพณี มีผลต่อการจัดการทรัพยากร รวมไปถึงรูปแบบการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านการเมืองและการบริหาร ร่วมกับปัจจัยทางเศรษฐกิจดังกล่าว ทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วิธีการผลิต และการบริโภค ของชาวบ้าน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากเดิมเป็นปัจจัยในการผลิตด้านเกษตร กลายเป็นสิ่งที่มีมูลค่าเป็นสินค้าในการซื้อขายเก็งกำไรเพื่อธุรกิจการค้าที่ดินและการท่องเที่ยว

นอกจากนี้สิทธิและการถือครองที่ดิน มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การมีกรรมสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมายเป็นแรงจูงใจที่ทำให้นายทุนตัดสินใจในการซื้อที่ดิน เช่น ที่ดินที่มีเอกสารสิทธิในปัจจุบันอยู่ในมือของนายทุนนอกชุมชนประมาณร้อยละ 70 ส่วนที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิเป็นของนายทุนประมาณร้อยละ 40

จากการศึกษา ชาวบ้านบางส่วนที่มีที่ดินในมือ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 เครือญาติของกลุ่มผู้นำ มีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินในพื้นที่ในรุ่นแรก ๆ ทำให้สามารถครอบครองที่ดินที่เหมาะสมสำหรับทำการเกษตรเป็นจำนวนมาก และความสามารถในการครอบครองที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ที่ดินที่มีคุณภาพดีมีความเหมาะสมในการเพาะปลูกซ่อมส่งผลให้ได้ผลผลิตจำนวนมากและส่งผลกระทบต่อฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ทำให้ไม่มีความจำเป็นหรือมีแรงจูงใจในการขายที่ดิน ดังนั้นสามารถมีที่ดินในความครอบครองและกลายเป็นมรดกรุ่นลูกหลานได้ ที่ดินในความครอบครองของชาวบ้านในกลุ่มนี้เป็นที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ

กลุ่มที่ 2 ชาวบ้านทั่วไป มีแนวคิดที่ว่าที่ดินเป็นปัจจัยในการยังชีพ การมีที่ดินที่ใช้ในการเกษตรอยู่ในมือแม้จะไม่มีเอกสารสิทธิ ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงและเป็นหลักประกันในการดำรงชีพ ดังนั้นชาวบ้านบางส่วนจึงได้ยื่นหยัดที่จะรักษาที่ดินทำกินไว้ และบางส่วนที่ได้สูญเสียที่ดินทำกินไปก็ได้แสวงหาบุกเบิกที่ดินใหม่ในพื้นที่ป่าไม้ จึงทำงานรับจ้างในธุรกิจการท่องเที่ยว แต่รายได้ไม่มากนัก ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ถือครองที่ดินไม่มาก

กลุ่มที่ 3 กลุ่มที่ใช้ประโยชน์ที่ดินมาก เป็นกลุ่มที่มีจำนวนสมาชิกน้อย เหมือนกลุ่มที่ 1 ชาวบ้านในกลุ่มนี้มีช้างเป็นของตัวเอง หรือรับจ้างเลี้ยงช้างให้กับปางช้าง ดังนั้นต้องใช้ที่ดินในการเพาะปลูกอาหารเลี้ยงช้าง เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ ไม่สามารถที่จะรองรับและเป็นแหล่งอาหารให้กับช้างในพื้นที่ได้ทั้งหมด ที่ดินที่ชาวบ้านกลุ่มนี้ถือครองเป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิและอยู่ในเขตป่าไม้

บทที่ 7

ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศ

จากการค้นคว้าเอกสารงานวิจัย การสำรวจพื้นที่ รวมไปถึงการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่บ้านแม่ตะมาน เกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น พบว่ามีทั้งผลกระทบด้านบวกและลบ โดยผลจากการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นนอกจากจะก่อผลดีต่อเศรษฐกิจทั้งในด้านการสร้างงานและสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านในท้องถิ่นและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแล้ว ก็ยังก่อให้เกิดผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและเป็นการนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้านในท้องถิ่นอีกด้วย โดยมีรายละเอียดดังนี้

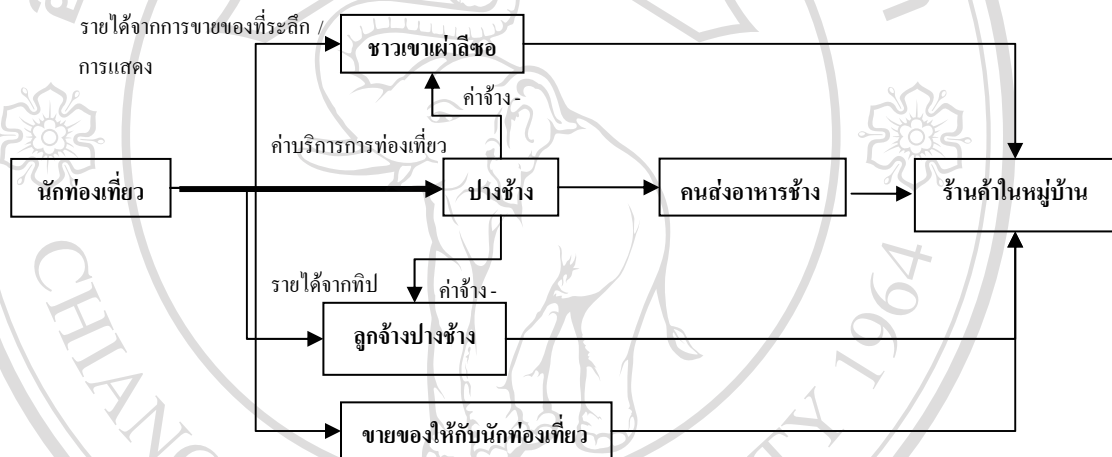
7.1 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการดำรงชีวิต (Livelihood) ของคนในชุมชน

7.1.1 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อสภาพเศรษฐกิจของชุมชน

ผลกระทบของการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่อสภาพเศรษฐกิจของชุมชนมีทั้งทางบวกและทางลบ ผลกระทบเชิงบวก คือ คนในชุมชนได้ประโยชน์ในด้านรายได้และอาชีพจากการรับจ้างทำงานบริการในธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นรายได้ที่แน่นอนในแต่ละเดือน ลดภาวะการเสี่ยงต่อการขาดทุนจากราคาผลผลิตด้านการเกษตรตกต่ำในอดีต โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับธุรกิจท่องเที่ยว ล้วนแต่มองว่าการประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน สามารถเสริมสร้างการกระจายรายได้แก่คนในชุมชน

โดยภาพรวมแล้ว ผลกระทบดังกล่าวทำให้คนในชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ถ้ามองอย่างจริงจัง แล้วผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ กลับไม่ส่งเสริมเป็นการกระจายรายได้ที่เหมาะสม เนื่องจากรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นแบบเศรษฐกิจนำ โดยเน้นรายได้จากนักท่องเที่ยวขนาดใหญ่ (Mass Tourism) มีการแข่งขันเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ คือ มูลค่าแรงงานส่วนเกินที่ผู้ประกอบการได้ประโยชน์และเป็นผู้ที่ควบคุมตลาดและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์น้อย คือคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับการบริการการท่องเที่ยว เช่น ลูกจ้างปางช้าง โดยจะได้รายได้ต่อวัน โดยเฉลี่ย 100 บาท และมีรายได้เป็นเงินรางวัลจากนักท่องเที่ยว (Tip) เงินที่ได้รับนี้มีส่วนช่วยให้รายได้โดยรวมของชาวบ้านมากขึ้น แม้ว่าผลประโยชน์ที่ได้รับจะมีเฉพาะบางคนบางกลุ่มในชุมชน คือ คนที่มีตำแหน่งงาน

เหล่านั้น และคนนอกชุมชน เช่น ชาวเขาเผ่าลีซอมาแย่งในตำแหน่งงาน ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มพยายามแสวงหาตำแหน่งหรือช่องว่างที่จะได้ผลประโยชน์ที่เหลือ โดยการนำสินค้ามาขายนักท่องเที่ยวระหว่างเส้นทางเดินช้าง แต่ผลประโยชน์ในส่วนนี้ ก็ไม่สามารถได้รับอย่างเต็มที่เนื่องจากปางช้างได้สั่งห้าม เพราะเกิดความไม่เป็นระเบียบในพื้นที่และเป็นการรบกวนนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ปางช้างอนุญาตให้คนงานของปางช้างนำสินค้ามาขายให้นักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงมีเพียงสมาชิกในครอบครัวลูกจ้างปางช้าง หรือผู้ที่เคยขายที่ดินให้ปางช้างเท่านั้นที่ได้ประโยชน์ ชาวบ้านบางคนก็ได้ประโยชน์ทางอ้อมจากรุทกิจท่องเที่ยว ซึ่งโดยเฉพาะครัวเรือนที่มีอาชีพค้าขายในหมู่บ้าน โดยครัวเรือนเหล่านี้จะได้มีรายได้จากการซื้อสินค้าของคนงานปางช้าง ดังรูป 7.1

รูป 7.1 การกระจายรายได้ของกลุ่มต่างๆ ในบ้านแม่ตะมาน

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจดังที่ได้กล่าว ได้ก่อให้เกิดทั้งผลกระทบเชิงบวกและผลกระทบเชิงลบ ระบบเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของบ้านแม่ตะมานในปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ ทำให้เจ้าของกิจการปางช้างมีบทบาทมาก และชุมชนต้องพึ่งพาตลาดการท่องเที่ยวจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก ทำให้ความอยู่รอดของคนในชุมชน ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกเป็นหลัก ทำให้อำนาจการต่อรองในการจัดการชุมชนของตนเองและการจัดการทรัพยากรในชุมชนอยู่ในระดับต่ำ

นอกจากนี้ ผลของการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวในพื้นที่ทำให้เกิดสภาพคล่องทางการเงินในพื้นที่อย่างมาก ประกอบกับระบบทุนนิยมถูกนำเข้าสู่ชุมชนผ่านนโยบายการพัฒนาประเทศและกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) โดยมีธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมอย่างรวดเร็ว ทำให้คนในชุมชน

ในความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนด้วย

7.1.2 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อสภาพสังคมของชุมชน

ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพสังคมของชุมชน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน คือ ความสัมพันธ์ทางสังคม รูปแบบการใช้ชีวิต (Life-style) และ คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ทางสังคม

แต่เดิมรูปแบบสังคมของชาวบ้านแม่ตะมานนั้น ก็เหมือนกับพื้นที่ชนบทโดยทั่วไปของประเทศไทย คือเป็นสังคมเกษตรกรรม ทำให้คนในชุมชนต้องมีการพึ่งพาซึ่งกันและกันในด้านแรงงาน มีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานจากการเกษตรไปเป็นธุรกิจบริการ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากลักษณะของสังคมชนบทแบบเกษตรกรรมไปเป็นสังคมเมืองแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น กล่าวคือ ในสังคมเกษตร แม้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมได้แปรเปลี่ยนจากการมีปฏิสัมพันธ์พึ่งพาแลกเปลี่ยนแรงงานในระบบเกษตรแบบยังชีพ ไปเป็นการขายแรงงานในระบบเกษตรแบบพาณิชย์ก็ตาม แต่ลักษณะของงานส่วนใหญ่ก็ยังเอื้อต่อการช่วยเหลือเกื้อกูลแลกเปลี่ยนกันมากกว่าการแก่งแย่งแข่งขัน อาทิเช่น การร่วมมือกันในการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์และภูมิปัญญาในการเพาะปลูก การแลกเปลี่ยนข่าวสารการตลาดด้านการเกษตร เพื่อใช้ในการตัดสินใจลงทุนด้านการผลิต เป็นต้น ความสัมพันธ์ของคนในอาชีพเกษตรจึงมีลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน โดยมีระบบงานที่มีลักษณะความจำเป็นต้องพึ่งพากันเป็นสื่อกลาง

แต่ในระบบงานภาคอุตสาหกรรมบริการการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน เป็นลักษณะธุรกิจของบริษัทเอกชน ซึ่งในธรรมชาติหรือหลักการของการทำธุรกิจนั้น ต้องเป็นการดำเนินธุรกิจที่ได้กำไร ดังนั้นในการบริหารงาน การตัดสินใจทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับผู้บริหารหรือผู้ประกอบการ ระบบการทำงานของลูกจ้างบริษัทขึ้นอยู่กับภารกิจตามสายงาน มีการแบ่งการปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นสัดส่วน ไม่มีความจำเป็นต้องการประสานงานหรือพึ่งพากันเหมือนสังคมเกษตร ทำให้เกิดความเหินห่างด้านความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม นอกจากนี้การแบ่งระดับชั้นตามสายงาน ยังเอื้อต่อการแก่งแย่งแข่งขัน การสนับสนุนพวกพ้อง และพร้อมที่จะทำทุกอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการของหัวหน้างานหรือผู้ประกอบการที่สามารถให้ผลประโยชน์ต่อตนเอง ทำให้เกิดความแตกแยก หวาดระแวง อิจฉาริษยาซึ่งกันและกัน และยิ่งคนในชุมชนมองในเรื่อง

2547) จนกระทั่งผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านได้แก้ปัญหาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมหมู่บ้านของคนในชุมชน โดยมีการกำหนดระเบียบหมู่บ้านในเรื่องการเข้าร่วมกิจกรรม ให้มีการปรับใหม่เป็นแรงงานชดเชย หรือเงินสดครั้งละ 100 บาท ชาวบ้านจึงได้เข้าร่วมกิจกรรมกันอย่างพร้อมเพรียง เนื่องจากไม่ต้องการเสียเงินเป็นค่าปรับ

ทำให้เห็นได้ว่าการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านแม่ตะมานในระบบงานภาคอุตสาหกรรมบริการการท่องเที่ยว ได้เริ่มมีการแปรเปลี่ยนจากเดิมมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มาเป็นการใช้ผลประโยชน์หรือเงินเป็นสื่อกลางเหมือนสังคมเมืองมากขึ้น

นอกจากนี้ การมีการท่องเที่ยวในพื้นที่ ทำให้เกิดการอพยพหางานของคนนอกพื้นที่ ได้แก่ ชาวเขาเผ่าลีซอ และการอพยพจำนวนมากของชาวเขานี้ ได้ก่อความตึงเครียดและความไม่พอใจอย่างเจ็บ ๆ ไข้กับชาวบ้าน ซึ่งแสดงออกโดยการไม่เอาใจใส่หรือการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อพยพเหล่านั้น ต่างคนต่างอยู่ ซึ่งทำให้เกิดช่องว่างทางสังคมบ้านแม่ตะมานมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความสัมพันธ์ของชาวบ้านแม่ตะมานเป็นระบบเครือญาติ เพราะเป็นชุมชนเก่าแก่ มีการตั้งถิ่นฐานมานาน การอพยพโยกย้ายเข้าและออกจากชุมชนมีน้อย ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนโดยรวมจึงไม่รุนแรงนัก แต่กระนั้นก็มีกรณีความขัดแย้งในเรื่อง การเข้าถึงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวของชาวบ้านแม่ตะมาน เช่น ในกรณีการฟ้องร้องขององค์การบริหารส่วนตำบล ชาวบ้านแม่ตะมานรายหนึ่งที่บุกรุกที่ดินสาธารณะเพื่อครอบครองบ่อน้ำร้อนของหมู่บ้าน

ที่ดินบริเวณบ่อน้ำร้อนนี้อยู่ติดกับลำน้ำแม่ตะมานและที่ดินของชาวบ้านแม่ตะมาน 2 คน โดยที่ดินในแปลงของชาวบ้านคนที่หนึ่งนั้น เป็นพื้นที่อยู่อาศัยและไม่ติดกับถนนสายหลักของหมู่บ้าน ผู้ประกอบการปางช้างแม่แตงได้ต่อท่อจากบ่อน้ำร้อนผ่านที่ดินของชาวบ้านรายนี้ไปใช้ในการท่องเที่ยว (หมู่บ้านควายไทย) ส่วนที่ดินอีกแปลงหนึ่งเป็นของชาวบ้านรายที่ถูกฟ้องร้องจากองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นพื้นที่สวนผลไม้ ด้านหน้าติดกับถนนสายแม่ตะมาน-ปางกว้าง

ไร่ละ

1,000,000 บาท) เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว แม้ว่าชาวบ้านรายนี้จะไม่ยอมขายที่ดิน แต่ก็ทำให้กรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านคนอื่น ๆ เกิดความหวาดระแวง และกังวลว่า ทรัพยากรและพื้นที่ใช้สอยส่วนรวมของหมู่บ้านจะตกอยู่ในมือของนายทุนนอกพื้นที่ จึงได้ยื่นเรื่องไปให้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลตรวจสอบ และเกิดการฟ้องร้องกันขึ้นในเวลาต่อมา

2) รูปแบบการใช้ชีวิต (Life-style)

ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อรูปแบบการใช้ชีวิตของคนในชุมชนนั้น เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมที่ทำงานด้านธุรกิจบริการ ทำให้คนในชุมชนต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิต ให้สอดคล้องกับระบบการทำงาน ซึ่งระบบการบริหารงานในรูปบริษัทนั้น พนักงานต้องเข้าทำงานตามเวลาและเป็นการทำงานที่ไม่มีวันหยุด ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนเวลาให้สอดคล้องกับระบบงานของปางช้าง เช่น ต้องมีการจัดงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ในช่วงเย็น ซึ่งอยู่นอกเวลาทำงาน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบชีวิตด้านการทำงานนี้ ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง การบริโภค การทำงานที่ไม่มีวันหยุด เมื่อรวมกับการขาดแคลนพื้นที่ที่เหมาะสมในการทำการเกษตร ทำให้การพึ่งพาตนเอง และการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติด้านแหล่งอาหารลดน้อยลง วิธีการบริโภคของชาวบ้านแม่ตะมานจึงขึ้นอยู่กับการใช้เงินซื้อ แทนไม่มีการผลิตเกิดขึ้นในพื้นที่ ดังจะเห็นได้จาก การที่ในหมู่บ้านไม่มีแม่กระทิงตลาดสดที่ขายวัตถุดิบในการประกอบอาหาร ต้องพึ่งพาคนนอกพื้นที่นำรถมาเร่ขายเป็นประจำ เป็นต้น

3) คุณภาพชีวิต

ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนนั้น จากการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ทั้งชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ รวมทั้งข้อมูลเอกสารต่าง ๆ แล้ว โดยภาพรวมมีระบบสาธารณสุขพอ รายได้ อาชีพ และข้อมูลด้านสุขภาพเป็นตัวชี้วัด พบว่าความเป็นอยู่ของชาวบ้านแม่ตะมานดีขึ้น การทำงานในพื้นที่แม่ไม่มีวันหยุด แต่ก็เป็นการทำงานเพียงครึ่งวัน และไม่ได้เป็นงานที่ต้องมีการใช้แรงงานมากนัก ดังนั้นอายุและความสมบูรณ์แข็งแรงทางร่างกายของคนงานจึงไม่ใช่ข้อจำกัดในการจ้างงาน อีกทั้งรูปแบบของงานไม่มีความจำเป็นต้องใช้วุฒิการศึกษาใด ๆ ทั้งสิ้น การทำงานด้านการท่องเที่ยวในหมู่บ้านจึง

เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้สามารถส่งเสียให้ลูกหลานเรียนต่อในระดับสูงมากขึ้น

7.2 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อระบบนิเวศในพื้นที่

การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน จัดเป็นการท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติกึ่งผจญภัย ดังนั้นกิจกรรมการท่องเที่ยวซึ่งเป็นตัวสินค้านั้นต้องมีการเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โดยตรง จึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศในพื้นที่ไม่มากนักน้อยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ขึ้นอยู่กับการวางแผนในการจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้หรือเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

รูปแบบการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้น จัดเป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) เน้นปริมาณนักท่องเที่ยว ซึ่งหมายถึงปริมาณเงินที่จะหมุนเวียนในพื้นที่มากขึ้น ดังนั้นรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยว จึงเน้นความสามารถในการดึงดูดความสนใจและรองรับนักท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวและจุดขายหลักในพื้นที่ ก็คือกิจกรรมที่เกี่ยวกับช้างเป็นสำคัญทั้งการแสดงช้างและการนั่งช้าง การล่องแพ เป็นต้น

จากการที่ต้องใช้กิจกรรมเกี่ยวกับช้างเป็นจุดขาย ทำให้ต้องมีช้างในพื้นที่เป็นจำนวนมาก เพื่อสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างทั่วถึง ได้ก่อผลกระทบโดยตรงต่อระบบนิเวศในพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากช้างมีจำนวนมากเกินกว่าความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ (Over Carrying Capacity) จากข้อมูลการสำรวจในปัจจุบัน (ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน พ.ศ.2547) โดยการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการปางช้างทั้ง 3 แห่ง พบว่ามีจำนวนช้างในพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 95 เชือก แต่ในความเป็นจริง จำนวนช้างนั้นจะผันแปรไปตามฤดูกาลและสถานการณ์การท่องเที่ยวในแต่ละปีด้วย คือ ถ้าอยู่ในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวหรือนักท่องเที่ยวในพื้นที่มีมาก ก็จะมีควาญช้างจากต่างพื้นที่นำช้างมารับจ้างทำงานในปางช้าง จากข้อมูลการสำรวจในปีพ.ศ.2545 (เฉลิมชัย ปัญญาดี, 2545) พบว่าช้างในพื้นที่บ้านแม่ตะมานมีจำนวนสูงสุดประมาณ 165 เชือก

การมีช้างในพื้นที่จำนวนมาก ทำให้มีความจำเป็นในการใช้ที่ดินเป็นบริเวณกว้าง จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้พบว่าโดยธรรมชาติแล้วช้างจะต้องมีการบริโภคพืชอาหาร โดยเฉลี่ย 250 กิโลกรัม/เชือก หรือต้องใช้พื้นที่หากินในรัศมีประมาณ 30 ไร่/วัน/เชือก ซึ่งที่ดินในบ้านแม่ตะมานที่ถูกนำไปเป็นพื้นที่เลี้ยงช้างก็คือพื้นที่ป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่แดง บริเวณใกล้กับที่ตั้งของปางช้างทั้ง 3 แห่ง (แผนที่ 6.4) มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 800 ไร่ จะถูกใช้เพื่อการนี้อย่างเข้มข้นกว่าพื้นที่อื่น

สำหรับการเลี้ยงช้างในบ้านแม่ตะมานนั้น ถึงแม้ว่าทางปางช้างจะมีการจัดซื้ออาหารเลี้ยงช้าง แต่ในความเป็นจริง การเลี้ยงช้างนั้นต้องมีการปล่อยให้เข้าไปอยู่ในป่าโดยเฉพาะในฤดูฝน ทางปางช้างจะลดการจัดซื้ออาหารเลี้ยงช้างลงและใช้พื้นที่ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร โดยความสูงช้างจะนำช้างไปผูกไว้กับต้นไม้ในป่าเป็นจุด และมีการย้ายที่ผูกช้างไปเรื่อย ๆ ทำให้ต้นไม้ขนาดเล็กและกล้าไม้ในบริเวณที่ช้างถูกผูกเอาไว้ในรัศมีประมาณ 20 เมตร ถูกทำลายไป (รูป 21, 22 และ 24 ภาคผนวก ก)

ปัญหาเรื่องช้างได้ก่อประเด็นความขัดแย้งในพื้นที่และเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกของคนในชุมชน เช่น หากมีการปล่อยช้างตามธรรมชาติ ต้นไม้ในป่าอาจไม่ถูกทำลายอย่างรุนแรงมากนัก แต่อาจมีปัญหาในกรณีช้างหลุดเข้าไปทำลายพืชผลในพื้นที่เกษตรของชาวบ้าน แต่ถ้านำช้างไปผูกไว้เป็นจุด ก็จะทำให้เกิดการทำลายต้นไม้ขนาดเล็กและกล้าไม้อย่างมากมาย จากการเหยียบย่ำและถูกโซ่ผูกช้างกวาด ตามรัศมีการผูกช้าง

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อระบบนิเวศป่าไม้ เป็นผลกระทบโดยตรงที่รุนแรงสามารถเห็นได้ชัดเจน ขณะเดียวกันในการพยายามแก้ปัญหาในพื้นที่ กลับเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ เนื่องจากความเป็นอยู่ของชาวบ้านแม่ตะมานส่วนใหญ่ ขึ้นอยู่กับธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ และการจัดการการท่องเที่ยวก็ขึ้นอยู่กับความสามารถควบคุมการตลาด ซึ่งก็คือผู้ประกอบการธุรกิจปางช้าง ได้จัดรูปแบบการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานในรูปแบบของธุรกิจการท่องเที่ยว โดยเน้นเรื่องส่วนต่างของค่าใช้จ่าย-ผลประโยชน์ (Cost-Benefit) เป็นสำคัญ ดังนั้นทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ซึ่งเป็นจุดขายในการท่องเที่ยวจึงถูกมองเป็นต้นทุนราคาถูก เพื่อที่จะสามารถทำส่วนต่างระหว่างค่าใช้จ่าย-ผลประโยชน์ ซึ่งหมายถึงจำนวนเงินที่ได้มากขึ้น ทำให้มุมมองในการใช้และการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นแบบเปิดเสรี (Open Access) ไม่มีการวางแผนในการใช้การจัดการ รวมไปถึงการฟื้นฟูทรัพยากร นอกจากจะมีการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น

นอกจากนิเวศป่าไม้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงแล้ว ทรัพยากรน้ำก็ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการท่องเที่ยวเช่นกัน ผลกระทบทางตรงก็คือ ป่าไม้ถูกทำลาย ส่งผลทำให้ปริมาณน้ำน้อยลง และการที่ช้างขับถ่ายลงในลำน้ำแม่แตง แม้จะไม่มีรายงานหรือข้อมูลอย่างเป็นทางการถึงผลกระทบต่อคุณภาพน้ำ แต่ก็ได้ส่งผลกระทบต่อทัศนียภาพ ทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานไม่กล้าใช้น้ำจากแหล่งน้ำนั้น นอกจากนี้ผลกระทบทางอ้อมก็คือ การท่องเที่ยวในพื้นที่ได้มีส่วนกระตุ้นให้มีการขายที่ดิน ทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียพื้นที่ในการทำการเกษตรไป โดยการขายที่ดินและได้เข้าสู่อาชีพภาคบริการแทน จึงส่งผลให้แหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกถูกละเลยไม่มีการใช้และการจัดการดูแลเหมือนเดิม และในอนาคตแหล่งน้ำนี้อาจจะถูกใช้ใน

7.3 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้น ได้ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ โดยสามารถแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ

7.3.1 การเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน

การเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน แม้จะไม่ได้เป็นผลกระทบโดยตรงจากการท่องเที่ยว แต่เป็นตัวกระตุ้นหรือผลักดันร่วมกับปัจจัยอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ปัจจัยภายในก็คือ ที่ดินทำกินที่มีความเหมาะสมในการเกษตรของพื้นที่มีจำกัด ไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น และชุมชนได้มีการสูญเสียที่ดินทำกินบางส่วนให้กับโครงการของรัฐ (โครงการสร้างเขื่อนกั้น) เพื่อใช้ในการก่อสร้างโครงการ ทำให้ปัญหาการขาดแคลนที่ดิน ทำกินเพิ่มมากยิ่งขึ้น

ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ ไม่มีความเหมาะสมในการทำการเกษตร แต่มีความสวยงามเหมาะสมสำหรับจัดสร้างเป็นสถานที่พักผ่อน จึงทำให้ที่ดินในบ้านแม่ตะมานเป็นที่สนใจเพื่อสร้างเป็นที่พักอาศัยของนายทุนภายนอก

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ที่ดินมีราคาสูง เป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และการเข้ามาของการท่องเที่ยวในพื้นที่ทำให้บ้านแม่ตะมานเริ่มเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว นายทุนบางกลุ่มได้เล็งเห็นโอกาสในการได้ประโยชน์จากการสร้างมูลค่าเพิ่มของที่ดิน จึงเข้ามากว้านซื้อที่ดิน ทำให้ราคาที่ดินในพื้นที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณที่ติดกับถนนและลำน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตรมีเอกสารสิทธิการถือครองที่ดิน จึงเกิดการซื้อขายและได้เปลี่ยนมือจากคนในชุมชนไปเป็นของนายทุนภายนอกเกือบทั้งหมด

จากการสัมภาษณ์คนที่ขายที่ดิน พบว่า ปัจจัยหลักที่ทำให้ชาวบ้านได้ตัดสินใจในการขายที่ดินให้กับนายทุนภายนอกชุมชน ได้แก่ ขนาดที่ดินทำกินเล็ก ไม่สามารถสร้างผลผลิตเลี้ยงสมาชิกในครัวเรือนได้เพียงพอ กระแสราคาที่ดินที่ค่อนข้างสูง และคนในชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพในธุรกิจการท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่

7.3.2 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการใช้และวัตถุประสงค์ในการใช้ จากข้อมูลพื้นที่โดยรวมในบทที่ 6 ในประเด็นสำคัญส่วนในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินนั้น จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวมีผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน จากเดิมที่มีการใช้เพื่อการเกษตรและป่าไม้ ไปเป็นการใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม การใช้ประโยชน์ทางตรง คือ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์จากเดิมที่เคยเป็นพื้นที่ทำการเกษตร (ที่นา, สวนผลไม้) หรือพื้นที่ป่าไม้ ได้ถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ที่ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยตรง เช่น เป็นที่ตั้งปางช้างและเส้นทางเดินของช้าง เป็นต้น ส่วนการใช้พื้นที่ในการท่องเที่ยวทางอ้อมก็คือ การใช้พื้นที่ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น การใช้ที่ดินป่าไม้ในการเลี้ยงช้าง การใช้ที่ดินเพื่อปลูกพืชอาหารที่ใช้เลี้ยงช้าง เป็นต้น

นอกจากนี้ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในการท่องเที่ยวขึ้น ส่วนใหญ่เป็นผลกระทบที่เกิดจากการการใช้ที่ดินในการท่องเที่ยวทางอ้อมมากกว่าทางตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินในเขตป่าไม้ที่ได้ถูกใช้เป็นที่เลี้ยงช้าง

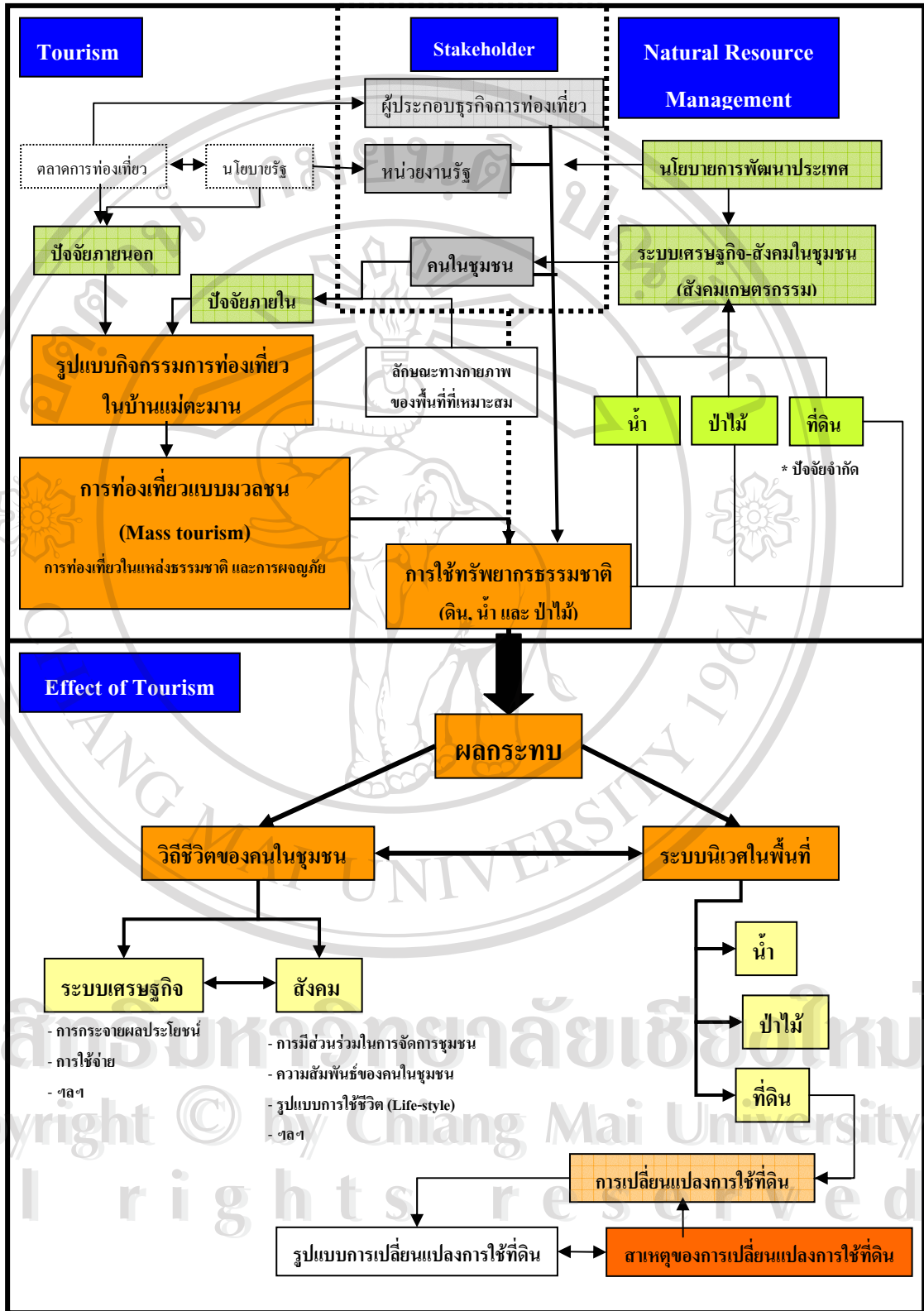
บทที่ 8

ผลและการอภิปรายผลการศึกษา

8.1 ผลการศึกษา

จากข้อมูลการศึกษาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมานได้เริ่มต้นมาจากแนวความคิดการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักของประเทศ (รูป 8.1) เน้นรายได้เข้าประเทศ เป็นการท่องเที่ยวเน้นเศรษฐกิจเป็นหลัก การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานเกิดจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของตลาดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในประเทศ ทำให้มีการเร่งเปิดพื้นที่การท่องเที่ยวแห่งใหม่เพื่อรองรับการขยายตัวของตลาด ดังนั้นรูปแบบการท่องเที่ยวจึงได้ถูกกำหนดมาตั้งแต่ต้น โดยอิทธิพลของตลาดการท่องเที่ยวภายนอกพื้นที่ในขณะนั้น (พ.ศ.2531) ร่วมกับนโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เพื่อเป็นแหล่งรายได้เข้าสู่ประเทศ ส่งผลให้แนวคิด (Concept) ในการจัดการการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการอยู่ในรูปของการท่องเที่ยวเน้นเศรษฐกิจ คำนึงถึงผลต่างของค่าใช้จ่าย-ผลประโยชน์ (Cost-Benefit) เป็นหลัก ประกอบกับในเวลาต่อมา อัตราการแข่งขันในธุรกิจการท่องเที่ยวมีค่อนข้างสูง ในการจัดการธุรกิจจึงต้องเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นราคาต่อหน่วยต่ำ มีกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากที่สุด เน้นปริมาณนักท่องเที่ยวเพื่อชดเชยกับการต้องปรับลดราคาสินค้า จึงทำให้การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานเป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism)

เมื่อรวมกับปัจจัยภายในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน โดยดูจากบริบททางสังคมของบ้านแม่ตะมาน แต่เดิมนั้นก็เหมือนกับหมู่บ้านในเขตชนบททั่วไปของประเทศ คือเป็นสังคมเกษตรกรรม แต่ต้นทุนในการผลิตด้านการเกษตรที่สำคัญที่สุด คือที่ดินทำกินในพื้นที่ที่มีข้อจำกัด เนื่องจากลักษณะภูมิกายภาพโดยรวมของพื้นที่ไม่มีความเหมาะสมในการทำเกษตรดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 เมื่อรวมกับปัจจัยอื่น ๆ เช่น มีการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตด้านการเกษตร จากการเกษตรแบบกึ่งยังชีพ-กึ่งพาณิชย์เป็นการเกษตรแบบพาณิชย์ ซึ่งเป็นผลจากนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาล ทำให้ระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ต้องขึ้นอยู่กับการท่องเที่ยวภายนอกพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบตลาดผลผลิตด้านการเกษตร ส่งผลให้ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินรุนแรงยิ่งขึ้น ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีที่ดินน้อยไม่พอเพียงต่อการเลี้ยงชีพ ต้องหันไปประกอบอาชีพรับจ้างและพึ่งพิงป่าไม้ โดยการหาของป่าและลักลอบตัดไม้ในป่าขาย เป็นต้น

รูป 8.1 ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน

แม้ว่าลักษณะภูมิประเทศและทำเลที่ตั้งของบ้านแม่ตะมาน ไม่มีความเหมาะสมในการทำการเกษตร แต่กลับมีความเหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง ทั้งจากการเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะภูมิกายภาพที่สวยงาม อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติแหล่งน้ำและป่าไม้ เหมาะสมสำหรับการเปิดเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นประเภทการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและการผจญภัยที่กำลังเป็นที่ต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในขณะนั้น

นอกจากนี้ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง ได้มีการจัดการท่องเที่ยวเดินป่าในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง-บ้านป่าข้าวหลาม-สบก้าย-เมืองก๊าด ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวตามกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในขณะนั้น อีกทั้งตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลาง การท่องเที่ยวของภาคเหนือตอนบนตามนโยบายการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้พื้นที่บ้านแม่ตะมานเป็นที่สนใจของผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ และได้เข้ามาจัดซื้อที่ดินเพื่อเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวปางช้าง ในพ.ศ.2531

จากปัจจัยภายในดังกล่าวข้างต้น ทำให้การยอมรับการเข้ามาของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของคนในชุมชนทำได้ง่าย เป็นความคาดหวังเพื่อเป็นทางออก ลดแรงกดดันจากการประกอบอาชีพในภาคการเกษตรและอาชีพอื่น ๆ เนื่องจากการขาดแคลนทรัพยากรที่ดิน การตั้งพึ่งพาธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ของคนในชุมชนส่วนใหญ่ ทำให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในบ้านแม่ตะมานรวมทั้งอำนาจในตัดสินใจ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้ประกอบการธุรกิจปางช้างเกือบทั้งสิ้น

ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) จึงต้องเน้น 3 ส่วน คือ การจัดการโดยชุมชน การจัดการโดยผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในพื้นที่ และการจัดการโดยหน่วยงานรัฐ ภายใต้รูปแบบการจัดการ 2 มิติ คือ

มิติที่ 1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่าไม้) ในอดีตก่อนมีการท่องเที่ยวในพื้นที่ของคนในชุมชน ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องภายในพื้นที่โดยตรงนั้น เดิมได้มีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติการจัดการที่ดินและแหล่งน้ำในพื้นที่ เป็นแหล่งของปัจจัยในการยังชีพ เป็นสิ่งที่มี “คุณค่า” ทำให้มีรูปแบบในการจัดการดูแลทรัพยากรอย่างชัดเจนในรูปขององค์กรเหมืองฝาย ในลุ่มน้ำแม่ตะมาน เนื่องจากปัจจัยจำกัดในด้านที่ดินทำกิน ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องหันไปพึ่งพาป่าไม้เพื่อยังชีพ โดยการหาของป่าและการลักลอบตัดไม้ขายให้นายทุนภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้ได้เงินในการนำมาเลี้ยงชีพจำนวนมากและรวดเร็ว ดังนั้นมุมมองต่อทรัพยากรป่าไม้ของคนในชุมชนแต่เดิมจึงเป็นเพียงแหล่งรายได้

มิติที่ 2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่าไม้) ในปัจจุบันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) ในพื้นที่ หมายถึงคนในชุมชนและผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยว

พบว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่ซึ่งเป็นการท่องเที่ยว เน้นเศรษฐกิจ เน้นผลประโยชน์ที่ได้จากรายได้เป็นหลัก การมีส่วนร่วมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้นทุนค่าใช้จ่ายในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ จึงขึ้นอยู่กับวิถีคิดของ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ซึ่งก็คือคนส่วนใหญ่ในพื้นที่นั่นเอง โดยกลุ่ม ผู้ที่ได้ผลประโยชน์มากที่สุด ได้แก่ ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งมีอำนาจในการควบคุม ด้านการตลาด แม้ว่าจะไม่ใช่อำนาจที่เบ็ดเสร็จ เนื่องจากต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านการตลาด การท่องเที่ยวภายนอกพื้นที่ดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม และกลุ่มคนที่ได้ผลประโยชน์รองลงมาก็คือ กลุ่มผู้นำชุมชนที่ทำงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

การมีโอกาสเข้าถึงผลประโยชน์มากขึ้น ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้มีอำนาจและบทบาทสำคัญ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย และการต้องพึ่งพาการท่องเที่ยวเป็นแหล่งรายได้ของคนในชุมชน ทำให้วิถีคิดในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในทุกกลุ่ม ล้วนขึ้นอยู่กับธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ถูกมองว่าเป็นต้นทุนราคาถูก และถูกแปรให้เป็นสินค้าเพื่อ การท่องเที่ยว ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อย่างมาก โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรที่ดิน ได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่มี “มูลค่า” มากกว่าสิ่งที่เป็น “คุณค่า” เหมือนแต่เดิม

สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โดยหน่วยงานรัฐ ซึ่งถือเป็นผู้เกี่ยวข้อง ภายนอกพื้นที่นั้น พบว่าทั้งในอดีตและปัจจุบันก็ยังมีจัดการแบบแยกส่วน ไม่มีการประสานงาน ระหว่างหน่วยงาน อีกทั้งมีปัญหาคือในเรื่องความไม่ชัดเจน ของนโยบายจากหน่วยงานรัฐส่วนกลาง ทำให้การจัดการการแก้ปัญหาทรัพยากร เกิดความซ้ำซ้อน ขาดการเชื่อมโยง และเกิดความขัดแย้ง ในการปฏิบัติงานของแต่ละหน่วยงานตามมา

จากวิถีคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตามรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่ บ้านแม่ตะมานนั้น ได้ก่อผลกระทบต่อด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ผลกระทบต่อวิถีชีวิต แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

1.1) ผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจในชุมชน มีทั้งทางบวกและทางลบ ผลกระทบเชิงบวกนั้น จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนได้ประโยชน์จากรายได้และอาชีพรับจ้างทำงานบริการ ในธุรกิจการท่องเที่ยว รายได้รายเดือนที่แน่นอน ไม่ต้องอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการขาดทุนจากราคา ผลผลิตการเกษตรตกต่ำเช่นเดิม แต่ผลกระทบทางลบนั้นจะเห็นได้จากการกระจายรายได้ ผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวไม่มีความเป็นธรรมเท่าที่ควร เป็นผลเนื่องมาจากรูปแบบ การท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) ต้องพึ่งพาตลาด การท่องเที่ยวภายนอกพื้นที่ โดยเฉพาะตลาดการท่องเที่ยวจากต่างประเทศ ดังนั้นการกระจายตัว

ผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวในพื้นที่แม่ตะมานจึงลดหลั่นจากภายนอกชุมชนสู่ภายในชุมชน โดยผลประโยชน์ส่วนใหญ่ได้ถูกจัดสรรในขั้นตอนของการส่งต่อนักท่องเที่ยวจากบริษัท การท่องเที่ยวระดับประเทศ และบริษัทท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่และผู้ประกอบการธุรกิจ การท่องเที่ยวปางช้างในพื้นที่เป็นทอด ๆ กัน

ดังนั้นผลประโยชน์ที่คนในชุมชนได้รับจึงเป็นเพียงรายได้ จากการท่องเที่ยวเพียง เล็กน้อย เมื่อเทียบกับการสูญเสียต้นทุน คือทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่ใช้ในกิจกรรมการ ท่องเที่ยวได้รับผลกระทบและมีการเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว

นอกจากนั้นผลประโยชน์ส่วนน้อยนี้ ก็ยังมีการกระจายไปยังคนในชุมชนอย่างไม่ทั่วถึง เนื่องจากโอกาสในการเข้าถึงผลประโยชน์ของคนในชุมชน แต่ละกลุ่มนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะทาง สังคมเศรษฐกิจของชุมชนแต่เดิม โดยกลุ่มที่มีโอกาสในการเข้าถึงผลประโยชน์ที่ได้จาก การท่องเที่ยวนั้น ส่วนใหญ่คือกลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นทายาทของผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชน แต่แรก ได้เข้าจับจองทรัพยากรที่ดินก่อนและการมีโอกาสนี้ ทำให้ฐานะ ความเป็นอยู่ และสถานภาพในชุมชนของคนเหล่านี้ค่อนข้างดี มีโอกาสผลัดเปลี่ยนกันขึ้นเป็นผู้นำ ชุมชน มีโอกาสในการรับรู้ข่าวสาร ความเป็นไปในสถานการณ์ต่าง ๆ และเข้าถึงผลประโยชน์อื่น ๆ เช่น โอกาสในการขายที่ดิน และได้ทำงานในปางช้าง มากกว่าคนในกลุ่มอื่น เป็นต้น

1.2) ผลกระทบต่อสภาพสังคม เนื่องจากระบบเศรษฐกิจในปัจจุบันเกือบทั้งหมดในบ้าน แม่ตะมาน ขึ้นอยู่กับธุรกิจท่องเที่ยวในพื้นที่ ทำให้ดูเหมือนกับว่า ความอยู่รอดของคนในชุมชน ล้วนขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกแทบทั้งสิ้น ทำให้อำนาจและการต่อรองในการจัดการชุมชนของตนเอง มีค่อนข้างต่ำ อีกทั้งเกิดการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว ทำให้เกิดสภาพคล่องทางการเงิน ในพื้นที่อย่างมาก ประกอบกับระบบทุนนิยมถูกนำเข้าสู่ชุมชนผ่านนโยบายการพัฒนาประเทศ และกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) โดยมีธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงของค่านิยมอย่างรวดเร็ว ทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคและการจับจ่าย ใช้สอย ส่งผลให้ค่าครองชีพสูงขึ้น และส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมด้วย

นอกจากนี้การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานซึ่งเป็นธุรกิจการท่องเที่ยวในรูปแบบ บริษัทเอกชนได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ชีวิต (Life-style) ของชาวบ้านแม่ตะมาน การทำงานเป็นลูกจ้างปางช้างของคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นการทำงานในลักษณะของการขาย แรงงาน จากเดิมที่มีการแลกเปลี่ยนแรงงานในภาคการเกษตร ทำให้รูปแบบการใช้ชีวิต (Life-style) ของคนเหล่านี้ ต้องมีการปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบการทำงานในรูปของบริษัท ซึ่งเป็นรูปแบบ การใช้ชีวิตของสังคมเมือง ซึ่งส่งผลทำให้รูปแบบการใช้ชีวิต (Life-style) รวมไปถึงความสัมพันธ์ ทางสังคมของคนบ้านแม่ตะมานเปลี่ยนแปลงไป จากลักษณะสังคมเกษตรกรรมที่มีความสัมพันธ์

ในลักษณะที่มีการช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน ไปเป็นลักษณะของสังคมเมืองที่มีการใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง ทำให้ความเป็นชุมชนของบ้านแม่ตะมานอ่อนแอลง ส่งผลต่อความเป็นไปและการจัดการด้านต่าง ๆ ในชุมชนด้วย

2) ผลกระทบต่อระบบนิเวศ ในที่นี้ได้แก่ ผลกระทบที่มีต่อทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ และที่ดิน ทั้งทางบวกและทางลบ ดังนี้

2.1) ผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำ

ผลกระทบทางบวก กิจกรรมการล่องแพซึ่งเป็นหนึ่งในจุดขายของการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ต้องขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำในลำน้ำแม่แดง ทำให้การดูแลจัดการลำน้ำแม่แดงรวมไปถึงลำน้ำที่เป็นแหล่งต้นน้ำแม่แดงในพื้นที่บ้านแม่ตะมานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในพื้นที่มีมากขึ้น แม้ว่าจะเป็นการจัดการดูแลที่เกิดจาก วิถีคิดที่เกี่ยวข้องเนื่องกับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวก็ตาม การที่ต้องพึ่งพาธุรกิจการท่องเที่ยวทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในความสำคัญของลำน้ำแม่แดงจากเดิมที่มีการจัดการเกี่ยวกับลำน้ำแม่แดงค่อนข้างน้อย เนื่องจากไม่ได้มีการใช้ประโยชน์จากลำน้ำมากเหมือนกับลำน้ำอื่น ๆ ในพื้นที่ เช่น ลำน้ำแม่ตะมานที่ใช้ในการเกษตร เป็นต้น

ขณะเดียวกัน การที่มีการท่องเที่ยวในพื้นที่ก็ได้ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมาน จากภาคเกษตรไปสู่ภาคธุรกิจ และการท่องเที่ยว ทำให้การใช้และการเห็นความสำคัญของแหล่งน้ำในการเกษตรลดลง ไม่มีการจัดการดูแลแหล่งน้ำเหล่านั้นเหมือนเดิม นอกจากนี้การที่ช่างซึ่งเป็นจุดขายอีกอันหนึ่งของการท่องเที่ยวในพื้นที่ ได้ใช้ลำน้ำโดยเฉพาะลำน้ำแม่แดงในการอาบน้ำและขับถ่าย แม้จะไม่มีรายงานหรือข้อมูลอย่างเป็นทางการในเรื่องผลกระทบต่อคุณภาพน้ำ แต่ได้ส่งผลกระทบต่อสุนทรียภาพ ทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานไม่กล้าใช้น้ำจากแหล่งน้ำนั้น

2.2) ผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยตรงมากกว่าทรัพยากรอื่น ๆ ในพื้นที่ มีทั้งผลกระทบด้านบวกและลบ ดังนี้

ผลกระทบด้านบวกนั้น เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นทางอ้อม คือ การท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ส่งผลทำให้คนในชุมชนมีอาชีพและรายได้ที่ค่อนข้างแน่นอน ทำให้ชาวบ้านแม่ตะมานและชุมชนใกล้เคียงลดการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเดิมชาวบ้านได้พึ่งพาทรัพยากรป่าไม้เป็นทางออกในการยังชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้ในการทำไร่เลื่อนลอย การลักลอบตัดไม้ในป่าเป็นอาชีพเสริม เนื่องจากพื้นที่ทำกินไม่พอเพียง นอกจากนี้การเกิดความตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรน้ำ ที่ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว ก็มีผลทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำด้วย

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยวต่อทรัพยากรป่าไม้นั้นเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงและค่อนข้างรุนแรง ซึ่งเน้นกิจกรรมเกี่ยวกับช้างเป็นจุดขาย ทำให้ต้องมีช้างในพื้นที่เป็นจำนวนมาก เพื่รองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างทั่วถึง ได้ก่อผลกระทบโดยตรงต่อพื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากช้างมีจำนวนมากเกินกว่าความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ (Over Carrying Capacity) ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 7

การมีช้างในพื้นที่จำนวนมาก ทำให้มีความจำเป็นในการใช้ที่ดินเป็นบริเวณกว้าง โดยใช้เป็นพื้นที่อาศัย และแหล่งอาหารหลักในฤดูฝน ทำให้ต้นไม้ขนาดเล็กและกล้าไม้ถูกทำลาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้โดยรวมอย่างรุนแรง

2.3) ผลกระทบต่อทรัพยากรที่ดิน อยู่ในรูปของการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ที่ดิน (Land Use Change) และการเปลี่ยนมือหรือการสูญเสียที่ดินในภาคเกษตรจากคนในชุมชนไปสู่ภาคธุรกิจและการท่องเที่ยว จะเห็นได้จากพัฒนาการการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมาน ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 6 คือ ในช่วงก่อนพ.ศ. 2517-2526 มีการเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดินที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตด้านการเกษตรจากการเกษตรแบบยังชีพ ไปเป็นการเกษตรกึ่งยังชีพ กึ่งพาณิชย์ ส่วนหนึ่งมีผลทำให้มีความจำเป็นในการเพิ่มพื้นที่การเพาะปลูก ส่งผลให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตร

ในช่วงระหว่างพ.ศ. 2527-2534 มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากระบบการเกษตรกึ่งยังชีพกึ่งพาณิชย์ ไปเป็นการเกษตรเชิงพาณิชย์เต็มตัวในรูปของเกษตรพันธะสัญญา (Contract Farming) และเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในภาคเกษตรไปเป็นการใช้ที่ดินในธุรกิจการท่องเที่ยว และในช่วงปัจจุบันระหว่างพ.ศ. 2535-2547 ได้มีการเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดินทั้งจากภาคเกษตรและพื้นที่ป่าไม้ไปสู่ภาคธุรกิจและการท่องเที่ยว

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินดังกล่าว สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

(1) การเปลี่ยนแปลงโดยพลวัต (Dynamic) ของพื้นที่: จากบริบทพื้นที่ทั้งทางภูมิศาสตร์และทางสังคม จะเห็นได้ว่าลักษณะดินเป็นข้อจำกัดในการใช้ที่ดินของพื้นที่ คือ มีที่ดินที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกน้อย แต่เหมาะสมกับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทั้งการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินของคนในชุมชนมีไม่เท่าเทียมกัน ที่ดินที่มีความเหมาะสมในการเกษตรอยู่ในมือของชาวบ้านกลุ่มที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อน และการมีปัจจัยพื้นฐานในการผลิตได้ส่งผลทำให้มีฐานะและความเป็นอยู่ทางสังคมที่ดีกว่าคนกลุ่มอื่น มีส่วนทำให้คนในกลุ่มนี้อยู่ในระดับผู้นำชุมชน

เมื่อรวมกับปัจจัยภายนอก ก็คือระบบเศรษฐกิจของประเทศในแต่ละช่วงเวลานั้น ได้ส่งเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตและมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภค

ของคนในชุมชน ส่งผลต่อปัจจัยภายในชุมชน คือระบบเศรษฐกิจภายในชุมชน ความจำเป็นในการยังชีพของคนในชุมชน มีส่วนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ขึ้น

(2) นโยบายรัฐ: จากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติต่าง ๆ ของประเทศ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา เช่น นโยบายการพัฒนาเมืองหลัก นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อนำรายได้เข้าสู่ประเทศ ทำให้พื้นที่ในชนบท โดยเฉพาะพื้นที่เป้าหมายที่ปรากฏในแผนการพัฒนา เช่น จังหวัดเชียงใหม่ ได้พัฒนาให้มีความเป็นเมืองตามความหมายการพัฒนาแบบเดิม นอกจากนี้ นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงพ.ศ.2530-2535 ได้มีส่วนทำให้เกิดภาวะฟองสบู่ เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วของตลาดอสังหาริมทรัพย์ ทำให้ราคาที่ดินทั่วประเทศเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนมือและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน

(3) การท่องเที่ยว: โดยภาพรวมการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่ตะมานไม่ได้เป็นสาเหตุโดยตรงของการเปลี่ยนมือและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ทั้งหมด แต่ได้ช่วยกระตุ้นหรือเป็นปัจจัยเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากพื้นที่บ้านแม่ตะมานนั้นมีปัจจัยภายในที่ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวในพื้นที่ได้มีส่วนทำให้ที่ดินในบ้านแม่ตะมานเป็นที่รู้จักของคนภายนอก ทำให้มีการซื้อที่ดินเพื่อจัดสร้างเป็นสถานที่พักผ่อน เมื่อประกอบกับสภาวะการขยายตัวของตลาดที่ดินในขณะนั้น ทำให้นักลงทุนภายนอกพื้นที่สังเกตเห็นโอกาสในการสร้างมูลค่าเพิ่มโดยการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร

สำหรับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่เป็นผลจากการท่องเที่ยวโดยตรงนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากภาคเกษตรบางส่วนและพื้นที่ป่าไม้ไปเป็นภาคธุรกิจการท่องเที่ยว โดยมีการใช้ที่ดินในกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 6 นอกจากนี้ ธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับที่ดิน ดังนั้นที่ดินที่อยู่ในบริเวณที่มีที่ตั้งหรือมีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมสำหรับพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงมีราคาสูงกว่าพื้นที่อื่น และการให้มูลค่าแก่ที่ดินได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ที่ดินในพื้นที่บ้านแม่ตะมานและพื้นที่ใกล้เคียงตามมา

8.2 การอภิปรายผล

การทำการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่างในครั้งนี้ พบว่ายังไม่มียานวิจัยชิ้นใดที่ทำการศึกษาในแง่ของผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

ได้อย่างชัดเจน แต่งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ความคิดเห็น หรือผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต่อพื้นที่และสังคมมีค่อนข้างมาก

ในการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องจากเอกสารพบว่า ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว นั้น มีการรวบรวมและบันทึกแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้มากพอสมควร รูปแบบแนวคิดมีหลักเกณฑ์ตัวชี้วัด (Indicator) อย่างชัดเจน ทำให้สามารถระบุชี้ชัดรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) ในแหล่งธรรมชาติและมีการผจญภัยเล็ก ๆ น้อย ๆ (Natural and Adventure Tourism) เป็นจุดขาย ไม่ได้เป็นการท่องเที่ยวที่รักษาคุณภาพและสภาพแวดล้อม ทำให้เกิดผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างมากและทำให้การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานไม่มีความยั่งยืน

ส่วนข้อมูลพัฒนาการการท่องเที่ยวในประเทศไทยตามที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้สามารถเห็นความเชื่อมโยงของสาเหตุการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวและผลกระทบของการท่องเที่ยวในพื้นที่ ร่วมกับปัจจัยอื่น ๆ ทั้งปัจจัยภายในพื้นที่ ได้แก่ ลักษณะภูมิกายภาพ ลักษณะเศรษฐกิจสังคมของชุมชน และปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐบาล ระบบเศรษฐกิจโลก ตลาดการท่องเที่ยว ฯลฯ ทำให้มีความเข้าใจสาเหตุและกลไกของปัญหาได้ครอบคลุม นอกเหนือไปจากผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวโดยตรงเพียงมิติเดียว

สำหรับแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์นิเวศ วัฒนธรรมและวัฒนธรรมชุมชน นิเวศการเมืองและเศรษฐศาสตร์การเมือง แนวคิดเศรษฐศาสตร์นิเวศ ในการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้พื้นฐานความเข้าใจความหมายของทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวม (Holistic) ไม่แยกระบบสังคมมนุษย์ทั้งในแง่จิตใจและวัฒนธรรมออกจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ รวมไปถึงการวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และแนวคิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ทำให้สามารถทำความเข้าใจกับบริบทชุมชน ทั้งบริบทภูมิศาสตร์และบริบทสังคมวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยว การจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ การจัดการทรัพยากร รวมไปถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินด้วย

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกดังที่กล่าวไปแล้ว ปัจจัยภายในมีส่วนสำคัญอย่างมากในการผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบททางภูมิศาสตร์ที่เป็นข้อจำกัดทำให้เกิดการขาดแคลนพื้นที่ทำกินที่เหมาะสมสำหรับการเกษตร ขณะเดียวกันกลับมีความเหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากมีภูมิประเทศที่สวยงาม และบริเวณที่ตั้งของชุมชนอยู่ในแหล่ง

ท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมแต่เดิม อีกทั้งการคมนาคมสะดวก เนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ และศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภาคเหนือตอนบน

นอกจากบริบททางพื้นที่ที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวแล้ว บริบททางสังคม วัฒนธรรมของชุมชนก็มีส่วนในการกำหนดรูปแบบวิถีคิดการจัดการการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า รูปแบบวิถีคิดการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับบริบทการเมืองของคนในชุมชนทั้งในอดีตต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยมีการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นตัวแปรที่สำคัญ

ผู้ที่เข้าถึงผลประโยชน์ในพื้นที่มากที่สุดคือผู้ที่มีอำนาจในการควบคุมด้านการตลาด ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจปางช้าง และคนในชุมชนที่มีอำนาจในการเข้าถึงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว คือ กลุ่มผู้นำชุมชน หรือกลุ่มเครือญาติของผู้ที่อยู่ระดับผู้นำชุมชน ซึ่งคนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นทายาทของผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านแม่ตะมานเป็นกลุ่มแรก ๆ ทำให้มีโอกาสเข้าถึงและจับจองทรัพยากรที่ดินก่อนผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภายหลัง และการที่มีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินซึ่งเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในการผลิตเพื่อยังชีพมากกว่าคนกลุ่มอื่น จึงทำให้ฐานะความเป็นอยู่รวมทั้งสถานภาพในชุมชนของคนในกลุ่มนี้ดีกว่ากลุ่มอื่น ๆ และทำให้มีโอกาสผลักดันเปลี่ยนกันขึ้นมาเป็นผู้นำชุมชน

การที่เป็นคนในระดับผู้นำชุมชน และการที่มีที่ดินทำกินอยู่ในความครอบครองจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินบริเวณที่มีความเหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นที่ดินที่มีความเหมาะสมสำหรับการทำการเกษตรด้วยนั้น ทำให้คนในกลุ่มนี้มีอำนาจในการต่อรองและมีโอกาสในการเข้าถึงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวมากกว่าคนในกลุ่มอื่น เช่น โอกาสในการเข้าทำงานปางช้าง เป็นต้น ทำให้การกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวไม่มีความเป็นธรรมเท่าที่ควร ทำให้เกิดการแก่งแย่งพยายามเข้าถึงผลประโยชน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งตามมา

ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยวและผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในพื้นที่จึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ วิถีคิดและการจัดการการท่องเที่ยวของกลุ่มผู้ที่ได้รับผลประโยชน์มากนี้ มีผลต่อรูปแบบวิถีคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เนื่องจากรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวต้องมีความเกี่ยวข้องและการเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรน้ำ และป่าไม้ ทำให้ทรัพยากรเหล่านี้ อยู่ในสภาพทรัพยากรเปิดเสรี (Open Access) ซึ่งได้นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของการใช้ทรัพยากรในที่สุด

สำหรับแนวคิดการประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวนั้น พบว่า การรวบรวมและบันทึกแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว แม้จะมีงานศึกษาด้านผลกระทบจากการท่องเที่ยวจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่ไม่มีตัวชี้วัดที่มีลักษณะที่ตายตัวอย่างชัดเจน โดยเฉพาะตัวชี้วัดทางวิทยาศาสตร์ และแนวคิดเกี่ยวกับความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (Carrying Capacity) ก็มีการรวบรวมไว้ไม่มากนัก

สำหรับการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน จากการรวบรวมแนวคิดและเอกสารงานวิจัยนั้น ถึงแม้จะไม่มีผลการศึกษาที่บ่งชี้ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินโดยตรงก็ตาม แต่ก็ยังมีการกล่าวถึงในส่วนของผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

การศึกษารุ่นนี้ พบว่า การท่องเที่ยวไม่ได้เป็นสาเหตุโดยตรงหรือเป็นสาเหตุทั้งหมดของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมาน แต่เกิดจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกพร้อมกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินด้วย ดังที่กล่าวไปแล้วในผลของการศึกษา และในส่วนของ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่เป็นผลมาจากการท่องเที่ยว นั้น พบว่าการท่องเที่ยว เป็นเพียงตัวเร่งหรือมีส่วนกระตุ้นให้เกิดเกิดการเปลี่ยนมือและเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากภาคเกษตรไปเป็นภาคธุรกิจและการท่องเที่ยวเร็วขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Erick Cohen (1996) แต่สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินกลับเป็นปัจจัยภายนอก เช่น ระบบเศรษฐกิจของประเทศ นโยบายต่าง ๆ ของรัฐ (นโยบายการพัฒนา นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว นโยบายส่งเสริมการลงทุน ฯลฯ) ทำให้มีโครงการของรัฐที่เข้ามาในพื้นที่ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของตลาดอสังหาริมทรัพย์จนเกิดการควบคุม ส่งผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมาน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากภาคเกษตรไปเป็นภาคธุรกิจและการท่องเที่ยว เช่นเดียวกับผลการศึกษาของ วันทนา บุศยวงษ์ (2534) ที่เกี่ยวกับปัจจัยผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน: กรณีศึกษาตำบลสุเทพนอกเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ปรีชา อุปโยคินและสุริยา วีรวงศ์ (2520) ที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลจากการท่องเที่ยวในด้านสังคมและวัฒนธรรม และการศึกษาของ โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ (2541) เพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดเชียงใหม่

ส่วนเรื่องผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศ มีทั้งผลกระทบโดยตรงและผลกระทบโดยอ้อม ดังที่กล่าวไปแล้วในผลการศึกษา ซึ่งผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตนั้น พบว่าการท่องเที่ยวได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนโดยก่อให้เกิดผลทั้งในด้านบวกและด้านลบโดยตรงในด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ชีวิต (Life-style) และ

ความสัมพันธ์ในชุมชน แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้จะไม่ได้เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวโดยลำพัง แต่รวมถึงผลจากการเปลี่ยนแปลงสังคมภายนอกหมู่บ้านได้มีบทบาทเกี่ยวข้องก็ตาม แต่การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

บทที่ 9

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

9.1 สรุปผลการศึกษา

ปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้กลายเป็นประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญ และได้รับความสนใจอย่างมากในปัจจุบัน การศึกษาผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรในบ้านแม่ตะมาน มีจุดประสงค์ที่ต้องการศึกษาถึงสาเหตุของปัญหาและผลกระทบ เพื่อใช้ในการหาแนวทางการแก้ไขต่อไป เนื่องจากการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้น เป็นการท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติและการผจญภัยในรูปแบบปางช้าง เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยว ที่พบโดยทั่วไปในภาคเหนือตอนบน และภาคอื่น ๆ ที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เป็นจุดขาย และด้วยเหตุนี้ หากไม่มีการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้อย่างดีพอ อาจส่งผลกระทบต่อทรัพยากร คนในชุมชน ธุรกิจปางช้าง และต่อภาพพจน์การท่องเที่ยวของประเทศได้ในที่สุด โดยผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1) ผลของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีต่อแนวคิดและการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ในชุมชน

จากการให้สัมภาษณ์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ สามารถสรุปได้ว่า ผู้เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และคนนอกพื้นที่ที่ทำงานเป็นลูกจ้างปางช้าง (ชาวเขาเผ่าลีซอ) โดยสัดส่วนแล้วส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยว อีกทั้งเศรษฐกิจความเป็นอยู่ชาวบ้านส่วนใหญ่ ล้วนต้องพึ่งพารายได้จากท่องเที่ยวในการยังชีพเป็นหลัก แม้จะมีการกระจายรายได้อย่างไม่เป็นธรรมมากนักก็ตาม ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้รับผลประโยชน์มองธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นสิ่งจำเป็น เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ สอดคล้องกับการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ของผู้ประกอบการที่มองเห็นการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ รูปแบบการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) เน้นปริมาณนักท่องเที่ยว ซึ่งหมายถึงปริมาณเงินตราที่จะเข้ามาหมุนเวียนในพื้นที่นั่นเอง

รูปแบบและแนวคิดในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ ได้ส่งผลต่อแนวคิดในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งหมายถึงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นั่นเอง จากรูปแบบการท่องเที่ยวในเชิงธุรกิจ ได้ทำให้มองเห็นทรัพยากรในพื้นที่เป็นต้นทุนราคาถูกที่สามารถทำกำไรได้สูง และจากแนวคิดเช่นนี้เองทำให้มองเห็นทรัพยากรในพื้นที่เป็นสินค้า (Commercialization) เป็นสิ่งที่สามารถสร้างมูลค่า มากกว่าตระหนักว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าเหมือนแต่เดิม จึงส่งผลให้เกิดการแข่งขันในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากร ทำให้ทรัพยากรในพื้นที่อยู่ในสภาพเปิดเสรีในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ (Open Access) ส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรในพื้นที่ และทำให้การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานไม่มีความยั่งยืน

2) ผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของชุมชน

จากเดิมชาวบ้านแม่ตะมานประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่มีข้อจำกัดในด้านทรัพยากรที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยหรือต้นทุนที่สำคัญในระบบการผลิตดังที่ได้กล่าวมา และการที่ทรัพยากรที่ดินในบ้านแม่ตะมานเป็นข้อจำกัด ได้ส่งผลทำให้การลงทุนในภาคการเกษตรสูงขึ้น เช่น จากการเช่าที่ดิน หรือการใช้ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ มากขึ้น เพื่อพัฒนาที่ดินที่ไม่เหมาะสมในการเพาะปลูกหรือมีคุณภาพต่ำให้ดีขึ้น แต่ถึงกระนั้นทรัพยากรที่ดินในบ้านแม่ตะมานก็ยังไม่เพียงพอสำหรับทุกคนแล้ว ดังนั้นชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินในการผลิตจึงต้องรับจ้างทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร

เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ และมีปัจจัยร่วมอื่น ๆ อาทิเช่น การปิดตัวของบริษัทผลิตหมูหวาน ซึ่งเป็นรายได้ที่สำคัญในภาคการเกษตรของชาวบ้านแม่ตะมาน และการเติบโตอย่างรวดเร็วของตลาดอสังหาริมทรัพย์ในประเทศ โดยเฉพาะตลาดที่ดินอันเนื่องมาจากผลการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เป็นธุรกิจที่ดึงเงินตราจากต่างประเทศ ได้ส่งผลให้ที่ดินในบ้านแม่ตะมาน ซึ่งมีลักษณะเด่นในด้านภูมิประเทศ นายทุนภายนอกชุมชนกว้านซื้อในราคาที่สูงเพื่อเก็งกำไรในระยะแรก ต่อมาเมื่อตลาดการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ส่งผลให้ราคาที่ดินในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียงถีบตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จากการซื้อขายที่ดินเพื่อการเก็งกำไร ได้เปลี่ยนมาเป็นการซื้อเพื่อประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มอย่างมาก นอกจากนั้นที่ดินบางส่วนจากเดิมที่ถูกซื้อเพื่อเก็งกำไร และที่ดินที่ถูกซื้อเพิ่มใหม่ได้ถูกนำไปใช้ในการสร้างเป็นที่พักอาศัยของนายทุนภายนอกชุมชนในรูปของบ้านพักตากอากาศ นอกจากนี้จากการที่ชาวบ้านได้มีโอกาสทำงานในภาคธุรกิจบริการการท่องเที่ยว ได้ส่งผลทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงาน

ในภาคการเกษตร ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีการขายที่ดิน ดังนั้นการสูญเสียที่ดินของชาวบ้าน
ในบ้านแม่ตะมานในระยะหลังนั้น จึงเป็นผลกระทบมาที่เกิดการท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่

3) ผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนและระบบนิเวศ ในพื้นที่

โดยภาพรวมแล้ว การท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ทำให้สถานะเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิต
ของคนในชุมชนดีขึ้น แม้จะกระจายรายได้ไม่ทั่วถึงเท่าที่ควร ขณะเดียวกันสถานะเศรษฐกิจ
ของคนในชุมชน ล้วนขึ้นอยู่กับธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ เท่ากับต้องพึ่งพาและขึ้นอยู่กับ
ผู้ประกอบการ ทำให้อำนาจและการต่อรองในการจัดการชุมชนของตนเองมีค่อนข้างต่ำ ซึ่งรวมไป
ถึงการจัดการทรัพยากรในชุมชนด้วย

นอกจากนี้ การกระจายรายได้หรือผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวในพื้นที่ ทำให้เกิด
สภาพคล่องทางการเงินในพื้นที่อย่างมาก ประกอบกับระบบทุนนิยมถูกนำเข้าสู่ชุมชนผ่านทาง
นโยบายการพัฒนาประเทศและกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) โดยมีธุรกิจการท่องเที่ยว
ในพื้นที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมอย่างรวดเร็ว ทำให้คนในชุมชน
เปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคและการจับจ่ายใช้สอย ส่งผลให้ค่าครองชีพสูงขึ้น และส่งผลกระทบต่อ
การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนด้วย

ระบบการทำงานภาคอุตสาหกรรมบริการ มีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก
ชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมในลักษณะสังคมเกษตรกรรม มีการปฏิสัมพันธ์เกื้อหนุนซึ่งกันและ
กัน เปลี่ยนไปเป็นการเข้าสู่ระบบงานภาคอุตสาหกรรมบริการการท่องเที่ยว ซึ่งอยู่ในรูประบบงาน
ของบริษัทเอกชน มีการทำงานตามสายงานแต่ไม่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสายงาน ดังนั้น ทำให้เกิด
ความเหินห่างและการแก่งแย่งแข่งขันกัน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำงานนี้ ส่งผลกระทบต่อ
การเปลี่ยนแปลงการบริโภค การทำงานที่ไม่มีวันหยุดรวมกับการขาดแคลนพื้นที่ทำกินที่เหมาะสม
ในการทำการเกษตร ทำให้การพึ่งพาตนเองและทรัพยากรธรรมชาติแหล่งอาหารลดน้อยลง วิถีการ
บริโภคของชาวบ้านแม่ตะมานจึงขึ้นอยู่กับการใช้เงินซื้อ แทนไม่มีการผลิตเกิดขึ้นในพื้นที่
ยกตัวอย่างเช่น ในหมู่บ้านไม่มีแม่กระทิงตลาดสดที่ขายวัตถุดิบในการประกอบอาหาร ต้องพึ่งพา
คนข้างนอกนำรถมาเร่ขาย เป็นต้น

ส่วนในด้านผลกระทบที่มีต่อระบบนิเวศนั้น ผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อ
ระบบนิเวศป่าไม้ นั้น เป็นผลกระทบโดยตรงที่รุนแรง ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน จากการที่ต้องใช้
กิจกรรมเกี่ยวกับช้างเป็นจุดขาย ทำให้ต้องมีช้างในพื้นที่เป็นจำนวนมากเพื่อให้สามารถรองรับ

(Over Carrying Capacity)

นอกจากนิเวศป่าไม้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงแล้ว ทรัพยากรน้ำก็ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการท่องเที่ยวเช่นกัน ผลกระทบทางตรงก็คือ ป่าไม้ถูกทำลาย ส่งผลทำให้ปริมาณน้ำน้อยลง ผลกระทบทางอ้อมก็คือ การท่องเที่ยวในพื้นที่ได้มีส่วนกระตุ้นให้มีการขายที่ดิน ทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียพื้นที่ในการทำเกษตรไปจากการขายที่ดินและได้เข้าสู่อาชีพภาคบริการแทน จึงส่งผลให้แหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกถูกละเลย ไม่มีการใช้และการจัดการดูแลเหมือนเดิม และในอนาคตแหล่งน้ำนี้อาจจะถูกนำไปใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่จะเข้ามาในพื้นที่ ซึ่งหากไม่มีการจัดการและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดีแล้ว ก็อาจจะทำให้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงเช่นเดียวกับทรัพยากรป่าไม้

9.2 ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรในบ้านแม่ตะมานนี้ มีข้อเสนอแนะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัยพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมานนั้น ส่วนหนึ่งมาจากความไม่ชัดเจนและไม่มีความสอดคล้องของนโยบายพัฒนาของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น แม้ปัจจุบันจะมีแนวคิดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต่าง ๆ เพื่อลดปัญหาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพแวดล้อมและคนชุมชนที่ถูกท่องเที่ยวก็ตาม อาทิเช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นต้น แต่ปัญหาก็คือ ความสามารถในการปฏิบัติตามนโยบายที่กำหนดของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกลับทำได้ไม่เต็มที่ เนื่องจากนโยบายเหล่านั้นไม่มีความชัดเจนและไม่มีการประสานสอดคล้องกัน ทำให้เกิดความสับสนต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง

นอกจากนั้นแม้ปัจจุบัน ได้มีแนวคิดในการแก้ปัญหาผลกระทบของการท่องเที่ยวโดยมีแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่แนวคิดเหล่านี้ ได้ถูกใช้ในการเปิดพื้นที่ท่องเที่ยวใหม่ๆ แต่แหล่งท่องเที่ยวเดิมตั้งแต่ในอดีต เช่น บ้านแม่ตะมาน เป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) ซึ่งเป็นผลจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศในอดีต และการท่องเที่ยวประเภทนี้ได้กระจายไปทั่วประเทศ และได้ส่งผลกระทบต่อการค้าการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นในการแก้ปัญหาการท่องเที่ยวโดยใช้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพียงอย่างเดียว นั้น ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาผลกระทบที่เร่งด่วนนี้ได้ นอกจากต้องมีการประสานงาน ประมวลความรู้ความเข้าใจของแต่ละหน่วยงานภาครัฐ เกี่ยวกับ แนวคิดและรูปแบบในการจัดการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ไปในทิศทางเดียวกันก่อน เพื่อหาทางในการแก้ไขปัญหาและลดผลกระทบที่มีต่อระบบนิเวศและคนในชุมชน โดยเฉพาะหน่วยงานเกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมป่าไม้ กรมชลประทาน องค์การบริหารส่วนตำบล และฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

เนื่องจากการท่องเที่ยวในพื้นที่ เป็นลักษณะของการทำธุรกิจของบริษัทเอกชน ดังนั้นในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการของคนในชุมชน ผู้นำชุมชนทั้งผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จึงมีน้อย

การแก้ปัญหาจึงต้องมีการเสริมสร้างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) ให้เกิดความตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยการผลักดันให้มีการนำปัญหาเข้าสู่เวทีสาธารณะ เพื่อให้เกิดความตื่นตัว ความสนใจในการจัดการ การต่อรองผลประโยชน์ และนำไปสู่การหาทางออกร่วมกันในการลดผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวในพื้นที่ และในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ของชุมชนร่วมกับผู้ประกอบการ

ทางออกในการลดผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวในพื้นที่ สามารถทำได้โดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบการท่องเที่ยวจากเดิม ซึ่งคือการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) ที่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยว ไปเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ โดยใช้แนวคิดและหลักเกณฑ์ของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างค่อยเป็นค่อยไป ให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นการศึกษาหรือการให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นการเพิ่มความหมายและคุณค่าให้กับกิจกรรม โดยการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพนี้ จะคัดสรรนักท่องเที่ยว ทำให้ลดจำนวนคนในพื้นที่ แต่เพิ่มรายได้ต่อนักท่องเที่ยวมากขึ้น และมีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง เพื่อลดผลกระทบต่อความสามารถที่จะรองรับได้ของพื้นที่ (Carrying Capacity) จากกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบเดิม

นอกจากนี้ในพื้นที่ภูมิกายภาพและโอกาสที่จะมีการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวให้อยู่ในรูปของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบเดิมในพื้นที่ และชาวบ้านสามารถมีโอกาสมี่ส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน

ช่วยสร้างความตระหนักในคุณค่าและห่วงหาผูกพันคุณแลทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น และสร้างอำนาจ
ต่อรองกับผู้ประกอบการการท่องเที่ยวในพื้นที่อีกด้วย

3) ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

ในการศึกษาผลของกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ มีข้อจำกัดในเรื่องระบบของธุรกิจ
การท่องเที่ยว ที่อยู่ในรูปของบริษัทเอกชน และสถานการณ์ความเป็นไปของคนในชุมชน ส่วนใหญ่
ขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นหลัก ทำให้การศึกษาชุมชนในรูปแบบ
การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อระดมความคิดหา
แนวทางในการแก้ปัญหาผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว การวางแผนการจัดการทรัพยากร
การท่องเที่ยว และการป้องกันปัญหาที่จะอาจเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นในอนาคต เป็นไป
อย่างมีข้อจำกัด

ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไป ควรต้องมีการศึกษาหาแนวทางในการแก้ปัญหา
ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวในพื้นที่เดิม รวมทั้งการศึกษาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่
ในบ้านแม่ตะมาน โดยเน้นการเตรียมความพร้อมและการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการ
มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อสร้างแนวทางการส่งเสริมอาชีพ
แก่สมาชิกในชุมชน เพื่อสนับสนุนการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชนต่อไปในระยะยาว

บรรณานุกรม

กนกพร สว่างแจ้ง. 2540. การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.

กองวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. 2541. แนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กลุ่มงานพัฒนาเทคนิคการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม กองวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.

กาญจนา แก้วเทพ. 2538. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: สภาคณาธิการแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (สคทพ).

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2526. ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อประชาชนท้องถิ่น จังหวัดภูเก็ต. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2542. รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2544. แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

โครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม. 2529. โครงการผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคม และวัฒนธรรม กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยทุนสนับสนุนจาก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

โครงการศึกษาวิจัยการศึกษามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ. 2541. แผนปฏิบัติการฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ (เชียงใหม่). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. 2543. สถานภาพไทยศึกษา: การสำรวจเชิงวิพากษ์. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.).

เฉลิมชัย ปัญญาดี และคณะ. 2545. รายงานผลการดำเนินโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน และเศรษฐกิจฐานราก (โครงการ 1-2-3). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้และเครือข่าย สถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ.

ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. 2537. ทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos theory) กับแพรงของสังคมสยาม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

ณรงค์ ฌ เชียงใหม่. 2534. คู่มือแนะนำการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์.

ณัฐพร แสงประดับ. 2527. “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นผลจากการพัฒนาการท่องเที่ยว: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ดิเรก เครือจินลี. 2545. “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แวก ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทวีวงศ์ ศรีบุรี. 2541. EIA การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโลกสีเขียว ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์.

ธวัชชัย รัตนช้อน. 2542. “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง”. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นิยพรรณ วรรณศิริ. 2540. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2542. การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. เชียงใหม่:

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปรีชา อุปโยคิน และ สุรียา วีรวงศ์. 2520. ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่างประเทศต่อด้านสังคม และวัฒนธรรมของไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปฐคดี อากมานนท์ มอนซอน และคณะ. 2535. ผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสภาวะแวดล้อมและประชากรในท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

พลอยศรี โปราณานนท์. 2543. การท่องเที่ยวเบื้องต้น. เชียงใหม่: สาขาวิชาการท่องเที่ยว
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มนัส สุวรรณ. 2538. นิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
โอเดียนสโตร์.

มนัส สุวรรณ. 2539. นิเวศวิทยาของมนุษย์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

มานพ พงศทัต. 2527. รูปแบบการใช้ที่ดิน ระบบและโครงสร้างการตั้งถิ่นฐานของกรุงเทพมหานคร:
การพัฒนาและแนวโน้มในอนาคต. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

ยศ สันตสมบัติ และคณะ. 2544. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติ. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ. 2545. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
ที่เป็นผลจากการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

รวิภา หอมเศรษฐี. 2541. “ประสิทธิผลของการนำนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวไปปฏิบัติ:
กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย”. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ลีลิก ฤทธิ์เนติกุล และคณะ. 2544. โครงการวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์กับการอยู่รอดของชุมชน
ชาวม้งบ้านดอยปูย อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.).

วรพล วัฒนเหลื่องอรุณ. 2544. “การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในระบบเหมืองฝายของภูมิปัญญาชาวบ้าน:
กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยอีค่าง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่”. เชียงใหม่:
การค้นคว้าแบบอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรม
การท่องเที่ยว บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วรรณภา วงษ์วานิช. 2539. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วราพงศ์ นิลศิริ. 2533. “การเสนอแนวทางการใช้ที่ดินสำหรับเขตชานเมืองเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์
ผังเมืองมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วันทนา บุศยวงษ์. 2534. การศึกษาปัจจัยผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดิน
และการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน: กรณีศึกษาดำบลสุเทพ นอกเขตเทศบาลนครเชียงใหม่.
เชียงใหม่: ข่ายงานจัดการทรัพยากรธรรมชาติภาคเหนือ (CMU/ NORMNET).

- ศิริ ฮามสุโพธิ์. 2543. **สังคมวิทยาการท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- เศกสรรค์ ยวงฉชัย. 2541. **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว Geography of Tourism**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สถาบันนโยบายศึกษา. 2539. รายงานฉบับสมบูรณ์ **แนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โครงการศึกษาแนวทางการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมทางสังคมและการมีส่วนร่วมของประชาชน สถาบันนโยบายศึกษา มูลนิธิส่งเสริมนโยบายศึกษา.
- สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย. 2544. **โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งชาติ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549)**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย.
- ศรีสวัสดิ์ อาสาสรรพกิจ. 2543. **การวิจัยเพื่อพัฒนาความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศน์ในภาคเหนือตอนบน**. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และสถาบันนโยบายศึกษา. 2539. **คู่มือแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.
- สุมาลี ยูประพัฒน์ และคณะ. 2530. **การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินบริเวณเมืองเชียงใหม่: รายงานการวิจัย = The Changing of Land Holding Pattern within Chiang Mai Urban Area**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุริย์ บุญญานุกพงศ์. 2539. **ผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว: ศึกษากรณีจังหวัดแม่ฮ่องสอน**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุวิทย์ นามแสง. 2536. **ผลกระทบและปัญหาที่เกิดจากทัวร์ป่ากับบริบทและเงื่อนไขทางสังคมเฉพาะกรณี เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน**. เชียงใหม่: องค์การเครือข่ายการจัดการทรัพยากรภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. **มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นด้วยสิทธิอำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). 2544. **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อุกฤษฏ์ อุปราสิทธิ์. 2536. “รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ชนบทภาคเหนือ:
กรณีศึกษาบ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอสี จังหวัดลำพูน”. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์
วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุคร วงษ์ทับทิม และคณะ. 2545. โครงการ “ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
ตำบลแม่อ้อ อำเภอป่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน”. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.) ชุดโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.

Cohen, Erick. 1996. **Thai Tourism: Hill Tribes, Islands and Open – Ended Prostitution.**
Studies in Contemporary Thailand No.4. Bangkok: White Lotus.

Grimble, Robin and Wellard, Kate. 1997. “Stakeholder Methodologies in Natural Resource
Management: a Review of Principles, Contexts, Experiences and Opportunities”.
Agricultural Systems 55(2): 173-193.

Riley, John M. 2002. **Stakeholders in Rural Development: Critical Collaboration in State
NGO Partnerships.** New Delhi and Thousand Oaks, Calif: Sage Publications Inc.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาคผนวก

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

ภาคผนวก ก

หมู่บ้านและการใช้ทรัพยากรที่ดิน น้ำ และป่าไม้ ในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน

รูป 1 บ้านแม่ตะมาน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

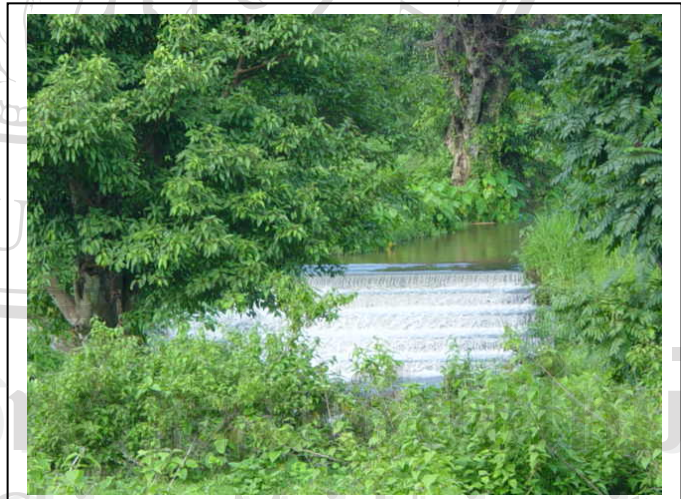
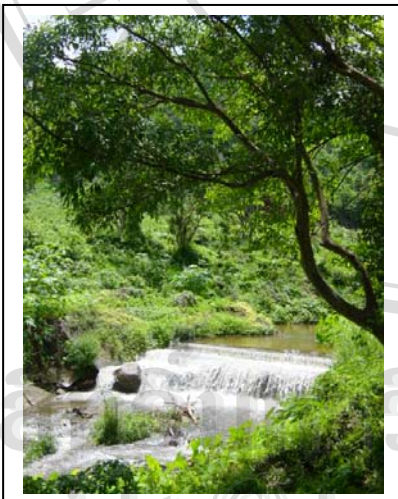
รูป 2 ตาน้ำฝนและจุดต่อท่อประปาภูเขาหมู่บ้าน (ริมฝั่งลำน้ำแม่ตะมาน)

รูป 3 ตาน้ำฝนและจุดต่อท่อประปาเขาคันน้ำหยาด

รูป 4 ทำทรายริมแม่น้ำแม่แตง

รูป 5 ฝ่ายลูกที่ 2 ฝ่ายทุ่งโป่ง และฝ่ายลูกที่ 3 ฝ่ายทุ่งใต้ กั้นลำน้ำแม่ตะมาน

รูป 6 สวนกล้วยน้ำว้า และพื้นที่ปลูกหญ้าเนเปีย (หญ้าเลี้ยง) ในสวนมะม่วง ของปางช้าง

รูป 7 ที่ดินนายทุนข้างนอกและบริเวณที่มีโครงการสร้างโรงแรมกึ่งรีสอร์ท

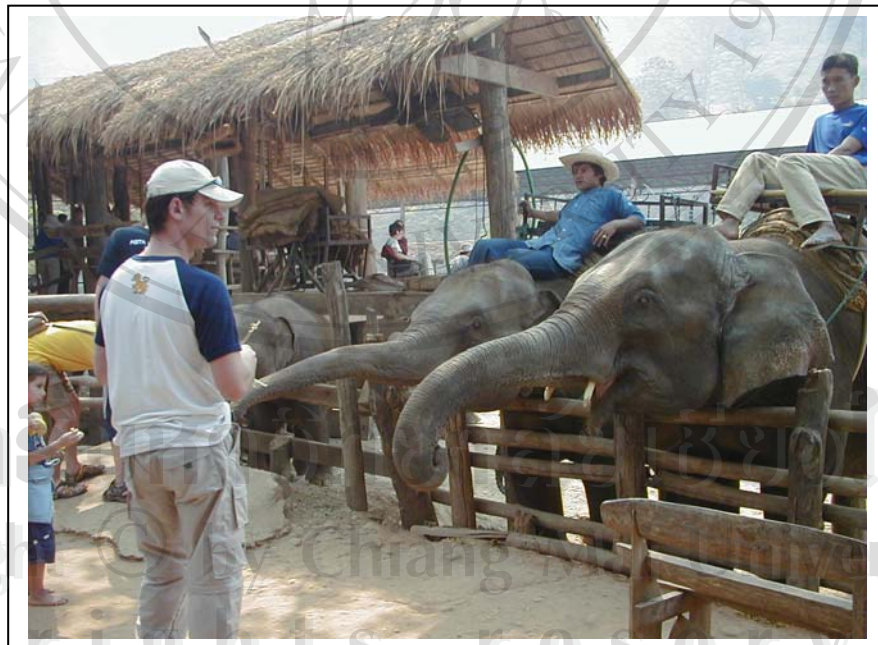
รูป 8 ที่ดินของนายทุนข้างนอก และเป็นบริเวณที่น้ำแม่ตะมานไหลลงแม่น้ำแม่แตง (Outlet)

รูป 9 บริเวณที่สร้างเป็นบ้านตากอากาศของนายทุนข้างนอก และเป็นบริเวณที่น้ำหยาดไหลลงแม่น้ำแม่แตง (Outlet)

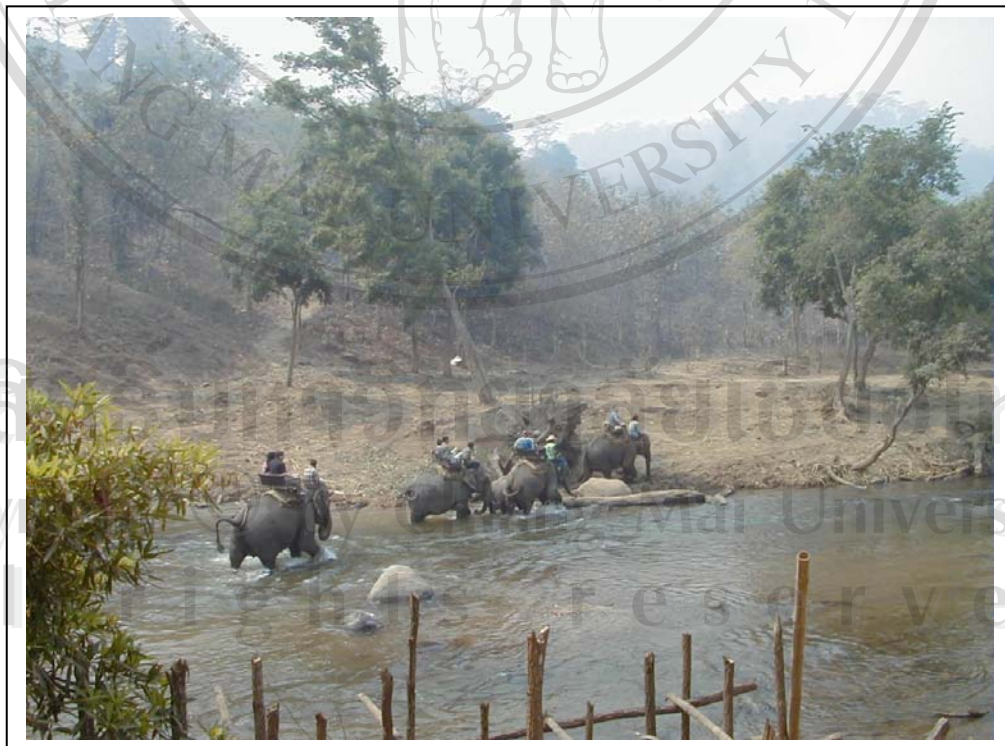
รูป 10 การแสดงช้าง

รูป 11 นักท่องเที่ยวช่วยเลี้ยงช้าง

รูป 12 ล่องแพ

รูป 13 นั่งช้างข้ามแม่น้ำแม่แตง

รูป 14 นั่งช้างผ่านป่า

รูป 15 นั่งช้างชมหมู่บ้านชาวเขาเผ่าลีซอ

รูป 16 นั่งเกวียน

รูป 17 หมู่บ้านควายไทย

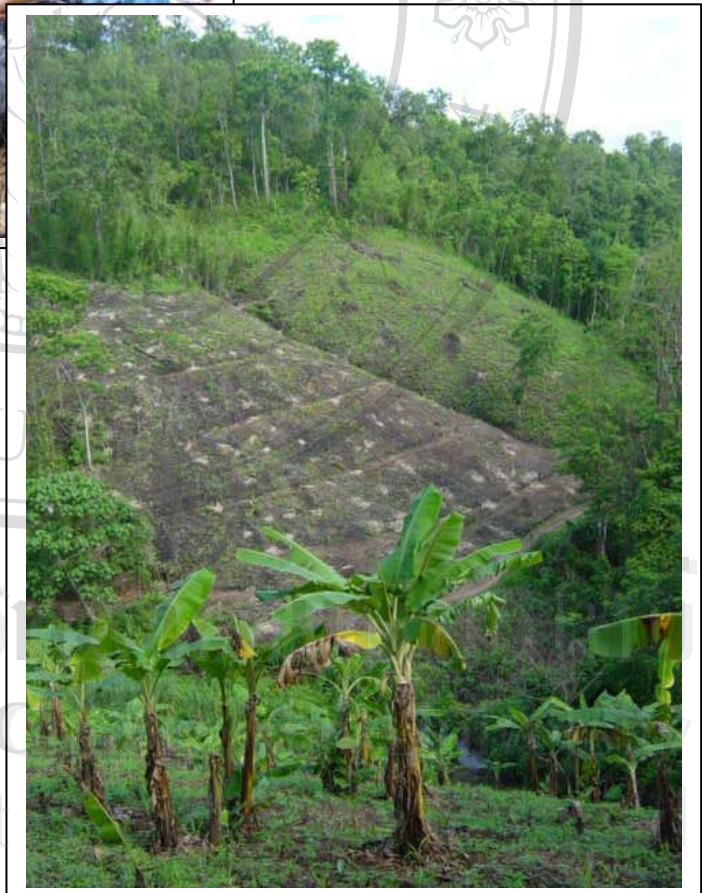
รูป 18 การแสดงวิถีชีวิตชาวนาไทย

รูป 19 หมู่บ้านชาวเขาเผ่าลีซอ และเรือนแรม (Home-stay) บริเวณป่าต้นน้ำหยาต

รูป 19 บริเวณที่ทิ้งขยะของปางช้าง

รูป 20 บริเวณพื้นที่ทำกินของ
ชาวเขาเผ่าลีซอบนป่าต้นน้ำหยาด

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัย
Copyright © by
All rights reserved

รูป 21 การเลี้ยงช้างโดยการนำช้างไปผูกไว้ในป่า

รูป 22 พื้นที่หลังจากการนำช้างไปผูก

รูป 23 การขายที่ดินในเขตบ้านทุ่งละครติดกับพื้นที่บ้านแม่ตะมาน

รูป 24 ผลกระทบจากช้างที่เกิดกับพื้นที่ป่า

ภาคผนวก ข

แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ (Stakeholder)

แนวคำถาม (ผู้ที่เกี่ยวข้องภายในชุมชน)

1. ชื่อ อายุ อาชีพ และประวัติโดยย่อของผู้ให้สัมภาษณ์
2. ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน
3. สภาพทางกายภาพ (ดิน , น้ำ, ป่าไม้ และที่ดิน) ของชุมชน จากในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง รวมไปถึงรูปแบบการใช้ / การจัดการทรัพยากร รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการเหล่านั้นด้วย (ในเชิงพื้นที่)
4. ลักษณะทางสังคมของชุมชน เช่น อาชีพ รายได้ ระบบการผลิต การบริโภค การพึ่งพาทรัพยากร น้ำ และป่าไม้ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
5. เครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากอดีต จนถึงปัจจุบัน
 - 5.1 กลุ่มเครือข่าย
 - 5.2 ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชุมชน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงด้วย
6. การท่องเที่ยวในบ้านแม่ตะมาน มีดังนี้
 - 6.1 มีพัฒนาการการท่องเที่ยวในพื้นที่นี้อย่างไร
 - 6.2 ในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้น(ก่อน/หลังจากมีการท่องเที่ยว) ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอะไร ถ้ามีการเปลี่ยนแปลง คิดว่าเพราะอะไร
 - 6.3 ใครเป็นคนกำหนดหรือตัดสินใจ ให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ระบุความเป็นมา และสาเหตุจูงใจที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน
 - 6.4 สมาชิกในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการจัดการท่องเที่ยวในหมู่บ้านหรือไม่ เพราะเหตุใด / มีใครที่ไม่เห็นด้วย เพราะเหตุใด
 - 6.5 ใครเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์/ เสียผลประโยชน์ จากการท่องเที่ยวบ้าง (อย่างไร)
 - 6.6 มีชาวบ้านที่ไม่เปลี่ยนมาประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวหรือไม่ เพราะเหตุใด (ระบุชื่อ)

6.7 เมื่อมีการท่องเที่ยว มีชาวบ้านย้ายถิ่นเข้าและออกไปทำงานทำนอกพื้นที่บ้างหรือไม่
เพราะเหตุใด

6.8 มีชาวบ้านจากที่อื่นเข้ามาประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในหมู่บ้านของท่านหรือไม่
(เช่นขายของที่ระลึก) และทำให้มีปัญหาเกิดขึ้นหรือไม่

6.9 เมื่อมีการท่องเที่ยวมีการเปลี่ยนแปลงด้าน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ภูเขา สัตว์ป่า พืชพรรณ
อย่างไรบ้าง

6.10 ท่านคิดว่าชาวบ้านมีความรู้สึกอย่างไร ต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ (ให้ระบุไปในแต่ละกลุ่ม)

6.11 การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยว

6.12 ผลกระทบด้านอื่น ๆ เช่น ยาเสพติด โสเภณี รวมไปถึงทัศนคติความคิดเห็นของเยาวชน
ต่ออาชีพในพื้นที่บ้านแม่ตะมาน

7. การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในบ้านแม่ตะมาน

7.1 เมื่อการท่องเที่ยวมีการเปลี่ยนแปลงในสิทธิที่ดินทำกินบ้างหรือไม่ (อย่างไร)

7.2 การเปลี่ยนแปลงในสิทธิที่ทำกินนั้น ท่านคิดว่าเป็นผลมาจากการท่องเที่ยวหรือไม่
ถ้าไม่ อะไรเป็นสาเหตุ

7.3 ที่ผ่านมามีใครได้ประโยชน์ มาก หรือน้อย หรือเสียประโยชน์ จากการขายที่ดินบ้าง
อย่างไร (ระบุชื่อ) ในประเด็น

7.3.1 ใครขายที่ดินก่อน (เมื่อไหร่)

7.3.2 ใครขายที่ดินมากที่สุด

7.3.3 การประกอบอาชีพ/ รายได้ ก่อนขาย และหลังขายที่ดิน

7.3.4 มีใครที่ไม่ได้ขายที่ดินบ้าง เพราะอะไร

8. ปัญหาที่สำคัญ ด้านทรัพยากรและการท่องเที่ยว ของบ้านแม่ตะมาน

* ถามเรื่องข้อดี/ ข้อเสีย ของการท่องเที่ยวในพื้นที่ (ความคิดเห็น) และควรถามก่อนเพื่อเป็นการ
หยั่งเสียงก่อนสัมภาษณ์ แบ่งเป็นประเด็นปพลิเคชันดังนี้

8.1 มีข้อดีของการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร

8.2 การท่องเที่ยวในพื้นที่นี้จะยั่งยืนหรือไม่ อย่างไร

8.3 มีวิธีทำให้การท่องเที่ยวในพื้นที่ยั่งยืนอย่างไร

8.4 มีข้อเสียของการท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร

8.5 ถ้ามีข้อเสียคิดว่าจะมีวิธีแก้ปัญหาอย่างไร, ถ้าแก้ไม่ได้เขาจะรู้สึกสูญเสียอะไรบ้าง,
ถ้าจะแก้ปัญหาควรทำอย่างไรหรือให้ใครมาช่วยแก้ และใครเป็นอุปสรรคต่อการ
แก้ปัญหานี้

9. ความเป็นผู้นำในบ้านแม่ตะมาน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมไปถึงผู้นำทางด้านความคิด(ขอรายชื่อ) รวมไปถึงบทบาทของผู้นำเหล่านั้น และการสืบทอดหน้าที่การเป็นผู้นำในชุมชน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

แนวคำถาม (บริษัทเอกชนในพื้นที่)

บริษัท.....

ผู้ให้สัมภาษณ์.....ตำแหน่ง.....

1. รูปแบบกิจกรรมในพื้นที่

1.1 ประวัติการท่องเที่ยวในชุมชน(การเข้ามาของบริษัท)

1.2 ปฏิทินการท่องเที่ยวตลอดปีของบริษัท

1.2.1 กิจกรรมไหนได้รับความนิยมมาก/ น้อย ที่สุด เพราะอะไร

1.2.2 กิจกรรมไหนให้รายได้มากที่สุด

1.3 จำนวนนักท่องเที่ยว/ปี

1.3.1 ช่วงเวลาไหนมีนักท่องเที่ยวมากที่สุด เพราะอะไร

1.3.2 นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นชนชาติไหน

1.3.3 นักท่องเที่ยวมาโดยวิธีใด (ซื้อทัวร์ หรือมาตัวเอง)

1.4 รายได้จากการท่องเที่ยว/ปี ของบริษัท (ระบุในแต่ละกิจกรรมออกมา)

1.4.1 รายจ่าย (ต้นทุนต่าง ๆ เช่น ค่าจ้างแรงงาน , ค่าอาหารช้าง ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซม บำรุงอุปกรณ์และสถานที่, ภาษี เป็นต้น)

1.4.2 ความสัมพันธ์กับ บริษัทจัดนำเที่ยวอื่น ๆ (มีข้อตกลง/ ร่วมมือกันหรือไม่), การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, แคนนำในชุมชน (มีข้อตกลง หรือกฎเกณฑ์ใด ที่ต้องปฏิบัติหรือไม่ อย่างไร)

2. แนวคิดและรูปแบบในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่

2.1 การจัดการบริหารพื้นที่ ที่ใช้ในกิจการประกอบการท่องเที่ยว

2.2 การจัดงบประมาณในการซ่อมแซม/ บำรุง / ดูแล ทรัพยากรการท่องเที่ยว ที่ทางบริษัทสามารถจ่ายได้

2.3 แนวคิดในการจัดการทรัพยากรในการท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ในพื้นที่

2.4 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนของบริษัท รวมไปถึงกฎเกณฑ์ที่ทางบริษัท ได้ตกลงกับคนในชุมชน

3. การใช้ที่ดินในกิจกรรมการท่องเที่ยว

3.1 พื้นที่ของบริษัทที่ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น เส้นทางเดินป่า เส้นทางเดินช้าง ที่ตั้งของบริษัท และแหล่งอาหารช้าง มีกี่แห่ง ได้มาอย่างไร และมีการใช้/ จัดการพื้นที่ อย่างไร (เช่นความเข้มข้นในการใช้/ การดูแลพื้นที่)

3.2 มีแผนในอนาคตที่จะมีการซื้อที่ดินเพิ่ม หรือมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของบริษัท
อย่างไร

**4. ลักษณะปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ รวมทั้งมีแนวทางในการ
จัดการปัญหาอย่างไร (ถามความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อดี-ข้อเสียของการท่องเที่ยว)**

4.1 ถ้าผลเป็นบวกก็ถามต่อการท่องเที่ยวจะยั่งยืนหรือไม่ จะทำอะไรให้เกิด
ความยั่งยืน

4.2 ถ้าผลเป็นลบ(มีปัญหา) จะมีแนวทางในการแก้ปัญหาอย่างไร ใครที่สามารถแก้ปัญหา/
เป็นตัวอุปสรรคในการแก้ปัญหานี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาคผนวก ก

ข้อมูลตัวชี้วัดอัตราการสูญเสียดินจากการชะล้างพังทลายของดิน (Erosion)

ลักษณะพื้นที่	สัญลักษณ์	ระดับการสูญเสียดิน
พื้นที่ราบ พื้นที่ราบติดลำน้ำ, ที่ลาดเชิงเขา หรือเนินเขา ที่มีความลาดชัน ไม่เกิน 35 %	1	น้อย
	2	ปานกลาง
	3	รุนแรง
	4	รุนแรงมาก
	5	รุนแรงมากที่สุด
พื้นที่สูง ภูเขาและที่ลาดหุบเขา พื้นที่ส่วนใหญ่มีความลาดชัน มากกว่า 35 %	H1	น้อย
	H2	ปานกลาง
	H3	รุนแรง
	H4	รุนแรงมาก
	H5	รุนแรงมากที่สุด

อัตราการสูญเสียดิน	- น้อย	0-2 ตัน/ปี/ไร่
	- ปานกลาง	2-5 ตัน/ปี/ไร่
	- รุนแรง	5-15 ตัน/ปี/ไร่
	- รุนแรงมาก	15-20 ตัน/ปี/ไร่
	- รุนแรงมากที่สุด	> 20 ตัน/ปี/ไร่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาวดวงพร เพิ่มสุวรรณ รหัสประจำตัว 4524116
วัน เดือน ปีเกิด	7 กุมภาพันธ์ 2515
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2526 ประถมศึกษา โรงเรียนปิยมิตรวิทยา จังหวัดพะเยา พ.ศ. 2532 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเชียงคำวิทยาคม จังหวัดพะเยา พ.ศ. 2537 ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สาขาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ สถาบันราชภัฏลำปาง
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2537-2539 อาจารย์ 1 ระดับ 3 โรงเรียนจุฬากรณราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงราย พ.ศ. 2539 อาจารย์ 1 ระดับ 3 โรงเรียนเทิงวิทยาคม จังหวัดเชียงราย
ทุนการศึกษา	พ.ศ. 2547 ทุนสนับสนุนวิทยานิพนธ์ โครงการศึกษาการใช้ที่ดิน และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved